Татар.
3-4625

موسى جار الله بيگييف.

"يريد الله بكم اليسر ولا يريد بكم العسر" — "وما جعل عليكم فى الدين من حرج"

1339
3/XIII-51 г.

اوزون كونلرده روزه

شريعتنڭ بيوك مساعدەسنە، رخصتنڭ كيڭلگنە طايانوب، فرضلرڭ اهميتلرينى قدسيتلرينى اهمال ايتمز اهل انصافنڭ مطالعەلرينە مخصوص اولور اميديلە تأليف قيلندى.

اجتهاد بقاسى، تقليد بطلانى، ير يوزننڭ عمارت، انسانيت ابتداسى، آدم حوا خلقتى حقننڭ كلمش حديثلر، عمارت حدودى، قوياش باتماز يا طوغماز يرلرده نماز وقتلرى، دجال حديثى حقننڭ ملاحظە، روزە، نماز كبى فرضلرڭ اهميتى، رخصتنڭ حكمى، روزە آيتلرى حقننڭ علمى تفصيلات. نسخ مسئلەلرى، اوزون كونلرده مشقتلى حاللرده روزە حكمى "مسائل ثلاث لا جواب لها" عنوانيلە شهرت كسب ايتمش مسئلەلرڭ جوابلرى، مناسبت كلدكجە ذكر قيلنور علمى مسئلەلر متعدد حديثلر متعدد آيت كريمەلر، قرآن كريمنڭ كلمش "امة واحدة" — "كلمه سابقه" تفسيرلرى، قرآن كريمده ذكر قيلنمش ذوالقرنين قصەسى، طلوع غروب زوال ساعتلرننڭ نمازدن نهيڭ حكمتى، مهدى حقننڭ اهل علمڭ فكرى، فينلەنديەده سياحت، سحر قوياشى، نهايتى يوق عالم وجودڭ اتساعى حقننڭ حسيات دينيه. هيئت اجتماعيه سعادتنه سبب اولور اوچ بيوك اساس كبى مهم شيلرى، قياس مسئلەلرينى بيان ايدر كتابدر.

كتابڭ لسانى، موضوعڭ اقتضاسنه كوره، طلبەلره، معلم افنديلره، محترم حضرتلره مخصوص ادبى لساندر.

КАЗАНЬ.
Электро-типографія „УМИДЪ".
1911.

Из фондов Российской национальной библиотеки

بسم الله الرحمن الرحيم

نه ایچون؟ کیم ایچون؟

شریعت اسلامیه تکلیفلرینڭ اکثری — تعظیم الوهیت، تهذیب انسانیت فریضه‌لرینه عائددر. نماز، روزه کبی عبادت اسلامیه‌لرده علی العموم — هم تعظیم الوهیت، هم تهذیب انسانیت جهتلری واردر. تکالیف اسلامیه‌ده عمومیتله شو ایکی بیوك مصلحت، یعنی تعظیم الوهیت، تهذیب انسانیت مصلحتلری مقصد اساسی اولمق صفتیله معتبردر.

شو ایکی الڭ بیوك مقصد — اسلامیتڭ هم اساسیدر، تعبیر جائز ایسه، هم فلسفه‌سیدر. تکلیفڭ اهمیتی‌ده یالڭز شو ایکی جهتله‌در.

بونڭله برابر، شو ایکی مقصددن برینه عائد تکالیف اسلامیه‌ده بیوك مساعده‌لر، هم‌ده غایت کیڭ رخصتلر علی‌الاطراد بولنور. شریعت اسلامیه‌ده وارد تکلیف عموماً سهولت مرکزنده قائمدر، محیطی تجاوز ایتمه‌مك شرطیله، تیسیر دائره‌سنده مستقردر.

عن ابی هریره عن النبی قال „ان الدین یسر“ البخاری.

“وما جعل علیکم فی الدین من حرج.„

“یرید الله بکم الیسر ولا یرید بکم العسر.„

“طه. ما انزلنا علیك القران لتشقی. الا تذکرة لمن یخشی.„

فرض، واجب کبی تکالیفڭ الڭ مؤکد صورتده اهمیتی، حاجت اقتضاسنه کوره رخصتلرڭ اولدقجه اتساعی — بری دیگرینڭ تمامیدر. او اهمیتله، شو اتساع — اسلامیت بناسنده الڭ مهم ایکی رکندر.

فرضڭ مؤکدلگینه ایمان نه قدر لازم ایسه، کریم مطلق شارع حکیم

Из фондов Российской Национальной библиотеки

طرفندن توسيع قيلنمش مساعدەلری رفاهيتلری قبول ايتمكدە اوقدر لازمدر.
قطعی دليلی وار مؤكد فرضی ترك ايتمك يا انكار ايتمك نه قدر جنايت ايسه، قطعی دليلی وار رخصت شرعيەيی كتم ايتمكدە اوقدر جنايتدر، احتمال، دها بيوك خيانتدر.

"واذ اخذ الله ميثاق الذين اوتوا الكتاب لتبيننه للناس، ولا تكتمونه. فنبذوه وراء ظهورهم، واشتروا به ثمناً قليلا فبئس مايشترون." (آل عمران — ١٨٧)

"ياايها النبی بلغ ما انزل اليك من ربك. وان لم تفعل فما بلغت رسالاته." (المائدة — ٦٧) شريعت اسلاميەدە وار فرضلرك واجبلرك اهميتلری مصلحتلری وار ايسه البته شريعت اسلاميەدە كلمش رخصتلركدە بيوك مصلحتلری بولنمق لازم اولنور.

حاجت ساعتلرندە طارلغی دفع ايدر رخصتلرك مشروعيتی — اسلاميتك غايت بيوك بر كماليدر، هيچ بر وقت فرضلرك تأكدينه خلل ويرمز، هيئت اجتماعيەدە بايتاق واقع اولور احوالك اقتضاسيله اويله رخصتلرك وجودی البته لازمدر. شارع كريمك حكمتی، نهايتی يوق احسانی رحمتی البته اويله مساعدەلری حاجت ساعتلرندە منع ايتمز.

فرضلرك فرضيتلرينه نظر ايدر كوز ايله رخصت شرعيەلردە وار وسعتك اهميتندە نظر ايدوب، شريعت اسلاميەدە وار كيك رخصتلردن بيوك مساعدەلردن برينی بعث ايدەيم امليله، يعنی كتب فقهيه صحيفەلرندە دفن قيلنوب قالمش بر مهم رخصت شرعيەيی احيا ايدەيم قصديله، "اوزون كونلردە همدە بيوك مشقتلی حاللردە روزە طوتمق" مسئلەسی حقندە شريعت اسلاميه قرارينی بيان يولندە بر رساله يازوب نشر ايتمكی آرزو ايتدم.

شو مسئله شو كون باشمزە كلمش مهم بر مسئلەدر. وقوعی نادر فرضياتدن دكل، بلكه بزم سيارەمزك بايتاق يرلرندە واقع اولور بر حادثەدر. شريعت اسلاميەدە شو مسئلەيی قطعی هم آچيق صورتدە حل ايدر بر جواب بولنمق البته لازمدر. كتب فقهيه شو مسئلەدە عاجز قالمش، غافل اولمش،

یاخود سکوت ایتمش ایسه، اولا بیلور. لکن کلیاتی جزئیاتی کچمش هم کله‌جك همه حادثاتی احاطه ایدن الله رب‌العالمین حضرتلری طرفندن نزولی اعتقاد قیلنور شریعت اسلامیه عاجز قالمش غفلت ایتمش اولماز.

مذهب امامارینك سکوتی، یاغفلتی، یاخود احیاناً عجزلری ثابت واقعه‌لرده شریعت اسلامیه‌یی جوابدن عاجز کبی کوسترمك، بیوك مجتهدلری احترام دگل، بلکه شریعت اسلامیه حرمتنه صوك درجه‌ده الڭ بیوك جنایتدر.

بن‌ده مجتهدلری احترام ایدرم، لکن شریعت اسلامیه کمالنه تعدی اولاجق طریقله دگل.

اصول شریعتی دلالت لفظیه دائره‌سنه صوقمش فقیهلری، کتاب وسنتدن عالم اسلامیتی منع ایدر متفقهلری شریعت اسلامیه اوزرینه حاکم ایتمك — شریعت اسلامیه‌یی تماميله الدن براقمق کبی بر حرکت اولسه کرك. هیئت اجتماعیه‌ده واقع اولور بیوك مسئله‌لرڭ اکثرندن سکوت ایدر کتب فقهیه‌ده جوابلری یوق مسئله‌لرڭ شریعت اسلامیه‌ده جوابلری یوقدر معناسنه عائد اولور سوز او قدر گوزل سوز اولماسه کرك.

اهل اسلامڭ قطعی اعتقادینه کوره، شریعت اسلامیه تا قیامت باقیدر. بنم‌ده اعتقادم شویله‌در. لکن احاطه‌سی غایت طار کتب فقهیه اعانه‌سیله دگل، بلکه آیات قرانیه هم‌ده سنن نبویه برکه‌سیله اولاجق. قران کریم‌ده متعدد آیتلرده نازل اولمش «لیظهره علی الدین کله» بشارت عظیمه‌سی شوکون المزده وار کتب کلامیه‌لر کتب فقهیه‌لر سایه‌سنده اولاجق دگل، بلکه قران کریمڭ اوزینڭ برکه‌سنده اولاجق.

قران کریم، عالم انسانیت دائم ایکن، دائم قالاجق. دوامی مدتنده قران کریمڭ ابواب هدایتی هر آدم ایچون بلا استثنا آچیق قالاجق. دورت مذهبڭ یا اون مذهبڭ بر یله، یاهمه‌سیله قران کریم منسوخ اولاجق دگل. اهل اسلامڭ افکار واعتقادینه، اعمال وحرکاتنه قران کریمڭ اوزی اساس هم رهبر اولاجق.

اهل علم قلمیله تدوین قیلنمش کتب کلامیه‌یی کتب فقهیه‌یی، مذهب اولمق

صفتیله بزه قالمش افکار مذهبیه‌یی بز البته احترام ایدرز، لکن اللرمزه آیاقلرمزه عقلمزه قید مؤبد اولمق صفتیله دگل، بلکه علمی کتاب علمی اثر اولوب، وقت طلب‌ده قوه عقلیه‌مزی تربیه ایدر گوزل بر وسیله اولمق جهتیله. یالگز شو جهتله؛ یوقسه قران کریم، سنن نبویه میدان‌ده ایکن، اسکیدن قالمش مذهبلردن برینه تقلید هیچ بر وقت واجب اولماز.

“وار یا اولاجق مذهبلردن برینه تقلید واجبدر„ دیمك — دها آچیق تعبیر قیلنور ایسه — “اومذهبله قران کریم نسخ قیلندی یاقیلنور„ دیمکدر.

عالم اسلامیت‌ده ترقیات فکریه تاریخنده “تقلید„ مسئله‌سی کبی ضرری بیوك بر بلای عظیم ظاهر اولمامش. تقلید بلیه‌سی کوکللرمزه دماغلرمزه کای سکته ویردی، شریعت اسلامیه‌مزی تمامیله اشدن چیقاردی. سیاسی، اجتماعی دیگر بلیه‌لرك هر بری بوڭا تبعاً عالم اسلامیتی استیلا ایتدی دیه‌جك اولور ایسه‌كده احتمال اصابت ایتمش اولا بیلورز.

یوقاری‌ده یازلمش سطرلره، بوندن صوك بیان قیلنه‌جق مسئله‌یه مناسبتی تعلقی جهتیله، بن بوراده فتوحات مکیه‌دن بر قاچ سطر نقل ایده‌یم.

محیی‌الدین ابن عربی حضرتلری “فتوحات„ڭ ۲نجی جلدنڭ (۷۶۲) نجی صحیفه‌سنده دیمش: “کانت الاحکام تحدث بحدوث السؤال عن النوازل. فکان غرض النبی حین علم ذلك ان یمتنع الناس عن السؤال، ویجرون مع طبعهم، حتی یکون الحق سبحانه هو المتولی من تنزیل الاحکام ماشاء، فکانت الواجبات والمحظورات تقل؛ وتبقی الکثیرة فی قبیل المباحات التی لایتعلق بها اجرولاوزر.„

“فابت النفوس قبول ذلك، وان تقف عندالاحکام المنصوص علیها. فاثبتت لها عللا، وجعلتها مقصودة للشارع، وطردتها، وقاست المسکوت عنه بالمنطوق به. ولولم یفعل لبقی علی اصله من الاباحة والعفو. کثرت الاحکام بالتعلیل وطردالعلة، والقیاس والرأی والاستحسان. وماکان ربك نسیاً. ولکن بحمدالله جعل الله فی ذلك رحمة اخری لنا، لولا ان الفقهاء حجرت هذه الرحمة علی العامة

Из фондов Российской национальной библиотеки

بالزامیم مذهب شخص معین، لم یعینه‌الله ولا رسوله، ولا دل علیه ظاهر کتاب ولا سنة صحیحة ولاضعیفة، ومنعوا ان یطلب رخصة نازلته فی مذهب عالم آخر اقتضاه اجتهاده.„

“شددوا فی ذلك، وقالوا: هذا یفضی الی التلاعب بالدین. وتخیلوا ان ذلك دین! وقد قال النبی: ان‌الله تصدق علیکم، فاقبلوا صدقته. والرخص مما تصدق الله به علی عباده.„

“وقد اجمعنا علی تقریر حکم المجتهد، وعلی تقلید العامی له فی ذلك الحکم. لانه عنده عن دلیل شرعی، سواء کان صاحب قیاس اوغیر قائل به.„

“وربط الانسان بمذهب معین لا یعدل عنه، وان یحجر علیه مالم یحجر علیه الشرع—من اعظم الطوام، واشق التکلیف علی عباد الله. والذی وسعه الشارع بتقریر حکم المجتهدین من هذه الامة ضیقه عوام الفقهاء. واما الایمة کابی حنیفة ومالك والشافعی فحاشا هم من ذلك.„

فتوحات مکیه صاحبی محیی‌الدین حضرتلرینك شو سوزلری نه قدر گوزل نه قدر حق سوزلردر!

درست، حیات انسانیه‌یی طارلقدن صاقلامق همده اشیایی مصلحت اقتضاسنه براقمق حکمتیله، شارع کریم یوقبار سؤاللری یاراتماز ایدی. اصحاب کرام حضرتلری‌ده شارع کریمك شو گوزل سیاستنه واقف اولدقلارینه گوره، یکرمی اوچ سنه رسالت امتدادنده یالگز اون اوچ دفعه سؤال ایتمشلر. یعنی هر ایکی سنه‌ده بر سؤال! شو اون اوچ سؤال قران کریم‌ده “یسألونك„ آیتلریله حکایت قیلنمش!

اصحاب کرامك گوزل ادبلری، عجیب حرکتلری! بوندن دها عجیبدرکه قران کریم گویا، او اون اوچ سؤالی‌ده کوبسنوب، دیمش:

“یا ایها الذین آمنوا لا تسألوا عن اشیاء ان تبد لکم تسؤکم. وان تسألوا عنها حین ینزل القران تبد لکم. عفا الله عنها. والله غفور حلیم.„ (سورة المائده—١٠١)

یعنی: یوقبار شیلردن صوراشماگز! بیان قیلنه‌جق ایسه، زحمتی سزه

اولور. قران اینوب طورر ایکن صورارسه‌گز، سزه بیان قیلنورده، تکلیف واقع اولور. الله، اونوتوب دگل، بلکه عفو طریقیله، او شیلری براقدی. سزده براقگز!

شارع کریمنڭ سکوتی، اللهنڭ عفوی — انسانلری مصلحت مسلکلرینه براقوب تکلیفلری تکثیر ایتمه‌مك حکمتنه مبنی ایدی. لکن فقیهلرڭ کوڭللری بوڭا راضی اولمادی: تکلیفلری ممکن قدر تکثیر ایتمك ایچون، تعلیل، قیاس، استحسان اصوللرینه التجا ایتدیلر. درست، انکارمز یوق، شارع نظرنده قیاس مشروعدر؛ لکن تکلیفلری زیاده ایتمك ایچون دگل، بلکه حیات دائره‌لرینی توسیع ایتمك ایچون، همده رحمت اصولیله انسانلره تخفیف ایتمك ایچون.

اما بزم فقیهلرمزڭ اکثری — قیاسی مقصد شارعڭ تمام خلافنه استخدام ایدرلر: فقیهلر النده قیاس — تکلیف دائره‌لرینی ممکن قدر توسیع ایتمك، حیات مسلکلرینی ممکن قدر تضییق ایتمك مقصدلرینه خدمت ایدر.

شارع کریمڭ سکوتی انسانلره رحمت طریقیله ایدی؛ مجتهدلرڭ اجتهادلرینی شارعڭ تقریری‌ده امت اسلامیه حقنده بیوك رحمت ایدی: مصلحت طلب ایدر، حقیقتی آرار هر بر انسانڭ فکری محترمدر؛ اویله فکرلره انسانڭ حیاتی بنا قیلنه بیلور؛ عملده حرج یوقدر، معقول بر فکر اوزرینه ادا قیلنور؛ حیات طریقلرنده طارلق یوقدر، حیات طریقلری افکارڭ اختلافی قدر مختلفدر. مجتهدلرڭ اجتهادینی تقریردن شارعڭ مقصدی شو ایدی. لکن "فقیه„لر بونی‌ده ابا ایتدیلر:

مذهبلرڭ بریله تقید وجوبی، تقلید فرضیتی، اڭ بیوك بر بلیه اولمق دهشتیله، عالم اسلامیت‌ده "فقیه„ لر همتیله چیقدی. مشهور دورت مذهبدن برینه تقید ایتمك انسانلرڭ هر برینه جبراً الزام قیلنور اولدی. انسانڭ باشنه بر حاجت کلمش ایکن، رخصت شرعیه‌دن استفاده ایتمك منع قیلندی. "فلان آدمڭ سوزی سوز! لکن فلان دلیلڭ دلالتنه بر پاره‌لك اعتبار یوقدر!„ کبی دعوالر هر بر مذهب اربابی طرفندن بیوك جسارتله سویلندی. الله

Из фондов Российской национальной библиотеки

طرفندن توسیع قیلنمش شریعتله عملی «تلاعب بالدین» دیدیلرده اوزلرینڭ طار مذهبلری دائره‌سنه انسانلرنی صوقمق غیرتنه کلدیلر.

انسانلری مذهبلرڭ برینه باغلامق بلیه‌سی، فتوحات صاحبی محیی‌الدین حضرتلرینڭ افاده‌لری کبی، اسلامیت باشنه قوبمش قیامتلرڭ الڭ بیوگیدر، اهل اسلام اوزرینه کلمش زحمتلرڭ الڭ آغریدر. شو تقلید بلیه‌سی — امام ابوحنیفه، امام مالك، امام شافعی، امام احمد کبی بیوك مجتهدلردن دگل، بلکه «فقیه» نامی طاقنمش عوامدن چیقدی‌ده دنیایی خراب ایتدی.

محیی‌الدین ابن عربی حضرتلری فتوحاتڭ ٤ نجی جلدنده (٨٥) نجی صحیفه‌سنده دیمش: «یحکم القطب بالعدل الذی هو حکم الحق فی النوازل. وربما یقع فیه من خالف حکمه من اهل المذاهب. فاذا حکم بخلاف ما یقتضیه ادلة هذه المذاهب قال اتباعها بتخطئته فی ذلك الحکم. واثموا عندالله بلا شك. ولیس لهم ان یخطئوا مجتهداً لان المصیب عندهم واحداً لا بعینه. فوالله لا یکون داعیاً الی الله الا من دعا علی بصیرة، لا من دعا علی ظن، وحکم به. ولا جرم ان من هذه حاله حجر علی امة محمد ما وسع الله به علیهم. فضیق الله علیهم امرهم فی الآخرة وشدد الله علیهم المطالبة یوم القیامة، والمحاسبة. لکونهم شددوا علی عباد الله ان لا ینتقلوا من مذهب الی مذهب فی نازلة طلباً لرفع الحرج. واعتقدوا ان ذلك تلاعب بالدین. وما عرفوا انهم بهذا القول قد مرقوا من الدین. بل شرع الله اوسع! وحکمه اجمع، وانفع. وقفوهم انهم مسئولون. ما لکم لا تناصرون. بل هم الیوم مستسلمون. هذا حال هولاء الفقهاء یوم القیامة. فلا یؤذن لهم فیعتذرون.»

شو سوز محیی‌الدین ابن عربی حضرتلرینڭ حرفیاً اوز سوزیدر. کورگز، نه دیدی!

رخصت شرعیه ایله عمل ایتمك «تلاعب بالدین» دگل! بلکه مذهبلرڭ

Из фондов Российской национальной библиотеки

برینه تقید ایتمك، تقلید فرضدر دعواسیله اورخصتدن منع ایتمك — اسلامیتی ترك ایتمك اولور دیمش محی الدین حضرتلری!

غایت طوغری سوز! اللهك شریعتی مذهبلرك هر برندن‌ده، همه‌سندن‌ده نسبت ممكن دگل درجه‌ده، كیك‌در. شریعت الهیه انسانلرك فائده‌لرینی مصلحتلرینی دها زیاده جامعدر. صاحب فتوحاتك شو سوزلرینی بز البته قبول ایدرز، "اوفقیهلر یوم قیامت‌ده طارلقلره قالورلار، اعتذارلری‌ده قبول قیلنماز!„ سوزینه اشتراك ایتمز ایسه‌ك‌ده.

---

٤ نجی جلد فتوحات مكیه‌ده (٥٤٢) نجی صحیفه‌سنده محیی‌الدین ابن‌عربی حضرتلری دیمش:

"والذی اوصیك به ان كنت عالماً فحرام علیك ان تعمل بخلاف ما اعطاك دلیلك ویحرم علیك تقلید غیرك، مع تمكنك من حصول الدلیل. وان لم تكن لك هذه الدرجة وكنت مقلداً فایاك ان تلتزم مذهباً بعینه، بل اعمل كما امرك الله به. فان الله امرك ان تسأل اهل الذكر ان كنت لا تعلم. واهل الذكر هم العلماء بالكتاب والسنة. فان الذكر هو القران بالنص. واطلب رفع الحرج فی نازلتك ما استطعت، فان الله یقول: وما جعل علیكم فی الدین من حرج؛ وقال النبی دین الله یسر. فاسأل عن الرخصة ما استطعت فی المسئلة حتی تجدها. فاذا وجدتها فاعمل بها. وان قال لك المفتی هذا حكم الله اوحكم رسوله فخذ به، وان قال لك هذا رأیي فلا تأخذ به، واسأل غیره. وان اردت ان تأخذ بالعزائم فی نوازلك فافعل. ولكن فیما یختص بك. ورفع الحرج هو السنه. واذا علمت علماً من علوم الشریعة فبلغه من لا یعلمه. تكن من حملة العلم لمن لا یعلم. وایاك ان تكتم ما انزله الله من البینات للناس.»

شبهه یوق، محیی‌الدین ابن عربی حضرتلرینك شو سوزلرنده!

البته بر دلیل شرعی وار ایكن، امامرك برینه تقلید ایتمك البته حرامدر. شرعی بر دلیلی بولمقدن عاجز قالور ایسه برانسان، معین مذهبلردن برینه

تقلید ایده‌مز، بلکه صورار. لکن "قیل„ لری، روایتلری نقل ایدر آدمدن دگل، بلکه قران کریمدن سنت نبویه‌دن تبلیغ ایدر اهل الذکردن.

الله قران کریمده "فاسألوا اهل الذکر ان کنتم لاتعلمون„ دیمش دگلمی؟ شو آیت کریمه‌ده "الذکر„ دن مراد قران کریمدر. زیرا خدای "انا نحن نزلنا الذکر وانا له لحافظون„ دیمش.

کورگز، اسلامیت زینتی محیی‌الدین حضرتلری دیمش: "ممکن قدر حرجدن قاچ، اسلامیت‌ده حرج یوقدر، شرعی رخصتلری آرا، بول‌ده عمل ایت. عزیمتلری التزام ایده‌جك ایسه‌ك، اختیارك، لکن یالگز اوز خصوصك‌ده التزام ایت. احتیاط ایده‌یم خیالیله، دیگرلره عزیمتلری الزام ایتمه. حرج یوقلق اسلامیتك گوزل بر شعاریدر. شرعی رخصتلردن برینی بیلور ایسه‌ك، بیلمه‌ینلره تبلیغ ایت، نبیلك شرفنه ایرشورسن. صاقن، الله ایندرمش رخصتلری وسعتلری بینه‌لری کتم ایتمه!„

"ان الذین یکتمون ما انزلنا من البینات والهدی من بعد ما بیناه للناس فی الکتاب اولئك یلعنهم الله.„ (سورة البقره — ۱۵۹).

تقلید بلیه‌سی بدعت سیئه اولمق اوزره، عالم اسلامیت افکارنده یالگز صوك عصرلرده تورەمش ایسه‌ده، نه دندر، غایت قوّتلی صورتده طامورلاشوب قالمش. بوڭا کوره، بطلانی اوقدر معلوم بر بلیه مسئله‌سنده فتوحات مکیه صاحبی محیی‌الدین محمد بن علی حضرتلرینڭ سوزلریله استشهاد تکلفلرینه بر قدر محتاج اولدم. یوقسه، تقلیدڭ حراملغی قران کریمڭ آیتلریله، نبی محترم شارع کریمڭ سنتلریله، مذهب اماملرینڭ حدیث اماملرینڭ سوزلریله کون کبی معلوم بر حقیقتدر.

بنم نظرمده "تقلید جائزدر یا واجبدر„ سوزیله شریعت اسلامیه تمامیله تا ابد منسوخدر„ سوزی بر معنی‌ده‌در. تقلید وجوبیله، قران کریم بقاسی — اجتماعلری ممکن دگل ایکی نقیضدر.

Изготовлено в Российской национальной библиотеке

درست، عالم اسلامیت‌ده وار کتب فقهیه‌ده وقوعی ممکن حادثه‌لرڭ هر برینه مخصوص شرعی جوابلر حاضرلنمش اولسه ایدی، اوتقدیرده دلیل آرامق، مسئله‌یی حل ایتمك زحمتلریله احتمال فکرمزی یورماز ایدك؛ راحت قالمق خاطری ایچون‌گنه اولسه‌ده تقلید ایدر ایدك.

بویله حاضرلك بولنمش اولسه ایدی، احتمال گوزل اولور ایدی. لکن حال بویله دگلدر. کتب فقهیه‌مزده هیئت اجتماعیه‌مزه عائد مسئله‌لرڭ همه‌سی دگل، حتی عبادتمزه دائر بایتاق مسئله‌لرده حل قیلنمامش. حل قیلنمش، جوابلری یازلمش مسئله‌لرڭ‌ده همه‌سی هیئت اجتماعیه مصلحتلرینه انسانلرڭ صلاحنه خدمت ایده‌میور.

حقیقت بویله ایکن، ایندی تقلید ممکن اولورمی؟ حل قیلنمامش هم جوابی یوق مسئله‌لرده تقلیدڭ معناسی وارمی؟

یوقاری‌ده، انصاف طریقیله، شرف اسلامیتی محافظه قصدیله یازلمش حقیقتلر بڭا بیوك برشجاعت ویردی. من‌القدیم بولنوب‌ده حل قیلنمامش، شوکون باشمزه کلمش مهم بر مسئله دینیه حقنده قرآن کریمدن سنن نبویه‌دن آلنمش رأیمی عموم روسیا مسلمانلرینه کتاب صورتنده عرض ایده‌جك اولدم.

اصابت ایدر ایسه‌م، بنم ایچون اڭ بیوك شرف! خطا ایدر ایسه‌م، نه ضرر؟ شأنم اودر! فقط، دیگر مذهبلرڭ خطالری کبی عالم اسلامیته ضرر ویرمز. زیرا اصابت ایدر ایسه‌م‌ده، خطا ایدر ایسه‌م‌ده، هیچ بر انسانی تقلیده دعوت ایتمه‌یورم.

حقیقتی طلب یولنده خطا، نه قدر بیوك اولور ایسه‌ده، انسانی عصمت اسلامیه دائره‌سندن چیقارماز. صوابی قصد ایدر ایکن، خطا ایدر ایسه‌م، اوخطا، نه قدر بیوك ایسه‌ده شارعڭ مسامحه‌سیله عفو قیلنور.

«هدایت — الله النده‌در» اعتقادی هم گوزل هم حق اعتقاددر. انسانڭ وظیفه‌سی حقیقتی آرامقدر. „حقیقتی بولمق“ انسانڭ وظیفه‌سی دگل، بلکه

Из фондов Российской Национальной библиотеки

غایه‌سیدر. انسان یالـکز وظیفه‌سیله تـکلیف قیلنور، اما غایه مطلوبه‌سنه ایرشمك خدایك تیسیر یله اولور. برقدر عقل، طلب یولنده جدیتلی ثباتلی اولمق شرطیله بیوك اجتهاد کبی اسباب تیسیر بولنورایسه، اویله آدم غایه مطلوبه‌سنه البته واصل اولور. «والذین جاهدوا فینا لنهدینهم سبلنا. وان الله لمع المحسنین». (العنکبوت ـ ٦٩)

„اوزون کونلرده، مشقتلی حاللرده روزه“ مسئله‌سنه دائر شوکتاب‌ده رأیمی اعتقادمی تمام حریتله سویله‌دم. کتب فقهیه‌ده شو مهم مسئله حقنده قطعی جواب یوقلغنه، هم‌ده قرآن کریم‌ده اینمش خطابلرك لسان آڭلارهمه انسانلره عمومیتنه کوره، فکرمی عرض ایتمیه حقمی دعوی ایده بیلورم. بلکه „واذ اخذالله میثاق الذین اوتوا الکتاب لتبیننه للناس ولا تکتمونه“ آیت کریمه‌سنك حکمنه کوره، مکلفلـگمی اعتقاد ایدرم.

بوڭا کوره، بن شو کتابمی نشر ایتدم. قبول قیلنورلق اولور ایسه، مطالعه ایدرلر، قبول ایدرلر. یوقسه، اعتبارسز قالور. بن بهر تقدیر:

وما علی اذا ما قلت معتقدی — دع الجهول یظن الحق عدوانا

سوزینی سویله‌میه حق قازانمش اولورم.

یازدم بونڭچون، اما کیم ایچون؟

شریعت اسلامیه‌ده وار رخصتلرك کیڭلـگنه طایانوب، فرضلرك اهمیتلرینی اهمال ایتمز، قدسیتلرینه تعدی ایتمز قدر انصاف صاحبی اهل اسلام ایچون، بن شو کتابی یازدم.

کله‌جك صحیفه‌لرده حال، زمـان، مکان اقتضاسیله افطار عذرلری بیان قیلنه‌جق. اوعذرلردن بری مؤمنلرك برنده بولنور ایسه، افطار حقنده شارع کریم طرفندن توسیع قیلنمش کیك رخصت شمولنه او مؤمن البته داخل اولور. بنم کتابم اشته اویله عذرلری وار منصف مؤمنلرك کیك رخصت شرعیه رحمتلرندن استفاده‌لری ایچون تألیف قیلندی. فرضلری اداده یالقاولق ایدر

„نازلی"لره یول آچمق ایچون دگل. فرضلری اداده یالقاولق ایدر آدملر نظرنده عذرلرڭ نه اهمیتی واردر. عذری یوق ایکن، فرضلری ترك ایده‌جك آدملره رخصت یوللرینی آرامق زحمتی بیهوده زحمتدر، ریاسز، تکلفسز، طوغریدن طوغری ترك ایدرسه، دها گوزل اولور. برشرعی جنایته ارتکاب ایتمش اولور. جنایتلرینی دیانت بویاویله بویامق خیانتنه مرتکب اولمش اولماز.

شرع سماوی یاوجدان انسانی قاشنده منهی منفور شیلره ارتکاب قیلوب‌ده، یالگز ریا لباسیله بورکنمك، انسانلری‌ده خدایی‌ده آلدامق ایچون، اوزینڭ حرکتلرینی اشلرینی دین حکملرینه توفیق ایتمك دعواسنده بولنمق، اڭ بیوك جنایتلرینی دیانت بویاویله بویامق — حقیقت کوزیله نظر ایدر ایسه‌ك، دینسزلگڭ اڭ منفور، اڭ قبیح قسمیدر: انکارینی ستر ایتمه‌ین منکر، لااقل، همتی بیوك عالی جناب منکر اولور؛ اما ریا لباسیله بورکنمش منکر — خدایی‌ده، انسانلری‌ده آلدار، آلجاق، دنی منکر اولور، رسمی صورتده نامی مؤمن ایسه‌ده.

دنیاده اڭ خائن اڭ غدار مخلوق — اوزینڭ جنایتلرینه فسقلرینه شرعی حیله‌لر یوقبار بهانه‌لر آرار «متدین»لر، هم‌ده دینلرینی اوزغرضلرینه آلت ایدر یالان صوفیلردر.

انسان — ایکیدن بری‌اولور: ۱) یا خالص مؤمن، ۲) یا ریاسز دهری، طوغری کافر. اما ریاسیله بهانه‌سیله انسانلری‌ده خدایی‌ده آلدار مرائی، انسان دگل، روحی اوفاق مخلوقدر.

یر یوزنده کونلری اوزون، قویاشلری باتماز اقالیم واردر. دنیاده اڭ آغر اڭ مشقتلی خدمتلرده عمر ایدر انسانلر واردر: توبی یوق "ویل قویو„لرنده بیك مشقت ایچنده یر قازر بیچاره‌لر، فابریقه‌لرده زاوودلرده جهنم کبی اوت یانلرنده یانار قاورلور مسکین "جهنمیلر„ کون بویی طاغ کیسه‌ر طاش یوك طاشور ضعیف فقیرلر، آچیق قویاش‌ده اوزون کونلرده قر اشلریله عائله‌لرینی بالاچاغالارینی تربیه ایدر عاجزلر — دها عمومیتله

Из фондов российской национальной библиотеки

تعبير ايده‌يك — روزه‌لريله حالدن كوچدن طاياچق، اشدن بركيسه‌ك ايكمكدن محروم قالاچق مسكين انسانلر دنياده آز دگل بلكه غايت كوبدر.

عالم انسانيتڭ عمومنه رحمت اولمق اوزره كلمش اسلاميتڭ كيك رخصتلرينى او انسانلره، روزه‌دن ضرر كوره بيلور اومسكينلره بيان ايدر ايسه‌م، شريعتڭ بيوك بر مصلحت ايچون اينمش رخصتى احيا قيلنمش اولور، حسابى يوق اهل اسلامڭ وجودلرى عائله‌لرى ضرردن صاقلانمش قالور، اسلاميته محبت انسانيت كوڭلنده آرتار. دين‌ده غلو حسبيله اهل اسلامى اسلاميتدن تنفير كبى بر حركت بولنماز.

شو قدر مهم مصلحتلرى بولنماسه‌ده ايدى، قرآن كريم‌ده اينمش گوزل رخصت شرعيه‌يى كتم ايتمه‌مك فريضه‌سيله، البته بن يازاجغم فتوايى يازار ايدم. يالقاولق ايدر نازليلره روزه‌سزلك يوللرينى آچمق محذورى بنى منع ايله‌مز ايدى.

عالم اسلاميت‌ده تقليد حسى نه قدر شدتلى صورتده طامورلاشوب قالمش كه، قرآن كريم‌ده اينمش لكن كتب فقهيه‌ده كومولمش شرعى حكملردن برينى احيا ايده‌يم قصديله انسان، الينه قلم آلور ايسه، مقلدلردن وقوعى احتمال هجوملره سپر ايتمك يولنده بر قاچ صحيفه‌لرى مقصد خارجنده يازمق لازم اولور.

بن‌ده شويله بر مجبوريت اقتضاسيله شو صحيفه‌لرى يازدم. ايندى مقصدى بيان نوبتى كلدى.

مقصدم: قوياشلرى باتماز، كونلرى اوزون اقاليم‌ده نماز، روزه مسئله‌لرينى، هم‌ده الڭ آغر الڭ مشقتلى حاللرده رمضان آينده افطار خصوصنى شريعت اسلاميه‌ده وار رخصت شرعيه‌يى قرآن كريمڭ آيت كريمه‌لريله اثبات ايتمكدر. شو مسئله‌لر حقنده كتب فقهيه‌ده آچيق قطعى جواب يوقدر. عشا نمازينڭ فرضيتى يا سقوطى حقنده من القديم قرارى يوق نزاعلر دوام ايده كلمش ايسه‌ده روزه مسئله‌سى حقنده گوزل بيان هنوز يوق ايدى. بوڭا كوره، بن بيانمى كتب فقهيه روايتلرينه التفاتله دگل، بلكه قرآن كريم آيتلرندن استنباطله

Из фондов Российской национальной библиотеки

يازدم. اجتهاد دعواسیل‌ده دگل، بلکه رحمت الهیه هم هدایت قاپولرینڭ عموم انسانلره تا ابد مفتوحیتی سائقه‌سیله.

رحمت الهیه‌دن امید اوزمك شریعت اسلامیه نظرنده منهی‌در. بن‌ده امیدایتدم. اللهڭ رحمتلری بنده‌لرینڭ برینه یا مقربلرینه مخصوص دگلدر.

کلا نمد، هؤلاء وهؤلاء من عطاء ربك. وما کان عطاء ربك محظوراً.

تعظیم ربك فی تعظیم ماشرعا * فاصدع فان سعیدالقوم من صدعا.

یر یوزنده عمارت.

قران کریم عرفیله فن اصطلاحنده "عمارت" انسان یا حیوان ایله مسکونیت معناسنده‌در. یر معموردر دیمك — انسانله یا حیوانله مسکون دیمکدر. خانه‌ده انسان اقامت ایدر ایسه، اوخانه معمور اولور. مسجدلرده جماعت نمازلری ادا ایدر ایسه، او مسجد معمور اولور، یوقسه، معمور دگل، خراب دینور.

"یر یوزنڭ عمارت" سوزندن مرادمز — یر یوزینڭ انسانلرله مسکونیتی‌در. یر — عالم وجودده وار همه پلانتلر سیاره‌لر کبی، — کره‌در. یرڭ کره‌لگی — انسانلره من القدیم معلوم بر حقیقت قطعیه‌در. "زیج ایل خانی" شرحنده محمد خفری حضرتلرینڭ سوزینه کوره، یر یوزنده الڭ اوّل خلق قیلنمش انسانه یعنی آدم علیه‌السلام حضرتلرینه یرڭ کره‌لگی، سنه‌لرڭ ۳٦۵ کون‌ده تمامی معلوم اولمش. آدم علیه السلام آفریقاده جبل القمر قله‌سنده بر مقیاس اوطورتمش‌ده، کوله‌گه‌سنڭ حرکتیله کوندوز ساعتلری بیلور اولمش. مقیاس کوله‌گه‌سنڭ کون اورتاسنده اوزونلغنه قیصه‌لغنه یوغالووینه نظر قیلوب سنه کونلرینی چیقارمش.

هر حال‌ده یرڭ کره‌لگی انسانلره من القدیم معلوم بر حقیقت قطعیه‌در. اویله بر حقیقت قطعیه‌یی اسلامیت نامندن انکار ایتمك نه قدر بیوك حماقت ایسه، یرڭ کره‌لگنه آیات قرانیه ایله استدلال ایتمك‌ده اوقدر بیهوده بر تعبدر، حاجتی یوق بر زحمتدر، بر تکلفدر.

باش کوز یله‌ده عقل کوز یله‌ده مشاهده قیلنه بیلور حقائق طبیعیه‌یی اثبات لازم ایسه، آیات کتابیه ایله دگل، آیات طبیعیه ایله اثبات ایتمك لازمدر.

بر زمان وار ایدی، «یرك کره‌لگی» مسئله‌سی بر مسئله نزاعیه بر مسئله حربیه ایدی. دشمنله محاربه ایدر کبی حقائق عقلیه ایله محاربه ایتمیه المیثاق کوننده عهد ایتمش کلامیون اسلامیت نامندن کره‌لگی ابطال ایدرلر ایدی. لکن اوزمان، فکر بشرك ترقیاتی تاریخننك عطالت، فترت زمانی ایدی، بلکه تأخر، انحطاط ساعتلری ایدی.

حرکات فکریه‌ده ساعتلك سکته کبی اعتبار قیلنه بیلور او زمانلر کچدی کتدی. من القدیم انسانلره معلوم «کره‌لك» حقیقتی — بر قدر عقلی وار انسان قاشنده انکاری ممکن دگل حقیقت قطعیه اولدی.

کره‌لگی ایندی کون کبی قطعی شو «یر» ك تقریباً اوچدن بری قوریلق اولوب، اوچدن ایکی‌سی محیط صولریدر.

ازلیت طرفنك، ابتداسی انسانلره معلوم دگل زمانلرده یرك قوریلغی ذی حیات شیلرله مسکون اولا باشلامشدر. مسکونیت تاریخی غایت قدیمدر. حتی انسانلرك مدنیت درجه‌لرینه وصول تاریخلری‌ده ملیون سنه‌لرله تقدیر قیلنه‌ماز قدر قدیمدر.

قران کریمك ایکی اوچ آیت کریمه‌سی شو حقیقتی بایتاق واضح صورتده افاده ایدر.

معلومدرکه، یولدوزلرك حرکتلرینه انسانلرك نظرلری، او حرکتلر اعانه‌سیله زمانی تقدیرلری، تقدیر مسئله‌سنك اوتوز کوندن عبارت «آی» لری استعماللری، آیلرك هر برینه اوزینه مخصوص اسملر حکملر تعیینلری — انسانیت ابتداسنده دگل، بلکه تاریخ مدنیت اورتاسنده حاصل اولا بیلمشدر.

مدنیتك اودرجه‌سی‌ده قران کریمده التوبه سوره‌سنده (۳٦) نجی «ان عدة الشهور عندالله اثنا عشر شهراً فی کتاب الله یوم خلق السموات والارض» آیت کریمه‌سنك افاده‌سنه کوره، غایت قدیمدر. «کوکلری یری خلق ایتمش

كون‌ده آیلر اون ایکی ایدی„ دیمك تاریخ مدنیت — ابتداسی انسانلره معلوم دگل قدر قدیمدر دیمك. ازلیت طرفنده ابتداسی یوقلق — لسان عرب عرفنده "یوم خلق الله السماوات والارض„ جمله‌سیله، اما ابدیت طرفنده نهایتی یوقلق "ما دامت السماوات والارض„ کبی جمله‌لرله افاده قیلنور.

فی الواقع تاریخ حیات غایت قدیمدر. اللهڭ قدمنه نظراً عالم وجودی حادثدر دیسه‌ك‌ده، ازلیت طرفنده بزه معلوم ابتداسی واردر معناسیله دگل.

محیی‌الدین ابن عربی حضرتلری فتوحات مکیه‌ده (٣) نجی جلدینڭ ٣٨٨ نجی صحیفه‌سنده دیمش:

"قلت لادریس علیه السلام انی رأیت فی واقعتی شخصاً فی الطواف اخبرنی انه من اجدادی، وسمی لی نفسه؛ فسألته عن زمان موته، فقال لی اربعون الف سنة! فسألته عن آدم، لما تقرر عندنا فی التاریخ من مدته. فقال تسأل عن ای آدم؟ تسأل عن آدم الاقرب. فقال لی ادریس صدق. اننی نبی الله ولا اعلم للعالم مدة نقف عندها بجملتها. الا انه بالجملة لم یزل خالقاً. ولا یزال دنیا ولا آخرة. والآجال فی المخلوق بانتهاء المدد، لا فی الخلق. فالخلق مع الانفاس یتجدد.„

شوسوز عالم وجودڭ عمومی حقنده دگل، بلکه یریوزنده حیاتڭ غایت اسکیلگنه دائردر. حکیم الانبیا نبی محترم ادریس علیه السلام "نبی ایسه‌م‌ده تاریخ انسانیتڭ ابتداسی بڭا معلوم دگلدر„ دیمش.

فتوحات مکیه‌ده (٣) نجی جلدینڭ ٦٠٧ نجی صحیفه‌سنده:

"ولقد ارانی الحق فیما یراه النائم وانا طائف بالکعبة مع قوم من الناس لا اعرفهم فانشدوا بیتین ثبت عندی البیت الواحد، ومضی عنی الآخر. فکان الذی ثبت علی من ذلك:

"لقد طفنا کما طفتم سنینا   بهذا البیت طراً اجمعینا.

فقال لی الواحد منهم انا من اجدادك. قلت له کم لك منذ مت؟ فقال لی

بضع واربعون الف سنة. فقلت له فما لآدم هذا القدر من السنين! فقال لى عن اى آدم تقول؟ عن هذا الاقرب لك، او عن غيره؟ فتذكرت حديثاً عن النبى ان الله خلق مائة الف آدم. فقلت قد يكون ذلك الجد الذى نسبنى اليه من اولائك. والتاريخ فى ذلك مجهول مع حدوث العالم.„

هر حالده یر یوزنك حیات تاریخی، انسانیت ابتداسی، حدوثیله برابر، غایت اسکیدر. احبار یهوددن نقل قیلنمش خبرلر، طبیعت عالملرینڭ علمی تخمینلری — او اسکیلك قاشنده بر ساعتلك بر کونلك زمان کبی قیصه‌در.

اسلامیت زینتی فیلسوف ابو العلا حضرتلری دیمش:

قدم الزمان وعمره ان قسته فلديه اعمار النسور قصار

یعنی: زمان اوقدر قدیمدرکه نسر یولدزلرینڭ عمرلری زمان قدمنه نسبتله قیصه قالور.

فیلسوف اسلام دها دیمش:

ومولد هذى الشمس اعياك حده وخبر لب انه متقادم.

وما آدم فى مذهب العقل واحداً ولكنه عند القياس اوادم.

یعنی: شمسڭ قدمی قدر، حیات تاریخی‌ده قدیمدر. آدم بر دگل، حکم عقل‌ده آدملرڭ حسابی یوقدر.

قران کریمڭ آیت کریمه‌سی، شارع کبیردن نقل قیلنمش "ان الله خلق مائةالف آدم„ حدیثی، صوفیون رئیسی محیی الدین حضرتلرینڭ فتوحات مکیه‌ده سوزلری، حکیم الانبیا ادریس علیه السلام حضرتلرینڭ "انی نبی الله، ولا اعلم للعالم مدة نقف عندها„ جمله نبویه‌سی، فیلسوف عالم ابو العلا حضرتلرینڭ ابیات‌لزومیه‌سی — شو بیوك شاهدلرڭ همه‌سی برابر — تاریخ‌حیات‌مسئله‌سنڭ اسلامیتڭ نظرینی گوزل صورتده اثبات ایدرلر. راویلرڭ روایتلری، اهل علمڭ تخمینلری، باطل دگل ایسه‌ده، لکن قاصردر.

اسلامیت نظرنك تاریخ حیات قدیم ایسه‌ده، انسانیت سلسله‌سی حیوانات سلسله‌سندن مترقی برشعبه اولمق طریقیله دگل. بلکه انسان ابتدای خلقت‌ده تمام شو کونگی صورتیله خلق قیلندی.

اهل حدیث امامی عبدالرزاق حضرتلری روایت ایتمش "ان الله خلق آدم علی صورته„ حدیثی‌ده بوکا شاهد اولا بیلور. یعنی: انسان ابتدای خلقت‌ده شو صورتیله خلق قیلندی.

"ان الله خلق آدم علی صورته. والضمیر لآدم. والمعنی: اوجده علی الهیئة التی خلقه علیها. لم ینتقل فی النشأة احوالا، ولا تردد فی الادوار اطواراً. بل خلقه کاملا سویاً من اول الخلق.„

شوحدیثك تفسیرنده اهل‌علم اختلاف ایتمش ایسه‌ده، الڭ گوزل تفسیر شوتفسیر اولا بیلور.

"ان الله خلق الانسان علی صورة الرحمن„ روایتی بزم تفسیرمزه معارض دگلدر. زیرا رحمانه اضافه — تکریم، تشریف اضافه‌سیدر. کمال‌ده، جمال‌ده انسانك نظیری یوقلغنه کوره، صورت انسانیه "صورة الرحمن„ اطلاق قیلنمش ایسه، اولا بیلور.

"قد ورد ان الله خلق آدم علی صورة الرحمن. وهی اضافة تشریف وتکریم. لان الله خلقه علی صورة لم یشاکلها شئ من الصور فی الکمال والجمال.„

محیی‌الدین ابن‌عربی حضرتلری فتوحات مکیه‌ده ایکنجی جلدینك ۱۴۳ نجی صحیفه‌سنده "ان الله خلق آدم علی صورته„ حدیثی حقنده اوزون بیان صوڭنده دیمش:

"لو سأل مثل هذا السؤال فیلسوف اسلامی اجبناه بان الضمیر یعود علی آدم. ای انه لم ینتقل علی اطوار الخلقة، ولا انتقل من صغر جسم الی کبره„

یریوزنده تاریخ عمارتی بیان ایدر ایکن، نوع انسانك ابتداسنه دائر

فکرمزی بیان مناسبتیله، خاطرمزه صحابی ابو هریره رضی الله عنه حضرتلرندن روایت قیلنمش "خلق الله آدم وطوله ستون ذراعا. فلم یزل الخلق ینقص فی الجمال والطول حتی الآن." حدیثی خطور ایتدی.

امام ابن حجر العسقلانی حضرتلری فتح الباری‌ده دیمش:

"ویشکل علی هذا ما یوجد الآن، من آثار الامم السالفة کدیار ثمود. فان مساکنهم تدل علی ان قاماتهم لم تکن مفرطة الطول علی حسب ما یقتضیه الترتیب السابق. ولاشك ان عهدهم قدیم، وان الزمان الذی بینهم وبین آدم دون الزمان الذی بینهم وبین اول هذه الامة. ولم یظهرلی الآن ما یزیل هذا الاشکال."

امام ابن حجر حضرتلرینڭ شو سوزی — علمی هم غایت معقول سوزدر. اوّلگی امتلردن قالمش خانه، مغاره کبی شیلرڭ قطعی صورتده دلالتنه کوره، او امتلرڭ قامتلری شو کونگی آدملرڭ قامتلری قدر اولمشدر. قامت‌ده جمال‌ده انتقاص مسئله‌سی — عالم وجودده سنت الهیه اولمق اوزره ثابت دائمی ترقی قانوننه‌ده برقدر مخالفدر. هرموجود دائمی ترقی‌ده ایکن، اوموجودلرڭ غایه کمالیه‌سی اولان انسان تدنی‌ده اولا بیلورمی؟

شو حدیث‌ده، بوندن ماعدا، دها بر اشکال واردر: قامتلری تقدیرده معروف اولان ذراع — انسانڭ اوز ذراعیدر. اگرده الڭ اوّل خلق قیلنمش آدمڭ قامتی اوزینڭ ذراعیله آلتمش ذراع اولور ایسه، اوآدمڭ قیافتی غایت قبیح اولمق لازم اولور. قامتی غایت اوزون، اللری غایت قیصه بر صورت تخیل قیلگز! اللری یوق بر بدن، غایت دهشتلی یا غایت منفور بر وجود کوزگز اوگنده تمثل ایدر!

اگرده انسانڭ اوز ذراعی اراده قیلنمامش ایسه، او وقت ذراعڭ مقدارینی بیان لازم ایدی. یوقسه، حدیث افاده‌سز اولور. زیرا معلوم دگل مقدارله تقدیرده فائده یوقدر.

درست "ثم فی سلسلة ذرعها سبعون ذراعاً" آیت کریمه‌سی کبی

اولسه ایدی، او تقدیرده ذراعی تعیین ایتمك البته لازم اولماز ایدی. زیرا آیت کریمه‌ده مقصد یالـگز غایت اوزونلقدر؛ ذراعی تعیین ایتمه‌مك مقصده دها زیاده موافق اولور. آیتك مقامی ممکن قدر تهویل مقامیدر. اما حدیث تاریخی بر حقیقتی بیان مقامنده کلمشدر، تعیین قیلنماز ایسه، مقصد تمامیله فائت اولور.

راویلری اوهامدن تزکیه ایتمکله، لسان نبوتی تنزیه ایتمك آراسنده بنی تخییر ایدرلر ایسه، بن البته بلا تردد لسان نبوتی تنزیه طرفنه میل ایدرم. لکن سندینه طعن، راویلرینی جرح طریقیله دگل. سندی صحیحدر. راویلری ده عدلدر. قصداً یالان سویله‌مزلر. اما، نصل ایسه‌ده، نقل‌ده بر آفت بولنه بیلور. یوقسه، قولاق وار ایکن، انسانك عقلنه حاجت قالماز ایدی.

فیلسوف اسلام ابو العلا حضرتلری لسان نبوتی تنزیه یولنده دیمش:

دنیاك تشبه ناصحاً متردداً　　من شأنها الاقبال والادبار
آلیت ما الحبر المراد بکاذب　　بل تکذب العلماء والاحبار:
زعموا رجالا کالنخیل جسومهم　　ومعاشراً اماتهم اشبار.
ان یصغروا او یعظموا فبقدرة　　ولربنا الاعظام والا کبار.
ووجدت اصناف التکلم ستة　　بالمین منها افرد الاخبار.

یعنی: "بویلری خورما آغاچی قدر اوزون، هم قاریش قدر قیصه انسانلر وار ایمش!» روایتی لسان نبوتدن چیقمش سوز دگل، بلکه عالملرك احبار یهودك یالانلریدر؛ یاخود اسکی خلقك قوه خیالیه‌سیله انشا قیلنمش، صوگره آغزدن آغزه نقل قیلنه کلمش حکایتلردر. صوك کلنلر او حکایتلری — واقعی تاریخی اولمق اوزره نقل ایدر اولمشلارده، عاقبت نبیلرك لسانلرینه‌ده وضع قیلنمش. — یوقسه، لسان نبوتی تنزیه البته لازمدر.

شو رساله‌دن مقصد اصلی اولان رخصت شرعیه‌یه مناسبتی بلکه لزومی

جهتیله "بر یوزنده عمارت„ مسئله‌سنده سوزی بر قدر اوزاتدق. هر نه قدر موضوع مسئله‌دن خارج کبی ایسه‌ده، التزام قیلنمش مسلکمزه غایت بیوك مناسبتی واردر. "کتب دینیه„ نامیله متداول کتابلرده وار، لکن اصلی یوق شیلردن اسلامیتی پاکله‌مك فریضه‌سنه خدمت — بزم مسلکمزك روحیدر، اساسیدر. اصلی یوق شیلری اسلامیته نسبتدن صاقنمق یا اوتانمق — اشته بزم ادبمز شودر.

بر سوزك فلان بیوکدن صدوری، یاخود جمهور طرفندن مقبولیتی بزه اوقدر دهشت ویره‌مز. کوکلمزه حق کبی کورنور حقیقت هم دلیل بزم نظرمزده الك بیوك قوتدر. او قوت بزم طرف‌ده ایکن، مغلوبیت احتمالی خیالمزی تشویش ایتمه‌یور. مسلکمزده ثبات فریضه‌سیله، بن بویله حاللرده محیی الدین ابن عربی حضرتلرینه تقلید برکه‌سیله متشرف اولورم.

فتوحات مکیه صاحبی محیی الدین حضرتلری "الدیوان الاکبر„ نده دیمش:

"لنا همة ان الثریا لدونها　　نعم، ولنافوق السماکین منزل„
"ولم الف صمصاماً بقدر عزائمی　　ولوجمعوا الاسیاف عزمی افضل„
"حملت به لاارهب الموت والردی　　ولا ابتغی حمداً له النفس تعمل„
"ولکن لیعلو الدین عزاً وشرعنا　　الی موضع عنه الطواغیت تسفل„

یعنی: ثریادن بیوك همتمز، کوکلردن یوقاری منزلمز واردر. عزمم کبی بر سیف بولامادم، عزمم فکرم سیفیله هجوم ایتدم، اولومدن هلاکدن قورقوب، یا انسانلرك ثنالرینی امید قیلوب، دگل، بلکه دینمزك جهالت اللری ایرشه‌مز قدر عزت درجه‌لرنده بلندلگی، هم‌ده دیگر دینلر واصل اولاماز یرلره شرعمزك وصولی ایچون.

بن‌ده اسلامیتی یوقبار شیلردن پاکله‌مك ایچون، بیوك جسارتله یاخود جنون درجه‌سیله، علمای اسلامك جمهورینه، بیوکارینه هجوم ایدر ایسه‌م، اهل طلب نظرنده شاید معذور اولورم.

Из фондов Российской национальной библиотеки

بر یوزنده آدمنڭ ظهورینه دائر، حقیقت اولا بیلور، فکرمزی یازدق. بالطبع خلقت حوا مسئله‌سی، او مسئله حقنده کتب اسلامیه‌ده قبول قیلنمش فکرلر البته انساننڭ خاطرینه خطور ایدر. حقیقت طالبلرینه احتمال فائده اولور امیدیله شو مسئله‌یه‌ده دائر فکرمزی بوراده ثبت ایتدك. اسلامیت محبلری بلکه شاد اولور، تقلید لوثندن پاك عقللریله شاید محاکمه ایدر.

مکتب بالالرینه علم حال، تاریخ مقدس کتابلرنده "حوا — آدمنڭ صول قابورغه‌سندن خلق قیلندی„ سوزی، بر مسئله اعتقادیه یاخود حقیقت واقعیه اولمق صفتیله، تعلیم قیلنور. اهل حدیث — کتب حدیث‌ده، اهل تفسیر — "وخلق منها زوجها„ آیت کریمه‌سنڭ تفسیرنده" حوا — آدمنڭ صول قابورغه‌سندن خلق قیلندی„ سوزینی بالاتفاق سویله‌مشلر.

شو سوز، هم مسئله ایمانیه هم حقیقت تاریخیه اولمق اوزره، همه کتب اسلامیه طرفندن گویا بالاجماع قبول قیلنمشدر. اهل تفسیرڭ بیوکلری‌ده اوفاقلری‌ده، متکلملری‌ده فقیهلری‌ده، محدثلری‌ده ادیبلری‌ده، بلا استثنا، شو سوزی گویا بر آغزدن سویله‌مشلر.

شو سطرلری یازار ایکن، تفسیرلرڭ بیوکلرینه اوفاقلرینه، کتب حدیثڭ شرحلرینه حاشیه‌لرینه مراجعت ایتدم، همه‌سنده همان بر سوز تکرار قیلنمشدر، کوردم.

قران کریمڭ عرفنه اوقدر مخالف بر تفسیرده علمای اسلام بر آغزدن نصل اتفاق ایده بیلمش؟! تعجب ایتدم. برثانیه قدر مدت فکر صوڭنده بطلانی ظاهر اولور بر سوزله قرآن کریم آیتلرینی تفسیر ایتمك غایت بیوك بر مساهله دگلمی؟ وهمدن ناشی، اصلی یوق سوزلرله آیت کریمه‌لری تفسیر ایتمك — قران کریمی تمامیله ابطال کبی بر جنایت اولمایورمی؟

اگرده " وخلق منها زوجها „ آیت کریمه‌سنده " من „ حرفی تبعیض ایچون اولوب "منها„ — "من ضلعها„ معناسنده اولسه ایدی، شو تقدیرده

« ومن آیاته ان خلق لکم من انفسکم ازواجاً »

Из фондов Российской национальной библиотеки

«الله الذی خلقکم من ضعف»

«خلق الانسان من عجل»

«لقد من الله علی المؤمنین اذ بعث فیهم رسولا من انفسهم»

«لقد جاءکم رسول من انفسکم»

کبی آیت کریمه‌لرڭ معنالری نصل اولور ایدی؟

اوّلگی آیت کریمه «صول قابورغه‌لرگزدن سزه خاتونلر خلق ایتدك» معناسنده‌می اولور؟ دیگر آیت کریمه‌لری ده‌او مشهور تفسیرله‌می تحریف ایدرز؟

«فاتحه سوره‌سندن اون بیڭ مسئله استخراج ایدرم» دعواسیله بیوك تفسیر یازار رازیلر، قراءت، اعراب، کلام مسئله‌لرینه اوقدر همت صرف ایدر قاضیلر، «دنیاده بنم تفسیرمڭ مثلی بولنماز» سوزینه جسارت ایدر مدعیلر، قران کریمی اوز مذهبلرینڭ طار دائره‌لرینه صوقمش فقیهلر — قران کریم آیت کریمه‌لرینی تفسیر ایدر ایکن، بر قدر اعتنا ایدر اولسه‌لار ایدی، البته گوزل اولور ایدی. روایتلرده کلمش بعض کلمه‌لرڭ ظاهرینه آلدانوب، قران کریم آیت کریمه‌لرینی حقیقت واقعیه خلافیله تفسیر ایتمز قدر اعتنا البته لازمدر.

درست، عباره‌سی علمای اسلامڭ تفسیرلرینه برقدر موافق حدیث، بخاری مسلم کبی اڭ معتمد کتابلرده، شارع کبیر علیه الصلاة والسلام حضرتلرینڭ لسان تشریعلرندن اهل اسلام ایچون بیوك بر قانون اولمق صفتیله روایت قیلنمشدر. لکن سیاقی، معناسی بالکلیه باشقه حدیثله، آرالرنده هیچ برمناسبت یوق آیت کریمه‌یی تفسیر ایتدیلر دیمك علمای اسلامڭ بیوك شأنلرینه همان موافق کلمز.

اوحدیث شودر:

"عن ابی هریرة ان النبی صلی الله علیه وعلی آله قال: من کان یؤمن بالله والیوم الاخر فلا یوذی جاره. واستوصوا بالنساء خیراً. فانهن خلقن من

Из фондов Российской национальной библиотеки

ضلع. وان اعوج شیء فی الضلع اعلاه. اذا ذهبت تقیمه کسرته. وان ترکته لم یزل اعوج. واستوصوا بالنساء خیراً.» متفق علیه.

شو بالاتفاق صحیح حدیث محترم — خاتونلری ظلم ایتمه‌مك، حقوقلرینی رعایه ایتمك، وار ایسه قصورلرینی عفو ایتمك، احیاناً جفالرینی‌ده تحمل ایتمك حقنده شارع کبیر علیه‌الصلاة والسلام حضرتلرینك لسان تشریعلرندن امتلرینه ارشاد اولمق یولیله صدور ایتمشدر.

یعنی: الله وجودینه، جزا کوننه ایمان ایدن آدم هیچ بر وقت دیگرلری ظلم ایتمز. خاتونلرگزله گوزل معامله‌یی امر ایدرم، قبول قیلگز. قابورغه کبی بوگوریلك خاتونلرده طبیعتدر. کوچله توزه‌ته‌جك اولور ایسه‌ك، کسر ایدرسن. (یعنی فراق واقع اولور.) اوز حاللرنده براقور ایسه‌ك، او وقت هر ایکی طرف راحت ایدر.

"وعاشروهن بالمعروف. فان کرهتموهن فعسی ان تکرهوا شیا ویجعل الله فیه خیراً کثیراً." (سورة النسا — ١٨) آیت کریمه‌سی معناسنك.

شو حدیث‌ده "فانهن خلقن من ضلع" جمله بلیغه‌سی "خلق الانسان من عجل" آیت کریمه‌سی کبی، انسان‌ده غالب اولور طبیعتی غایت بلیغ ترکیبله بیاندر.

"انسان — عجلدن خلق قیلندی" دیمك نه معنی‌ده ایسه، "خاتونلر قابورغه‌دن، یعنی بوگوریلك‌دن خلق قیلندی" سوزی‌ده البته او معنی‌ده اولور.

«فانهن خلقن من ضلع» جمله نبویه‌سی «الله الذی خلقکم من ضعف» آیت کریمه‌سنك ترجمه‌سی کبیدر. یالگز سیاق مختلفدر: بری شفقت، مرحمت سیره‌سنه ارلری دعوت مقصدیله، اما آیت کریمه ماده انسانیه‌یی حالدن حاله تحویل ایدر قدرت الهیه‌یه نسبتله بعثك امکاننه دلالت ایتدرمك یولیله. لکن هیچ بری طبیعت‌ده وار بوگوریلك، یا اصل‌ده وار ضعیفلك ایله خاتونلری ارلری ذم ایتمك تحقیر ایتمك طریقیله دگل.

شارع کبیر علیه الصلاة والسلام حضرتلری مقصدلرینی دها مؤکد دها

Из фондов Российской Национальной библиотеки

ابلغ صورتده بیان ایچون. «وان اعوج شیء فی الضلع اعلاه» سوزینی‌ده زیاده ایتدی.

یعنی: الڭ بوگوری بر قابورغه‌ده باش طرفی اولور. خاتونڭ طبیعتی قابورغه باشی کبی بوگوری اولور ایسه‌ده، تحمل ایت، عائله‌ڭ اعضالرینی کوچله قوّتله دگل، یومشاقلقله تربیه ایت. اشته عائله انتظامنده، بالالر تربیه‌سنڭ الڭ مهم الڭ طوغری قانون!

اوحدیث شودر، لکن شو حدیث‌ده «حوا — آدمڭ صول قابورغه‌سندن خلق قیلندی» سوزینه دلالت ایده بیلور بر نقطه یوقدر.

راویلر لسان نبوتدن صادر سوزی ظاهرندن صرف ایتمش، ایکی مقصدله ایکی زمان‌ده سویلنمش سوزلری خلط قیلوب، بطلانی قطعاً معلوم مصنوع بر جمله‌یی لسان نبوته وهم سائقه‌سیله وضع ایتمش. صوڭره خلقت حادثه‌سنده بیوك بر معجزه الهیه اولمق اوزره نقل هم قبول قیلنوب «حدیث نبوی» اولمق شرفنه‌ده ایرشمش!

بن شو قدر سوزلره جسارت ایتدم، لسان رسالتڭ عصمت الهیه‌سنه طوقنمامق فریضه‌سی یولنده، راویلرڭ اولا بیلور وهملردن نجاتلرینی فدا ایتدم. اللهڭ عنایت خصوصیه‌سنه مظهر دگل عادی انسانلر نسیان، خلط کبی وقوعی غایت جوق آفتلردن تمامیله البته معصوم دگللر. لکن لسان نبوتله اسلامیت البته اوهامدن پاکدر.

راوی عدلدر، ثقه‌در، امیندر. لکن هر حال‌ده بشردر، انساندر. اونوتور، خلط ایدر، وهم ایدر، ایکی مقصدله ایکی زمان‌ده سویلنمش سوزلری جمع ایدر ایسه، یالان سویله‌مش اولماز.

قواعد فقهیه‌ده (٢١٠) نجی صحیفه‌ده «وخلق منها زوجها» — «وجعل منها زوجها، لیسکن الیها» — «خلقکم من نفس واحدة ثم جعل منها زوجها» آیت کریمه‌لرینڭ تفسیرلرینی یازمش ایدم. بنم تفسیرم تأویل زحمتلرندن،

Из фондов Российской национальной библиотеки

تحریف جنایتلرندن، قران کریمنك معجز نظملرینی اصلاح ایلەیم دعوالرندن انشاء الله، تماميله پاکدر.

قران کریمنك عربیتی، بلاغت اعجازیەسی، باطلدن طهارتی، الك مهم مسئلەلری غایت دقیق اسلوبدە بیانی، شارع کبیرنك معصومیتی، اسلامیتنك تخمینات علمیەیه نسبتله علویتی، اساطیر یهودیەدن خالصلگی کبی کلی مصلحتلر بزم طرفدە ایکن، اهل علمنك اجماعلرینه مخالفت ایتمك، راویلردن بعضلری حقندە «انساندر، وهم ایدە بیلور» کبی سوزلری سویلەمك انشاء الله جنایت اولماز، ادبسزلكدە اولماز.

بن شو سطرلری یازدم، لکن «خدایه شکر، حقیقتی آکلادم» شادلغیله دگل، بلکه «اوقدر عصرلر امتدادندە علمای اسلام کوزندن حقیقت نصل غائب اولا بیلدی!» قایغوسیله ایدی.

شو کشفیات عصرندە، یعنی خزائن الهیه من غیر حساب، هر کون هر ساعت، اسرار طبیعتی آتوب چیقاروب طورور برزماندە، «اوقدر آچیق بر حقیقتی کشف ایتدم» دیمکدن بن البته اوتانورم، بونیدە آکلامازقدر مغرور هم غافل دگلم. لکن اوقدر عصرلر امتدادندە علمای اسلامنك بیوك عقللرندن کیك کوزلرندن غایت آچیق حقیقتنك غائبلگی بنی البته الك شدتلی صورتدە متأثر ایدر.

اوقدر آچیق بر حقیقت نصل غائب اولمش؟

روایت کلمەلریله تقیدنك، راویلر حقندە حدوددن طیش اعتقادنك تأثیریله شو حال حاصل اولمش اولسه کرك.

سوزم شودر، عذر شودر. حقیقت طالبلری قاشندە عذرم البته مقبول اولور! سوزم قیمتیدە شاید تقدیر قیلنوب، احتمال قبول قیلنور. ایمان سوقیله، اسلامیته قران کریمه محبت سائقەسیله سویلندی، یازلدی.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

فکرنڭ حریتی، طلبنڭ اهمیتی، قصدنڭ صحتی معلوم ایکن، بویله اعتذارلره البته حاجت یوقدر. لکن، انشاءالله بتەجك موقت بر حالمزنڭ تأثیریله، بن مجبوریت حس ایتدم.

عمارت، ظهور انسانیت، خلقت آدم، خلقت حوا مسئلەلرینه دائر اسلامیتڭ نظرینی آز چوق مناسبتله بوراده یازدق، شهرت بولمش لکن اصلی یوق فکرلردن نظرلردن — رأیمزی قبول ایدر طلبەلری آزاد ایتمك قصدیله ایدی. موضوعدن طیش مسئلەلری یازمقدن مقصدمز یالکز شو ایدی. عمارت موضوعنه دائر دیگر مسئلەلر حقنده اصلی یوق فکرلر بزم کتب اسلامیەده یوقدر. بوڭا کوره او مسئلەلر حقنده یازمق مجبوریتیده یوقدر.

ایندی موضوعمزه عائد مسئلەلره کلەیك.

عمارت حدودی.
کیچەلرڭ کوندوزلرڭ تفاوتی.

سنه فصللرینی، کیچەلرڭ کوندوزلرڭ تفاوتلرینی، یرلرڭ شهرلرڭ چیکلرینی جهتلرینی بیان هم تعیین ایچون، جغرافیا هیئت فنلری دورت دائره: ۱) افق، ۲) نصف نهار، ۳) معدل نهار، ٤) منطقة البروج دائرەلری فرض ایتدیلر. قوزموغرافیا، جغرافیا فنلرنده بیان قیلنور حاللرڭ هەسی شو دورت دائره اعانەسیله ضبط قیلنور.

---

۱) افق: هر محلڭ افقی او محله نسبتله یری آست اوست اولمق اوزره متساوی ایکی قطعەیه تقسیم ایدر بیوك دائرەدر. قویاشڭ، یولدوزلرڭ طلوعلری غروبلری افق دائرەسیله اولور. افقدن یوقاری چیقمق طلوع، افقدن آشاغی اینمك غروب اولور. قویاش طلوع ایتدی دیمك — افقدن یوقاری آشدی دیمکدر. غروب ایتدی دیمك افقدن ایندی دیمکدر.

---

۲) نصف نهار: هر محلكٔ نصف نهاری او محله نسبتله یری بری شرقی بری غربی اولمق اوزره متساوی ایکی قطعه‌یه تقسیم ایدر بیوك دائره‌در. اودائره نصف نهار تسمیه قیلنور، قویاشكٔ مركزی اودائره‌یه واصل اولور «آن» ده تام نصف نهار اولمق اعتباریله.

یریوزنكٔ افقلری بر — نقطه‌لر بولنماز. لكن نصف نهارلری بر — نقطه‌لر كثرتله بولنور. هر محلكٔ اوزینه مخصوص افقی واردر. لكن اوزینه مخصوص نصف نهاری وار نقطه‌لر — یریوزنكٔ یوقدر. بر نصف نهار — حسابی یوق محللره نسبتله نصف نهار دائره‌سی اولا بیلور. بر نصف نهاری — حسابی یوق افقلر تنصیف ایدر. بوكٔا كوره، جغرافیا فنی یر كره‌سنده علی حسب الاصطلاح ۳٦۰ — اوچیوز آلتمش نصف نهار دائره‌لری فرض قیلوب، طول حسابلرنده بونلرله اكتفا ایتمشلر.

---

۳) معدل نهار: حركت یومیه دائره‌سی. بوكٔا استوا دائره‌سی اطلاق قیلنور. قویاش اودائره‌یه حلول ایدر «آن» ده كیچه‌لركٔ كوندزلركٔ هر یرده برابرلگنه كوره، اودائره‌یه «معدل نهار» نامی ویرلمش.

---

٤) منطقة البروج: حركت سنویه دائره‌سی. یر كره‌سی شو دائره اوزرنده حركت ایدر. یر ایله قمر شو دائره‌ده اجتماع ایدرلر ایسه، یا خسوف یا كسوف واقع اولور. بوكٔا كوره، شو دائره‌یه خسوف كسوف دائره‌سی اطلاق قیلنور. سنه فصللرینكٔ اختلافی، كیچه‌لركٔ كوندوزلركٔ اختلافلریله تفاوتلری شو ایكی دائره‌دن یعنی حركت یومیه دائره‌سیله حركت سنویه دائره‌سندن ناشیدر.

اگر شو ایكی دائره بر سطح اوزرنده واقع اولسه ایدی، یاخود بری دیگرینه موازی اولسه ایدی، او تقدیرده سنه‌ده فصول بولنماز ایدی، كیچه‌لر كوندوزلر همان بر حالده قالور ایدی.

حكمت الهیه اقتضاسیله، شو ایكی دائره تقاطع ایتمش: حركت سنویه

دائرەسنك بر نصفی معدلك شمالندە، ایکنچی نصفی — جنوبندە واقع اولمش. شو تقاطع یکرمی اوچ یاریم درجە زاویە ایلە اولوب، حرکت‌سنویە دائرەسنك معدلدن الك بعید نقطەسی — ٢٣ ١/٢ درجەدە بولنمش.

اشتە شو تقاطع حادثەسی، قدرت الهیەیە نسبتلە غایت اوفاق بر تدبیر، بزم شو «یر» مزدە حیاتك حدوثنە دوامنە، سنە فصللرینك اختلافنە، کیچەلرك کوندوزلرك تفاوتلرینە، صولرك هوالرك مختلف صورتلردە حرکتلرینە، یر یوزندە نوعلری مختلف حیوانلرك نباتلرك معدنلرك حصولنە، استراحتە البتە محتاج اولور قوە طبیعیەلرك استراحتلرینە تجددلرینە، عمومیتلە تعبیر ایلەیك، فنون اربابنە معلوم طبیعی، کیمیوی حادثەلرك هر برینە همەسنە سبب اولوب، بونکلە برابر نوع انسانك مدنیت درجەلرندە حرکتلرینە تفاوتلرینە، عالم انسانیت‌دە ظاهر اولمش هم اولور اوفاق، بیوك حاللرك هر برینە همەسنە بالواسطە سبب اولمشدر.

«ذلك تقدیر العزیز العلیم!»

یرك حرکت یومیەسیلە حرکت سنویەسی دائرەلرینك یکرمی اوچ یاریم زاویە ایلە تقاطعلری کیچەلرك کوندوزلرك تفاوتلرینە سبب اولمشدر:

خط استوادە واقع یرلرك افقلری حرکت یومیە دائرەسیلە او دائرەیە موازی همە مدارلری تنصیف ایدر. خط استوادە بولنور انسان ٢٤ ساعت امتدادندە کوك یوزندە وار همە یولدوزلری کورر. کیچە کوندوز اورادە علی‌الدوام متساوی اولور. یولدوزلرك هر بری اون ایکی ساعت افق اوستندە، اون ایکی ساعت افق آستندە بولنور.

حرکت یومیە قطبلرینك هر برندە حال تمام باشقەدر. اورادە طلوع، غروب یوق. بلکە معدلك بر طرفندە قالمش قسم هر وقت کورنور، اصلا غائب اولماز، ایکنچی طرفندە قالمش قسم هیچ بر وقت کورنمز، ابدی الخفا اولور. معدلك بر طرفندە اولان کوکبلر مؤبد صورتدە طالعدر، دیگر طرفندە قالمش کوکبلر مؤبد صورتدە غاربدر. اورالردە حرکت یومیەدن ناشی طلوع، غروب بولنماز.

لکن یرنك حرکت سنویه‌سیله یالگز قویاش حقنده طلوع، غروب بولنور. قویاش حرکت ظاهریه‌سیله شمال برجلرنده ایکن، قطب شمالیده آلتی آیدن برقدر زیاده مدت غائب اولماز، قطب جنوبی‌ده اوقدر مدت ظاهر اولماز. قویاش اوزینك حرکت ظاهریه‌سیله جنوب برجلرنده ایکن، قطب جنوبی‌ده تقریبا آلتی آی غائب اولماز، اومدت‌ده قطب شمالیده ظاهر اولماز.

بوگا کوره، قطبلرنك سنه‌لری آلتی آی کوندوز، آلتی آی کیچه‌دن عبارتدر. اوچ آی فجرلری شفقلری ایچون حساب ایدر ایسه‌ك، اڭ شدید قاراڭلق تقریبا اوچ ای قدر مدتدن عبارت اولور.

ایکی قطبنك برنده واقع بلادنك افقلری معدلدر. لکن اوراده نصف نهار دائره‌سی بولنماز. مغربلری‌ده مشرقلری‌ده بولنماز. اوراده ساعتلری حساب، طلوع، غروب، زوال اعتباریله دگل، بلکه دوره اعتباریله، یاخود کوله‌گه حرکتیله اولور.

قطب طرفلری طلوعدن غروبدن نصیبلری یوق ایسه‌ده لکن حرکت یومیه‌دن نصیبلری تمام بزم نصیبمز کبیدر. حرکت یومیه ۲۴ ساعت‌ده تمام اولور. کوله‌گه یا یولدوزنك دوره‌سیله حرکت یومیه دوره‌سی غایت گوزل صورتده ضبط قیلنه بیلور.

قطبلرده طلوع، غروب یوق دیمك حرکت یومیه یوق دیمك دگل. ۲٤ ساعتدن عبارت حرکت یومیه یریوزینك بلااستثنا همه نقطه‌لری حقنده بردر. غروب، طلوع، استوا کبی شیلر — یرنك کره‌لگی هم حرکتی اقتضاسیله بزم کوزمزه نسبتله ظاهر اولور نسبی شیلردر. فی الواقع محقق شی: یرنك حرکت یومیه‌سی، بردوره ایله تقدیر قیلنور ۲٤ ساعت زمان.

كلەجك‌دە، انشاءالله، بیان ایدرز: عبادت اسلامیەلر طلوع، غروب، استوا اعتباریلە تکلیف قیلنمامش، بلکە حرکت یومیە اعتباریلە. ٢٤ ساعت‌دە تمام اولور بر دورە امتدادندە انسانلرك هر برینە نرەدە بولنور ایسەدە، بش نماز تکلیف قیلنمشدر. "طلوع، غروب، شفق یوق، بوڭا کورە ایکی اوچ نماز ساقطدر„ دیمك الڭ بیوك نادانلقدر. مخصوص فصل‌دە شو کتاب‌دە شو مسئلە انشاءالله آچیق روش‌دە بیان قیلنور.

خط استوادە کیچەلر کوندوزلر اون ایکی ساعت اولور، زیرا خط استوا افقلری همە مدارلری تنصیف ایدر. اما معدلك یا شمالندە یا جنوبندە واقع یرلرك افقلری معدلی تنصیف ایدر ایسەدە، دیگر مدارلردن هیچ برینی تنصیف ایتمەیور؛ بلکە متساوی دگل ایکی قطعەیە تقسیم ایدر، یاخود هیچ بر تقسیم ایتمەیوب، مدارلرك بعضلری افقلرك اوست طرفندە، بعضلری آست طرفندە قالور. بوڭا کورە کیچەلردە کوندوزلردە تفاوت حاصل اولور؛ اما تقسیم قیلنمامش مدارلردە قویاش یا هیچ طلوع ایتمز، یا هیچ غروب ایتمز.

عرضی $66\frac{1}{2}$ درجەدن کم یرلرك افقلری مدارلرك هر برینی تقسیم ایدر. بوڭا کورە، اویلە یرلردە قویاش هر کون غروب ایدر.

عرضی $66\frac{1}{2}$ درجە یرك افقی انقلاب مدارینی قطع ایتمز، بلکە انقلاب مداریلە تماس ایدر. قویاش انقلاب مدارینە کلدك‌دە او کون اویردە قویاش غروب ایتمز، دورە تمامیلە کوندوز اولور؛ یاخود طلوع ایتمز، دورە تمامیلە تون اولور. اشتە شو عرض‌دە الڭ ابتدا کوندوز تمامیلە تونە، تون تمامیلە کوندوزە ایلاج قیلنمش اولور.

"یولج اللیل فی النهار ویولج النهار فی اللیل„ آیت کریمەسنڭ معناسی بورادە تام صورتدە ظاهر اولور.

عرض، یعنی خط استوادن بعد زیاده‌لشدکجه، او یرلرك افقلریله قطع قیلنمامش مدارلرك صانی آرتار. غروبی یا طلوعی یوق حرکت یومیه‌لرك مقداری سرعتلی صورتده زیاده‌لشور. الك اوزون کوندوزلری الك اوزون کیچه‌لری هفته اولور، ایکی هفته اولور، آی اولور، ایکی آی اولور، نهایت، قطبلرده الك اوزون کوندوزلری کیچه‌لری آلطی آی اولور.

استطرادی طریقله اولسه‌ده ذکر ایده‌یم: ذی القرنین قصه‌سنده ذکر قیلنور "ظلمات„ جهتی — قطبلرك آلطی آی دوام ایدر کیچه‌لریله تأویل قیلنه‌ماز. قران کریمك شهادتنه کوره، عالم انسانیت‌ده ظاهر اولمش الك بیوك فتوحات صاحبی بر ملك، طاغ قدر „سد" بنا ایتدره بیلور ریاضی مهندس بر حکیم قطب جهتنه کیده‌جك ایسه، البته کوندوز کیدر ایدی. او قدر بیوك مهندس، گوزل ریاضی ایکن، کیچه‌لری نه وقت، کوندوزلری نه وقت اولور، البته ذی القرنین حضرتلرینه معلوم ایدی. او وقتلرده عمارتدن نصیبی یوق قطب جهتلرینه فتوحات همتیله‌ده، "آب حیات„ بولمق املیله‌ده ذی القرنین کبی بیوك انسان البته کیده‌جك دگل. آب حیاتی، خضر دگل، ذی القرنین بولدی. لکن "ظلمات„ جهتلرنده دگل، قران کریم‌ده ذکر قیلنمش جهت‌ده.

ذی‌القرنین قصه‌سی کبی — علمای اسلام آغزلرندن قلملرندن ملاحظه‌سز، میزانسز، تفکرسز سوزلر سویلنمش بر قصه تصوری ممکن دگلدر. "عقیده الهیه‌لره نظر„ مقاله‌لرم‌ده قران‌کریم‌ده مذکور ذی القرنین قصه‌سینی بشنجی برهان قیلمق صفتیله یازاجق ایدم. مانعلر چیقدی. شاید بوندن صوك.

یوقاریده یازلمش سطرلری اجمال ایدر ایسه‌ك، حاصلی شو اولور:

١) خط استواده بولنور یرلرده کیچه‌لر کوندوزلر متساویدر، زیرا استوا افقلری مدارلرك هر برینی تنصیف ایدر؛ کیچه قوسیله کوندوز قوسی برابر اولور.

٢) عرضی وار یرلرك افقلری معدل نهاری تنصیف ایدر؛ قویاش معدل نهارده ایکن کیچه‌لری کوندوزلری برابر اولور. لکن مدارلرك هیچ برینی تنصیف ایده‌مز. یا متساوی دگل ایکی قوسه تقسیم‌ایدرده، قویاش اومداره کلور ایکن، بری اوزون بر قیصه کوندوز کیچه بولنور؛ یا هیچ تقسیم ایتمز. قویاش اومداره کلور ایکن طلوع غروب بولنمایوب، حرکت یومیه یا یالگز کیچه، یا یالگز کوندوزدن عبارت اولور. عرض آرتدقچه، قطع قیلنمامش مدارلرك عددی آرتار؛ طلوع، غروب یوقلق او قدر دها زیاده ممتد اولور.

٣) قطبلرده افق — معدلك اوزی اولور. مدارلرك هیچ بری قطع قیلنماز. معدلك بر طرفی علی الدوام ظاهر اولور، دیگر طرفی موبد صورت‌ده خفی قالور. قویاش حرکت ظاهریه‌سیله بروج شمالیه‌یه چیقار ایسه، قطب شمالی‌ده قویاش غروب ایتمز، اما قطب جنوبی‌ده طلوع ایتمز. بروج جنوبیه‌یه چیقار ایسه، قطب جنوبی‌ده غروب ایتمز، قطب شمالی‌ده طلوع ایتمز.

قطبلرده مشرق، مغرب، نصف نهار بولنماز.

عرض، یعنی خط استوادن بعد حسبیله کیچه‌لرك کوندوزلرك تفاوتلرینه سبب ظاهر اولدی. یریوزنده کیچه‌لر کوندوزلر تفاوت ایدر ایسه‌ده، حرکت یومیه هیچ بر یرده متفاوت دگلدر. حرکت یومیه خط استواده یکرمی دورت ساعت ایسه، قطبلرده‌ده یکرمی دورت ساعت اولور. کوندوزلك بر هفته قدر، بر آی قدر، حتی آلطی آی قدر دوام ایدر. لکن حرکت یومیه، بر دوره هر یرده هر وقت‌ده ثابتدر، مقداری همان ٢٤ ساعت اولور.

عظمت الهیه قاشنده بنده‌لك وظیفه‌لری اولمق اوزره، انسانلره موقت عبادتلر شریعت اسلامیه‌ده فرض هم بیان قیلنمش، لکن کیچه‌لرك قاراکلغی کوندوزلرك یاقتیلغی اعتباریله دگل، بلکه دوره تمامی اعتباریله‌در. محدود، موقت زمان امتدادنده معدود عبادتلر فرضدر. فقط قاراکلق یاقتیلق کبی وصفلرك نظر شریعت‌ده بر پاره‌لك اهمیتلری یوقدر. «بر دوره امتدادنده

بش نماز!» اشته بنده‌لك وظیفه‌لرینی ایفا ایچون شرع شریفڭ قاعده ضروریه‌سی شودر. دوره، تمامیله قاراڭلق اولسه‌ده، تمامیله یاقتی قالسه‌ده، بر قدری قاراڭلق بقیه‌سی یاقتیلق اولسه‌ده، خدایڭ عظمت الهیه‌سی، انسانلرڭ بنده‌لگی همان ثابتدر. بش بش اولوب، تکرار قیلنور عبادتلرڭ وقتی همان باقیدر.

کیچه‌لرڭ کوندوزلرڭ تفاوتلرینی، او تفاوتلرڭ سببلرینی بیان صوڭنده عمارتڭ حدودلرینی بیان ایده‌یك.

شو کون‌ده الڭ مکمل جغرافیا خریطه‌لرینه، مفصل جغرافیا کتابلرینه، الڭ جامع جغرافیا آطلاسلرینه نظر ایدن انسان کورر:

یر یوزنده قوریلق حدودی: آسیاده، نصف شمالی‌ده یتمش یدی درجه اوتوز دقیقه عرض شمالی‌ده منتهی اولور. آمریقاده قاره‌سی اعتباریله یتمش ایکی (۷۲) درجه‌ده، اما جزیره‌سی غره‌نلاند اعتباریله سکسان اوچ درجه عرض شمالی‌ده. جنوب قسمنده قوریلغڭ الڭ نهایه‌سی آمریقاده ایللی دورت درجه عرض جنوبی‌ده منتهی اولور.

شو، یتمش یدی درجه اوتوز دقیقه عرض شمالیله ۵٤ درجه عرض جنوبی آراسنده محصور، قوریلغڭ نره‌لرینه قدر عمارت ایرشمش؟ یوقاری‌ده یازدق: یرڭ معموریتی — انسانلرله مسکونیتدن، یاخود انسانلرڭ سکناسنه یرڭ صلاحیتندن عبارتدر.

اسکی جغرافیا اربابنه، ایکی اوچ بیڭ سنه مقدم، قسم شمالی‌ده آلتمش آلتی درجه ۲۵ دقیقه نهایه‌سنه قدر عمارت معلوم ایدی.

شو کون جغرافیا اربابنه معلوم عمارت حدودی‌ده — اسکی‌ده معلوم عمارت حدودندن او قدر اوزاقلره کیده‌مه‌مش.

روسیاده الڭ شمالی عمارت: آرخانگه‌لسك ولایتنده Кола اویزدیدر. شو اویزد ٦٦ درجه ۳ دقیقه عرض شمالیدن ٦۹ درجه ۵۷ دقیقه عرض شمالیگه قدر ممتد اولور.

شو اویزده "قولا" نامنده بر اوفاق شهر واردر. ٦٨ درجه ٥٣ دقیقه عرض شمالیده واقعدر. اوفاق بر شهردر، بش آلتی یوز قدر نفوسی، بر مکتبی واردر. اولده اویزد شهری ایدی. ١٨٩٩ سنه‌ده «قولا» دن شمال جهتنه آله‌کساندروسك شهری بناقیلندقدن‌صوڭ، اویزدلق آله‌کساندروسك شهرینه نقل قیلندی. او یگی شهرڭ بر شفا خانه‌سی، ایکی کتب خانه‌سی، بر مکتبی واردر. بورالرده قویاش تقریباً ایکی آی قدر مدت باتماز، طوغماز.

یالڭز روسیاده دگل، بلکه بوتون یر یوزنده الڭ شمالی معموریت: نوروه‌گیه مملکتنده فینمارکه‌ن ولایتیدر. شو ولایتڭ اوتوز اوچ بیڭ قدر نفوسی واردر. ولایت شهری واردو شهریدر.

شو ولایت‌ده کوالو اسملی جزیره‌ده، ایکی بیڭ قدر نفوسی وار "هامرفه‌ست" شهری واردر.

یریوزنڭ الڭ شمالی شهر— شو شهردر. یتمش (٧٠) درجه اوتوز طوقز (٣٩) دقیقه (١٥) ثانیه عرض شمالی‌ده واقعدر.

اون اوچ (١٣) مایدن یکرمی‌طوقز (٢٩) ایوله قدر، یتمش‌سکز تەولك قویاش‌اوراده‌باتمار. فجر، شفق‌اعتبار یله‌یاقتیلق‌اوراده غایت‌اوزاق دوام‌ایدر.

حکمت الهیه تدبیریله عالم طبیعت‌ده وجود بولور شیلرڭ هر بری انسانلرڭ کوزلرینی اوزینه جلب ایدر قدر جمالدن گوزللکدن البته آز جوق نصیبی حائز اولور. هر شی اویله‌در. حتی بزم کوزمزده اهمیت‌سزلك درجه‌سنه قدر عادیلشمش، یا کوڭلمزه ملال ویرور قدر منفور اولوب قالمش ایسه‌ده. بزم کوزمزده اهمیت‌سز اولمق، یا منفور کورنمك بزم قصورمزدر، بزم تأثرمزدر.

کیم بیلور، هفته‌لرجه آیلرجه دوام ایدر کوندوزلر، اوزون مدت امتدادنده کوزدن غائب اولماز قویاش او چیت یرلرده عمر ایدر انسانلره بلکه بیوك راحتسزلك، آغر ملال ایجاب ایدر. او یرده عمر ایدر انسانلر ایچون اینمز قویاشڭ، احتمال، بر پاره‌لك اهمیتی یوقدر، لـکن بن، هم

اویله حادثه‌لری کورمه‌مش هر بر انسان یاقتی تونلری، اوزون کوندوزلری، اینمز قویاشلری کورمیه البته رغبت ایدر.

سحر قویاشی بکا بلکه بیوك لذت ویرور ایدی؛ تون اورتاسنده سحر ساعتلرنده اینمز قویاشی کورمك بنم ایچون البته غایت غریب، اڭ عجیب بر حادثه کبی اولور ایدی. اویرده عمر ایدر انسانلر ایچون بلکه اهمیتسزدر، ملال ویرور بر حالدر، لکن بنم کوزمده بیوك اهمیتی بولنور ایدی، بنم قلبمه احتمال غایت بیوك ممنونیت ویرور ایدی.

اوّلگی کوروشده بزم کوزمز، اوّلگی تأثرمزده بزم کوکلمز فطری حالده بولنور: تکرار کورودن کلور حجاب کوزلرمزده، عادتلنمش اولمقدن کلور غفلت کوکللرمزده بولنماز. بیوك بر مصلحت ایچون حکمت الهیه تدبیریله حاضرلنمش اوفاق بیوك حادثه‌لرڭ هر بری وار قدر جمالیله بزم کوزلرمزه کورنور، وار قدر هیبتیله کوکللرمزه تأثیر ایدر. بوڭا کوره، هر بر انسان اوّلگی کوروده هر حادثه‌یه آز چوق دقتله نظر ایدر، تعجب ایدر؛ کوزنده وار اوتکونلك، قلبنده وار حسیات، عقلنده وار قوت نسبتلرنده حظ آلور، ممنونیت کسب ایدر.

لکن انسانڭ کماللری، انفعاللری، قوتلری محدوددر. "وخلق الانسان ضعیفاً." بوڭا کوره، انسانڭ تأثری هم تأثیری اوقدر اوزون وقت دوام ایده‌مز، انسانه ملال کلور، اوّلگی دفعه‌لرده صفا ویرمش گوزل شیلر ایندی جفا اولور؛ طبیعی، حادثه‌لرده وار قصوردن دگل، بلکه انسانڭ تأثرندن کلور بر حالدر.

یوقسه، قدرت الهیه ایله ابداع قیلنمش عالم وجودده وار نظام غایت گوزلدر، حکمت الهیه قلمیله وجود صحیفه‌لرنده رسم قیلنور حادثه‌لر غایت جمیلدر.

اهل تصوفڭ بیوکلرندن خواجه حافظ شیرازی حضرتلری دیمش:

"گدا! چرا نزند لاف سلطنت امروز که خیمه—سایهٔ ابرست، وبزمگه لب کشت" یعنی: چادری بولوط کوله‌گه‌سی، مجلس صفاسی صو کناری اولان فقیر سلطانلقدن نیچون لاف اورمایور؟ یعنی طبیعتڭ جمالی گوزلمگی کوزی

Из фондов Российской Национальной библиотеки

عقلی وار انسانی مفتون ایدر، هر شیدن مستغنی سلطان ایدر.

اورمان باغ آراسنده، یاشیل اوت آقار صو کنارنده، یوزی یا عقلی گوزل بر انسان صحبتنده، بر یوزینی نهایتی یوق فضایی، کوکلری، یولدوزلری تماشا ایتمك الڭ بیوك بر لذتدر، الڭ بیوك بر سعادتدر. بنم اعتقادم، بنم حسیاتم شویله‌در.

شو حسیاتڭ سوقیله، پتربورغده اوزون کونلری یاقتی آق تونلری کوردکدن‌صوڭ، تون اورتاسنده سحر ساعتلرنده «اینمز قویاشی» کورمك شوقیله، شمال طرفنه فینلاندیه نهایتنه «آواساکسه» طاغنه، محترم لطف الله افندی الاسحاقی حضرتلریله برابر سیاحت ایتمیه قرار ویردك.

سحر قویاشی.

شو سنه ایون ۷ ده، تون ساعت ۱۲ راده‌سنده، پتربورغ باقچه‌لرینڭ برنده، آقشام جریده‌لرندن برینی اوقوب، لطف الله افندی الاسحاقی حضرتلری اوطورور ایدی. بن‌ده پتربورغڭ یاقتی آق تونلرینی کورمك قصدیله چیقمش ایدم. بالتصادف اوچراشدق. شهر غایت طن، هوا غایت آچیق؛ تون ساعت اون ایکی؛ حروفاتی اوفاق روس جریده‌لرینی آسانلقلی اوقور قدر یاقتیلق. جریده خبرلری، یوقبار سوزلری سویله‌شدك. «اینمز قویاشی» کورمك ایچون قرار قیلنمش سفرمزی تعیین ایتدك. ایون ۸ ده آقشام ۸ ساعت ۳۰ دقیقه پویزدیله حرکت قیلاجق اولدق.

خط حرکتمز: پتربورغدن فین تیمور یولیله طورنه‌او. تقریبا بیكڭچاقرم. طورنه‌اودن آواساکسه طاغنه، آرابا یولیله یتمش بش چاقرم.

آواساکسه طاغی ٦٦ درجه ۲٦ دقیقه عرض شمالی‌ده، دیکز سویه‌سنه نسبتله ۳۳۰ آرشین بیوکلگی وار بر طاغدر. ایون ۹—۱۰—۱۱ ده اوچ تەولك طوتاش اینمز قویاشی کورمك ایچون اوزاق یرلردن اورایه کلورلر ایمش. اسلام قلمیله یازلمش اسکی هیئت کتابلرنده عمارتڭ نهایه‌سی

اولمق اوزره قبول قیلنمش (٦٦ درجه ٢٥ دقیقه) یی کچمك بزم ایکیمز ایچون خصوصی بر اهمیتی حائز ایدی. بوڭا کوره، آواساکسه طاغنه سیاحتی ترجیح ایتدك.

اسلام علماسنڭ اوزلرینه معلوم اولمامش، مبارك قدملرینه‌ده نصیب اولمامش بر طاغڭ توبه‌سنه آشوب، طبیعت‌ده نادر بولنور بر حادثه‌یی کورمك بزه بر شرف اولور کبی ایدی، بیوك بر تأثر ویره‌جك کبی ایدی. دیانت کوزیله نظر ایدر ایسه‌ك، بزم شو سیاحتمز یالڭز «شفق غائب اولماز کونلرده یستو نمازی» حقنده دگل، بلکه اوچ نماز: آقشام، یستو، ایرته نمازلری حقنده اجتهاد سیاحتی اولور کبی ایدی.

اسلامیتڭ الڭ بیوك رکنلرندن بری حقنده صوڭ سوزی، روزه فریضه‌سنه دائر شرع شریف‌ده وار الڭ کیڭ سوزی، مشاهده صوڭنده، سویله‌مك آرزوسی‌ده بزده وار ایدی. یعنی مقدس بر مقصد بزم عزممزی تأکید ایتدی.

برادر لطف‌الله افندی الاسحاقی حضرتلری جمعه نمازینه نائب تعیین ایتدی‌ده، ایون ٨ ده آقشام ٨ ساعت ٣٠ دقیقه پویزدیله «فینلاندیه» واقزالندن ٣ نجی قلاص‌ده قوزغالدق کتدك. فین تیمور یولنده واغونلار غایت پاك، فین خلقی ادب بیلور حرمت صاقلار، طن، آقرماز، باقرماز، کیف قرماز، طبیعتلری گوزل، کیوملری پاك خلقدر. ٣ نجی قلاص بورالرده انسانه راحتسزلك ویرمز. یامان سوز، ناچار ایس، خلاف ادب حرکت بوراده بولنماز. ادب سه‌ور، راحت استر انسان فین تیمور یولنده ٣ نجی قلاص‌ده کیده بیلور، طارلق کورمز.

فین تیمور یولنڭ بنم شو سیاحتم ایکنجی دفعه سیاحت ایدی. ١٩١٠ سنه کوز اخیرلرنده کورمك اوگرنمك قصدیله بن ایکی هفته قدر مدت فین شهرلرنده یورمش ایدم.

اوّلگی سیاحتم‌ده بنم کوزم فین یرینڭ طبیعی حاللرینه، یعنی هواسنه صولرینه طاغلرینه طاشلرینه آغاچلرینه اورمانلرینه کوللرینه چایلرینه باقماز

Из фондов Российской национальной библиотеки

ایدی. بلکه صازلق طاشلق یرلرده بزم تاتارلردن روسلردن قازاقلردن دها زیاده راحت عمر ایدر فینلرك اجتماعی حاللرینه، یعنی خانه‌لرنك طورمشلرینه جهازلرینه پاکلکلرینه، یورتلرده قرلرده فابریقه‌لرده زاوودلرده اشلرینه کوچلرینه، دکانلرده مغازه‌لرده بازارلرده سودالرینه تجارتلرینه، تیاترلرده کینماطوغرافلرده رەستورانلرده قهوه خانه‌لرده طوپلانولرینه اوطورولرینه روحلرینه، استراحت ساعتلرنده بایرام کونلرنده اورامлرده میدانلرده یورولرینه حرکتلرینه لباسلرینه، جمعیتلرده اورامлرده خاتونلرك قزلرك ادبلرینه اعتبارلرینه نازسز تکلفسز حرکتلرینه سوزلرینه، اوراملرك یوللرك یورتلرك هر یرده غایت پاکلگنه، ابتدائی اورتا مکتبلرك جنت بنالری کبی ماتورلغنه تمییزلگنه، هیچ بر یرده میخانه‌لرك تراقتیرلرك خیر چیلرك یالانغاچلرك یوقلغنه، کیوم صالومده فقیرلرك بایلرك برابرلگنه، اورام باشلرنده صاقچیلارك آزلغنه، کنیسه‌لرده حرملرده فینلرك ادبلرینه خشوعلرینه، اش ساعتلرنده باقچه‌لرك میدانلرك بوشلقلرینه، عمومیتله باش کوزیله کورنور احوال اجتماعیه‌لرینه بن اعتبار ایدر ایدم. بن او حاللرینی غایت بگنمش ایدم.

فینلری، عمومیتله، خاتونلرینی ارلرینی، اش کشیلری بولدم. عطالت، تنبللك علامتی شیق کیوملری ارلرده، نازلیلق اش‌سزلك اثری آق یومشاق اللری بارمقلری موسم موده‌لرینی خاتونلرده کورمەدم. روسلر جمعیتلرنده موسم موده‌لرینی رعایت ایتمەمك عیبدر. اما فینلر کوزنده موده‌لری رعایت ایتمەمك عیب دگل، بلکه یالانغاچلر فقیرلر بولنور ایکن، تکلفلی زینتلی کیوملر کیمك عیبدر کبی کورندی. بوکا کوره اولسه کرك فینلرك بایلری فقیرلری کیوم صالومده اوقدر تفاوت کوسترمزلر. فینلرده کیومك قیمتلگی معتبر دگل، بلکه پاکلگی معتبردر.

فینلرك باشقه حاللرینی بن صوراشوب بیلور ایدم: فینلرده یالان سویلەمك، اوغریلق ایتمك، خیانت ایتمك کبی شیلر بولنماز ایمش. بن بونی اوز کوزملەده بر قدر کوره بیلدم: یولچیلر واغونلرده همه اشیالرینی براقور کیدر، یوغالمق

احتمالندن قورقو بورالرده بولنماز؛ پویزدلرده یالگز برقوندوقتور بولنور، بیلت‌سز اوطورمق قویانلق قیلمق فینلرده هیچ یوق ایمش؛ ترامواپلرده بیلت ویرمك بیلت باقمق یوق، هر انسان اوزی ترامواى واغونلرینڭ قوطیلرینه تعیین قیلنمش پاره‌لری صالور کیدر. صالمامق، یابش تین یرینه‌اوچ‌تین صالمق کبی احتماللر، فینلرڭ طبیعتلرنده وار امانت حکمیله گویا اصلا ممکن دگل کبیدر. "آبو" شهرینڭ ترامواپلرنڭ فینلرڭ شو حاللرینی هم دقتله هم تعجبله مشاهده ایتدم. تعجب ایتدم، زیرا استانبول، مصر، روسیا تیمور یوللرینڭ ترامواپلرینڭ حاللری بڭا معلوم ایدی.

اوّلگی سیاحتمده هلسینفورص شهرینه کیدر ایکن، لاهتی شهرنده دنیاسی گوزل حسن افندی خانه‌سنه ایندم. مقصدم: لاهتی‌ده اورتا مکتبلرده آلمان انکلیز لسانلرینڭ معلمی، تورك روس لسانلرینی گوزل بیلور یاش پروفه‌سوری زیارت ایتمك، هم‌ده ممکن اولور ایسه، بر قدر معلومات آلمق ایدی.

حسن افندی، گوزل مانوفاقتورا مغازه‌سی وار، هم‌ده فینلر کوزنده گوزل اعتباری وار، یاش مسلماندر، بڭا لازم یاش پروفه سورڭده آشناسی ایمش.

برابر پروفه‌سورڭ زیارتنه کتدك. احترامله بزی قبول ایتدی. تورك لسانلرینڭ صرف نحو قاعده‌لرینه دائر بر ایکی غریب مسئله سویله‌دی، کتابخانه‌سنده وار غریب اثرلری کوستردی، صوڭره اعتذار ایتدی‌ده، قزلر گیمنازیه‌سنده درسلرینه کتدی. یاش پروفه سور غایت ساده عمر ایدر جانلی نشاطلی بر آدمدر. آقشام ٦ ساعت راده‌لرنده ویزیته قایتارمق ایچون بزم مهمانخانه‌مزه کلدی. اوچ دورت ساعت دوام ایتمش مصاحبه‌سنده فینلـرڭ حاللرینه تاریخلرینه دائر بنم ایچون غایت مهم شیلری بیان ایتدی. النده برستاتیستیق وار ایدی. فینلرڭ مکتبلرینه، مطبوعاتنه، فنی تجاری جمعیتلرینه، شرکتلرینه، محصولاتنه دائر الڭ صوڭ حسابلری نقل ایتدی.

ایکی یاریم میلیون قدر نفوسی وار فینلرڭ آمریقاده آوروپاده تجارت ایدر بر بیڭ بشیوز قدر پاراخودلری وار ایمش. آمریقایه خدمت ایچون

Изофонд Российской национальной библиотеки

هجرت ایتمش فین عمله‌لری ایچون آمریقاده فین لساننده اون‌طوقز جریده‌لری وار ایمش. فینله‌ندیه‌ده عمر ایدر دورت بیك قدر چنگانه‌لر ایچون‌ده فین لساننده بر جریده نشر قیلنور ایمش.

بالالر ایچون تعلیمك عمومیتی مسئله‌سنده پروفه سور جنابلری دیدی:

تعلیم بزده نظام حکمیله مجبوری دگلدر، لکن مقدس دیانتمز ایجابیله تعلیم بزده فرض کبی هر انسانك اوزینه عائد وظیفه‌در.

بن شو سوزی آڭلامادم، تفسیرینی طلب ایدر کبی سکوت ایتدم. پروفه‌سور جنابلری دیدی:

سوادی یوق آدمك شهادتی دعواسی قبول قیلنماز، مدنی معامله‌لرده اهلیت صاحبی اولاماز، فین هیئت اجتماعیه‌سندن اعضا اولمق ایچون سوادلازمدر.

تفسیری اوّلگی سوزندن دها غریب کورندی. مقدس دیانت نظرنده تعلیمك فرضلغی—سوادی یوق، یعنی اوقو یازو بیلمز آدملرك حقوق مدنیه‌دن اعضالقدن محرومیتی معناسنده ایمش.

دینلرینی فین فقیهلرینك او قدر گوزل او قدر دقیق فهملرینه، چن معناسیله، حسد ایتدم.

مصاحبه‌مزك صوڭی فینلرده عائله، تربیه، یر، ادبیات مسئله‌لرینه دائر ایدی. علوملریله آوروپاده شهرت کسب ایتمش فین ادیبلرندن وه‌سترمارق، مه‌حه‌لین، رونه‌برغ کبی ذواتك اسملرینی خدمتلرینی‌ده بیان ایتدی.

تون ساعت ١٢ لرده یاش پروفه‌سوری خانه‌سنه قدر اوزاتوب، سحر ساعت ٦ راده‌سنده لاهتی‌دن پتربوره حرکت ایتدم.

اوّلگی سیاحتم کوز اخیرلرنده ایدی. فین یری او وقت قارلر بوزلر ایله تمام قاپلانمش ایدی. حاضرگی سیاحتمز یاز اورتاسنده، ایون باشلرنده. اطراف تمام یاشیللك. یول‌ده گوزل داچالر، اورمانلر، آقار صولر، گوزل کوللر، کیك بواونلر، باصولر، طاشلقلر، صازلقلر؛ بری دیگرندن آرالری اوزاق دگل شهرلر قریه‌لر.

بزم هیچ برمزڭ فکرینی کوزینی فین یرینڭ اوطبیعی حاللری مشغول ایتمه‌یور ایدی. طبیعی حاللرینه بز دقت ایده‌مز، یاخود ایتمز ایدك.

قریمڭ باغچه‌لرینی، قافقاز طاغلرینی، وولغا قاما بویلرینی، سیبر سته‌پلرینی، تورکستان عربستان آفریقا چوللرینی، شام سمرقند تاشکند باغلرینی، هندوستان عجائبلرینی، افغانستان طاغلقلرینی طاشلقلرینی، پتربورغ صازلقلرینی کورمش بیلمش آدملره فین یرینڭ اوطبیعی حاللری طاشلقلری‌ده صازلقلری البته او قدر غریب کورنمز.

فین یرنده وار معدنلردن تیمورمی، باقورمی، غرانیت‌می، مرمرمی، پورفیرمی چیقار، بزه اوجهتی یا هیچ معلوم دگل، یاخود بزم نظرمزده هیچ بر اهمیتی یوق کبی ایدی. بزم وار قدر دقتمز — یر یوق ایکن یر ایجاد ایدن، یعنی فینله‌ندیه صازلقلرنده طاشلقلرنده اوزکوچیله ایگون یرلری ایجاد ایدن فینلرڭ اوزلرینه حرکتلرینه طوغریلقلرینه پاکلکلرینه محصور قالمش کبی ایدی. سوزسز آغزلرینه، اویلی باشلرینه، اشلکلی اللرینه، چداملی تنلرینه، صبر ایدر کوڭللرینه، مشقتلره بیوك آغرلقلره غلبه ایتمك حقنده المیثاق کوننڭ ویرلمش عهدلرینه ایمانلرینه، ماڭلایلرندن یاغمورکبی آقمش ترلریله صوغارلمش یرلرینه، پاك کیوملرینه خانه‌لرینه صوقلانوب باقار ایدك.

بزم ایچون «فینلر نره‌دن نه وقت بورایه کوچوب کلمشلر؟ یدی سکز عصر محکومیت‌ده قالمش فینلر ملیتلرینی لسانلرینی نصل صاقلامشلار؟» کبی مسئله‌لر اوقدر مهم دگل ایدی. صازلقلری طاشلقلری ایگونلك باغچه‌لق اورمانلق قیلمق چاره‌لرینی بولمش فینلر-ملیت، لسان صاقلاو چاره‌لرینی البته بولورلار. فینلرڭ اوقدر فعالیتی کوز اوڭنده ایکن، «طوفاندن صوڭ میلاددن قبل، آسیادن کوچوب بورالره کلدیلر» سوزی کبی خیال تاریخلرینڭ نه اهمیتی واردر؟ اویله سوزلر قابینه‌لرده غفلت دقیقه‌لرنده مؤرخلرڭ کیك خیاللرینه خطور ایدر، اما صازلقلرده طاشلقلرده حسابی یوق مشقتلر صوڭنده حاصل اولا بیلمش ایگونلك باغچه‌لقلری کورودن کلور دهشت ساعتلرنده اویله خیاللر انسان باشنه کلمز. فعالیت — خیاللری دگل، بلکه فعلیتی آراتور.

Из фондов Российской национальной библиотеки

سكزدن سكزه قدر حركت ايتدك، قارا گلقدن بر اثر يوق ايدى. پويزد ستانسيه‌دن ستانسيه‌يه طورماز كيدر ايدى، يولچيلر برى اينر، ديگرى بنر ايدى. تياتر پرده‌لرى آچيلور قاپانور كبى، بزم كوزمزده منظره‌لر همان همان ياگارور ايدى.

طبيعت، بيلت‌سز بوش تماشا قيلنور، اڭ گوزل اڭ بيوك بر تياتردر. طبيعت صحنه‌لرنده كورنور فاجعه‌لر، غريب حادثه‌لر، قومه ديه‌لر — شاعرلرڭ طارخياللرنده دگل، طبيعتڭ كيڭ غايت كيڭ ميدانلرنده، تمثيل يا تقليد اولمق طريقيله دگل، بلكه حقيقت اولمق صفتيله واقع اولور.

پويزد ساعت ١١ چاماسنده تامرفورص شهرينه كلدى. ريحى مه‌كى، طويالادن صوڭ، ٣نجى دفعه بورايه اينمك بزه لازمدر، شو پويزد "آبو" شهرينه كيده‌جك. طوغرى "طورنه‌او" شهرينه تون ساعت برده حركت ايده‌جك پويزدى بوراده بكله‌مك بزه لازم ايدى. تامرفورص كبى غايت گوزل بر شهرده، ١٣ — ١٤ ساعت طورمق بزه بلكه مطلوب ايدى. ممنونيتله ايندك. تامرفورص مسلمانلرى بزى، بز آنلرى گوزل بيلور ايدك. ستانسيه‌ده حسن افندى خير الدينوف طوغرى كلدى. خانه‌سنه كتدك، برر ساعت استراحت ايتدك. تله‌فونله مسلمانلرڭ اكثرينه خبر ويردى. بوراده هر خانه‌ده هر قوارتيره‌ده تله‌فون واردر. هر بريله كورشدك، صوڭره شو گوزل شهرڭ تماشاسنه كتدك.

تامرفورص — فابريقه‌لرى، زاوودلرى اعتباريله فينلەنديه‌ده اڭ برنجى شهردر. فابريقه‌لرڭ زاوودلرڭ اكثرى — "نه‌سى ياروى" كولندن "پوهى ياروى" كولنه آقار "تامپه‌ره‌ن كوسكى" اسملى اينرصو (водопадъ) قوّتيله اش كورر. شو شهرده وار قرق بيڭ قدر نفوسڭ اكثرى ياخود همه‌سى فابريقه‌لرده، زاوودلرده، تجارت اداره‌لرنده خدمت ايدر عمله طائفه‌سيدر.

اوراملرى يورتلرى بنالرى غايت پاك بر شهرڭ گوزل باغچه‌لرنده كيڭ ميدانلرنده كيوملرى غايت پاك، استراحت ساعتلرنده سيرلرى حركتلرى غايت ادبلى عمله‌لرى كورر ايسه، انسان غايت بيوك لذت آلور. قانون

Из фондов Российской Национальной библиотеки

ناميله كاغدلرده صاقلانور مساواتی دگل، سعادت اساسی اولان حقیقی، فعلی برابرلگی انسان بوراده کورر‌ده، بلا شعور شاد اولور.

بورالرده انسان — حاجتی یوق تکلفلی زینتلری، ضرورتدن محروم یالانغاچ تنلری، اش آغرلغندن یالاش‌سزلك قایغوسندن‌سرخوش اولور شقیلری، یالقاولق خسته‌لگیله ال اوزاتوردنیلری، جهل یا ضرورت اقتضاسیله عفت صاتار خاتون قزلری، قدر حکمیله اشدن کوچدن قالمش عاجزلری کورمز. بلکه اش برکه‌سیله وجودلری صاغلام اولمش، کوکللری شادلقله طولمش، قوّت یاکارتمق یکی نشاط طوپلامق ایچون یورر عمله‌لری کورر.

انسان بورالرده اوزینی سعید بر جماعت، گوزل بر هیئت انسانیه ایچنده حس ایدر: عدلدن طوغار امنیتی، امندن طوغار املی، املدن طوغار عملی عملدن طوغار راحت وسعادتی همه طارمقلریله آچیق صورتده مشاهده ایدر.

شهرڭ مکتبلرینی موزه خانه‌لرینی اوّلگی دفعه سیاحتمده فین لساننه آشنا خیرالدین افندی حسن‌الدینوف اعانه‌سیله تماشا ایتمش ایدم. لسان یوقلق حسبیله بر شی آڭلامق البته ممکن دگل ایدی، لکن باش کوزیله کورنور جهتلری، قیاس طریقیله معلوم اولا بیلور حاللری بڭا کوره غایت عجیب ایدی. روسیا شقولالرینی گیمنازیه‌لرینی، تورکیا مکتبلرینی اعدادیلرینی بن گوزل بیلورم. فین مکتبلرنده وار پاکلگی نظافتی کیگلگی بن هیچ بر یرده کورمه‌دم. ایده‌نلری، دیوارلری تمام کوزگی کبیدر. بر قاچ مکتب‌ده ایده‌نلرینی بارمقلرمله سیلدم، توزاندن بر اثر بولامادم.

شهرڭ بازارلرینی خارجی منظره‌لرینی تماشا ایتدکده، عمادالدین افندی جمال‌الدینوف خانه‌سنده کمال‌الدین افندی بایبولاطف، حسن افندی خیرالدینوف، احمدجان افندی جمال‌الدینوف، فتاح‌الدین افندی کبی تامرفورص مسلمانلریله طوپلاندق. عادی بر گوزل صحبت اولدی. فینلندیه، باخصوص تامرفورص مسلمانلرینڭ همتیله یکی پار قریه‌سنده قز بالالر ایچون کچمش سنه‌ده آچیلمش مکتبڭ گوزل صورتده دوامنه، او یکی مکتب تأثیریله باشقه

Из фондов Российской Национальной библиотеки

قریه‌لرده قز بالالر ایچون آچیلمش هم آچیلاجق مکتبلره دائر گوزل سوزلر سویلندی. یکی مکتبلرنڭ گوزل ثمره‌لرینی، یاش معلمه‌لرنڭ گوزل اجتهادلرینی کورمش نیژنی مسلمانلرینڭ قز بالالر مکتبنه رغبتلری محبتلری قات قات آرتمش، بونڭله مکتبلرنڭ کله‌جگی بر قدر تأمین قیلنمشدر.

تامرفورص مسلمانلری نیژنی ولایتندن سودا تجارت اشلریله فینله‌ندیه شهرلرینه کلوب، فینلر کوزنده امنیت قازانمش یاش گوزل مسلمانلردر. بوراده اقامت ایدر مسلمانلر هر جهت‌ده، یعنی حقلق، پاکلك، اجتهاد، امانت، اقتصاد، همت کبی جهتلرده فینلشمش مسلمانلردر.

تامرفورص مسلمانلرنده مطبوعات مطالعه‌سنه رغبت اولدقچه بیوکدر. روسیاده نشر قیلنور مطبوعاتدن جریده‌لر، ژورناللر، بیوك اوفاق کتابلر، رساله‌لرنڭ همه‌سی واردر. سیاسی هم کونلك خبرلری فین جریده‌لرندن اوقور فینله‌ندیه مسلمانلری، بونڭ تأثیریله اولسه کرك، روسیاده وار همه جریده‌لره ژورناللره اشتراك ایدرلر، عربی فارسی تورکی لسانلرده نشر قیلنور همه کتابلری آلورلار. مطبوعات اسلامیه کوبلگی جهتیله تامرفورص شهری فینله‌ندیه مسلمانلری ایچون بر قرائت خانه کبیدر.

ایون ۹ده آقشام ساعت ۸چاماسنده عمادالدین افندینڭ برادری لطف‌الله جمال‌الدینف امضاسیله «رووانی ئه‌می» دن تل‌غرام آلدق: «بورایه کیلگز، قویاش کورنور» دیمش. گوزل اولدی. یتمش بش چاقرمی فین آرباسیله طاش طوزان آراسنده وارمق‌دن قوتولدق. بونڭ اوزرینه، «رووانی ئه‌می» نصل ایسه‌ده بر قریه‌در، آواساکسه طاغی کبی قرده صحراده دگلدر، عرضی‌ده آواساکسه طاغندن زیاده‌دز. پویزد اورایه کیدر.

«رووانی ئه‌می» منطقه معتدله نهایه‌سنده منطقه بارده ابتداسنده بنا قیلنمش بر قریه‌در، عرضی ٦٦ درجه ۳۰ دقیقه قدردر.

وقت یتدی، طوردق، کتدك. اوزاندیلار. پویزد نه‌دندر، کیچوکدی. بر قدر کوتدك. کلدی، امانلاشوب کتدك. یول اوزون، پویزد یگرمی ساعتدن زیاده حرکت ایده‌جك. دورت مارقه ویروب ایکی پلاس‌قارت

Из фондов Российской Национальной библиотеки

آلدق. سحر قالقمش قویاشه اعتراض ایدر کبی یولچیلر یاتدیلار، اویودیلار.
بر قدر استراحت صوکنده قالقدیلار.

بورالرده ستانسیونلر سیره‌ك دگل اویوشدر. اکثری اوفاق اولور. هر ستانسیون‌ده فینلر اوزلرینك مصنوعاتلرندن، نه وار ایسه، یولچیلره صاتارلار. اوکونلر فینلرك بایرامی ایدی. ستانسیون غلبه‌لکلرنده کوکل آچار شیلر بزم ایچون بولنور ایدی.

توش وقتی یتدی. بوفه‌تی وار ستانسیونلرك برنده پویزد صباح طعامی تناول قیلنه بیلور قدر مدت طوقتادی. یولچیلر ستانسیونه، بن‌ده برابر.

بوفه‌ت گوزل، غایت پاك، فینلره مخصوص ساده‌لك. زال بیوك، اورتاسنده اوزون مائده. اوزرنده اون بش — یکرمی طبق طولوسی انواع طعام. غارسونلر، آفیتسیانتلر یوق. بوفه‌ت‌ده چای وار، قهوه کبی شیلر وار، لکن شراب فلان یوق. چای قهوه ویرمك، پاره اوفاقلامق ایچون بوفه‌ت آرقاسنده ایکی اوچ گوزل، خاتون یا قز. زال‌ده طن، طاوش یوق. یولچیلر اللرینه ویلقه، قاشیق، تاریلقه آلمشلارده، اشتهالرینه ذوقلرینه کوره، طبقلردن نه قدر استرسه آلور کیدر، ییه‌ر. هر آدم مائده‌یی اشتهاسنه کوره، بر دفعه ایکی دفعه دور ایدر. صاق یوق، حساب یوق. اوقدر غلبه‌لك‌ده کیم ییمش، کیم ییمه‌مش، نه قدر ییمش، بیلن یوق. "ییدك، ایندی پاره ویر!" دیه‌جك آدم‌ده یوق. بزم مملکت طبیعتنه کوره غایت غریب حالدر. تعجب ایتدم. نه قدر گوزل امانتدر! طعام ییمش وویاژیرلرك هر بری کلدی، پاره‌لرینی ویردی، کتدی. ویرمه‌ین‌دن استه‌مك یوق، لکن ییمش ایسه بورالرده ویرمه‌مك‌ده یوقدر. درست، فینلرده بزم کبی خائنلر بولنه بیلور، لکن فینله‌ندیه‌ده وار امانت عمومیه روحی خائنلری‌ده براقماز؛ یعنی خیانتلرینه یول ویرمز، خائنلرك اوزلری‌ده خیانت ایتمیه جسارت ایده‌مز اولور. ایلك روحی نصل ایسه، برك روحی‌ده البته اویله اولور.

وویاژیرلری تماشا قیلوب آش‌سز قالمش ایسه‌م‌ده، گوزل بر درس

Из фондов Российской национальной библиотеки

آلدم. شمدی ییمه‌مش ایسه‌م، ضرر یوق. بوندن صوڭ یول‌ده بویله گوزل بوفه‌ت دها طوغری کله قالسه، یولچیلری تماشا لازم دگل، بلکه بر مارقه ویرورم‌ده فین آشلرینی الڭ لذتلیلرینی "تاتارچه" یعنی سحر آشی کبی هم طویمق هم زاپاص آلمق ایچون گوزل صورتده آشارم (ییه‌رم.) دیدم‌ده، پویزد طرفنه عجله ایتدم.

کتدك، یول‌ده غایت گوزل بوفه‌تلی ستانسیه‌لره طوقتادق ایسه‌ده، یولچیلری تماشادن بوشامادق. عاقبت آقشام ساعت اون‌چاماسنده "طورنه‌او" شهرینه‌یتدك.

طورنه‌او — بالتیك دیگزینڭ الڭ شمالنده اوفاق بر جزیره اوزرنده، "طورنه‌او" اسملی بر نهرڭ طاماغنده، روسیا ایله شوه‌سیه حدودنده واقع اوفاق بر شهردر. طورنه‌او نهرینڭ ایکنجی طرفنده شوه‌سیه شهرلرندن "حاآپارانته" اسملی اوفاق بر شهر واردر. شو ایکی شهردن هر برینی ساعت ۱۲ دن صوڭ تماشا ایتدك. بزم ایچون اهمیتلری یوق ایدی. قایتدق، ستانسیون جوارنده بر فین خانه‌سنده استراحت ایتدك. ساعت یدی‌ده کیدر پویزد ایله "رووانی ئه‌می" قریه‌سنه کتدك. بورادن یوز ایللی چاقرم قدر ایدی. اون — اون بر ساعت چاماسنده "رووانی ئه‌می"یه یتدك. موسی‌کلیم‌الله اسملی بر یاش سوداگر ایله لطف‌الله افندی جمال‌الدینف بزی بوراده استقبال ایتدیلر. اوکون ایون اون بری شنبه کون ایدی.

رووانی ئه‌می قریه‌در، لکن گوزل قریه‌در. بازار وار، اورام‌لار پاك، گوزل مسافر خانه‌لر وار. برنده بز ایندك. بولمه‌مز کیڭ، پاك، یاقتی ایدی. بونکله برابر قیمتی بر مارقه ایدی.

آقشام ساعت اون‌چاماسنده موسی افندی، لطف‌الله افندی جمال‌الدینف‌لر ایله دورت آرقاداش اولدق‌ده، رووانی‌ئه‌می دن اوچ دورت چاقرم اوزاقلقده بر طاغ باشنه کتدك. سحر قویاشینی کورمك ایچون کیدرلر آز دگل، کوب ایدی. هرسنه ایون اوندن یکرمی‌سینه قدر بورایه توریستلر اینمز قویاشی کورمك قصدیله کلورلر کیدرلر ایمش.

Из фондов Российской национальной библиотеки

اوفاق بر پاراخودایله اوراده وار نهری کوچدك، بوطرفده یایان کتدك یول گوزل ایدی. طاغ یولیده اوقدر تکه دگل، بلکه صوزاق ایدی. زحمتسز، مشقتسز آشدق، طاغنڭ الڭ توبه‌سنه ایرشدك. اوزونلغی دورت بش صاژه‌ن باغانه باشنه غایت بیوك بر "بوچقه„، علامت اولمق اوزره اولسه کرك، اوطورتلمش ایدی.

بیوك دگل شو طاغنڭ توبه‌سندن اطرافی تماشا ایتدم. اوزاق دگل روواني ئه‌می قریه‌سنده وار زاوودفابریقه‌لرنڭ مورجه‌لری، کنیسه مناره‌سی یرله برابر کبی کورنور ایدی.

کوك یوزی آچیق، افق‌ده قویی بولوط. ساعت اون بر — قرق. طبیعت‌ده طنلق. طاوش سس، یوق. سکون! تون اورتاسی. قویاش افق اوستنده ایسه‌ده، قوش قورت همه‌سی استراحت‌ده.

طاغ توبه‌سنده فینلردن، توریستلردن، ئه‌کس‌قورصانتلردن آلتمش یتمش قدر خلق.

تون ساعت ١٢. قویاش بولوط آرقاسنده، لکن اوست طرفی یگی طوغمش آی کبی، قزمش قزارمش غریب توس‌ده کورنمك‌ده.

بر قاچ ثانیه‌می، بر قاچ دقیقه‌می سکته اولمش کبی، قویاش اینمزدن بنمزدن همان اوحال‌ده قالمش کبی!

ثانیه‌لری دقیقه‌لری حساب ایده‌مدك، بردن بره قالقمش کبی قویاش بالقدی، کتدی. اطراف‌ده نه وار همه‌سی جانلاندی: صبا ایسدی، قوش قورت صایرادی، اینمز قویاش شرفنه توریستلر آتش یاقدیلار، شنلکلر یاپدیلار، "اورا! „ قچقردیلار.

طاغ باشنده بولنور یدی سکز مسلم، معنوی بر دهشتڭ تأثیریله اولسه کرك، هیبت الهیه حضورنده تأدب ایدر کبی طن‌سز، طاوش‌سز! دم بسته.

"وخشعت الاصوات للرحمن، فلا تسمع الا همساً„

اهل هیئت تخمینلرینه کوره، آلتی میلیارد مربع کیلومترو قدر یوزی،

— صانعك عظمت قاهره‌سنه نسبت دهشتیله اولسه کرك، — قزمش قزارمش، عادی اوفاق بر تابه کبی!

قوّتی یوزلرجه سیاره‌لری، حسابی یوق قویروقلی یولدزلری اوزینك مرکزنده علی الانتظام دور ایتدرن شو کره ناریه شو قویاش عظمت الهیه محرابنده سجده ایتمش کبی، وظیفه‌سنده دوام ایچون قالقمش‌ده، افق بویلاب، تتره‌یوب حرکت ایدر کبی!

قدیم زمانلرده مدنیت ابتدالرنده معبود اکبر اولمش اوقویاش — شو ساعت بزم آیاقلرمز آستنده، بالالر اویونجغی اوفاق بر طوب اولمش‌ده، آیاق ضربه‌لریله یووارلانوب کیدر کبی!

نهایتی حدودی یوق عالم وجوددن عبارت عرش اعظم حرمنده، اك منتظم صفوفی ترتیب ایتمش کواکب مجموعه‌لری جماعتنده امام اولوب، خالقك عظمت الهیه‌سی محرابنده ایکی دیزی اوزرینه چوکمش “الجاثی علی رکبتیه„ بولدوزینه شو بزم قویاش اقتدا قیلوب تکبیر ایده‌رك سجده ایتدکدن صوك قالقمش‌ده بتمز توکنمز خزائن الهیه‌دن استفاده قیلنمش حرارت هم نورینی اوزینك منظومه‌سنده توزیع ایتمیه عجله ایدر کبی!

اللهك جلالندن کبریاسندن، عالم وجودك کیکلگندن بیوکلگندن حکایت ایدر لسان نبوّت‌ده کلمش حدیثلرك تأثیریله، قلبمزی اودقیقه‌ده شو حسیات استیلا ایتمش ایدی.

شو قویاش، خالقك عظمت الهیه‌سنه نسبتله بر ذره ایسه‌ده، عالم کواکبك نهایتی یوق کیکلگنده غائب اولور بر نقطه ایسه‌ده، بزم عقلمزه کوره، بزه معلوم مقدارلره کوره، او قویاشك جسامتی، نوری، حرارتی تقدیر قیلنه‌ماز قدر بیوکدر.

انسان فکرینی شو جهته توجیه ایدر ایسه، انسانی، چن معناسیله، دهشت آلور!

یوزلرجه سیاره‌لری، حسابی یوق قویروقلی یولدوزلری اوزینك مرکزنده دور ایتمیه اجبار ایدن اوقوّت — نه قدر هائل قوّتدر!

Из фондов Российской национальной библиотеки

هر دقیقه‌ده حسابی یوق حرارتی، نهایتی یوق نوری اطراف عالمده مجاناً نشر ایدر شمس — متناهی دگل عصرلر امتدادنك توكنمه‌مش بتمه‌مش او قدر حرارتی او قدر نوری نره‌دن آلور؟

او قدر شدتلی حرارت‌ده احتراق سببیله كول اولمقدن محفوظ قالا بیلور ماده عجبا نصل ماده‌در؟

ماده احتراقیه‌سی قویاشك اوزندن حاصل اولور ایسه، كتله‌سی نه قدر جسیم اولور ایسه‌ده، ملیارد عصرلر دورلر امتدادنده اودهشتلی حرارت نصل ثابت قالا بیلور؟

بویله شیلری ملاحظه ایدر ایكن، بنم فكرم عاجز قالور.

شو معماله، اعتراف ایده‌یك، علومك معارفك «بر كون كلور، احتمال، معلوم اولور.» دیمكدن باشقه بر جوابی وارمی؟

اللهك عظمت الهیه‌سنه تسبیح اولمق اوزره، معارفك لسان دهشتیله، من غیر شعور، سویلنمش بر سوزی واردر:

«عالم كواكبك نهایتی یوق اتساعنه نسبتله بر ذره كبی اولان شو قویاش — بزم یرمزده یعنی كره ارضیه‌مزده وار همه فیوضاتك منبعیدر.»

درست، یر یوزنده وار همه فیوضات، یعنی: معدنلرك نشأتی، نباتلرك حیوانلرك حیاتلری حركتلری همه قوه‌لری، انسانك اوزی كوزی دماغی همه اعضاسی، انسانك غداسنه لباسنه همه حاجتلرینه صرف قیلنور همده همه راحتلرینی تأمین ایدر یرك بتمز توكنمز بركه‌سی، یللرك صولرك محیطلرك حركتلری، بخارك ارتفاعی، یاغمورك نزولی، انسانیت عالمنه هم اوّللرده هم حاضرده خدمت ایدر حرارتلر نورلر الكتریقلر، عمومیتله تعبیر ایده‌یم، یرك اوزی یرده وار قوّتلرك هیئت مجموعه‌سی قویاشدن بر ذره‌در.

لسان دهشتله معارف بونی سویله‌مش، ارباب معارف بونی همه‌علوملر ینك نتیجه‌سی اولمق اوزره قبول ایتمش. لكن آتشه پرستش ایدر مجوسیلر، قویاشه عبادت ایدر اسكی دینلر شو حقیقتی دها مقدم بولمش، یر یوزنده

Из фондов Российской Национальной библиотеки

وار همه قوّتلرك حركتلرك حیاتلرك افكارك منبعی شمس اولمق حقیقتی او مجوسیلرك هندولرك عبادتلریله دها بلیغ صورتده افاده قیلنمش.

ارباب معارفك عرفلرینه تبعیت ایده‌یك‌ده، مجوسیلره هندولره اسكی دینلره "وحشیلر" سوزینی اطلاق ایده‌یك.

او "وحشیلر" ملیون زحمتلر نتیجه‌سنده سزه معلوم اولمش او بیوك حقیقتی اوزلرینك عبادتلریله غایت ساده افاده ایتمشلر دگلمی؟ "وحشیلره" اسكیدن معلوم بر ساده حقیقتی شرح ایده بیلمك شرفی — ملیون زحمتلر صوڭنده علومڭزه معارفڭزه یالڭز شو كون نصیب اولا بیلدی دگلمی؟

بز، طبیعتی غایت گوزل آڭلار ارباب معارفك خالقی انكار ایدر درجه‌ده تهورلرینه تبعیت ایتمه یورز؛ الوهیتی طلب‌ده مجوسیلر هندولر اسكی دینلر كبی اورتا یول‌ده توقف‌ده ایتمه‌یورز، بلكه طبیعتك‌ده طبیعت‌ده وار اوفاق بیوك قویاشلرك‌ده خالقی الله رب العالمین حضرتلرینه اسلامیت ارشادیله عبادت‌ایدرز. نهایتی یوق عالم وجودك خالقنه، عالم وجودك اوفاق بر ذره‌سیله بزه بتمز توكنمز بركتلر، حسابی یوق نعمتلر احسان هم انعام ایدر طورور كریم مطلق الله رب العالمین حضرتلرینه بز مؤبد صورتده سجده ایدرز.

بن، حیات، نور منبعی قویاشه عبادت ایدر «وحشیلری» تصویب ایدرم، یاخود، لااقل، تصویب ایده بیلورم. لكن شفق غائب اولماز كیچه‌لرده یستونمازنده اختلاف ایتمش «فقیهلری» اویله كیچه‌لرده سجاده‌سی اوزرینه اوطورمش‌ده خداسنه سجده ایتمكدن استنكاف ایدر اولمش غافللری تصویب ایده‌مم. روح دیانتدن اوقدر غافل درویشلره تعجب ایدرم.

آز مناسبتله ایسه‌ده، احتمال طلبه‌لره فائده اولور امیدیله، شارع كبیر نبی اسلام علیه الصلاة والسلام حضرتلرندن ثابت اولمش بر سنت حقنده فكرمی، هم‌ده فیلسوف اسلام ابو العلا حضرتلرینك مسئله‌مزه تعلقی وار بیتلرینی بن بوراده یازدم.

Из фондов Российской национальной библиотеки

فیلسوف ابوالعلا حضرتلری «المزومیات» ده دیمش:

اذا ما رأیتم عصبة هجریة — فمن رأیها للناس هجر المساجد.
وللدهر سر مرقد کل ساهر — علی غرة، او موقظ کل هاجد.
یقولون تأثیر النجوم مغیر — من الدین آثار السراة الاماجد.
متی ینزل الامر السماوی لایفد — سوی شبح رمح الکمی المناجد.
وان لحق الاسلام خطب یغضه — فما وجدت مثلا له نفس واجد.
وان عظموا کیوان عظمت واحداً — یکون له کیوان اول ساجد.

«بر یا دها زیاده نمازلرڭ وقتلرینی بولامایوب، انسانلری مساجددن منع ایتمش فقیهلر کبیلرڭ سوء تأثیرلریله اسلامیت باشنه بلالر یاغمش ایسه‌ده، اسلامیتڭ مثلی همان بولنمامشدر. عبادتله یاخود سعدلگی واردر اعتقادیله یولدوزلری تعظیم ایدرلر ایسه، بن او بری تعظیم ایدرم که یولدوزلر آڭا اڭ اوّل سجده ایده‌لر. دینڭ بیوکاردن قالمش ساده‌لگی گوزللگی یولدوزلرڭ شوملغیله تغییر قیلنور دیرلر. یوق سوز! یولدوزلرڭ شوملغیله دگل بلکه روح دیانتدن غافل «فقیهلرڭ» ایمان علویتندن غافل متکلملرڭ شوملغیله اولسه اولور. دهرڭ اویاولری اویوتور، اویورلری اویاتور عجیب دهشتلری معلوم دگل سرلری واردرکه حکیملرڭ حکمتی، بهادرلرڭ قوّتی اوساعت‌ده بر فائده ویرمز.»

فیلسوفڭ یوقاری‌ده یازلمش سوزینڭ من حیث المعنی ترجمه‌سی شودر. یولدوزلری تعظیم ایدر طبیعت عابدلرینی ارشاد یولنده، وقتلری یوقدر وهمیله بر قاچ نمازدن مساجددن انسانلری منع ایدر فقیهلری تفنید یولنده سویلنمش غایت گوزل سوزدر.

اینمز قویاشی طاغ باشنده، تماشا ایدر ایکن، بر نقطه‌ده بر دقیقه‌ده هم غروبڭ هم طلوعڭ تصادفی حسبیله، «اوچ وقت‌ده نمازدن نهی» حقنده کلمش حدیث خاطرمه کلدی.

امام مسلم بن الحجاج حضرتلری صحابی عقبه بن عامر حضرتلرندن روایت ایتمش:

"ثلاث ساعات کان رسول الله صلی الله علیه وسلم ینهانا ان نصلی فیهن، وان نقبر فیهن موتانا: ۱) حین تطلع الشمس بازغة، حتی ترتفع؛ ۲) وحین یقوم قائم الظهیرة حتی تزول الشمس؛ ۳) وحین تتضیف الشمس للغروب."

یعنی: اوچ ساعتدرکه نبی اسلام بزی اوساعتلرده نمازدن جنازه‌دن منع ایدر ایدی: ۱) قویاشنڭ طلوعی دقیقه‌سندن ارتفاعنه قدر، ۲) توش وقتنده حرارت قوّتلنو سببیله توه‌لرنڭ قالقولارندن قویاشنڭ زوالنه قدر، ۳) غروبه یاقینلاشودن قویاشنڭ غروبنه قدر.

شو حدیث — مشهور مذهب امامل‌رینڭ هر بری طرفندن قبول قیلنمشدر. درست مذهب‌ده اختلاف واردر. امام الایمه ابوحنیفه رضی‌الله عنه حضرتلری حدیثنڭ عمومیله عمل ایدوب، او اوچ وقت‌ده کراهتدن هیچ بر صلاتی استثنا ایتمه‌مش، اما دیگر امامل‌ر شو حدیثی — مقارن یا سابق بر سببی یوق نافله‌لره تخصیص قیلوب، قضال‌ری؛ تحیة، تلاوت، عید، کسوف، جنازه کبی نافله‌لری استثنا ایتمه‌مشل‌ر.

شو اوچ وقت‌ده نمازنڭ کراهتی نیچون؟

فقیهلرنڭ اجتهادینه کوره، اوساعتلرده تعبد ایدر طبیعت عابدل‌رینه‌یاخود دیگر ملتل‌ره عبادتلرده تشبهدن صاقنمق ایچون ایمش.

"ما حرم سداً للذریعة، یباح للمصلحة الراجحه. من ذلك نهیه عن الصلاة قبل طلوع الشمس وقبل الغروب، سداً لذریعة التشبه. واباح ما فیه مصلحة راجحة من قضاء الفوائت والسنن، والجنازة، وتحیة المسجد. لان مصلحة فعلها ارجح من مفسدة النهی."

بن شو حدیث‌ده، هم‌ده اهل اجتهادنڭ شو توجیهلرنده برقدر ملاحظه ایتدم. اهل اجتهادنڭ توجیهلری بنم نظرم‌ده اوقدر معقول دگل کبی ایدی.

قویاشه عبادت ایدر عابدلرنڭ سجده‌لری — قویاشنڭ طبیعتنڭ خالقی الله

Из фондов Российской национальной библиотеки

رب العالمين حضرتلرینه مؤمنلرك سجده‌لرینی نصل منع ایده بیلور؟
مانع هر وقت اقوی اولور دگلمی؟

طبیعت عابدلری طبیعته سجده ایدر ساعتلرده — طبیعتك خالقنه سجده ایتمك مؤمنلره دها گوزل اولمازمی ایدی؟ یا ارشاد یاخود، لا اقل، اعتراض صورتی بولنور ایدی.

بکا قالور ایسه، شو اوچ ساعت‌ده عبادتدن مؤمنلری شرع شریفك منعی — طبیعت عابدلرینی بر قدر اقرار کبی اولسه کرك. اهل کتابی شریعت اسلامیه اقرار ایدر، طبیعت عابدلرینی‌ده البته اقرار ایده بیلور.

طبیعت عابدلری مثلا قویاشه سجده ایدرلر ایسه، البته قویاشك الوهیتنه اعتقاد تأثیریله سجده ایدرلر.

"وقضی ربك ان لاتعبدوا الا ایاه."

طبیعت عابدلرینك فی الحقیقه معبودلری خدادر. الوهیتی اعتقاد صوکنده سجده ایدرلر ایسه، مسجود فی الحقیقه خدا اولور. طبیعت عابدلری نسبت‌ده نه قدر خطا ایتمشلر ایسه‌ده، قصدلرنده البته اصابت ایدرلر.

شریعت اسلامیه طبیعت عابدلرینك قصدلرنده اصابتی اعتبار هم احترام ایدوب، او اوچ وقتلرده سجده‌یی طبیعت عابدلرینه تخصیص ایتمش اولسه کرك.

توجیه شویله اولور ایسه، کفرك اثری ایمانك اثرینه غلبه ایتمش اولماز، بلکه ایمان گوزل بر امتیاز کسب ایتمش اولور. معبودیتك مسجودلگك یالکز بر "الله" رب العالمین حضرتلرینه اختصاصی‌ده غایت گوزل صورت‌ده ثابت اولور. "شریعت اسلامیه سماوی دینلرك هر بریله احترام اوزرنده معامله ایدر" قاعده‌سی‌ده تأیید قیلنمش بولنور.

یر یوزنده وار همه فیوضاتك، انسان فائده‌لرینه حاجتلرینه صرف قیلنور همه خیراتك، عالمی تنویر ایدر نورك منبعی کبی کورنور قویاشی طبیعت سوقیله انسانك تعظیمی خصوصنه برقدر حقیت رنگی ویرمك — کلامیون نظرنده دیانتك اساسی اولان "شکر المنعم واجب عقلا" قاعده‌سنه‌ده تمامیله موافقدر.

“وجودمی، همه حاجتلرمی، همه خیراتی بکا ویرن اودر„ اعتقادیله طبیعت عابدی قویاشه عبادت ایدر ایسه، خطاسی قصدنك دگل، منعمه شکرنك‌ده دگل، بلکه منعمی تعیین خصوصنده‌در. حقیقی منعم شمسك خالقی ایکن، شمسی منعم گمان ایتمك خطا اولور، قصور اولور، لکن اشراك اولماز. حقیقی منعمدر اعتقادیله ظاهری منعمه عبادت ایتمك‌ده حقیت رنگی البته واردر. طبیعت عابدی فی الحقیقه خدایه عبادت ایدر.

اسلامیتك دیگر دینلره نسبتله علویتی، بکا قالسه، شو جهتیله دها زیاده ظاهردر. اسلامیت انسانلرك فکرلرینی شعورلرینی ظاهری شیلرده‌حبس ایتمز. بلکه حقیقته ارشاد ایدر. نه قدر بیوك ایسه‌ده، قویاش کبی، بعض شیلره منبع ایسه‌ده، مخلوق حضورنده تذللدن خضوعدن انسانلری حفظ ایدر، شرف انسانیتی بیوك طوتار، نهایتی یوق عالم وجودك ذره‌لری اولان یولدوزلره قویاشلره الوهیت صفتی ویرمك کبی طارلقدن، قاراڭلقدن، قصوردن عقل انسانیتی خلاص ایدر. عقیده الهیه‌لرنده قصور وار انسانلری، مسامحه طریقیله، حقیقته ارشاد یولیله، دعوت ایدر.

اینمز قویاشی تماشا دقیقه‌لرنده بنم عقلم‌ده شو فکرلر، قلبم‌ده شو حسیات جولان ایتدی. وجود قدر کیڭ، کوکلر قدر بیوك اسلامیت شرفیله قلبمزده کوزمزده بولنور “علویت„ حسیله بز اینمز قویاشی بر ساعت قدر تماشا ایتدکدن صوڭ طاغدن ایندك. بالالرك آیاق ضربه‌لریله یووارلانوب کیدر اوفاق طوب کبی، قزمش قزارمش آتش طوبی کبی، قویاش افق بویلاب یووارلانوب کیدر ایدی. نهایتی یوق عالم وجودی ابداع ایتمش خالقك عظمتی محرابنده قویاشله برابر مؤبد صورتده سجده شرفنه نائل اولدق. شارع حکیم لساننده فرض قیلنمش نمازلرك وقتلرینی آرامق زحمتلرندن، بولماماق غفلتلرندن نجاتمزی کوڭلمزله کوزمزله کوردك. سیاحتمزدن کلمش علمی دینی فائده‌لره ممنون اولدق‌ده قایتدق.

شو سیاحتمزه بر خاطره براقمق، هم‌ده حاصل اولمش فائده‌لره بر شکر

Из фондов Российской национальной библиотеки

اولمق اوزره، اسلامیتك الڭ بیوك ایکی رکنی: نماز، روزه حقنده بر رساله‌جه یازاجق اولمش ایدك.

نماز وقتلری.

انسانیتی تهذیب، عظمت الهیه‌یی تعظیم، منعمڭ نهایتی یوق انعاملرینه شکر وظیفه‌لری — انسانلرڭ هر برینه فطری صورتده معلوم شو اوچ الڭ بیوك وظیفه‌لر — هر بر انسانڭ قلبنده عقلنده روح دیانتی نفخ ایدر. دیانت انسان‌ده قورقو تأثیریله، اضطرار، احتیاج اقتضاسیله حاصل اولا بیلور ایسه‌ده، الڭ درست معناسیله دیانت — فطری صورتده معلوم او اوچ بیوك وظیفه ارشادیله حاصل اولور.

انسانلرده، علی العموم سماوی دینلر شو اوچ اساس اوزرنده وجود بولمشدر، شریعت اسلامیه لساننده مؤمنلره فرض قیلنمش عبادتلرڭ همه‌سی‌ده شو اوچ اساس اوزرینه ابتنا قیلنمشدر.

شریعت اسلامیه‌ده تهذیب، تزکیه اساسی، احکام شرعیه‌ده عموماً، عبادت اسلامیه‌ده خصوصاً معتبردر.

“لقد من الله علی المؤمنین اذ بعث فیهم رسولا من انفسهم یتلو علیهم آیاته ویزکیهم ویعلمهم الکتاب والحکمة. وان کانوا من قبل لفی ضلال مبین.„

شو آیت کریمه افاده‌سنه کوره، شریعت اسلامیه انسانی عقلی، روحی، عملی جهتیله تزکیه، تهذیب اساسنه مبتنیدر.

نبی محترم، اللهڭ آیتلرینی تلاوت ایدر، کتاب هم حکمتی تعلیم ایدر، بونڭله انسانلری تزکیه قیلوب، پاکلك، حقلق، استقامت یوللرینه ارشاد ایدر.

“ان الله یأمر بالعدل والاحسان وایتاء ذی القربی وینهی عن الفحشاء والمنکر والبغی یعظکم لعلکم تذکرون.„

شو آیت کریمه اسلامیتڭ کلی مقصودلرینی، همه اساسلرینی جمع ایتمشدر. شریعت اسلامیه عدالتله احسانله امر ایدر، انسانی عقلنده خطادن، اخلاقنده

Из фондов Российской национальной библиотеки

اعمالنده فساددن نهی ایدر. "شریعت اسلامیه انسانیتی تزکیه اساسنه مبتنی" دیمکدر.

"اتل ما اوحی الیك من الکتاب، واقم الصلاة. ان الصلاة تنهی عن الفحشاء والمنکر. ولذکر الله اکبر. والله یعلم ما تصنعون."

"وحی قیلنمش کتابی اوقو، نمازی اقامت ایت. نماز — اخلاق، اعمال فسادلرندن انسانی صاقلار. حقی خاطرکده طوت، رضاسنه موافق حرکت ایت. هر بر اشکزی حق بیلور. طوغری اول، غفلت ایتمه."

"ان الانسان خلق هلوعاً: اذا مسه الشر جزوعاً، واذا مسه الخیر منوعاً. الا المصلین الذین هم علی صلاتهم دائمون."

یعنی "نمازلرینی هر وقت اقامت ایدر انسان — صبرسزلق صارانلق کبی بوزوق اخلاقدن پاك اولور."

"والشمس وضحاها. والقمر اذا تلاها. والنهار اذا جلاها. واللیل اذا یغشاها. والسماء وما بناها. والارض وما طحاها. ونفس وما سواها. فالهمها فجورها وتقواها. قد افلح من زکاها. وقد خاب من دساها."

انسانك کلی جزئی منفعتلرینه موافق صورتده خلق قیلنمش عالم وجودك همه‌سیله، هم‌ده عالم وجودی بنا ایتمش موجدك عظمتیله قران کریم قسم ایتمش‌ده، "فلاح یالکز نفسلرینی تزکیه ایده‌نلره اولور" دیمش.

سوزی بر قدر قیصه ایده‌یك. شبهه یوق، انسانیتی تهذیب: عقلی، روحی، عمللری تزکیه سماوی شریعتلرك هر برنده علی الخصوص اسلامیت‌ده الك مهم الك کلی مقصددر.

عظمت الهیه‌یی تعظیم، نهایتی یوق انعاملرینه احسانلرینه شکر وظیفه‌لری‌ده — ثبوتلری قطعی بیوك ایکی اساسدر. "بنده‌لك" — "عبدلك" معنالری‌ده تعظیم ایتمك، شکر ایتمك دیمکدر.

شو ایکی اساس "دیانت"ك روحیدر، بلکه عینیدر. قران کریمك همه سوره‌لری همه آیتلری شو ایکی اساسی تفصیل ایدر.

“یا ایها الناس اعبدوا ربکم الذی خلقکم والذین من قبلکم لعلکم تتقون. الذی جعل لکم الارض فراشاً والسماء بناءً وانزل من السماء ماء فاخرج به من الثمرات رزقاً لکم.„

یعنی: سزی، اوّلگیلری خلق ایتمش، یری کوکلری سزنڭ منفعتلرڭزه موافق طرزده ترتیب ایدوب، کوکلردن اینەر برکەلرله سزه همەڭزه رزقلرڭزی احسان ایتمش الله حضرتلرینه شکر یولنده عبادت قیلڭز.

“واشکروا الله ان کنتم ایاه تعبدون„

یعنی: یالڭز الله حضرتلرینه عبادت ایدر اولسەڭز، احسانلرینه شکر قیلڭز. احسانلرینه شکرڭز یوق ایکن، عبادتلرڭزده روح بولنماز.

تعظیم الوهیت، شکر نعمت اساسلرینی — ایکی بینه اولمق صفتیله قبول ایلەیك‌ده، بر قدر فکر ایلەیك: عظمت الهیەیی تعظیم، نهایتی‌یوق احسانلرینه شکر اولا بیلور بر حرکت بزده، یعنی هر شیدن عاجز انسانلرده بولنورمی؟

نمازلرده بزم حرکتلرمز، لسانمزده جاری اولور سوزلر — اللهڭ عظمت الهیەسنه تعظیم اولا بیلورلرمی؟

بزم وجودمز، همه وارمز، هر بر حرکتمز، هر بر سوزمز — اوز باشلرینه هر بری بیوك نعمت اولور ایسه، عبادت نامی ویرلمش اوفاق حرکتلرمز، ذکر نامی ویرلمش اوفاق سوزلرمز شکر اولمق صفتیله خدانڭ درگاه عظمتنه تقدیم قیلنه بیلورمی؟

شیخ سعدی گلستان دیباجەسنده نه قدر گوزل سوز سویلەمش:

“هر نفسی که فرو میرود — ممد حیاتست، وچون برمی‌آید — مفرح ذات. پس در هر نفسی دو نعمت موجودست، وبر هر نعمتی شکری واجب.„

یعنی: هر نفس اینەر ایکن، حیاته مدد ویرور، چیقار ایکن، ضرری دفع قیلوب شادلق ویرور. اویله ایسه، هر بر نفس‌ده ایکی بیوك نعمت واردر، هر برینه علی حده شکرلر واجبدر.

وجودی، قوّتلری، سلامتلگی، عقلی، دماغی، قلبی، همه واری خداسندن

كلور انسان — اوزينڭ حركتلری سوزلريله خداسنڭ عظمتنه مناسب تعظيمی، نهايتی‌يوق احسانلرينه مقابله‌ايده بيلور شكری هيچ بر وقت ايفا ايده‌مز.

حقيقت حال شويله‌در. يعنی بزم اوفاق حركتلرمزده تعظيم اولا بيلمك، شكر اولا بيلمك قيمت حقيقيه‌لری يوقدر. لكن كيفيتی صفتی شريعت اسلاميه‌ده كوسترلمش حركتلرمزه سوزلرمزه اللهڭ عظمت الهيه‌سنه مناسب تعظيم اولمق، نهايتی يوق احسانلرينه شكر اولمق قيمتی شارع حكيم طرفندن ويرلمش‌ده، بزم او اوفاق حركتلرمز تعظيم اولمق شكر اولمق صفتلريله كرم مطلق درگاهنده قبول قيلنه كلمشدر. علاوه‌سنه بيوك ثوابلر وعد قيلنمشدر.

بزم عبادتلرمز روحمزی اعمالمزی تزكيه وظيفه‌سنه نسبتله قيمت حقيقيه‌يی حائز ايسه‌ده، تعظيم الوهيت، شكر نعمت وظيفه‌لرينه نسبتله قيمتلری حقيقی دگل بلكه درگاه كرم‌ده يالڭز مقبوليت شرفيله قيمت اعتباريه‌يی حائز اولا بيلمشدر.

بوڭا كوره اولسه كرك، انسانڭ ايمانی همه اعمالندن افضل حساب قيلنور. زيرا انسانده تعظيم الوهيت، شكر نعمت وظيفه‌لرينه نسبتله‌ده قيمت حقيقيه‌سی وار شی — انسانڭ يالڭز ايمانيدر. روحمزی اخلاقمزی تزكيه وظيفه‌سنه نسبتله‌ده ايمانڭ اهميتی قيمتی ديگر عبادتلرڭ هر برندن زياده‌در.

عبادت اسلاميه اساسلرينی، مقدمه قيلمق طريقيله، بيان ايتدك. شو فصلده مقصد قيلنمش نماز وقتلرينڭ اعتبارينه، اهميتلری جهتنه دائر سوزلرمزی ايندی بيان ايده‌يك.

تعظيم الوهيت، شكر نعمت، تهذيب انسانيت كبی دائمی وظيفه‌لر اقتضاسيله انسانلره مترتب اولور عبادتلر — او دائمی وظيفه‌لرڭ اوزلری كبی — دائمی اولسه‌لارده البته ممكن هم مناسب اولور ايدی. بلكه دائمی اولمق لازم ايدی. معراج كيجه‌سنده نبی محترمڭ ايللی وقت نمازی ممنونيتله قبوللری بوڭا كوره اولمش اولسه كرك.

لكن رب كريم اوزينڭ بنده‌لری انسانلرله تيسير طريقيله معامله

Из фондов Российской национальной библиотеки

قیلوب، ایکی اوچ دقیقه‌ده تمام اولور ایکی یا دورت رکعتی "تەولك‌ده بش وقت عبادت„ اولمق اوزره شارع کریم لسانندە انسانلره بیان ایتمشدر. انسانلرك یالگز اوزلرینك فائده‌لرینه خدمت ایدر الك آسان حرکتلری عظمت الهیه درگاهنده کرم مطلق قاپوسنده بیوك عبادت اولمق صفتیله قبول قیلوب بیوك ثوابلر وعده ایتمشدر.

"لقد جاءکم رسول من انفسکم عزیز علیه ما عنتم، حریص علیکم، بالمؤمنین رؤف رحیم.„

• قصیده بردە صاحبی محمد البوصیری حضرتلری نه‌قدر گوزل سوز سویله‌مش:

لم یمتحنا بما تعیا العقول به   حرصاً علینا. فلم نرتب ولم نهم
بشری لنا معشر الاسلام ان لنا   من العنایة رکناً غیر منهدم

عقللرمزی بدنلرمزی عاجز براقورشیلرله بزی محنتلره صالمادی، بزم خیرمزه حریص اولمق جهتیله. الك کیك کوڭللرمزله بز شریعت اسلامیه‌یی قبول ایتدك، شبهه‌لره وهملره محل قالمادی. اسلامیت بزم خیرمز سعادتمز حقنده هر خصوصده هر وقت اعتنا ایدر.

فیلسوف اسلام ابو العلا حضرتلری "اللزومیات„ ده دیمش:

دعاکم الی خیر الامور محمد   ولیس العوالی فی القنا کالسوافل
حداکم علی تعظیم من خلق الضحی   وشهب الدجی من طالعات وآفل
والزمکم ما لیس یعجز حمله   اخا الضعف من فرض له ونوافل
وحث علی تطهیر جسم وملبس   وعاقب فی قذف النساء الغوافل
وحرم خمراً خلت الباب شربها   من الطیش الباب النعام الجوافل
فصلی علیه الله ما ذر شارق   ومافت مسکاً ذکره فی المحافل

نبی اسلام محمد علیه الصلاة والسلام حضرتلری سزی اشلرك الك گوزلنه دعوت ایتدی. قویاشی یولدوزلری خلق ایدن موجدی تعظیم وظیفه‌سنده الك

Из фондов Российской национальной библиотеки

آسان فرضلری نفللری سزه اوگرتدی، کیوم تن پاکلگنه ادب رعایه‌سنه سزی ترغیب ایتدی، خمر کبی ضرری وار شیلری سزه حرام ایتدی.

فی الحقیقه، شریعت اسلامیه عبادتلری — توجه، تلاوت، قیام، رکوع، سجود کبی اك آسان عمللردن ترکیب قیلنوب، آرالرنده فاصله وار وقتلره توزیع قیلنمش نمازلر کبی آسان عبادتلردن عبارتدر.

عبادتلرك اوزلری‌ده آساندر، وقتلره انقساملری‌ده آسانلق ایچون‌در. یوقسه، وقتلرك اوزلرنده خصوصی بر اهمیت یوقدر. بش وقت نمازلرینك وجوبلرینه وقتلرك سببیتلری‌ده یوقدر.

فقیهلره موافقت قیلوب، وقتلری سبب دیه‌یك. سببلری، شرطلری علی قدر الامکان، مقصدلری تحقیق یولنده اعتبار ایدرز. لکن سببلری شرطلری اعتبار — مقصدی ابطاله مؤدی اولاجق ایسه، اویله شروط اویله اسباب اوز باشلرینه ساقط اولور قالور. اسباب — مقصدك وسیله‌سیدر. وسیله مقصدی یالگز تحقیق یولنده اعتبار قیلنور، عدمیله مقصدی ابطال ایدر درجه‌ده دگل.

قبول ایده‌یك: وقت — نمازك وجوبنه حقیقی سببدر لکن نمازك وجوبنه سبب اولان وقت هر حال‌ده واردر. وقتك تحققی ایچون غروب، طلوع کبی اعتباری اوضاعك تحققی لازم دگلدر.

برته‌ولك ایچنده صباح وار، ظهیره وار، عشیه وار، عشا وار. درست، غروب، طلوع، غیبوبت شفق کبی اعتباری شیلر بولنماسه، احتمال.

غروب، طلوع، زوال، غیبوبت شفق کبی حاللر اعتباریدر. افق ایله مدارلرك تقاطعلرینه نسبتله حاصل اولور. مدار ایله افق تقاطع ایتمز ایسه، غروب طلوع کبی حاللر بولنماز. لکن بر "دوره„ دن عبارت نماز وقتلری هر حال‌ده بولنور.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

"یر" یوزنده غروب یوق، طلوع یوق یرلر وار ایسه‌ده، ٢٤ ساعتدن عبارت دوره‌سی یوق یر بولنماز. قطب‌ده اولسه‌ده، استواده اولسه‌ده حرکت یومیه‌دن عبارت دوره ٢٤ ساعت اولور.

طلوع، غروب کبی احوال طبیعیه ایله دوره هر یرده کیچه کوندوزلره تقسیم قیلنماز ایسه‌ده، دوره هر یرده لااقل عادی اجتماعی حاللر ایله صباح، ظهیره، عشیه، عشا کبی قسملره البته تقسیم قیلنور. اشته شویله تقسیم اعانه‌سیله هر یرده هر دوره‌ده بش وقت نماز ضبط هم توزیع قیلنه بیلور.

قران کریمك بر قاچ آیت کریمه‌سی بوکا دلالت ایدر:

١) لایسمعون فیها لغواً الا سلاماً. ولهم رزقهم فیها بکرة وعشیاً.

غروب، طلوع یوق یرده صباحی عشیه‌یی قران کریم اثبات ایتمش.

٢) وله من فی السماوات والارض. ومن عنده لا یستکبرون عن عبادته ولا یستحسرون. یسبحون اللیل والنهار لا یفترون.

غروب طلوع اعتبار قیلنماز درگاه عظمت‌ده حرکت عمومیه‌یی لیل ونهاره قران کریم تقسیم ایتمش.

٣) اصحاب الجنة یومئذ خیر مستقراً واحسن مقیلاً.

شمسك اوضاعنه اعتبار یوق یورت‌ده، زمانك بر قسمنه ظهیره نامی ویرلمش. قیلوله عرف عرب‌ده ظهیره ساعتنده اولور.

دجال حدیثی‌ده بوکا آچیق صورتده دلالت ایدر:

"عن النواس بن سمعان قال ذکر النبی صلی الله علیه وسلم الدجال فقال لبثه اربعون یوماً. یوم کسنة، ویوم کشهر، یوم کجمعة. وسائر ایامه کایامکم. قلنا یا رسول الله فذلك الیوم الذی کسنة ایکفینا فیه صلاة یوم؟ قال: لا. اقدروا له قدره." رواه مسلم.

حدیث کتابلرنده ذکر قیلنمش "فتن" حدیثلری آراسنده، شبهه یوق، غایت مهملری، علمی نظرده غایت گوزللری واردر. یالکز عصمتی ثابت

لسان نبوتدن صادر اولور، معصوم دگل لسانـدن صادر اولاماز سوزلر "فتن" حدیثلری آراسنده آز دگلدر.

لکن او حدیثلری عمومیتله، او حدیثلرده وار سوزلری اهل روایتڭ فهملرینه موافق طرزده ظاهرلرنجه تمامیله بن قبول ایده‌مم. بر قدر فکر ایدرم. جمله‌دن بری دجال حدیثیدر.

سماوی دینلرڭ هم‌ده اسلامیتڭ اساسلرینه طوقنور بر حدیث حقنده حریتله فکر ایتمك، ملاحظه یورتمك هر بر مسلمڭ البته مقدس حقیدر.

"ثابت اولدی، اش بتدی. ایندی سکوت!" کبی بالالری تأدیب‌ده قبول قیلنه بیلور سوزڭ بویله خصوصلرده قیمتی بولنماسه کرك. عقلڭ فکرڭ حریتله ارتیاحله حرکتنه سکته ویره بیلور سوزلرڭ عقیده‌لرڭ هیچ برخصوص‌ده بر پاره‌لك قیمتلری البته یوقدر.

بز هر بر مسئله‌یی هر بر سوزی ملاحظه میزاننه صالا بیلورز، اوفاق بیوك مسئله‌لرڭ هر برینه یول وار ایکن اعتراض ایده بیلورز.

الرحمن سوره‌سی ابتداسنده ذکر قیلنمش اوچ "المیزان" ڭ بری البته عقل میزانی اولسه کرك. قران کریمڭ بلاغت اعجازیه‌سنه خلل ویره‌مك، هم‌ده نظم قرانی بیهوده تکراردن صاقلامق ایچون او اوچ میزاندن بری البته عقل میزانی اولسه کرك دیدم. "والسماء رفعها ووضع المیزان"

الله قاشنده شأنی کوکلر قدر رفع قیلنمش عقلی تحقیر یا اهمال اولا بیلور هر شیدن صاقنورز. عموم طرفندن قبول قیلنمش "حقیقتلر" هم اسکیدن قالمش‌ده شهرت بولمش سوزلر قاشنده شاشوب قالمق، تأدب نامیله شیوع بولمش "ریا" لباسلرینی بورکنمك، "قوللق!" اللرینی ذلت بیللرینه قوشمق کبی حاللر بزده بولنماز.

اسلامیت حرمتی، اسلامیتڭ اڭ بیوك قدسیتی حقیتی نامنه بز شو دعوالرمزی کوکلره قدر رفع ایدرز.

صاغ عقل، پاك وجدان اڭ بیوك اڭ علوی هدیه الهیه‌در.

کوکلری یرلری اوزینه تسخیر ایتمش عقل انسان، هم عالم وجودی هم موجدی ایچنه آلا بیلمش پاك وجدان شو ایکی بیوك نور انسانه احسان قیلنمش ایسه، تقلید لوثیله تلویث قیلنمق ایچون یاخود «ایمان» اسم کاذبی ویرلمش ظلمتله او نورلری سوندرمك ایچون احسان قیلنمش دگل ایدی.

بلکه عمل، فکر فضیلتلرنده انسانه رهبر اولمق ایچون، همده طلب، حرکت یوللرینی علی الدوام تنویر ایچون احسان قیلنمش ایدی.

فیلسوف ابو العلا دیمش:

وانك ان تستعمل العقل لایزل   مبیتك فی لیل بعقلك مشمس.

حیاتڭده، حرکتلرڭده عقلڭی استعمال ایدر ایسه‌ك، کیچه‌لرڭ هر وقت عقلڭ نوریله یاقتی اولور.

فیلسوف اسلام ابو العلا حضرتلری نصیحت طریقیله دها سویله‌مش:

ایها الغر، ان خصصت بعقل   فاسألنه! فکل عقل نبی.

ای مسکین، عقل قوّتیله تشریف قیلنمش انسان ایسه‌ڭ، عقلدن صور. هر عقل — نبیدر. اوز شریعتیله عمل ایدر، اوزینڭ شریعتنه موافق دگل شیلری انکار ایدر، اوز وحییله تأیید قیلنماز فکرلره قیمت ویرمز.

بڭا کوره، حقیتی تبین ایتمه‌مش بر مسئله‌یی اعتقاد ایتمك — حقیتی آچیق صورتده معلوم حقیقتی انکار ایتمك کبیدر. بوڭا کوره، اسکی، یڭی تصورلرمزڭ هر بریندن حریتله بحث ایده بیلورز. کورمك اوز کوزمزله، بیلمك اوز دماغمزله اولور ایسه، بزم حقده قیمتی وار حقیقت — یالڭز اوز اعمال فکریه‌مزله حاصل اولور حقیقت اولا بیلور.

قران کریمده «وما کان الناس الا امة واحدة، فاختلفوا. ولولا کلمة سبقت من ربك لقضی بینهم فیما فیه یختلفون.» کبی آیت کریمه‌لری اوقور ایکن، هر دفعه‌ده «سبقت ایتمش کلمه نه ایمش!» سؤالی خاطرمه خطور ایدر ایدی.

طبیعی الڭ اوّل تفسیرلره مراجعت ایدرم. قران کریمده بری دیگرینه

Из фондов Российской Национальной библиотеки

مناسبتی مشابهتی وار متشابه آیتلر چوق بولنور. بوڭا كوره، شو یرده بولنماسه‌ده احتمال فلان یرده واردر امیدیله، همه احتماللری آقتارورم.

كلمه سابقه قران كریم‌ده متعدد سوره‌لرده متعدد آیتلرده ذكر قیلنمش:

«ولقد آتینا موسی الكتاب فاختلف فیه. ولولا كلمة سبقت من ربك لقضی بینهم. وانهم لفی شك منه مریب.» (فصلت — ٤٥)

«وما تفرقوا الا من بعد ما جاءهم العلم بغیاً بینهم. ولولا كلمة سبقت من ربك الی اجل مسمی لقضی بینهم.» (شوری — ١٤)

«ام لهم شركاء شرعوا لهم من الدین ما لم یأذن به الله. ولولا كلمة الفصل لقضی بینهم.» (شوری — ٢١).

شو آیت كریمه‌لر كبی آیتلرڭ تفسیرلرینه مراجعت ایدر ایسه‌ك، كوررز: مفسرلرڭ بعضلری كلمه سابقه‌یی «شقیلك سعیدلك حقنده سبقت ایتمش قدر» ایله، بعضلری «عاصیلر حقنده تأخیر عذاب قضیه‌سی» ایله، دیگر مفسرلر «مطیعلرڭ عاصیلرڭ جزالرینی قیامت كوننه تأجیل ایتمك حقنده سبقت ایتمش كلمه الهیه» ایله تفسیر ایتمشلر.

شو تفسیرلرڭ هر بری احتمال گوزل اولا بیلور.

قران كریمڭ نظم معجزینه تماميله تفسیر اولا بیلسه، حكیم كریم الله حضرتلرینڭ حكمت الهیه‌سنه كرم مطلقنه مناسب بر معنی افاده ایده بیلسه، البته اویله تفسیر گوزل اولور. لكن اگرده تفسیردن معقول مستقیم بر معنی استفاده قیلنه‌ماز ایسه، اویله تفسیر، شبهه یوق، تفسیر اولماز.

الده وار تفسیرلرڭ‌ده هر برینه هر تفسیرڭ‌ده هر یرینه مراجعت ایتدك، لكن معقول هم مستقیم بر معنی استفاده قیلالمادق.

«همه انسانلر آنجق بر امت ایدی» سوزنده برلكدن مراد نه‌در؟

«وما كان الناس الا امة واحدة» آیت كریمه‌سنده تأكید طریقیله اثبات قیلنمش «برلك» ایله «ولو شاء ربك لجعل الناس امة واحدة» آیت كریمه‌سنده مؤكد صورتده نفی قیلنمش «برلك» آراسنده فرق نه‌در؟

Из фондов Российской Национальной библиотеки

حق دین‌ده برلك اراده قیلنور ایسه "كان الناس امة واحدة فبعث الله النبیین مبشرین ومنذرین„ آیت كریمه‌سی نصل اولور؟ انسانلر نبیلردن قبل، حق دینی بولمشلار ایسه، نبوت، رسالت فائده‌سز اولمایورمی؟ نبیلر صوڭنده اختلاف ظهور ایتمش ایسه، نبوت — عالم انسانیت ایچون بیوك بلیه اولمایورمی؟

ضلال‌ده، فساده برلگی‌ده اراده ممكن دگلدر. زیرا آدم علیه السلامڭ مسجودلگی نبیلگی، "فاقم وجهك للدین حنیفاً. فطرة الله التی فطر الناس علیها„ آیت كریمه‌سی ابا ایدر.

كتاب ایندرمك، نبیلر كوندرمك، "لیحكم بینهم فیما اختلفوا فیه„ آیت كریمه‌سنڭ دلالتنه كوره، اختلاف واقع اولمش شیلرده حكم ایتمك ایچون اولمش ایسه، "نبیلره قدر همه انسانلر حقلق‌ده یاخود فساده بر ایدیلر„ تفسیری آیتڭ اوزینه مخالف اولور. زیرا دین‌ده، عقیده‌لرده، فكرده، عمل‌ده اختلافڭ سبقتی — آیتڭ منطوقیدر.

"وما كان الناس الا امة واحدة فاختلفوا„ آیت كریمه‌سنده برلك — فای تفریعڭ دلالتیله همه اختلافلرڭ سببی كبی كوسترلمش. شو آیت كریمه‌ده مؤكد صورتده اثبات قیلنمش برلك حق دین‌ده، یاخود بوزلمامش مستقیم طبیعت‌ده برلك معناسنده اولور ایسه، اویله برلك عالم انسانیت‌ده واقع اولمش اختلافلره نصل سبب اولا بیلور؟

"امة واحدة„ معناسی، اختلافلرڭ علّه‌سی "تركیب„ ڭ اوزندن آڭلانمامق قران كریمڭ بلاغت اعجازیه‌سنه، آیت كریمه‌لرینڭ بینه‌لگنه تمامیله مخالف اولمازمی؟

"تعذیب ایتمك، جزا ویرمك حقنده سوزم سبقت ایتمش اولماسه ایدی. اختلاف حل قیلنور ایدی„ مفهومنه قایتور سوزده بلاغت عقلیه تمامیله بولنورمی؟ اویله سوز انسانڭ عقلنه قناعت ویره بیلورمی؟ بڭا قالسه، یوق. بلاغت بولنماز، قناعت ویرمز. "عذاب ایده‌جك اولماسه‌م ایدی، اختلافی رفع ایدر ایدم„ سوزی حكیم كریمڭ حكمتنه كرمنه‌ده، بنم فكرمه كوره، اوقدر موافق دگل كبیدر.

انسانلرڭ برلكلرينه اختلافلرينه دائر آيت كريمه‌لرى تفسيرده اهل تفسيرڭ عجزلرى اختباطلرى بنم كبيلره كيك يوللرى كيك قاپولرى آچدى. پاك وجدان بركه‌سنده قلب‌ده يرلشمش گوزل شجاعتله فكر يوللرنده حركت ايتمك مجاللرينى كوردك. او آيت كريمه‌لرڭ معنالرينى طلب يولنده بايتاق وقت حركت ايتدك، تفسير صحيفه‌لرنده يازلمش معنالردن انشاء الله گوزل اولور معنالرى «والذين جاهدوا فينا لنهدينهم سبلنا» آيت كريمه‌سنده مؤكد يمينله وعد قيلنمش هدايت الهيه اعانه‌سيله بولدق. مقصدمزه گوزل مقدمه اولور اميديله، اوتفسيرلرى بوراده ثبت ايتمكى مناسب كوردك.

«كان الناس امة واحدة» — «وما كان الناس الا امة واحدة» معنالرى: انسانلر بر يرده طوپلانوب اجتماع صفتيله برلكده ياشار امتدر. هيچ بر انسان اوز باشنه كون كوره‌مز. زيرا اوزينڭ همه حاجتلرينى يالڭز اوز باشنه هيچ بر انسان حاضر ايده‌مز. مدنيت، يعنى هيئت اجتماعيه‌ده برابر عمر ايتمك انسانلره طبيعيدر. همه انسانلر بر امتدر ديمك — احتياج قانونيله، حيات رابطه‌لريله برى ديگرينه باغلانمش ديمكدر. شو آيتلرده «كان» فعل ماضى دگل، بلكه «كان الله ولم يكن معه شئ» جمله‌سنده‌گى «كان» لر كبى فعل ثبوتدر، فعل وجوديدر. قران كريمده «كان» لرڭ اكثرى فعل وجوديدر. وكان الله غفوراً رحيماً، وكان الله عزيزاً حكيماً، وكان الانسان اكثر شئ جدلا، ان كيد الشيطان كان ضعيفا، — وكان الشيطان للانسان خذولا، كنتم خير امة اخرجت للناس، ذلك يوعظ به من كان منكم يؤمن بالله واليوم الآخر، انه كان حوباً كبيراً، انه كان فاحشة، ان الله لا يحب من كان مختالا فخوراً كبى آيتلرده «كان» فعل وجوديدر. «وما كان الناس الا امة واحدة» جمله‌سنده ما — الا كلمه‌لريله حصر جهتى‌ده «كان» ده ماضيلغى ابا ايدر. بلكه هم اول هم حاضر انسانلر همه‌سى بر امتدر معناسنه قطعى كبى دلالت ايدر.

«فاختلفوا» معناسى: قانون احتياج، قانون ضرورت حكميله بر هيئت اجتماعيه‌ده عمر ايدر انسانلر — طبيعتلرنده، اراده‌لرنده، قوتلرنده، فكرلرنده وار تفاوت حسبيله بالطبع اختلاف ايتديلر.

بر هیئت‌ده اجتماعك، طبیعتلرده قوتلرده وار تفاوتك اختلافلره سببلگی‌ده کون کبی ظاهردر. فای تفریع‌ده وار علیت، اتصال معنالری‌ده شو تفسیره کوره حاصل اولور.

«ولولا کلمة سبقت من ربك لقضی بینهم» آیت کریمه‌سنك معناسی: قدرتلرنده اراده‌لرنده فکرلرنده انسانلره استقلال هم حریت احسان قیلمق، هم‌ده حکمت الهیه اقتضاسیله انسانلره احسان قیلنمش حریت مطلقه عصمتنه طوقنمامق حقنده سوزم سبقت ایتمش اولماسه ایدی، اختلافی تمامیله رفع ایدر قضا یعنی حکم الهی واقع اولور ایدی.

«وما کان الناس الا امة واحدة، فاختلفوا. ولو لا کلمة سبقت من ربك لقضی بینهم» آیت کریمه‌سی شویله تفسیر قیلنور ایسه، قیصه بر آیت کریمه انسانك شخصیت انسانیه‌سنه، حیاتنه حرکتنه عائد همه حاللرینی او حاللرك اساسلرینی گوزل صورتده جمع ایتمش اولور. وحدت: عالم انسانیتی عالم حیوانیتدن بلند ایدر حیات اجتماعیه وحدتی اولور. اختلاف: طبیعتلرده، اراده‌لرده فکرلرده وار تفاوت اقتضاسیله طبیعی صورتده هیئت اجتماعیه‌ده وجود بولور اختلافدن عبارت اولور. سبقت ایتمش مقدس کلمه ربانیه: قدرتلرنده اراده‌لرنده فکرلرنده انسانلره احسان قیلنمش استقلال هم حریتی تأمین حقنده عدالت الهیه طرفندن سبقت ایتمش کلمه مقدسه، کلمه نافذه‌دن عبارت‌اولور. شو تقدیرده آیت کریمه جمله‌لری بری دیگرینه اك گوزل صورتده مرتبط اولور. ترقیات انسانیه غایه‌سی اولان حقیقتك کله‌جك‌ده کونلرك برنده ظهوری برکه‌سیله اختلافك بر کون البته انقطاعی «الی اجل مسمی لقضی بینهم» جمله الهیه‌سیله آچیق طرزده آکلانمش اولور.

بنم اعتقادمه کوره، آیت کریمه تفسیری شودر، یاخود دها گوزل دها کیك بر بیاندر. تفسیر کتابلرنده یازلمش معنالر — عربیتدن، بلاغت عقلیه‌دن، الوهیت لساننه مناسب اولا بیلور جزالتدن تجردلرینه کوره — سمای عزتدن بیت جلالدن اینمش قران کریمك نظم معجزینه اوقدر مناسب اولماسه کرك.

اشته بن، لسان ربوبيتدن سبقت ايدوب همه انسانلره بيوكلرينه اوفاقلرينه قدرتلرنده استقلال، اراده‌لرنده فكرلرنده حريت احسان ايتمش نافذ مقدس كلمه الهيه حرمتی نامنه، هر خصوص‌ده فكر ايدرم، رأيمی حريتله بلا خوف عرض ايدرم.

كتب حديث‌ده كتب اسلاميه‌ده «فتن» حديثلری آراسنده، همه تفصيلاتی حديث اولمق صفتيله، دجال حديثی‌ده نقل قيلنمشدر. قبول ايده‌يك، حديث درستدر، شأنی‌ده بيوكدر. «فتن» حديثلرينك اكثرينك بيوك شأنلری بيوك اهميتلری البته واردر.

اويله ايسه‌ده فكر ايده‌يك: دجال الوهيتی دعوی ايده‌جك ايسه، جنتلری جهنملری بولنور ايسه، خوارقك هيچ برندن عاجز اولماز ايسه، باطل ايكن ير يوزنده غالبيت صفتيله ايكی اوچ سنه قالا بيلور ايسه، نبوتك رسالتك اساسلری اولمق اوزره كتب كلاميه‌ده بيان قيلنمش برهانلر دليللر تماميله منهدم اولمازمی؟

نبيلرده بيله يوق اڭ بيوك معجزه‌لر دجال النده بولنور ايسه، نبيلرك صدقنه معجزه‌لرك دلالتی بولنه‌ماز. نبوتك رسالتك اساسلری تماميله منهدم اولور.

بن بونی بوراده يازدم، فتن حديثلرينی انكار قصديله دگل، بلكه فتن حديثلرينه نظرمزی بر قدر اصلاح اميديله.

نبوتك رسالتك ديانتك اساسلرينی هدم ايده بيلور خبرلری نقل ايدر ايكن ملاحظه‌سز نقل ايده ويرمك گناه اولماز ايسه، درست حديث اولمق صفتيله كتب حديث‌ده نقل قيلنمش خبرلر حقنده حريتله سوز سويله‌مك، ولو انكار قصديله اولور ايسه‌ده، هيچ بر وقت گناه اولماز. بر خبری فكرسز ملاحظه‌سز قبول ايتمكدن — فكر، ملاحظه صوڭنده انكار ايتمك دها گوزلدر. زيرا مشغوليت، عمل هر حال‌ده بطالتدن عطالتدن فائده‌ليدر.

دجال حديثی حقنده سويلنه‌جك سوزمك خلاصه‌سی شودر. ايندی هر دوره‌ده بش نماز مسئله‌سنه اوحديثك دلالتی جهتنه كله‌يك.

اصحاب کرامك "او بر سنه قدر کونده بزه بر کونلك نماز کفایه ایدرمی؟" سواللرینه شارع کبیر علیه الصلاة والسلام حضرتلری "لا! اقدروا له قدره." دیمش. یعنی بش وقت نماز حقنده طلوع غروب کبی حاللرك وجودی معتبر دگل، بلکه ٢٤ ساعتدن عبارت هر دوره‌ده بش نماز فرضدر، او بر سنه قدر اوزون اولاجق کوندوزده (٢٤) ساعت قدر اولور مدتی تقدیر ایدرسزده، هر ٢٤ ساعتده بش نماز ادا ایدرسز.

دجال دولتی عهدنده کوندوز بر سنه قدر اولا بیلور ایسه‌ده، حرکت یومیه باطل اولماسه کرك. دجالك شری یاخود قوتی، فرض ایده‌یك، بزم شو یرمزه سکته ویره بیلور قدر بیوك اولا بیلور ایسه‌ده، اللهك قدرت قاهره‌سی ارادت غالبه‌سیله حرکت ایدر کوکلره یولدوزلره سکته ویرور قدر دهشتلی یاخود خدایك اوزینه‌ده غلبه ایدر قدر عظمتلی اولماسه کرك. دجال دولتنك حرکت عمومیه البته بولنور، زمان البته بولنور. دجال فتنه‌سیله، فرض ایده‌یك، زمان منقطع اولاجق ایسه‌ده، اللهك الوهیتنه عظمت الهیه‌سنه، بنده‌لرك بنده‌لگنه نقصان طاری اولماسه کرك. عبادت هم عبودیت وظیفه‌لرنده غروب طلوع شفق کبی اعتباری حاللرك هیچ بر اهمیتی بولنماسه کرك. درست، فجر، طلوع، زوال، غروب، شفق کبی حاللر بولنور بلادده بش وقتی آسانلقله ضبط یولنده او حاللری شرع شریف اعتبار ایتمشدر. لکن اوزلرنده وار بر اهمیت، یاخود حقیقی سببیت جهتیله دگل، بلکه ظاهری علامتلر اعانه‌سیله بش وقتی توزیع ایتمك مصلحتیله ایدی.

هر یرده هر بر انسانك عبودیت ذمه‌سنه ٢٤ ساعتدن عبارت هر دوره‌ده بش وقت نمازك شریعت اسلامیه‌ده فرضیتی او قدر آچیق او قدر قطعی بر حقیقتدرکه طلوع غروب شفق کبی حاللره عبادت ایدر درجه‌ده اهمیت ویروب، اللهك عظمت الهیه‌سی قبله‌سنده بش وقت نماز کبی الك مقدس وظیفه‌لرك شانلرندن غافل کبی حرکت ایدر متفقهلرك اوفاق سوزلری بولنماسه ایدی، اوحقیقتی ایضاح یولنده برایکی سوز سویله‌مك البته عبث کبی اولور ایدی.

Из фондов Российской национальной библиотеки

روزه.

رمضان روزه‌سی، هر کونڭ بش وقت نمازی کبی، اسلامیتڭ بر بیوك رکنیدر.

روزه: رمضان کوندوزلرنده اوچ حلال ضرورتدن یعنی حلال طعام پاك صو کبی ضروری حاجتلردن انسانڭ اوز اختیاریله امتناعیدر.

عالم انسانیت‌ده عدالتی حقانیتی اقامت ایتمك مصلحتیله اینمش سماوی شریعتلرڭ هر بری حلال دگل طعامدن پاك دگل صودن حق دگل سوزدن هر وقت همه انسانلری منع ایتمشلر ایسه، رمضان کوندوزلرنڭ حلال طعامدن پاك صودن منع ایتمك البته بیوك بر مصلحت ملاحظه‌سیله اولاجقدر.

حلال دگل طعامدن حق دگل سوزدن امتناع همه دینلرڭ روحیدر اساسیدر. رمضان کوندوزلرنده حلال طعامدن پاك صودن امتناع اسلامیتڭ رکنیدر.

حلال دگل مالدن حق دگل سوزدن اشدن صاقلانمق امنیتی عدالتی حقانیتی اقامت ایچون اولور ایسه، رمضان کوندوزلرنده حلال طعامدن حلال صودن صاقلانمق نصل بر مصلحت ملاحظه‌سیله اولاجقدر؟

رحیم رؤف رسول کریم لساننده شارع حکیم طرفندن بنده‌لرینه ایجاب قیلنمش رکن دیانت‌ده البته بیوك بر مصلحت بولنور. شبهه یوق. لکن حکمت الهیه نظرنده قصد قیلنه بیلور مصلحت — بدنی اتعاب، روحی تعذیب، شهوتی کسر کبی شیلردن عبارت اولاماز. زیرا بدنڭ تعبلرنده، روحڭ عذابلرنده، انسان‌ده وجودی مطلوب قوّتلردن برینڭ انکسارنده — انسان ایچون فائده ویره بیلور بر مصلحت بولنمق بعیددر.

اسلامیت عبادتلری، دیگر دینلرڭ عبادتلری کبی، عقوبت اولمق طریقیله الزام قیلنور “کفاره„ لردن، یاخود معبودلرڭ غضبلرینی تسکین امیدیله التزام قیلنور زحمتلردن عبارت اولسه‌ایدی، احتمال، اوتقدیرده اتعاب بدن، تعذیب روح، کسر شهوت کبی مصلحتلری اسلامیت روزه‌سنده ملاحظه ایتمك ممکن اولور ایدی. اسلامیت عبادتلرنده عقوبتدن بر اثر یوقلغی

تسليم قيلنور ايسه، اويله مصلحتلرى اسلاميت روزه‌سنده دعوى ايتمك اسلاميت شأننه مناسب اولماسه كرك.

روزه‌ده جاهليت عربلرينه‌ده معلوم «المعدة بيت الداء. والحمية رأس الدواء» حكمت قديمه‌سى اصولنه كوره، طبى فائده‌لر يعنى بدن رياضتى اعضالرك استراحتى كبى مصلحتلر البته بولنه بيلور. لكن كيچه‌لرى كوندوزلره تحويل ايتمه‌مك شرطيله، يعنى رمضانك مبارك كيچه‌لرينى لهويات بازارى، «يى‌ده ايچ!» موسمى قيلمامق، همده سحرلرده كوندوز ايچون احتياط قصديله تخمه ويرور قدر فضله ييمه‌مك شرطيله اولور ايسه. يوقسه، عالم اسلاميتك اكثرنده معروف اولوب كتمش روزه اصوللرى، رمضان كيچه‌لرى انسانك هم وجودينه هم اخلاقنه غايت فنا صورتده تأثير ايدر. رمضان كوندوزلرنده روزه طوتار مسلمانلرك اكثرنده يوز صولمش، كوڭل آچو ايله طولمش، وجودلرينى تماميله روحسزلق باصمش كبى اولور.

گوزل صورتده دوام ايدر روزه‌دن بدن رياضتى، اعضالرك استراحتى كبى طبى فائده‌لر حاصل اولا بيلور ايسه‌ده، عبادتلرك هيچ برنده اويله فائده‌لر اصلى بر مقصد اولمق صفتيله اعتبار قيلنه‌ماز، حظوظ نفسيه‌يى تحصيل غرضيله ادا قيلنور اشلر هيچ بر وقت عبادت اولمق شرفنه نائل اولماز. شرعى مطلوبلرك هيچ برنده حظوظ نفسيه معتبر دگلدر. حظوظ نفسانيه ولايتلرى ابطال ايدر، عبادتلرى تماميله ابطال ايتمه‌يور ايسه‌ده، مقصد اولمق صفتيله هيچ بر عبادتده البته معتبر دگلدر. درست، نفسانى حظوظلرك عبادته مقارنتى عبادتى ابطال ايتمز. مناسكى ادا قصديله چيقوب‌ده موسم حجده تجارت ايدر ايسه، ضرر يوق. «ليس عليكم جناح ان تبتغوا فضلا من ربكم» آيت كريمه‌سى شوحق‌ده نازل اولمشدر. بوراده حظوظ نفسانيه‌دن عبارت اولان تجارت — حجك نسكلرينه مقصد اولمق صفتيله دگل، بلكه من حيث الوقت مقارن اولمق صفتيله اجتماع ايتمشدر. اگرده مقصد اصلى اولمق صفتيله اولور ايسه، او وقت من حيث الصوره حج كبى كورنور ايسه‌ده، فى الحقيقه حج اولماز:

فمن كانت هجرته الى دنيا يصيبها فهجرته الى ما هاجر اليه.

هر حالده هر عبادتده حظوظ نفسانیه‌دن بر اثر بولنماموق البته لازمدر. بناءً علیه بدن ریاضتی، اعضالرك استراحتی، وجودك صحتی کبی شیلردن هیچ بری مقصد اصلی اولمق جهتیله عبادتلره مترتب اولاماز. اولماموق لازمدر.

روزه کبی مقدس هم بیوك عبادت اسلامیه‌ده شارع حکیم نصل مصلحتلری رعایه ایتمش بزه تماميله معلوم اولماسه البته احتمال. بیلورز البته بر مصلحت واردر، همده بیوك بر مصلحت بولنمق البته لازمدر. لکن اوز فکرمزله بررر مصلحت بیان ایده‌جك اولور ایسه‌ك، حکیم مطلق نظرنده قصد قیلنه بیلور معقول بر مصلحتی، اوفاق دگل بلکه فائده‌سی بیوك مطلوب بر مصلحتی تعیین ایتمك لازم اولسه کرك.

سنه فصللرینك هر برنده دوز ایدر اوتوز کون روزه‌ده، بزم نظرمزه کوره، الك مهم مصلحت: اوز اراده‌سنه اوز اختیارینه انسانك مالکیتی، اراده‌سنك‌ده دیگر قوه‌لرینه تماميله ریاستی اولسه کرك.

انسانده — ایکی طرفدن الك خیرینه میل ایتمك معناسیله اختیار وار. اسبابك بریله رجحان کسب ایتمش ایکی اشدن برینه میل ایتمك معناسیله اراده وار.

اختیار — انسانك حکمنده اولور. اراده ایسه انسانك عملنده اولور. حق دگل شیلره، بیهوده شهوتلره، عاقبتی ضرر اولور لذتلره میل ایتمك معناسیله «هوا» وار.

حسن اخلاقك الك مهم اساسی — اختیارینه، اراده‌سنه، هواسنه انسانك حاکملگی مالکیتیدر.

انسان اوزینك اختیارینه اراده‌سنه مالك اولسه؛ هواسنك، نفسانی میللرینك، ملکه‌لرینك، همه قوتلرینك تزگنلری اراده قاهره‌سنك تصرفنده قبضه‌سنده اولسه، اشته اویله انسان درست معناسیله انسان اولور. هواسنه،

نفسانی ملکه‌لرینه، همه قوّتلرینه حاکم اولا بیلمك انسان‌ده الڭ مهم الڭ مطلوب فضیلتدر.

مبارك رمضان‌ده اوتوز کون دوام ایدر روزه — انسانی شو بیوك فضیلته عادتلندرمك مصلحتی ایچون فرض مؤکد قیلنمش اولسه کرك.

آچ قالمش ایکن لذتلی حلال طعامدن، صوصامش ایکن پاك طاتلی صودن اوز اختیاریله انسان بر کون ایکی کون صاقنه بیلور ایسه، اوتوز کون دوام ایدر شو حالك برکه‌سنده انسان یالڭز اوز اراده‌سنڭ قوّتیله شهوتلرینی لذتلرینی ترك ایتمیه عادتلنور ایسه، او تقدیرده انسان اوزینڭ اراده‌سنه، اراده‌سی‌ده همه قوه‌لرینه حاکم اولمش اولور.

اشتها شدید ایکن لذتلی حلال طعامدن، حاجت شدید ایکن طاتلی پاك صودن اوز اراده‌سیله صاقنمیه عادتلنمش انسان — حرام شیلره، خیانت کبی ذلتلره، حیله کبی اوفاق دناءتلره البته هیچ بر وقت مرتکب اولماز، اویله انسانڭ هواسی نفسی پاکلك حقلق دائره‌لرینی هیچ بر وقت تعدی ایده‌مز، هر حال‌ده علی‌حسب الشرع حرکت ایدر. یعنی سماوی شریعتلردن قصد قیلنمش مصلحتلرڭ تمامی روزه برکه‌سنده حاصل اولور.

بوڭا کوره اولسه کرك، انسانی تهذیب، هیئت اجتماعیه‌یی اصلاح مقصدیله اینمش شریعت اسلامیه‌ده روزه — ثوابی الڭ زیاده، اهمیتی الڭ بیوك عبادت اولمق صفتیله اجری جزاسی یالڭز اللهڭ اوزینه اضافه قیلنمشدر.

رمضان‌ده روزه برکه‌سیله حصولی مأمول شو مصلحت — رمضانڭ عموم عالم اسلامیت‌ده قبول قیلنمش شعار اسلامیت اولمق صفتیله ١٣ عصر قدر مدت دوامندن قبل سویلنور بر مصلحتدر. یوقسه، اوتوز کوندوز روزه‌سیله اوتوز کیچه تراویحلرده عموم اهل اسلامڭ اجتماعلریله عموم عالم اسلامیت‌ده بیوك بر شعار اسلامیت اولوب ١٣ عصر قدر دوام ایتمش، بوندن صوڭده تا ابد انشاء الله دوام ایده‌جك رمضان دها بیوك بر قدسیت کسب ایتمشدر.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

رمضان — كوندوزلرنده روزه‌سيله، كيچه‌لرنك اهل اسلامك اجتماعلريله — عالم اسلاميت‌ده وار جامعه‌لرك الك نافعى الك مؤثرى اولمشدر.

رمضان — خيرات، حسنات موسمى اولمشدر، لازم‌شيلرى نشر خصوصنده رمضان كيچه‌لرى الك گوزل الك آسان وسيله‌لرى حاضرله‌مشدر.

رمضان — همه عالم اسلاميتى توحيد ايدر بر جامعه، ديگر ملتلردن اسلاميتى تمييز ايدر الك ظاهر بر شعار اولا بيلمشدر.

انسانلرك اراده‌لرينى تربيه، اخلاقلرينى تزكيه جهتيله رمضانك فرضيتى نه قدر مهم ايسه، فرضيتى صوڭنده عموم عالم اسلاميت‌ده قبول قيلنمش بر شعار اسلاميت اولمق، هم ١٣ عصر دوامى بركه‌سنده الك مقدس الك نافع بر جامعه اولمق جهتيله مبارك رمضان دها زياده مهم دها زياده مقدس اولمق لازم اولسه كرك.

يالگز اوّلگى مصلحتى، يعنى انسانلرك اراده‌لرينى تربيه، اخلاقلرينى تزكيه مصلحتلرينى اعتبار جهتيله اولسه كرك، قران كريم‌ده "يا ايها الذين آمنوا كتب عليكم الصيام كما كتب على الذين من قبلكم لعلكم تتقون. اياما معدودات" آيت كريمه‌لرنده صيامك شهرى هم كونلرينك عددى تعيين قيلنمايوب، همه انسانلره مكتوبيتى ذكر قيلندقدن صوڭ، صيام‌ده وار رخصتلر تفصيل قيلنمشدر. بونگله او ايكى آيتك هم بيان تفسيردن هم بيان تغييردن بالكليه استغناسى كوسترلمشدر. زيرا او ايكى آيت كريمه بيان تفسير كبى ايضاحلره محتاج اولسه ايدى، رخصتلرى تفصيل اهميتى ايكنچى درجه‌ده قالور ايدى. تمام اولمامش حكمك رخصتلرينه عجله ايتمك — هم حكيمك حكمتنه، هم بلاغتك اقتضاسنه، هم عقلك هم بيانك قانوننه او قدر مناسب دگلدر. شارع حكيمك، بلاغت اعجازيه لسانيله خطاب ايدر ايكن، رخصتلرى تفصيله انتقالى — اوّلگى خطاب على الكمال تمام اولدى ديمكدر.

ايكنجى مصلحتى، يعنى عموم عالم اسلاميت‌ده الك نافع الك نافذ الك مؤثر بر جامعه، الك مقدس بر شعار اسلاميت تأسيس ايتمك مصلحتلرينى اعتبار

Из фондов Российской национальной библиотеки

جهتیله اولسه کرك، قرآن کریم "شهر رمضان الذی انزل فیه القران هدی للناس وبینات من الهدی والفرقان. فمن شهد منکم الشهر فلیصمه„ آیت کریمه‌سنده صیامڭ هم شهرینی، هم کونلرینی تعیین قیلوب، عموم عالم انسانیتڭ هدایتنه اڭ بیوك سبب اولمش قران کریمڭ او شهرده سمای الوهیتدن نزولی — شهر صیام اولمق ایچون رمضانڭ من عند الله انتخابنه مستقل بر سبب کبی کوسترلمشدر.

اوّلگی مصلحت‌ده شهرڭ خصوصیتنه البته اعتبار یوقدر. بوڭا کوره "ایاماً معدودات„ کبی مجمل تعبیرله افاده قیلنمش اولسه کرك.

ایکنجی مصلحتی رعایه یولنده — البته اڭ محترم شهری انتخاب دها زیاده موافقدر. همه انسانیتڭ هدایتنه سبب قران کریم اینمش رمضاندن محترم شهر عالم اسلامیت نظرنده بولنماسه کرك. بوڭا کوره، شهر صیام اولمق شرفنه رمضان انتخاب قیلنمش اولسه کرك.

انسانیتڭ اهتداسنه سبب قران کریمڭ نزولیله قدسیت کسب ایتمش رمضان همه عالم اسلامیت حقنده اڭ بیوك بر عید عمومیدر. اراده‌لرمزی تربیه، اخلاقلرمزی تزکیه ایده بیلور عبادت ایچون‌ده اڭ مناسب زمان — البته منزل قران کریم اولان رمضاندر. عمومی شعار اسلامیت اولمق ایچون‌ده اڭ موافق منسك رمضاندر.

اسلامیت رکنلرندن اولان صیام حقنده هر بری تمام، لکن برینڭ شهری معین دگل، دیگرینڭ شهری‌ده معین ایکی خطاب نیچون اینمش؟ بونی ملاحظه ایتمك البته لازم اولسه کرك.

حکیم مطلق شارع علیم الله رب العالمین حضرتلرندن اینمش اویله ایکی خطابی توجیه ایدر ایکن، تلخیص‌لرده بیان قیلنه بیلور "اسالیب ادبیه" لری سویله‌مك کافی اولماسه کرك. بنده‌لرینه خطاب‌ده انبساط ایچون، یاخود مشقتلی شیلری تکلیف‌ده تلطف یولیله تمهید اسلوبیله خطاب قیلوب، اوّلگی خطاب‌ده اجمال ایتدی، ایکنجی خطاب‌ده تفصیل ایتدی دیمك کبی سوزلر — بزم

Из фондов Российской национальной библиотеки

ادیبلرمزك خطابلرنده قناعت ویره بیلور ایسه‌ده، همه مکانلری همه زمانلری همه انسانلری همه حاللری علمیله احاطه ایدر شارع حکیمك خطاب معجزنده کافی اولماسه کرك. اوفاق توجیهلری سویله‌مکدن سکوت ایتمك دها گوزلدر.

ایکیدن بر: یا حکیمك حکمتنه شارع کریمك احاطه‌سنه مناسب گوزل توجیه، یا ادب دائره‌سنده سکوت.

رحم الله امرءاً قال خیراً فغنم، او سکت فسلم.

بن بونی اقتدارم مساعده‌سی قدر دقتله ملاحظه ایتدم: دیدم: اگر ایکی خطابك بری مجمل، دیگری او مجملك بیانی اولسه ایدی، او وقت هر برنده رخصتلری تفصیل لازم اولماز ایدی. اوّلکی خطاب — بیانه محتاج اولور قدر مجمل مبهم اولسه ایدی، اویله بر خطابك رخصتلرینی بیان ایتمك — قانون بیاندن تمام خارج اولور ایدی.

قران کریمده صیام حقنده برینك شهری معین دگل، دیگرینك شهری معین ایکی خطابك نزولنه، بنم خصوصی رأیمه کوره، ایکی حکمت واردر.

بری — ایکی مستقل مصلحتی اعتبار ایتمك حکمتی — یوقاریده بیان قیلندی.

دیگری — سفر، مرض، مشقت کبی انسانلره عائد عذرلر اقتضاسیله دگل، بلکه یا زمانك یا مکانك خصوصیتلرندن ناشی عذرلر اقتضاسیله صوم رمضانی ادا ممکن دگل صورتلرده صیامك حکملرینی بیان قیلوب، یر یوزینك همه یرلرینی سنه فصللرینك همه احتماللرینی خطابك عمومیتی تحتنه آلمق حکمتی. مثلا: کوندوزلری هفته‌لر آیلر قدر اوزون، یاخود تونلری یاقتی یرلرده مکانك خصوصیتیله، فوق الطاقه برودت یا حرارت زمانلرنده زمانك خصوصیتیله، — رمضانی ادا طاقت خارجنده قالور ایسه، او تقدیرلرده «ایاما معدودات» خطابی نص محکم اولمق اوزره حاکم اولور.

ایکی تام خطابك ورودینی بزم شو توجیهمز، هر نه قدر قطعی اولماق احتمالی وار ایسه‌ده، شارع حکیمك احاطه‌سی هم عدم غفلتی نقطه‌سندن دها

زیاده موافق اولابیلور. هر حالده اهل تفسیرڭ توجیهلرندن گوزل اولسه کرك.

یر یوزنده کوندوزلری هفته‌لر آیلر قدر اوزون، تونلری یاقتی یرلر البته واردر. طاقت تحمل قیلماز قدر برودت، حرارت زمانلری البته بولنور. اهل تفسیرڭ بیانلرینه کوره، شارع حکیم اویله یرلردن اویله زمانلردن تمامیله غفلت ایتمش اولمق لازمدر. اما بزم توجیهمزه کوره، او یرلر اویله زمانلر اوّلگی خطابڭ منطوق صریحی تحتنه داخل اولور. شارع حکیم او یرلردن غفلت ایتمش، یاخود او یرلرده بولنه بیلور انسانلری اهمال ایتمش اولماز.

شارع حکیمی غفلتدن، شریعت اسلامیه‌یی قصوردن تقدیس فضیلتی بزم توجیه‌ده بولنوب‌ده دیگر فضیلتلردن هیچ بری بولنمامق تقدیرنده‌ده البته بزم توجیه اهل تفسیرڭ توجیهلرندن ارجح اولور ایدی. بز او توجیهمزی قطعی اولمق صفتیله قبول ایدر ایدك، یاخود قبول ایتمیه مجبور اولور ایدك.

او ایکی خطاب حقنده اهل تفسیرڭ رأیلرینه موافقت ایدر ایسه‌ك، قران کریمڭ «وكلوا واشربوا حتى يتبين لكم الخيط الابيض من الخيط الاسود من الفجر ثم اتموا الصيام الى الليل» آیت کریمه‌سنده شریعت اسلامیه ایچون لازم اولان عمومیت متصور هم ممکن اولمایور. زیرا جای کونلرینه تصادف ایدر رمضانده تونلری یاقتی، یاخود کوندوزلری هفته‌لر آیلر قدر اوزون یرلرده شو آیت کریمه بالکلیه حکمسز قالور. اویله یرلرده «خیط ابیض» — «خیط اسود» — فجر، لیل کبی شیلر بولنمایور. بوڭا علاوه، هر رمضان یر یوزینڭ بعض یرلرینه نسبتله طوتاش یاقتیلق، بعض یرلرینه نسبتله طوتاش قاراڭلق زمانی اولور. دیمك، اسلامیتڭ بیوك رکنلرندن برینه دائر قران کریمڭ خطابی، اهل تفسیرڭ رأیلرینه کوره، هر رمضانده یر یوزینڭ بایتاق یرلری حقنده بالکلیه حکمسز قالور. علمیله همه یرلری همه زمانلری همه انسانلری همه حاللری احاطه ایدر شارع حکیمڭ سماء الوهیتندن اینمش معجز قران کریم ایچون شو قصور، اولا قالسه، البته غایت بیوك قصور اولور.

Изображение Российской национальной библиотеки

بزم توجیهمزه کوره، قران کریم‌ده او قصور بولنماز. بزه کوره، ایکی مستقل خطاب واردر. بری رمضان آیت کریمه‌سی. رمضانی اعتبار ممکن یرلرده او آیت کریمه حاکم اولور. دیگری «یا ایها الذین آمنوا کتب علیکم الصیام کما کتب علی الذین من قبلکم لعلکم تتقون. ایاماً معدودات» آیت کریمه‌سی. رمضانی اعتبار ممکن دگل یرلرده او آیت کریمه علی الاستقلال حکم ایدر، رمضانی اعتبار ممکن یرلرده علی الاتحاد حکم ایدر. شو تقدیرده اسلامیتك الڭ مهم رکنی روزه حقنده خطاب قرآنڭ غایت گوزل صورتده احاطه‌سی تبین ایدر. قران کریمڭ بلاغت اعجازیه‌سی اشته شویله اولور.

بزم اعتقادمزه کوره‌ده قران کریم البته معجزدر. لکن اعجازی — کتب ادبیه‌ده بیان قیلنور وصللر فصللر قصرلر حذفلر اعتباریله، یاخود سوزه شعرلك صفتی ویرور تشبیه‌لر استعاره‌لر قوّتیله دگل. زیرا او وجهلر انسانلرڭ فی ذاته حسندن عاری سوزلرینه بر قدر حسن ویره بیلور ایسه‌ده، جزالتیله کوڭللره هیبت ویرور کلام الوهیت‌ده او وجهلرڭ او قدر قیمتی بولنماسه کرك. بلکه قران کریمڭ اعجازی جامعلگیله، احاطه‌سیله، هم‌ده اولا بیلور احتماللردن بولنه بیلور حاللردن غفلتسزلگیله‌در.

انسانڭ سوزی — انسانڭ اوزی قدر، یا انسانڭ علمی قدر محدود اولور. محدود عقلڭ سوزی دائماً محدوددر. اولا بیلور احتماللردن، استقبال‌ده کله بیلور حاللردن انسان دائماً غفلت ایدر.

اما علمیله همه شیلری احاطه ایدر حکیم مطلقڭ سوزی‌ده احتماللری البته احاطه ایدر. بزم توجیهمزه کوره، قران کریمڭ خطابی — یر یوزنده وار همه یرلری هر زمان‌ده بولنه بیلور حاللری گوزل صورتده احاطه ایدر. بوڭا کوره شو توجیه — اهل تفسیرڭ توجیهلرندن البته ارجحدر.

— قران کریمڭ دها بر آیتی بزم توجیهمزی دها تأیید ایدر:

قران کریم «شهر رمضان الذی انزل فیه القران هدی للناس وبینات من الهدی والفرقان» جمله‌سیله رمضانڭ فضیلتلرینی بیان صوڭنده «فمن شهد منکم الشهر فلیصمه» دیمش.

Из фондов Российской государственной библиотеки

مرجعك تقدمی هم خطابك عمومیتی ایچون، ظاهری نظرده، "فصوموه" کبی بر خطاب دها مفید دها زیاده مناسب اولور کبی ایکن، نیچون "فمن شهد منکم الشهر فلیصمه" خطابی اختیار قیلنمش؟

شوکلامك قائلی بلیغ ادیب آدم بالاسی اولسه ایدی، تفسیرلرده ذکر قیلنور "وجوه ادبیه" یا وجوه اعرابیه احتمال بزه قناعت ویرور ایدی. لکن علمیله حکمتیله همه شیلری احاطه ایدر الله رب العالمین کلامی قران کریم اولمق جهتیله، کتب ادبیه‌ده بیان قیلنور وجوه ادبیه‌لر، تفسیرلرده تفصیل قیلنور وجوه اعرابیه‌لر بزه قناعت ویره میور. قناعت ایده مدك، کتدك، شارع حکیمك احاطه‌سنه، انسانلرك حاللرینه بر قدر مناسب اولور وجهلری آرادق. "رحمت الهیه عمومیتی" برکه‌سیله اولسه کرك، گویا بزه صاقلانوب قالمش، گوزل وجهلره نکته‌لره مهتدی اولدق:

یر یوزنده معمور یرلرك اکثرنده سنه امتدادنده کوندوزلر کیچه‌لر آیلر معتدل اولور. هر دوره‌ده آرالاش بری آرقاسندن دیگری حرکت ایدر کوندوزلر کیچه‌لر اعانه‌سیله آیلری گوزل طرزده منتظم صورتده حساب ایتمك آسان اولور. لکن معمور یرلرك بعضلرنده کوندوزلر کیچه‌لر سنه امتدادنده اعتدالدن چیقار. بعضاً یاقتیلق دوام قیلوب کوندوز اوزون اولور؛ بعضاً قاراکُلق دوام قیلوب تون اوزون اولور. اویله یرلرده منتظم آیلر معتدل هفته‌لر بولنماز. اوچ دورت هفته کوندوز، یا دورت بش هفته تون دوام ایدر. اوزون زمان دوام ایدر یاقتیلق‌ده یا قاراکُلق‌ده معتدل آیلری حساب ایتمك البته علی العاده ممکن اولماز.

کوندوزلری کیچه‌لری آیلری منتظم دگل یرلرده عمر ایدر انسانلره رمضانی علی التعیین شارع حکیم ایجاب ایدرمی؟ سفرده بولنه بیلور الك اوفاق مشقتلر حسبیله بنده‌لرندن رمضان کونلرینی تأخیر ایدر شارع حکیم — کوندوزلری هفته‌لر آیلر قدر دوام ایدر یرلرده رمضانی البته ایجاب ایتمز. اوفاق عذری اعتبار ایتدکدن صوك الك بیوك عذری اهمال ایتمك

Из фондов Российской национальной библиотеки

— تیسیر قاعده‌سنه بنا قیلنمش اسلامیت شأننه هیچ بر وقت مناسب اولماز.
جزئی راحتسزلك ویره بیلور سفر روزه‌سی حقنده "یرید الله بکم الیسر ولا یرید بکم العسر" دیمش قران کریم — کلی ضررلری محقق روزه‌یی البته فرض ایتمز. امتلرینی وصالدن، یعنی آراده کلور بر تون‌ده امساکدن شدتله نهی ایتمش رسول کریم — کوندوزلری طوتاش کونلرده، افقلرندن یاقتیلق بتمز یرلرده رمضانی علی التعیین البته تکلیف ایتمز.

بوکا کوره اواسه کرك، قران کریم "شهر رمضان الذی انزل فیه القران هدی للناس وبینات من الهدی والفرقان" آیت کریمه‌سی صوکنده "فصوموه" کبی هم عمومیتی هم تعیینی افاده ایدر خطاب بدلنده "فمن شهد منکم الشهر فلیصمه" کبی، معتدل کونلری معتدل آیلری وار یرلرده عمر ایدر انسانلره مخصوص خطابی اختیار ایتمش اولسه کرك.

شهر — همه انسانیت طرفندن قبول قیلنمش عرف عمومی‌ده اوتوز کوندوز اوتوز کیچه‌دن عبارت ایسه، قمرك بر دوره‌سنده اوتوز کوندوزی اوتوز کیچه‌سی وار یرلرده شهود شهر ممکن اولوب، کوندوزلری کیچه‌لری اوزون یرلرده شهود شهر ممکن اولماز.

شهود شهر — باش کوزیله قمری کورمکدن عبارت دگل، بلکه هر آی‌ده اوتوز کوندوزی اوتوز کیچه‌سی وار یرده حاضر اولمق یعنی اقامت ایتمکدن عبارتدر.

اهل تفسیرك رأینه کوره، شهود — سفر مقابلیدر. شو تقدیرده قران کریم سفره دائر رخصتی اوچ دفعه ذکر ایتمش اولور. ایکی آیت کریمه‌ده ایکی دفعه ذکر ایتدکدن صوك اوچنچی دفعه "فمن شهد" عباره‌سیله‌ده ذکر ایتمك فائده‌سز تکرار اولور، قران کریمك بلاغت اعجازیه‌سنه دگل، بلکه بلاغت عربیه‌سنه‌ده اصلا مناسب اولماز. بوکا علاوه، شهود — سفر مقابلی قیلنور ایسه، او تقدیرده "الشهر" ظرف زمانی اولوب، تقدیر "فی" البته مطلوب دگل استغراقی افاده‌ایتسه کرك. لکن استغراق بالاجماع مطلوب دگلدر.

زیرا صومك وجوبی ایچون شهرك تمامنده اقامت لازم دگل. نه قدر اقامت ایدر ایسه، او کونلری صوم واجب اولور.

بناءً علیه، شهودی سفره مقابل ایتمك هیچ برصورتله جائز اولماسه کرك. بلکه بزم تفسیرمزه حمل ایتمك البته ضرور اولسه کرك. قران کریمك بلاغت اعجازیه‌سنه خلل ویرمه‌مك جهتیله‌ده ضرور اولور. "وکلوا واشربوا حتی یتبین لکم الخیط الابیض من الخیط الاسود من الفجر ثم اتموا الصیام الی اللیل„ آیت کریمه‌سینی حکمدن اسقاط ایتمه‌مك ضرورتیله‌ده ضرور اولور. "فمن شهد„ خطابی یر یوزنده وار یرلرك عمومنه نسبتله خطاب اولسه ایدی، شو آیت کریمه البته حکمدن ساقط اولور ایدی. بالاجماع ثابت بر حکمی ابطال ایتمه‌مك ایچون‌ده بزم تفسیرمزه حمل ایتمك لازم اولور. زیرا بر قاچ کون اقامت صوڭنده سفر ایده‌جك انسانلره اقامت کونلرینك روزه‌سی بالاجماع واجبدر. شهود — سفر مقابلی اولور ایسه، "فمن شهد منکم الشهر„ ترکیبی، شهرك تمامنده اقامتی افاده قیلوب، برقاچ کون اقامت صوڭنده سفر قیلاجق انسانلره اقامت کونلرنده صومك عدم وجوبنه دلالت ایدر.

"ایاماً معدودات„ آیت کریمه‌سیله "فمن شهد منکم الشهر فلیصمه„ آیت کریمه‌لری حقنده بنم فکرم اصابت شرفنه شاید نائل اولمشدر. زیرا بنم فکرمه کوره، قران کریمك احاطه‌سی بلاغتی دها زیاده اولور. اڭ اوفاق اڭ آسان عذرلری بیوك اهتمامله اوچ دفعه ذکر ایدوب، اڭ بیوك عذرلری اڭ مهم حاللری اهمال ایتمك کبی مناسبتسزلکدن هم قران کریم هم شریعت اسلامیه پاك قالور.

شو کتابك ابتداسندن شورایه قدر علمی مسئله‌لره، متعدد حدیثلره، متعدد هم مهم آیت کریمه‌لره دائر سرد قیلنمش ملاحظه‌لر ایندی بزه، اولدقجه کیڭ میدان آچمش اولسه کرك. روزه حقنده فکرمزی حریتله تأسیس ایتمك ایچون ایندی گوزل زمین حاضرلنمش، تمام اولمش اولسه کرك.

Из фондов Российской национальной библиотеки

شو کتابدن اصل مقصد — اوزون کونلرده، مشقتلی حاللرده روزه مسئله‌سیدر. دیگر مسئله‌لرك بر قدری مقدمه اولمق صفتیله، لکن اکثری میدان آچمق، زمین حاضرله‌مك ملاحظه‌سیله سرد قیلنمش ایدی.

شو کتاب‌ده بر دگل، بایتاق مسئله‌لرده اهل علمك فکرلریله بز اوز ملاحظه‌لرمزی وزن ایتدك. کفه راجحه بزم طرف‌ده قالمش کبی اولدی. هر مسئله‌ده، علی الخصوص قران کریمك آیت کریمه‌لری حقنده فکر میدانی غایت کیك غایت واسع ایمش بز بونی کوردك کوستردك.

فاستبقوا الخیرات!

مسابقه میداننه اللهك هر بنده‌لرینی قران کریمك دعوتی عمومیدر.

بن‌ده دعوته اجابت ایتدم. اللر آیاقلر تقلید قیودلرندن تمامیله بوش ایدی. "زاد — راحله" اولمق اوزره احسان قیلنمش استطاعت — عقل، دماغ، قلب سلامتلگی حاضر ایدی. حرم حقیقته ایصال ایدر سبیل — شارع کریمك الك بیوك تأميناتیله — امن وامانی حائز ایدی، اولا بیلور خطرلرك هر برندن مأمون ایدی. طریق هدایت — قران کریمك بیناتیله، کتاب‌الله نوریله تنویر قیلنمش، اسلامیت منارلری خیابان آغاچلری کبی یولك هر طرفنده هر یرده طوتاش، غایت گوزل طرزده رکز قیلنمش ایدی. یولچیلرك جانلرینه قوّت، کوکللرینه نشاط ویرور باغ باغچه‌لر، یاشیل اوتلر، آقار صولر، کیك یرلر، بیوك طاغلر، جنت نسیمی کبی غایت گوزل هوا — حریت هواسی یولچیلری حرکته تشویق ایدر ایدی. بیت حقیقتی قصد قیلوب، حرم الهی‌یه توجه ایده‌جك محرملره قران کریم — دلیل اولاجق ایدی.

بونی کوردك‌ده رغبت ایتدك. حاضرلندك، آغر یوکلری براقدق. الیمزده مقدس مصحف، کوکلمزده قران کریم. مذهب شعارلرینی روایت لباسلرینی تمامیله خلع ایتدك. سنن نبویه ردالرینی بورکندك. احرام هیئتیله احترام راحله‌سنه مستوی اولدق. بیت حقیقتی طواف هم زیارت قصدیله، صفا هم مروت مسعالرنده سعی ایدرم عزمیله، عرفات میداننده رحمت طاغنده قرارم

صوڭنك، مشعر حرام اوڭنك حقیقتله اجتماع ایدوب، منی وادیلرنده «منیه» لرمی بولورم آرزوسیله، تلبیه اوقودقده قبلهٔ حقیقته باقوب هدایت یولنه سلوك ایتدك. قران کریمنڭ بیوك مساعده‌سندن استفاده قیلوب «لیس علیکم جناح ان تبتغوا فضلا من ربکم!» خطابیله‌ده عمل ایتدك.

روزه آیت کریمه‌لری.

اسلامیتنڭ ایمان، صلات، زکات کبی اڭ بیوك رکنلری قران کریمده محصور دگل قدر متعدد آیتلرده ذکر قیلنمش ایسه‌ده، او رکنلر کبی اهمیتی بیوك صوم، نه‌دندر، قران کریمده او قدر کثرتله ذکر قیلنمامش. درست، بر دفعه الاحزاب سوره‌سنده «ان المسلمین والمسلمات» آیت کریمه‌سنده «والصائمین والصائمات — اعد الله لهم مغفرة واجراً عظیماً» بشارت الهیه‌سیله روزه‌یی مدح ایتمش. همده «واستعینوا بالصبر والصلاة» — «انما یوفی الصابرون اجرهم بغیر حساب» کبی آیت کریمه‌لرنڭ عمومیتی تحتنه صوم البته داخل اولمشدر. لکن رمضان روزه‌سی علی التعیین یالگز بقره سوره‌سنده او مشهور ایکی آیت کریمه‌ده ذکر قیلنوب، قران کریمنڭ دیگر آیت کریمه‌لرنده ذکر قیلنمامش.

خیراتنڭ حسناتنڭ هر برینه اڭ بیوك اهتمامله متعدد آیتلرده ترغیب ایدر قران کریم اسلامیتنڭ رکنلرندن بری حقنده، نه‌دندر، یالگز بر دفعه امر، بر دفعه بشارت ومدحله اکتفا ایتمش. بونڭ البته بر حکمتی واردر.

اوّلگی امتلرنڭ حسناتلرینی خیراتلرینی صایار ایکن، قران کریم هیچ بر یرده روزه‌یی ذکر ایتمه‌مش. قیامتده شقیلرنڭ لسانلرنده شقیلگنڭ سببلرینی حکایت ایدر ایکن هیچ بر یرده روزه‌سزلگی سبب کبی کوسترمه‌مش.

قران کریمده شو ایکی نکته‌یی بن دقتله ملاحظه ایتدم. او نکته‌لرنڭ وجهلری بڭا یقینی صورتده ظاهر اولمادی. لکن هر حالده روزه‌ده وار اهمیتنڭ ناقصلگندن اولماسه کرك. زیرا اسلامیت بناسنده رکن اولمق کبی

Из фондов Российской национальной библиотеки

اهمیت غایت بیوك اهمیتدر . بنم نظرمده او نکته‌لرك وجهلری باشقه برشیدر :

روزه — طعامی شرابی حاجت طبیعیه‌یی ترك ایتمك معناسیله — مقصود بالذات دگل، بلکه مقصود بالذات اولان مقصدك شرعی وسیله‌سیدر.

شارع حکیمك نظرنده مقصود بالذات اولان مقصد — اراده‌یی تربیه، اخلاقی تهذیب، هیئت اجتماعیه حاللرینی اصلاح وظیفه‌لریدر. شو حقیقت یوقاری‌ده بر قدر ایضاح هم اثبات قیلنمش ایدی.

او الك مهم وظیفه‌لره متعدد آیت کریمه‌لرده امر، ثنا، بشارت، بیان عاقبت کبی اسلوبلرله دعوتك ترغیبك قرآن کریم‌ده کثرتیله اکتفا یوزندن اولسه کرك، وسیله حکمنده اعتبار قیلنور روزه حقنده قران کریم‌ده بر ایکی دفعه‌دن زیاده تکراره حاجت قالمامشدر. اوّلگی امتلرك حسناتلری خیراتلری تعداد قیلنور ایکن، بوکا کوره روزه‌لری ذکر قیلنمامش اولسه کرك. زیرا حسناتلر تعداد قیلنور ایکن یالکز مقاصد تعداد قیلنور. بوکا کوره اولسه کرك، قیامتده شقیلرك لسانلرندن شقیلك سببلرینی حکایت ایدر ایکن، روزه‌سزلگی سبب اولمق صفتیله حکایت ایتمه‌مش. زیرا شقیلك بدبختلك وسیله انتفاسیله اولماز، بلکه غایه هم مقصد انتفاسیله اولور.

بنم فکرمه خطور ایدر، معقول کورنور توجیه شودر. بونی بوراده قطعیت دعواسیله دگل، بلکه احتمال صفتیله یازدم. قطعیتی دعوی ایتمه‌یورم، لکن قران کریمك دورت بش آیت کریمه‌سی بنم توجیهمی تأیید ایدر دیه بیلورم:

١) احرام صوکنده ممنوع اولور شیلرك برینه ارتکاب ایتمش محرملره جزا یا کفاره اولمق صفتیله، «ففدیة من صیام اوصدقة اونسك» آیت کریمه‌سنده روزه الزام قیلنمش.

٢) اللهك اسمیله عقد قیلنور یمینلردن برینك حرمتنه تعدی ایتمش آدملره کفاره اولمق صفتیله «فمن لم یجد فصیام ثلاثة ایام. ذلك کفارة ایمانکم اذا حلفتم» آیت کریمه‌سنده اوچ کوندوز روزه ایجاب قیلنمش.

Из фондов Российской национальной библиотеки

٣) اهلی دگل وحشی حیوانلردن برینی قتل ایتمش محرملره "او کفارة طعام مساکین أو عدل ذلك صیاماً لیذوق وبال امره„ آیت کریمه‌سیله بر قاچ کون روزه تکلیف قیلنوب، "لیذوق وبال امره„ جمله‌سیله علّه‌سی ده بیان قیلنمش.

٤) قصداً عمداً دگل، بلکه مساهله حسبیله احتیاطسزلق بلاسیله خطا قیلوب، انسانلردن برینی قتل ایتمش مساهللره "فمن لم یجد فصیام شهرین متتابعین„ آیت کریمه‌سنده طوتاش ایکی آی روزه تعیین قیلنمش.

٥) آنالق حرمتنه زوجه‌لك حقوقنه تعدی قیلوب، خاتونلرندن ظهار ایتمش ارلره مجادله سوره‌سنك "فمن لم یجد فصیام شهرین متتابعین من قبل ان یتماسا„ آیت کریمه‌سنده طوتاش ایکی آی روزه جزا اولمق صورتیله تعیین قیلنمش.

شو بش صورتك هر برنده حریتی اراده‌یی سوء استعمال جنایتی واردر: خطا صورتنده احتیاطسزلق بلاسیله، دیگر صورتلرده قصد هم اراده سائقه‌سیله.

احرام یا یمین حرمتنه تعدی صورتنده ایکی اوچ کون، اما دیگر انسانلرك حقوقلرینه تعدی صورتنده طوتاش ایکی آی روزه ایجاب ایتمك — حریتی، قدرتی سوء استعمال ایدر اراده‌یی تربیه مقصدیله اولسه کرك. شبهه یوق، "اوز اراده‌سنه حاکم اولمق„ ملکه‌سنه انسانی عادتلندرمك حقنده صیامك البته بیوك تأثیری واردر.

شو بش آیت کریمه بزم فکرمزی تأیید ایدر ایسه، یوقاری‌ده احتمال اولمق صفتیله سویلنمش توجیهمز ثابت اولا بیلور. یعنی: روزه بیوك مقصدلره وسیله اولمق صفتیله مشروعدر. قران کریم او بیوك مقصدلره محصور دگل آیتلرده ترغیب ایدر: امر، ثنا، بشارت، بیان عاقبت کبی اسلوبلرله او مقصدلره دعوت ایدر. بوکا کوره، اهمیتی نه قدر بیوك ایسه‌ده، روزه حقنده قران کریمده یالگز بر ایکی آیت کریمه کلمشدر.

بری بقره سوره‌سنده "یا ایها الذین آمنوا کتب علیکم الصیام کما کتب علی الذین من قبلکم لعلکم تتقون. ایاماً معدودات„ آیت کریمه‌سیدر. معناسی: اوّلگیلره روزه نصل فرض قیلنمش ایسه، سزه‌ده، ای مؤمنلر،

Из фондов Российской национальной библиотеки

عددی آز بر قاچ کون روزه اویله فرض قیلندی. شاید، اتقا ایدرسز، یعنی دون شیلردن، حرام اشلردن، لائق دگل حرکتلردن صاقنه بیلمك، اوزینی طوتا بیلمك ملکه‌سنه نائل اولورسز مصلحتیله.

اوّلگی امتلرده روزه کیفیتی، روزه کونلرینك کمیتی بزه امت اسلامیه‌یه، قران کریم واسطه‌سیله تبلیغ قیلنمامش. درست، بر دفعه مریم سوره‌سنده «فکلی واشربی وقری عینا. فاما ترین من البشر احداً فقولی انی نذرت للرحمان صوماً فلن اکلم الیوم انسیاً» آیت کریمه‌سنده اوّلگی امتلرده وار صومك برنوعی، یعنی هیچ برانسانله سویلشمه‌مك صومی حکایت قیلنمش. دها بر دفعه زکریا علیه السلام حقنده «قال آیتك ان لا تکلم الناس ثلاثة ایام الا رمزاً» آیت کریمه‌سنده انسانله سویلشمه‌مك صومی یحیی علیه السلام ولادتیله بشارت نعمتنه شکر اولمق یولنده حکایت قیلنمش. لکن سویلشمه‌مك صومی «کما کتب علی الذین من قبلکم» آیت کریمه‌سنده البته مراد دگلدر. زیرا تشبیه قطعی صورتده باطل اولور ایدی.

قران کریمده ایکی سوره‌سنده اینمش «وواعدنا موسی ثلاثین لیلة واتممناها بعشر فتم میقات ربه اربعین لیلة» آیت کریمه‌سنده حکایت قیلنمش میقات — روزه ایچون تعیین قیلنمش میقات اولاماز. زیرا کونلری تاریخ اصولیله حساب‌ده لغت عرب عرفنده لیله ذکر قیلنور ایسه‌ده، عرف قران‌ده روزه زمانی کونلر ایله حساب قیلنور. «فصیام ثلاثة ایام فی الحج وسبعة اذا رجعتم» — «قال آیتك ان لا تکلم الناس ثلاثة ایام الا رمزاً» کبی. بوڭا علاوه، اوقرق کیچه موسی علیه السلام امتلرینه دگل، بلکه یالگز اوزینه وعد قیلنمش کیچه‌لردر. بونگله اوّلگی امتلره فرض قیلنمش روزه کونلرینك عددی بیان قیلنمش اولماز.

بزه اوّلگی امتلرده وار روزه کیفیتی، روزه کونلرینك عددی معلوم دگل ایسه، «کما کتب» ترکیبندن مفهوم تشبیه یالگز فرضیتده تشبیه اولور. یاخود روزه برکه‌سیله حاصل اولا بیلور مصلحتده. یعنی روزه — انسانلره

Из фондов Российской национальной библиотеки

عقوبت اولمق ایچون، یا وجودلرینه قوّتلرینه ضعیفلك ویرمك ایچون فرض قیلنمامش، بلکه ارادەلرینه مالکیت ملکەلرینی انسانلره ویرمك مصلحتی ایچون فرض قیلنمش. «لعلکم تتقون» جملەسی بوڭا اشارەدر. زیرا اتقا — تقوی — انسانی فساددن، بیهوده حرکتلردن منع ایدر ملکەدن عبارتدر.

اوّلگی امتلرڭ هر برنده روزه وار ایدی. سماوی شریعتلرنده اینمك جهتیله، اوّلگی امتلرڭ ده روزەلری البته مهم بر مصلحت ملاحظەسیله مشروع ایدی.

اکن هر دین، شو کونگی اسلامیت دینی کبی، غالیلرڭ غلولری جاهللرڭ راهبلرڭ قلندرلرڭ جاهلانه اڭ سیاه تشددلری شوملغیله، اصلده وار سادەلگی، طبیعی گوزللگی یوغالتمشدر، یویمشدر.

شویله حالڭ تأثیریله اولسه کرك، اوّلگی دینلرده روزه عقوبت کبی تلقی قیلنوب، یا معبودلرڭ غضبلرینی تسکین ایچون، یا بدنڭ وجودڭ قوّتلرینی شهوتلرینی کسر ایتمك ضعیفلتمك ایچون، یاخود اوّلگی بابالرڭ باشلرینه کلمش بیوك مصیبتڭ، یا الدن کتمش عزتڭ ماتمی اولمق ایچون، بر قاچ کون روزه عبادت یا عادت کبی اعتبار قیلنه کلمشدر. روزه — معبودلرڭ قهرنده روحڭ اسارتنه، یاخود اوهام قاراڭغلقلرنده روحڭ مؤبد صورتده محبوسیتنه علامت کبی بر عقوبت اولمق صفتیله انسانلرڭ ذمەلرینه یوکلنمش آغر یوك اولا کلمشدر.

بز، اهل اسلام، شکر ایدرز: معبودلرڭ قهرلری پنجەسنڭ اسارتدن اسلامیت برکەسیله قوتولدق، اوهام قاراڭغلقلرنڭ محبوسیتدن قران کریم نوریله نجات بولدق.

اسلامیت روزەسی — روحڭ اسارتنه علامت دگل، بلکه ارادەسنه اختیارینه انسانڭ مالکیتی؛ ارادەسنڭ اختیارڭ ده دیگر همه قوّتلرینه ریاستیدر.

اسلامیت روزەسی — یهود روزەسی کبی — اوّلگی بابالرڭ باشلرینه کلمش ذلتڭ مصیبتڭ، یاخود الدن کتمش عزتڭ ماتمی دگل، بلکه شهوتلرینه هوالرینه همه قوّتلرینه روحڭ غالبیتی‌در، عزتیدر.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

اسلامیت روزه‌سی — بدنڭ وجودڭ قوّتلرینی شهوتلرینی ضعیفلتمك کسر ایتمك ایچون دگل، بلکه انسانڭ اراده‌سنه اختیارینه قوّت ویرمك، ریاست غالبیت ملکه‌سنه انسانی عادتلندرمك ایچوندر. هواسی قوی ایکن، اشتهاسی میلی تام ایکن، انسان اوزینڭ هواسنه اشتهاسنه غلبه ایده بیلور ایسه، اشته اویله انسان — انسان اولور. حسن اخلاقڭ اساسی‌ده، انسانیتڭ شرفی‌ده شودر. یوقسه، ضعیف قالمش هواسنه، صینمش بتمش شهوتلرینه غلبه ایتمك — غالبیت دگل، بلکه مغلوبیتدر. اسلامیت روحنه، تعلیماتنه اصلا موافق اولماز جبانلقدر.

«ایاماً معدودات» شو آیت کریمه‌ده کونلرڭ مبهملگی حقنده فکرمزی یوقاری‌ده بیان ایتدك. بزه کوره کونلرڭ مبهملگی «شهر رمضان» آیت کریمه‌سیله بیان هم تفسیر قیلنمامش. شو فکرمزی بر قدر اثبات ایتمش کبی‌اولدق. کوندوزلری کیچه‌لری اعتدالدن، هفته‌لری آیلری انتظامدن خارج یرلری خطاب قرآنڭ احاطه ایتمه‌سیچون «ایاماً معدودات» آیت کریمه‌سینی علی الاجمال براقمق لازمدر دیدك. اویله یرلرده ضروری صورتده رمضانڭ خصوصیتی البته ساقط اولور سوزینی سویله‌دك.

ایندی بوراده بر فرضی مسئله بیان قیلایق: بارد منطقه‌ده، قطبلرڭ یا اوزنده یا جوارنده اهل اسلام توطن ایتمش. کوندوزلری اوچ دورت آیدن یدی سکز آی قدر ممتد اولور او یرلرده رمضان روزه‌سی یاخود مطلق روزه فرض اولورمی؟

شو فرضی مسئله، جوابی یوق اوچ مسئله‌دن بری اولمق صفتیله، «مسائل ثلاث لا جواب لها» عنوانی تحتنده معرفت نامه، جهان‌نما کبی کتابلرده نقل قیلنمشدر. شو ساعت کتبخانه‌مده معرفت نامه یوق. او اوچ مسئله‌دن دیگر ایکی‌سی خاطرمده قالمامش. لکن «مکه‌دن باشقه یرده همه جهتی قبله اولا بیلور یر بولنور ایسه، خاتونم طلاق!» مسئله‌سی، یاخود الڭ طوغری تعبیر، حماقتی اولسه کرك.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

بڭا قالسه، بونڭ کبی بر مسئله‌ده هیچ بر اهمیت رائحه‌سی بولنه‌ماز: قطعی حقیقتلری نادانلغیله انکاری اوستنه، نکاح کبی مقدس محترم حقڭ عصمتنه حماقتیله هجوم ایدر حریفلرڭ اوزلرینه‌ده سوزلرینه‌ده التفات ایتمه‌یوب، سوزلرینی الغا ایتمك عملدن اسقاط ایتمك البته لازمدر.

قران حکیمڭ اویله حریفلر حقنده حکمی البته شودر:

«ولو یعجل الله للناس الشر استعجالهم بالخیر لقضی الیهم اجلهم. فنذر الذین لایرجون لقاءنا فی طغیانهم یعمهون.» یونس.

یعنی: خیرلرینه عجله ایدرلر ایکن مطلوبلرینی تعجیل ایدر الله — اوزلرینڭ ضررلرینه حرکت ایدر انسانلره موافقت ایتسه ایدی، او انسانلر البته خراب اولور ایدی. طغیان ایتمش اویله حریفلری بز براقورز. سوزینه‌ده اوزینه‌ده اعتبار یوقدر.

«ولو اتبع الحق اهواءهم لفسدت السماوات والارض». یعنی حقیقت، عدالت انسانلرڭ هوالرینه خدمت ایتسه ایدی، کوکلر یرلر خراب اولور ایدی. حق مطلق اولان شریعت اسلامیه نادانلرڭ حماقتنه البته هیچ بر وقت تبعیت ایتمز. حقیقتی انکار یولنده سویلنور یمینلره تعلیقلره البته قیمت ویرمز. بوڭا کوره «مکه‌دن باشقه یرده همه جهتی قبله اولا بیلور یر بولنور ایسه، خاتونم طلاق!» سوزی — قائلڭ دماغی کبی باطل اولور، بلاعمل قالور. باطل دماغدن چیقمش سوز البته باطل اولور.

اوچنچی مسئله قطبلرده جوارنده روزه مسئله‌سی البته غایت مهمدر. لکن جوابی بولنماز قدر مشکل دگلدر. قران کریمڭ نص صریحنه کوره، او یرلرده روزه هیچ بر وقت فرض دگلدر. زیرا روزه یالڭز معدود ایامده، یعنی تفاوتلری یوق کبی معتدل، عددی آز کوندوزلرده فرض قیلنمشدر. سنه‌سی بر کوندوز بر کیجه‌دن عبارت قطبلرده، یاخود کوندوزلری کیجه‌لری هفته‌لر آیلر قدر دوام ایدر بارد منطقه‌لرده «ایام معدوده» بولنمامق جهتیله، او یرلرده اقامت ایدر انسانلر صومڭ فرضیتی خطابندن، مکانده وار بر خصوصیت

Из фондов Российской национальной библиотеки

اقتضاسیله البته استثنا قیلنمش اولور. بر هفته بر آی قدر زمان صوسز آش‌سز قالمق البته انسان ایچون ممکن دگلدر. ایکی اوچ کون آچ قالمق‌ده انسانڭ طاقتی خارجنده‌در. اشته شو طبیعی ضرورت حکمیله استثنا قیلنور انسانلری قران کریم اوزینڭ معجز نظمیله‌ده استثنا ایتمشدر.

بزه کوره «ایاماً معدودات» آیت کریمه‌سی غایت واضح صورتده شو حقیقتی افاده ایدر. «وکلوا واشربوا حتی یتبین لکم الخیط الابیض من الخیط الاسود من الفجر، ثم اتموا الصیام الی اللیل» نظیم جلیلی ایسه، اولا بیلور اشتباهلری بتون بتونه تمامیله دفع ایدر. زیرا کوندوزلری هفته‌لر آیلر قدر ممتد اولور یرلرده خیط ابیض، خیط اسود، فجر، لیل، اتمام صیام کبی خطاب بولنه بیلورمی؟ شبهه یوق، شو خطاب — کوندوزلری کیچه‌لری بری آرقاسندن دیگری علی العاده کلور کیدر یرلره مخصوص خطابدر.

تیسیر مصلحتیله، معتدل کونلرڭ عددینی تقلیل ایتمش شریعت اسلامیه اوزون کونلرده انسانڭ طاقتندن طیش آچلغی صوسزلغی هیچ بر صورتله البته تکلیف ایتمز. او قدر آچلق او قدر صوسزلق انسان ایچون نه عبادت اولور، نه تربیه وسیله‌سی اولور. اسلامیت روحندن خبیر انسان نظرنده شو حقیقت البته بو بینه کیبدر.

قران کریمڭ نظم معجزی ارشادیله، بن آیت صیامدن منطقه بارده‌یی استثنا فکرینه کلدم. ایکی آیتدن برینی فائده‌سز ایتمه‌مك لزومی، او آیتلرده وار کلمه‌لری جمله‌لری ترکیبی لغو ایتمه‌مك ضرورتی بنی شو فکره سوق ایتدی.

قران کریمڭ نظم معجزینه قطعی صورتده موافق شوفکر — «تقدیر» اصولیله مسئله‌یی حل ایتمش کبی اولمقدن دها زیاده معقول اولسه کرك. زیرا تقدیر اصولی قران کریمڭ حدیث رسولڭ دلالتیله ثابت اولا بیلور طریق دگلدر. بوڭا علاوه، مطرد بر انتظامی یوقلغنه کوره، تقدیر اصولی هیچ بر صورتله شریعت اسلامیه نظرنده مقبول اولا بیلور اصول اولاماز. شارع نظرنده

مقبول اولا بیلور مقدار — طبیعی هم عمومی صورتده تحدید قیلنه بیلور مقداردر. یوقسه، هر آدمك اختیاریله یاخود هواسیله تحدید قیلنور مقدار — عبادت کبی شیلرده البته معتبر اولماز.

موقعك اقتضاسیله، هواسنك اقلیمك صیام کبی شرعی تدبیرلردن استغناسیله، طبیعی هم ضروری صورتده استثنا قیلنمش، یعنی فی الاصل خطابك عمومیتی تحتنه داخل اولمامش یرلری تقدیر کبی عندی حیله‌لر تکلفاتیله خطابك عمومیتی تحتنه صوقمق — یڭی باشدن بر شریعت وضع ایتمك کبی حرکت اولور.

موقعك اقتضاسیله او یرلر مستثنادر دیدم. زیرا قطبلرده جوارنده کوندوزلر کیچه‌لر — آیلر قدر ممتد اولوب، "من الفجر الی اللیل" صیام البته متصور اولماز.

هوا هم اقلیمك تأثیریله صیام کبی شرعی تدبیرلردن مستغنی اولمش اولسه کرك دیدم. یعنی بارد منطقه‌لرك صاووق اقلیملرنده هوالرنده عمر ایدر انسانلرك اراده‌لرینی اخلاقلرینی صیام کبی شرعی تدبیرله تربیه‌یه حاجت یوقلغنه کوره، شارع او یرلرده عمر ایدر انسانلره صیامی عبادت اولمق صفتیله تکلیف ایتمه‌مش اولسه کرك.

ایکی‌دن برده، یعنی بارد منطقه‌یی استثنا اختیاریله، تقدیر حیله‌سیله عمل‌ده، فرض ایده‌یك، بنی تخییر ایده‌جك اولسه‌لار، بن البته اوّلگی شقی اختیار ایدر ایدم. قران کریمك نظم کریمنه موافق، هم اسلامیت مقصدلرینه قاعده‌لرینه تمامیله مناسب بر فکر البته اصلی اساسی یوق بر حیله‌دن هر حال‌ده گوزل اولور.

تقدیر حیله‌سنه ارتکاب ایده‌جك فقیه — بلا تقدیر عملك امتناعنه البته قائل اولاجق. بلا تقدیر عملك امتناعی تسلیم قیلنور ایسه، بزم مطلوبمز تمامیله ثابت اولور. تقدیر حیله‌سیله عملك جوازینه دلیل طلب ایتمك بزم حقمز اولور قالور. قطعی دلیل یوق ایکن، بر فعلك فرضیتی هیچ بر صورتله ثابت اولماز.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

تقدیر اصولیله نماز وقتلرینی تعیین خصوصلرنده عمل مشروع ایسه‌ده، صیام مسئله‌سی بوڭا قیاس قیلنه‌ماز. ایکی آراده غایت بیوك فرق واردر. زیرا نمازده اصل دوامدر. بش اولمق شارعڭ برمساعده‌سیدر. اما روزه‌ده اصل عدمدر. زیرا حلال طعامی حلال شرابی تناول هر دقیقه‌ده هر ثانیه‌ده مباحدر؛ امساك — عارضیدر. عارضڭ وجودینه‌ده دوامنه‌ده دلیل ضروردر. شارع طرفندن کوسترلمش حدود دائره‌سنده دوامی ممکن دگل ایسه، بنده اختیاریله یا هواسیله تعیین قیلنور حدود دائره‌سنده دوام ایدن صیام هیچ بر صورتله عبادت اولماز.

"فمن کان منکم مریضاً اوعلی سفر فعدة من ایام اخر"

شو آیت کریمه‌ده اڭ اوّل آیتڭ معجز نظمنه اعتبار لازمدر.

سوز — انسان سوزی اولسه ایدی، سوزڭ ترکیبلرینه احتمال او قدر اعتنا کوسترمز ایدك. بز او تقدیرده فیلسوف اسلام ابوالعلا حضرتلرینڭ:

افهم اخاك بما تشاء ولا تبل   یا حارِ قلت هناك او یاحار
غرض الفتی الاخبار عما عنده   ومن الرجال بقوله سحار

سوزینه، گوزل فلسفه‌سنه اقتدا ایدر ایدك. لکن سوز — معجزلگی اعتقاد قیلنور قران کریمڭ سوزی اولمق جهتیله، بزه اڭ اوّل اوسوزڭ نظمنه ترکیبنه کوز صالمق، متشابه جمله‌لرڭ فرقلرینه اعتبار ایتمك البته لازم اولسه کرك. یوقسه، تفسیر یولنده سویلنه‌جك سوزلرڭ قیمتی قالماز.

هر ایکی طرفی وصف قیلوب، "فمن کان منکم مریضاً او مسافراً" دیمك، یا هر ایکی طرف‌ده فعل آلوب "فمن مرض منکم او سافر" کبی افاده‌لری اختیار ایتمك ممکن ایکن، اوّلگی طرف‌ده "فمن کان منکم مریضاً" افاده‌سی، ایکنجی طرف‌ده "اوعلی سفر" ترکیبی نیچون اختیار قیلنمش؟

قران کریمڭ عربیتنه بتون همتلرینی حصر ایتمش قاضی، کشاف کبی تفسیرلره مراجعت ایدر ایسه‌ك، احکام شرعیه‌یه دلالتی محتمل همه آیتلری احاطه ایتدم دعواسیله تألیف قیلنمش "آیات شرعیه تفسیرلرینه" کوز صالور ایسه‌ك،

Из фондов Российской национальной библиотеки

هر شی وار، لکن مقصده متعلق هیچ بر شی یوق. بویله خصوصلرده انسان اوزینڭ کوزیله اوزینڭ عقلیله قران کریمڭ نظم کریمنه نظر ایدر ایسه، دها گوزل اولور. بن‌ده علی العاده شویله حرکت ایتدم.

بنم فکرمه کوره، یوقاری‌ده کوسترلمش متشابه جمله‌لر آراسندن شو ترکیبی اختیار ایتمك — سفرده فعلیتی اعتبار قیلوب، مرض‌ده احتماله اکتفایی افاده ایچون اولسه کرك.

"کان" کلمه‌سی بویله ترکیبلرده هم فعلیته هم صیرورته دلالت ایدر. شو ترکیبڭ عمومنه بالفعل ثابت مرض، هم روزه سببیله حاصل اولا بیله‌جك مرض البته داخلدر. یعنی مرضڭ هم فعلیتی عذردر، هم روزه سببیله احتمالی عذردر.

"علی سفر" ترکیبی لغتڭ افاده‌سنه کوره، سفرڭ بالفعل ثبوتنه دلالت ایدر. عذر — سفرڭ بالفعل تحققی اولور، صوڭ کله‌جك سفر بوکون افطارڭ جوازینه سبب اولماز.

"سفرده یالکز فعلیت معتبر اولوب، مرض‌ده هم فعلیت هم احتمال معتبر اولمق" نکته‌سی مختصر بر نکته ایسه‌ده، علوم فقهیه نظرنده اهمیتی غایت بیوك بر نکته‌در.

هر تکلیف‌ده استطاعت، شرط اولمق صفتیله، معتبردر. لکن شرعی استطاعت — یالکز طبیعی استطاعت، طبیعی قدرتدن عبارت دگل، بلکه بونڭله برابر، ممکن اولا بیلور ضررڭ عدم ترتبی‌ده شرعی استطاعت مفهومنه داخلدر.

شرعی استطاعت‌ده ایکی شی معتبردر: ١) انسانڭ سلامتلگی، اعضالرڭ سلامتلگی، قدرتڭ وجودی، اسبابڭ تحققی. ٢) ضررڭ، مفسده‌لردن برینڭ عدم ترتبی.

انسانڭ قدرتی تحتنه داخل بر فعلدن انسان ایچون ضررڭ ترتبی محتمل ایسه، او صورتده شرعی استطاعت بولنماز. انسانڭ وجودینه یا مالنه ضرر ویره بیلور حج، مریضڭ سلامتلگنه ضرر ویرور قیام، علی العاده کسبدن عملدن انسانی قطع ایدر روزه کبی شیلرڭ هیچ برنده شرعی استطاعت یوقدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

شو حقیقتی، "فمن کان منکم مریضاً" افادەسندن استفادەسی جهتیلە، نکته دیدك. یوقسە، شو حقیقت — شریعت اسلامیەدە معتبر بر بینەدر. هر تکلیفدە قطعاً استطاعت معتبردر. استطاعتدە — قدرتك وجودی، اولا بیلور ضررلرك عدم ترتبی شرطدر.

اسلامیتك قدسیتنە سماحتنە، شارعك حکمتنە رحمت مطلقەسنە مناسب بزم اعتقادمز شودر. بر وقت، اهل کلامك غالیلری مغرورلری "تکلیف بما لا یطاق" جوازینە، بلکە تکلیف بالمحالك قران کریمدە ورودینە قائل ایدیلر. ابو لهبی ایمانلە تکلیف قصەسی — اوغالیلرك نظرندە جوابی یوق بر حجە کبی اعتبار قیلنور ایدی. تکلیف بالمحال وقوعی، اوحجەلری سایەسنك، کتب کلامیەیی تزیین ایدر غایت دقیق بر مسئلە اولوب قالمش ایدی. کلام مذهبلرینە تقلید ایتمش اصولیلردە — اصول کتابلرینی او مسئلەلرلە طوتوردیلار. شریعت اسلامیەدە تکلیف بما لا یطاق مسئلەسی علمی بر مسئلە اولمق شرفنەدە ایرشدی.

بن اهل کلامك، همدە کلام مذهبلرینە سلوك ایدن فقیهلرك بر طرفدن غفلتلرینە، دیگر طرفدن، ادب دائرەلرینە صیغماز قدر جسارتلرینە تعجب ایدرم.

غفلتلرینە تعجب ایدرم: زیرا "انە لن یؤمن من قومك الا من قد آمن" کبی آیتلر حسابی یوق انسانلر حقندە کلمش ایکن، "وما اکثر الناس ولو حرصت بمؤمنین" کبی آیت کریمەلر وار ایکن، یالگز ابولهب قصەسنە حیرت اللریلە تمسك ایتمك نیچون ایدی؟

ادب دائرەلرندن طیش جسارتلرینە تعجب ایدرم: زیرا شارع کریم — ظالم دگل ایسە، سفیە دگل ایسە، تکلیف بما لا یطاق، تکلیف بالمحال نصل متصور اولور؟

وجودی ممکن دگل شیلری طلب ایتمك جنون دگلمی؟ قدرتی دائرەسنە داخل دگل فعللری بندەدن طلب ایتمك ظلم دگلمی؟

Из фондов Российской национальной библиотеки

ابولهبك، بلكه عموم انسانلرك ايمانلری كفرلری اوزلرينك اختيارلرينه‌در. اوزلرينك اختيارلريله كفری اختيار ايدن انسانلری ايمانله تكليف ايتمك — تكليف بالمحال اولماز هدايت اولور. «سيصلى ناراً ذات لهب» وعيدی ديگر انسانلر حقنده كلمش وعيد كبيدر. ايمانله تكليفی تكليف بالمحال قيلاجق بر خصوصيت بوراده يوقدر.

بزم اعتقادمزه كوره، شارع حكيمدر، محال شيلری طلب ايتمز، رحيمدر، انسانك قدرتنه نسبتله آغر اشلری تكليف ايتمز، كريمدر، ضرری وار ياخود فائده‌سی يوق فعللری حمل ايتمز. فوق الطاقه عمللری تكليف ظلمدر. فائده‌سی يوق اشلری الزام عبثدر.

شريعت اسلاميه‌ده كلمش خطابلرك هر بری — انسانلرك قدرتلرينه نسبتله آسان اشلردر، انسانلرك اوز فائده‌لرينه خدمت ايدر گوزل عمللردر.

درست قران كريمده «يوم يكشف عن ساق ويدعون الى السجود فلا يستطيعون» كبی عقوبت تكليفلری، — «انبئونی باسماء هولاء ان كنتم صادقين» كبی تعجيز تكليفلری واردر. لكن او تكليفلر — تكليف طلب دگل، بلكه تكليف عقاب، تكليف تعجيزدر. اويله تكليفلرده عملك امتناعی لازمدر، امكانی دگل.

«فمن كان منكم مريضاً او على سفر» آيت كريمه‌سنك نظم كريمندن مقصدمزه فائده‌سی وار بيوك بر معنی استفاده ايتدكدن صوڭ، ايندی شو آيتك معناسنه كله‌يك.

روزه — طعامی، شرابی، حاجت اولا بيلور دوا كبی شيلری ترك اولمق جهتيله — ضرر، ياخود مشقتی ايجاب ايده بيلور. ضرری دفع ايتمك واجبدر، مشقت ايسه مطلوب دگلدر. بوڭا كوره، شارع كريم، مساعده هم مسامحه يوليله، شوايكی صورتده، يعنی ضرری بولنه بيلور يا مشقتی وار صورتلرده روزه‌يی ديگر كونلره تأخير ايتمشدر. «كتب عليكم الصيام» آيت كريمه‌سنك

عمومندن استثنا طریقیله، یاخود شو عمومڭ دائره‌سینی بیان یولیله «فمن کان منکم مریضاً او علی سفر» آیت کریمه‌سی اینمشدر.

شو آیت کریمه‌ده ذکر قیلنمش مرض — انسانڭ وجودنده بولنه بیلور حاللرڭ هر برینی احاطه ایدر. سفر — انسانڭ وجودندن طیش حاللرڭ اقتضاسیله حاصل اولا بیلور مشقتلری شامل اولور.

آیت کریمه‌ده «او» کلمه‌سیله تردید — داخلی هم خارجی حاللری احاطه ایتمك مصلحتیله اولمشدر، یوقسه مرض‌ده یا سفرده وار بر خصوصیت ایچون دگلدر. زیرا بر خصوصیتی اعتبار ایتدکدن صوڭ دها بیوك دیگر خصوصیتلری اهمال ایتمك شریعت اسلامیه علویتنه شارع کریمڭ حکمتنه هیچ بر صورتله مناسب اولماز. بوراده دعوی قیلنور عمومیت قیاس اصولیله حاصل اولور عمومیت دگل، بلکه فقهای کرام نظرنده الڭ مقبول «دلالت نص» اصولیله، یاخود تأثیری اعتباری دها بیوك «محصور دگل نصوص شرعیه‌دن استنباط قیلنمق» اصولیله حاصل اولور عمومیتدر.

شرعی دلیللردن حساب قیلنور «قیاس» مسئله‌لرینی علمی صورتده علی الاجمال بیان صوڭنده، کله‌جك صحیفه‌لرده شو حقیقتی انشاءالله اثبات ایدرز.

«فمن کان منکم مریضاً» آیت کریمه‌سنده «کان» کلمه‌سی هم ثبوتی هم صیرورتی افاده‌ایدر. بوڭا کوره، هم بالفعل حاضر مرض، هم روزه حسبیله حاصل اولا بیلور مرض — افطار حقنده عذر اولور.

«فمن کان منکم مریضا» آیت کریمه‌سنده مرض — مطلقدر. تن‌ده بولنه بیلور مرضلرڭ هر برینی شاملدر. مرض — روزه‌دن ضرر کوره بیلور مرض اولسه‌ده یاخود هیچ بر صورتله ضرر کورمز مرض اولسه‌ده هر حال‌ده عذر اولور. زیرا مرضڭ عذرلگی روزه‌دن ضرر کورمك جهتیله‌گنه دگل، بلکه ایکی مشقتی جمع ایتمه‌مك جهتیله‌ده مرض عذر اولور. بر مشقت بولنور ایکن، دها دیگر بر مشقتی الزام ایتمه‌مك شریعتڭ هر وقت اعتبار قیلنور بر مسامحه‌سیدر. «ان مع العسر یسراً» آیت کریمه‌سنڭ عمومنه، «یرید الله بکم الیسر ولا یرید بکم العسر» آیت کریمه‌سنڭ عباره‌سنه داخلدر.

مرض یا سفر عذریله رمضان کونلرینی تأخیر ایتمك — رخصت هم مسامحه‌طریقیله‌در. یوقسه تأخیری ایجاب ایتمك طریقیله دگلدر. والا مسامحه — مسامحه اولمقدن چیقوب، مریض ایله مسافر حقنده تشدید اولور ایدی. بوڭا کوره، مسافر حال سفرده، مریض حال مرضده روزه طوتار ایسه، درست اولور. لکن ضرری وار، آغرلغی طاقتدن طیش روزه — شارع حکیمڭ نظرنده عبادت اولماز، بلکه، حاجت ساعتلرنده شارعڭ گوزل رخصتلرینی براقمق جهتیله، معارضه مقاومه کبی بر حرکت اولور. شارع حکیمڭ کرمی طرفندن بذل قیلنمش فضللره عجله ایتمك انسانڭ، بنده‌لرڭ اڭ گوزل صفتیدر.

"او علی سفر" آیت کریمه‌سنده سفر — مطلقدر. اوزون اولسه‌ده، قیصه اولسه‌ده، هرحالده افطارڭ جوازینه عذر اولور. سفرڭ سببیتی سفرده بولنور مشقت اعتباریله‌در. سفر روزه‌سنده بیوك مشقت بولنورسه، یاخود مطلوب مصلحت فائت اولورسه، او وقت سفر روزه‌سی عبادت اولمق شرفندن محروم اولوب ممنوع اولور.

«عن انس: کنا مع النبی اکثرنا ظلا من یستظل بکسائه. فاما الذین صاموا فلم یعملوا شیأً. واما الذین افطروا فبعثوا الرکاب وامتهنوا او عالجوا. فقال النبی ذهب المفطرون الیوم بالاجر کله.» رواه البخاری.

شو صورتده روزه حسبیله مصلحتڭ فوتنه کوره، روزه عبادت اولمق شرفندن محروم اولوب، مقبولیت علامتی اولان اجردن نصیبسز قالمشدر.

«وعن جابر قال کان النبی فی سفر، فرأی زحاماً ورجلا قد ظلل علیه فقال ما هذا؟ قالوا: صائم! فقال لیس من البر الصوم فی السفر.» رواه البخاری.

انسانی حالدن طایدرور درجه‌ده بیوك مشقتی وار روزه، شارع کریمڭ شهادتنه کوره، عبادت دگل، بلکه گناهدر.

عصر سعادتده اڭ بیوك غزالردن بدر غزاسیله فتح مکه غزاسی رمضان آینه طوغری کلمش ایدی. نبی کریم شارع کبیر علیه الصلاة والسلام حضرتلری

Из фондов Российской национальной библиотеки

اصحاب کرامه برابر روزه‌یی ترک ایتدیلر. سکزنجی سنه‌ده رمضان اون‌ده مکه‌یی فتح ایتمك امیدیله مدینه‌دن حرکت ایتدکدن صوڭ، مدینه جوارنده کراع الغمیم اسملی یرده نبی کریم الڭ اوّل اوزی افطار قیلوب، اصحاب کرام حضرتلرینه‌ده امر ایتدی. بوندن صوڭ روزه طوتاجق اولمش انسانلر حقنده «اولئك العصاة، اولئك العصاة!» سوزیله افطارڭ وجوبینی‌ده بیان ایتدی. مصلحتڭ فوتنه سبب اولاجق روزه‌یی شارع حضرتلری اعتباردن اسقاط ایتدی.

هر حال‌ده بیوك هم مهم مصلحت اعتباریله روزه انسانلرڭ هر برینه مکتوب اولمشدر. لکن ضرر ویرمه‌مك، مصلحتڭ فوتنه سبب اولمامق، طاقتدن طیش مشقتی ایجاب ایتمه‌مك شرطلریله.

«وعلی الذین یطیقونه فدیة طعام مساکین»

روزه‌یی طاقتله، یعنی یالڭز کوچلکله زحمتله، ادا ایده بیلنلره روزه واجب دگل، بلکه روزه بدلنده فدیه واجب اولور.

بوراده «یطیقونه» معناسی — کوچله زحمتله مشقتله ادا ایده بیلورلر معناسنده‌در.

لغت عرب‌ده اطاقه، بزم لسان‌ده کوچ یتمك طاقت یتمك — الڭ صوڭ کوچدن عبارتدر. بن‌ده طاقت قالمادی دیمك — الڭ صوڭ کوچم توکندی دیمکدر. بوڭا طاقتم وار دیمك — کوچله زحمتله مشقتله، بیڭ بلا ایله اولسه‌ده تحمل ایدرم دیمکدر.

طاقت کلمه‌سنڭ مفهومنه من حیث اللغه مشقت مفهومی داخل دگل ایسه‌ده، طاقت ایدرم کبی ترکیبڭ مفهومنه من حیث العرف مشقت مفهومی البته داخلدر. آسان اشلرده طاقت ایدرم ترکیبی استعمال قیلنماز.

«ربنا ولا تحملنا ما لا طاقة لنا به» آیت کریمه‌سیده بوڭا گوزل صورتده دلالت ایدر. زیرا بنده رب کریمدن لسان عبودیتله تخفیفی طلب ایدر ایکن، اوزینڭ هر حال‌ده اطاعته حاضرلگینی بیان ایتمك، نه قدر مشقتلی اولور ایسه‌ده یارب، هر امرڭی کوچم وار ایکن البته ادا ایدرم کبی سوزی

Из фондов Российской национальной библиотеки

سویله‌مك ادب عبودیت اقتضاسیدر. بوڭا كوره، شو آیت كریمه معناسی: صوڭ كوچمزله ادا قیلنه بیلور اشلری مشقتلی اولور ایسه‌ده ادا ایدرز، لكن صوڭ كوچمزله ادا قیلنه‌ماز مشقتلری، یارب، بزه یوكله‌مه دیمك اولور. بنده‌لرڭ ضعفی، اللهڭ نهایتی یوق رحمتی كرمی اقتضاسیله، شو كلامڭ معناسی مشقتلی اشلری یارب، بزه یوكله‌مه دیمك اولور.

"وعلى الذین یطیقونه فدیة طعام" آیت كریمه‌سنڭ تفسیرنده — لغتڭ عرفنه، قران كریمڭ بلاغتنه، شارع حكیمڭ كرمنه اڭ مناسب تفسیر شو تفسیردر.

بزم شو تفسیرمزه كوره، روزه فریضه‌سنه نسبتله انسانلر اوچ صنف اولور: ١) زحمتسز، مشقتسز روزه‌یی ادا ایده بیلن صنف. شو اوّلكی صنفڭ هر برینه هر حالده روزه فرض اولور. ٢) طاقتلری وار صنف، یعنی مشقتله كوچله ایسه‌ده، روزه‌یی ادا ایده بیلن صنف. شو صنف — روزه طوتار ایسه، اختیاری. طوتماز ایسه، فدیه واجب اولور. ٣) طاقتلری یوق صنف. یعنی روزه طوتمقدن عاجز، یاخود محقق صورتده ضرر كورور صنف. شو صنفدن هیچ برینه روزه متصور دگلدر، بناءً علیه فدیه‌ده واجب اولماز. زیرا فدیه، قران كریمڭ نظم كریمنه كوره، یالڭز طاقت ایدنلره ایجاب قیلنمشدر. طاقتی یوق انسانلردن تكلیف تمامیله ساقط اولور. نه روزه واجب اولور، نه فدیه!

اللهڭ "رحمت الهیه مطلقه" سیله، محصور دگل احسانیله، بزم شرفمزه صاقلانوب قالمش تفسیر شودر.

"قل ان الفضل بیدالله. یؤتیه من یشاء. والله واسع علیم. یختص برحمته من یشاء. والله ذوالفضل العظیم."

شو آیت كریمه‌ده فقیهلرڭ مفسرلرڭ لسانیله سویلنمش سوزلره نظر ایدر ایسه‌ك، بزم تفسیرڭ اهمیتی قیمتی تسلیم هم تقدیر قیلنسه كرك. اهل علمڭ تحیر درجه‌سنده اختلافلرینی، اڭ واهی وجهلری استحسانله نقللرینی انسان كورر ایسه، تعجب ایدر، تأسف ایدر، شو گوزل دگل حالڭ بر گوزل فائده‌سی اولمق اوزره، عاقبت اوزینڭ فكرلرینه غایت كیڭ میدانلری آچیق كورر، كوڭلنده تثبت حسی، اقدام روحی اویانور.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

اوفاق، لکن «اللهك کلامی قران کریمك نظمی درست دگل، قانی بن اصلاح ایده‌یم!» دعواسندن اوتانماز، قورقماز قدر جسور مغرور مفسرلر طاقمی «لا» تقدیر ایتمك حیله‌سیله گویا قران کریمی اصلاح قیلوب، «وعلی الذین لا یطیقونه فدیة طعام» کبی صحتی معلوم دگل ترکیبی اختراع ایدوب، تفسیر نامیله قران کریمی تحریف ایتدیلر.

تأویلك تحریفك بوندن‌ده بدتر بر صورتی بولنمق ممکن دگلدر.

عرف لساندن غافل، سوز آکلاماز، کوکلنده قران کریمك قدسیتندن معصومیتندن بر اثر گویا قالمامش، کلام روحیله تربیه قیلنمش مغرور بر آدم بالاسی — قران کریمده بر قصور بولمش‌ده، اوز معرفتیله او قصوری اصلاح ایدر!

بکا قالسه، مغرور اعرابچیلرك جسور اعلاچیلرك حاللرندن حرکتلرندن دها آیانج بر منظره بولنمق ممکن اولماسه کرك: کلیاتی جزئیاتی جلیاتی خفیاتی علمیله حکمتیله احاطه ایدر حکیم مطلق حضرتلرینه — جهلك غفلتك مجسم نمونه‌سی مسکین آدم بالاسی لسان تعلیم ایدر، بیاندن درس ویرمیه قیام ایدر.

قران کریمده «ان بیان‌الله لهو البیان» معناسنده «قل ان هدی الله هو الهدی» آیت کریمه‌سی وار ایکن، کلام روحیله تربیه قیلنمش بزم اعلاچیلرمز «قرانك بیانی بیان دگل، بلکه بزم بیانمز بیاندر» کبی دعوالری لسان حاللریله سویله‌یورلر. یوقسه، قران کریمك آیت کریمه‌لرینه اعراب اختراع ایدر ایکن، فلان کلمه زائد، فلان کلمه محذوف، فلان کلمه تقدیم قیلنمش، فلانی تأخیر قیلنمش کبی الك بیهوده سوزلرینی او قدر جسارتله سویله‌مزلر ایدی.

قران کریمی اصلاح دعواسندن اوتانور محشیلرك بر قدر متأدب طاقمی، تحیر بلیه‌سندن نصل طریقله اولسه‌ده خلاص بولمق آرزوسیله اولسه کرك، جزئی ملاحظه صوکنده بطلانی معلوم اولا بیلور الك واهی وجهلرك خطالرندن غفلت ایدوب یاخود کوز یوموب، «یطیقونه» مصدرینك همزه‌سینی سلب همزه‌سی ایتمشلر. شو تقدیرده «وعلی الذین یطیقونه» — «وعلی الذین لا یطیقونه» معناسنده اولاجق‌ده اش بته‌جك.

Из фондов Российской национальной библиотеки

شو توجیه عندی اولمقله برابر — خطاسی غایت آچیقدر. زیرا مصدرڭ همزه‌سی سلب معناسنده اولاجق ایسه، او تقدیرده «وعلی الذین یطیقونه» ترکیبی «وعلی الذین لا یطیقونه» معناسنده اولمایوب، بلکه «وعلی الذین یزیلون طاقة الصوم» معناسنده اولمق لازم اولور. شو ترکیبڭ معناسزلغی، یاخود معناسنڭ بطلانی کون کبی ظاهردر. اگر همزه سلب ایچون اولسه ایدی «وعلی الذین یطیقهم» دیمك لازم اولور ایدی. «روزه طاقتلرینی ازاله‌ایده‌جك انسانلره فدیه لازمدر» معناسنه دلالت ایتدرمك‌ایچون «یطیقهم» دیمك لازمدر.

«یطیقونه» ایله «یطیقهم» ترکیبلرینڭ فرقلرینی آڭلاماز قدر غافل اولدقدن صوڭ، قران کریم آیتلرینی تفسیر هوسیله آغز آچمامق دها معقول اولور ایدی.

«وعلی الذین یطیقونه فدیة طعام» آیت کریمه‌سنڭ تفسیرنده سویلنمش شو سوزلری بن بوراده نقل ایتدم، لکن ضعیفلگی باطللگی معلوم سوزلرڭ بطلانلرینی کوسترمك قصدیله دگل، زیرا جزئی ملاحظه ایله ظاهر اولاجق شیلری بیان ایتمیه حاجت یوقدر، بلکه بزم تفسیرمزڭ خلافنه کوستریله بیله‌جك تفسیرلرڭ قیمت علمیه‌لرینی مقدماً تقدیر قیلوب قویمق ایچون.

مذهبمی تأیید ایچون نصل ایسه‌ده بر دلیل بولایم غیرتیله فقیهلرڭ بعضلری «وعلی الذین یطیقونه فدیة طعام» آیت کریمه‌سنڭ تفسیرنده «ای یدرکون العدة من المرضی والمسافرین ولا یصومون فیها فدیة زائدة جزاء تأخیر الصوم» دیمشلر.

قران کریمڭ آیت کریمه‌لری «آیات بینات» اولمایوب، بلکه آدم آڭلاماز «الغاز» اولسه ایدی، هم‌ده تعجیل قیلنمامش «فعدة من ایام اخر» خطابنده تأخیر مساهله‌سی متصور اولسه ایدی، یاخود اسلامیت هر حالده مواخذه اساسنه بنا قیلنمش اولسه ایدی، فکرسز ملاحظه‌سز سویلنور بویله هوائی تفسیرلرڭ هر بری، احتمال، قبول قیلنه بیلور ایدی.

Из фондов Российской национальной библиотеки

اهل علمڭ اكثری "وعلى الذين يطيقونه فدية طعام مساكين" آيت كريمه‌سی "فمن شهد منكم الشهر فليصمه" آيت كريمه‌سيله نسخ قيلنمشدر ديديلر. شو سوز، بلاشبهه، اوّلگی اوچ سوزدن گوزلدر، لكن، بنم نظرمده، اصابتدن اوزاقدر. بر قاچ جهتدن:

١) شو آيتڭ منسوخلغی تقديرنده "يطيقونه" جمله‌سی "يقتدرون عليه" معناسنده اولاجق. لكن بويله اولور ايسه، "وعلى الذين يطيقونه فدية طعام" آيت كريمه‌سنڭ تركيبنده هيچ بر ارتباط قالمامق لازم اولور. زيرا روزه‌يه اقتدار هيچ بر صورتله روزه سقوطنه، روزه بدلنده فديه وجوبنه سبب اولاماز. يعنی صله تماميله لغو اولور، عقد وضع ايله عقد حمل آراسنده تنافر كبی بر حال حاصل اولوب، قران كريمڭ بلاغت معنويه‌سنه بيوك خلل گلمش اولور. شو وجه يالڭز اوزی جمهورڭ سوزينی اساسندن ابطالده كافی اولسه گرك.

٢) نسخ هر وقت — خطابدن قصد قيلنمش حكم اوزرينه طاری اولور. بوراده حكم — روزه وجوبندن بر سبب مناسبتيله استثنا قيلندقدن صوڭ ايجاب قيلنمش فديه وجوبيدر. اگرده آيت كريمه نسخ قيلنه‌جق ايسه، شو فديه وجوبی نسخ قيلنوب، روزه وجوبندن استثنا قيلنمش انسانلره هم روزه هم فديه واجب اولمامق لازم اولوب قالور. اوّلده اقتدار عله‌سيله استثنا نه قدر مناسب اولامامش اولسه، شمدی فديه‌يی نسخ ايتمك حادثه‌سيده او قدر مناسب دگلدر.

٣) "يا ايها الذين آمنوا كتب عليكم الصيام" كبی قطعيتی فرضيتی الڭ مؤكد صورتده افاده ايدر آيت كريمه ايله نسخ قيلنمامش "وعلى الذين يطيقونه فدية" آيت كريمه‌سی "فمن شهد منكم الشهر فليصمه" آيت كريمه‌سيله نصل نسخ قيلنه بيلور؟ مؤكد وار ايكن نسخ قيلنمامش آيت — محتمل آيتله البته نسخ قيلنه‌ماز.

٤) حكمده تعارض صورتی يوق ايكن، نسخ دعواسی نصل ممكن اولور؟ صوم وجوبيله فديه وجوبی آراسنده تعارض يوقدر. كوچلری طاقتلری بتون هم تام انسانلره صومله برابر فديه‌يی ايجاب ايتمك دها زياده‌سيله مناسبدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

٥) بر حکمی تفصیلا بیان ایتمك جهتیله بر آیت مثابه‌سنده اولان آیتلرك برینی منسوخ، دیگرینی ناسخ دیمك — قران کریم‌ده مطلوب اولان نفوذه، تأثیره، جزالته خلل ویرمه‌یورمی؟

قران کریمك خطابلرنده قلبلری اخذ ایدر هیبت، عظمت، جزالت بولنمق لازمدر. لکن قولاقلره ایرشمزدن قبل نسخ قیلنمش آیتك قلبلرده تأثیری جزالتی قالماسه کرك. درست، شو ایکی آیت کریمه‌ده نزول جهتیله بر قدر فاصله بولنه بیلور، لکن تلاوت‌ده مقارنتك اهمیتی بونگله باطل اولماسه کرك. شو ایکی آیت کریمه‌ده نزول جهتیله برقدر فاصله وجودی دعوی قیلنور ایسه‌ده، مقدمی مؤخری تعیین مسئله‌سی همان حل قیلنمامش کبی قالور. بوکا کوره، علی التعیین برینی ناسخ، دیگرینی منسوخ دیمك — کیفی هوائی بر سوز کبی اولور.

ابو نعیمك مستخرجنده، امام بیهقی حضرتلرینك سننده یازلمش "ان النبی قدم المدینة ولا عهد لهم بالصیام. فکانوا یصومون ثلاثة ایام من کل شهر، حتی نزل رمضان، فاستکثروا ذلك وشق علیهم. فکان من یطعم مسکیناً کل یوم ترك الصیام، ممن یطیقه. رخص لهم فی ذلك." روایتی ثابت اولور ایسه، "وعلی الذین یطیقونه فدیه" آیت کریمه‌سی "فمن شهد منکم الشهر فلیصمه" آیت کریمه‌سندن صوڭ نازل اولمش اولوب، منسوخلق بلیه‌سندن قوتولور.

شو بش وجهك هر بریله علی حده، هم‌ده همه‌سیله علی الاجتماع جمهورك سوزی اصابت شرفندن ایندرامش اولسه کرك. اوّلگی اوچ رأیك معناسزلغی قیمتسزلگی، اشتباهدن عاری اولور صورتده، بیان قیلنمش ایدی.

ایندی لسان تشکرله دعوی ایده بیلورز: یوقاری‌ده سویلنمش فکرمز بلا معارض ثابت اولدی! قران کریمك آیت کریمه‌لری مفسرلرك اعلاچیلرك تقدیریله اصلاح قیلنمق نقیصه‌سندن پاك قالدی. بزم الڭ برنجی مقصدمزده یالگز شودر.

علوم اسلامیه‌ده رغبتلری وار طلبه‌لره، کتبخانه‌لری بنم کتبخانه‌م قدر بای دگل محترم امام افندیلره، شاید مهم بر فائده اولور امیدیله، قران کریم

Из фондов Российской национальной библиотеки

آیتلرنده دعوی قیلنور «نسخ» مسئله‌لری حقنده علمای اسلامك الڭ گوزل اثرلرنده بسط قیلنمش معلوماتدن بوراده بر قدر نقل ایده‌جك اولدم.

قران کریم آیت کریمه‌لری حقنده لسان سلف‌ده استعمال قیلنور «نسخ» ڭ بر قاچ معناسی واردر:

١) نصوصڭ ظاهرینی ترك ایتمك. عمومی تخصیص، مطلقی تقیید، مجملی بیان کبی طریقلرله. شو معنی ایله نسخ هم خبرده هم تکلیف‌ده جاری اولور.

صحابی ابن عباس حضرتلری «من کان یرید حرث الدنیا نؤته منها» آیت کریمه‌سی «من کان یرید العاجلة عجلنا له فیها ما نشاء لمن نرید» آیت کریمه‌سیله منسوخ اولمش دیمشدر. زیرا اوّلگی آیتڭ اطلاقی ایکنجی آیت کریمه‌ده ذکر قیلنمش «ما نشاء لمن نرید» قیدیله تقیید قیلنمشدر.

«قل الانفال لله والرسول» آیت کریمه‌سی، ابن عباس حضرتلرندن ثابت روایته کوره، «واعلموا ان ما غنمتم من شئ فان لله خمسه» آیت کریمه‌سیله نسخ قیلنمشدر. یعنی اوّلگی آیت کریمه‌ده وار اجمال ایکنجی آیت کریمه تفصیلیله بیان قیلنمشدر.

قران کریم‌ده وار استثنالرڭ هر بری، عمومی تخصیص اولمق جهتیله، شو اصطلاح عرفنده، نسخ تسمیه قیلنه بیلور.

٢) لسان سلف‌ده نسخڭ ایکنجی معناسی بعض انسانلرڭ فهملرینه سبقت ایدر ایهامی رفع ایتمك. اصحاب کرام «وان تبدوا ما فی انفسکم او تخفوه یحاسبکم به الله» آیت کریمه‌سی «لا یکلف الله نفساً الا وسعها» آیت کریمه‌سیله یا «ربنا لا تواخذنا ان نسینا او اخطأنا» آیت کریمه‌سیله نسخ قیلندی دیدیلر. اوّلگی آیت کریمه‌دن مراد دگل ایکن ایهام طریقیله فهم قیلنه بیلور معنایی ایکنجی آیت کریمه رفع ایتمشدر.

٣) نسخڭ معناسی نسخه اولمق، یا نسخه آلمقدر. فلان آیت کریمه فلان آیت کریمه‌یی نسخ ایتدی، یعنی او آیتڭ نسخه‌سی اولدی، من حیث المعنی مراد فی کبی اولدی دیمك اولور. وهب بن منبه حضرتلری «و یستغفرون

Из фондов Российской национальной библиотеки

لمن فی الارض» آیت کریمه‌سی «ویستغفرون للذین آمنوا» آیت کریمه‌سیله نسخ قیلنمش دیمش. یعنی ایکنجی آیت کریمه اوّلگی آیتنڭ نسخه‌سی اولمش، معنالری بردر.

نسخ، شو اصطلاحه کوره، نسخه آلمق معناسنك اولور. معنالری متقارب آیتلرده غالباً استعمال قیلنور.

لسان سلف‌ده «نسخ» نڭ شو اوچ معنی‌ده استعمالنه هم شیوعنه کوره، بایتاق آیت کریمه‌لره منسوخ تعبیری جائز کورلمش ایدی. سلف کرامنڭ عرفندن غفلت ایتمش اهل تألیف، او آیتلری مشهور معناسیله منسوخ خیال قیلوب، «ناسخ و منسوخ» کتابلرینی یازار ایکن، حسابی یوق آیت کریمه‌لری مشهور معناسیله منسوخ قطارنده صایدیلار. قران کریمنڭ علوملرینه گویا کیك اطلاعلرینی کوسترمك آرزوسیله، قران کریمنڭ حسابی یوق آیت کریمه‌لرینی دلیل اولا بیلمك شرفندن ایندردیلر، «اشدن چیقاردیلار».

بزم فکرمزه کوره، اهل تألیفنڭ شو حرکتلری قران کریمی ابطال کبی بر حرکتدر، کورر کوزده ضرری یوق کبی‌ایسه‌ده، بایتاق بیوك برجنایتدر.

«اذ تلقونه بالسنتکم، وتقولون بافواهکم ما لیس لکم به علم. وتحسبونه هیناً وهو عند الله عظیم.»

٤) نسخنڭ ٤ نجی معناسی — ادله شرعیه‌دن بریله ثابت بر حکمی رفع ایتمك، لغو ایتمك.

شو معنی نسخنڭ اڭ مشهور معناسیدر. نسخ سوزی بلا قید ذکر قیلنور ایسه، شو معناسی مراد اولور. اوّلگی معنالری خصوصی بر عرف ایکن، شو معناسی هم عمومی هم علمی بر عرفدر.

انسانلرنڭ حیات مدنیه‌لرینه تعلقلری جهتیله سماوی شریعتلرده قانونلرده شو معنی ایله نسخ هم طبیعیدر، هم ضروریدر. احوالنڭ، زماننڭ، مکاننڭ اختلافلرینه تبعاً قانونلر، شریعتلر البته مختلف اولور. درست، شریعتلرنڭ اصول کلیه‌سی قواعد اساسیه‌سی نسخ بلیه‌سندن بالکلیه نجات بولا بیلور، لکن احوالنڭ، مکاننڭ، زماننڭ خصوصیتلرینه عائد احکام فرعیه هر حال‌ده هر

Из фондов Российской Национальной библиотеки

وقت منسوخ اولا بیلور. شو نسخ یا ضروریدر، یاخود، لا اقل، طبیعیدر. نسخك جوازی مسئله‌سنده اهل علمك نهایتی یوق اختلافلری بزه کوره غایت غریبدر.

شریعت اسلامیه منسوخ اولماز، مؤبد قالور دیمك — کتب فقهیه‌ده یازلمش احکام فرعیه تا ابد قالور دیمك دگل. شریعت اسلامیه مؤبد بر شرع سماویدر، لکن کتب فقهیه‌ده استخراج قیلنوب، یازلمش حکملرك هر بری تغییر قیلنه بیلور. ایندی بونی آڭلامق لازمدر.

شریعتلری، احکام فرعیه‌یی نسخ مسئله‌سنده بنم فکرم شو ایسه‌ده، قران کریمك آیت کریمه‌لرینی نسخ مسئله‌سنده رأیم اعتقادم بر قدر باشقه‌در.

قران کریم آیتلرنده نسخ هر نه قدر ممکن ایسه‌ده، وقوعی قطعی صورتده اثبات قیلنمامشدر. بلکه منسوخلغی دعوی قیلنور آیت کریمه‌لرك بعضلرنده نسخ قطعا باطلدر. منسوخلغی یا بالاجماع یا بالاکثریت قبول قیلنمش متعدد آیت کریمه‌لری شاهد قیلوب، شو دعوامی انشاءالله اثبات قیلا بیلورم:

١) "والذین یتوفون منکم ویذرون ازواجا وصیة لازواجهم متاعا الی الحول غیر اخراج فان خرجن فلا جناح علیکم فی ما فعلن فی انفسهن من معروف." آیت کریمه‌سی جمهورك رأینه کوره "والذین یتوفون منکم ویذرون ازواجاً یتربصن بانفسهن اربعة اشهر وعشراً" آیت کریمه‌سیله نسخ قیلنمشدر. یعنی اوّلگی آیت کریمه‌دن مستفاد "بر سنه‌لك عدت" ایکنجی آیت کریمه‌دن مستفاد "دورت آی اون کون عدت" له نسخ قیلنمشدر.

جمهورك شو سوزی متعدد وجهلرك اقتضاسیله باطلدر:

اوّلا) اگر اوّلگی آیت کریمه ایکنجی آیت کریمه ایله نسخ قیلنمش اولسه ایدی، قران کریمك آیتلرنده ترتیب باطل اولور ایدی. زیرا صوڭ اینمش بر آیتی اوّل اینمش دیگر بر آیتدن مقدم یازمق مقدم اوقومق، باخصوص او آیتلرك ایکیسی‌ده بر سوره‌ده اولسه‌لار، البته جائز اولماز. تلاوت، کتابت ترتیبی، — بر سوره آیتلرنده، نزول ترتیبنه موافق اولمق لازمدر.

ثانیاً) اوّلگی آیت کریمه‌ده بر سنه‌لك عدت شارع طرفندن ایجاب قیلنمش اولسه ایدی، «فان خرجن فلا جناح» جمله‌سی باطل اولور ایدی. زیرا بر سنه‌لك عدت واجب ایسه، خروج البته ممنوع اولور. بوراده خروج، شبهه یوق، اجلك انقضاسندن قبل اولان خروجدر.

ثالثاً) شارعك تقدیریله رجال طرفندن قیلنه‌جق وصیت آراسنده تعارض ممکن دگلدر. شارعك تقدیری عدت وظیفه‌سنده خاتونلر ایچون واجب اولور. لکن اعانه یولنده قیلنه‌جق وصیتی قبول ایتمك خاتونلرك اختیارنده. قبول ایدرلرسه بر سنه قالا بیلورلر، یوقسه، مدت شرعیه انقضاسندن صوك چیقارلار.

٤) شو آیت کریمه‌ده «وصیة» کلمه‌سنده ایکی قرائت واردر: ١) ابن کثیر، نافع، ابوجعفر، یعقوب، کسائی، خلف، شعبه کبی امام‌لرك تلاوتلرنده مرفوع، ٢) ابن‌العلا، ابن عامر، حمزه، حفص تلاوتلرنده منصوب.

بزم اهل تفسیر شویله آیتلردن بر معنی استفاده ایده بیلمك ایچون تقدیر اصولنه، یاخود دها طوغری تعبیر، اصلاح اصولنه علی العاده سلوك ایدوب، اوّلگی قرائتی «فعلیهم وصیة» تقدیریله، ایکنجی قرائتی «فلیوصوا وصیة» تقدیریله اصلاح ایدرلرده، نسخ دعواسنه زمین حاضر ایدرلر. حال بویله کیفی تقدیرلره کلمش ایسه، نسخ قیلنمش شیلر کیفی تقدیرلرك اوزلری اولور، آیت کریمه‌لرك منسوخیتی لازم اولماز.

بزه کوره، آیت کریمه‌لر، اعلاچیلرك اصلاحلرینه تقدیرلرینه محتاج اولمایوب، غایت آچیق صورتده معنایی افاده ایدرلر. موافقت نامنه تقدیر ایده‌جك اولور ایسه‌ك، وجوبی افاده ایدر خطابلری تقدیر ایتمه‌یوب، بلکه «ولهم وصیة» — «وقد اوصوا وصیة» کبی تقدیرله قناعت ایده بیلورز. شو تقدیرده آیت کریمه منسوخلغنه داعی قالماز.

٢) «یا ایها النبی حرض المؤمنین علی القتال. ان یکن منکم عشرون صابرون یغلبوا مائتین. وان یکن منکم مائة یغلبوا الفاً من الذین کفروا. ذلك بانهم قوم لایفقهون» آیت کریمه‌سی، اوزی صوڭنده بلافاصله کلمش

"الآن خفف الله عنكم وعلم ان فيكم ضعفاً. فان يكن منكم مائة صابرة يغلبوا مائتين. وان يكن منكم الف يغلبوا الفين باذن الله. والله مع الصابرين." آيت كريمه‌سيله بالاجماع منسوخ ايمش.

اوّلگی آيت كريمه اون مقابلنده برك ثباتنه دلالت ايدر. ايكنجى آيت كريمه ايكى مقابلنده برك ثباتنه دلالت ايدر. "اون مقابلنده ثبات" وجوبى — "ايكى مقابلنده ثبات" وجوبيله نسخ قيلنمش ايمش!

اهل علمك اجماع نامى ويرلمش شو رأيلرى — الك زياده تعجب قيلنور رأيدر.

علوهمت، حماست، نجدت فضيلتلرينى انسانلرك قلبلرينه غرس ايدوب، هرفردك، بلكه عموم انسانلرك روحلرينى تربيه جهتيله فوق العاده مهم، الك مهم آيت كريمه‌يى نسخ ايتمك هم قران كريمه هم امت اسلاميه‌يه غايت بيوك خيانت اولور دگلمى؟

صبر بركه‌سنده واحدك عشره‌يه غلبه‌سى قران كريمك وعديله تأمين قيلنمش ايسه، شو وعد محقق — تاريخك قران كريمده حكايت قيلنمش حسابى يوق شهادتلريله بر حقيقت مطلقه اولمق درجه‌سنده كلمش ايسه، نسخ ممكن اولورمى؟ ممكن اولور ايسه، نسخ ايتمكده بر معقول مصلحت بولنورمى؟

كتابتده تلاوتده فاصله اولمامق دلالتيله نزوللرنده فاصله يوقلق ظاهر آيت كريمه‌لرده نسخ دعوى ايتمك — قران كريم آيتلرنك جائز دگل تناقضى دعوى ايدوب، برهانى يوق برلاف، حدودى يوق برجسارت هم جنايت اولور دگلمى؟

نسخ تقديرنده، اهل اسلامك صانى حاضرلگى آز ايكن، امت اسلاميه "واحد اون مقابلنده ثبات ايده بيلور قدر" قوّتى حائز اولوب، اوزلرينك اجتهاديله اللهك نصريله امت اسلاميه الك بيوك شوكتنه ايرشدكدن صوك، "واحد يالگز ايكى‌يه ثبات ايده بيلور قدر" ضعيفلك دركه‌سنه‌مى اينمش اولور؟ قوّت يوق ايكن، واحد عشره‌يه غلبه ايدر ايسه، قوّت كمالنه

ایرشدکدن صوڭ، واحد یالڭز ایکی‌یه‌می غلبه ایدر؟ حقیقت مطلقه‌یه شو قدر مخالف برمعنایی قران کریمڭ حکمتنه اسناد ایتمك عجبا مناسب اولورمی؟

ایکنجی آیت کریمه‌ده "الآن خفف الله عنکم وعلم ان فیکم ضعفاء" جمله جلیله‌سندن استفاده قیلنمش حصر، یعنی "یالڭز شو دقیقه‌ده الله سزدن تخفیف ایتدی" حصری ماضی‌یه نسبتله‌می استقباله نسبتله‌می اولور؟ ماضی‌یه نسبتله حصر مفید دگلدر. زیرا خطابڭ نزولندن قبل حکمڭ یوقلغی — عدم اصلیدر، بلا بیان معلومدر. استقباله نسبتله اولور ایسه، تخفیف — آیتڭ نزولی زماننه یاعصرینه مخصوص قالوب، استقبالده تخفیفڭ یوقلغی، "الواحد للعشره" قانونی حصرڭ مفهومیله‌ده ثابت اولور. بوڭا کوره ایکنجی آیت کریمه اوَّلکی آیت کریمه‌یی نسخ ایتمش اولماز، بلکه تأیید ایتمش اولور.

اوَّلکی آیتڭ منسوخیتی تقدیرنده مترتب اولاجق اوقدر بیوك هم متعدد مفسده‌لر اهل علمڭ سوزینی البته قطعی صورتده ابطال ایدر. اوَّلکی آیت کریمه منسوخیتی هم ممکن دگلدر، هم مطلوب دگلدر.

ممکن دگلدر، زیرا اللهڭ عزت الهیه‌سیله سبقت ایتمش وعد محقق هیچ بر صورتله تخلف ایده‌مز. «وکان حقاً علینا نصر المؤمنین» — «کتب الله لاغلبن انا ورسلی» — «ولقد سبقت کلمتنا لعبادنا المرسلین انهم لهم المنصورون وان جندنا لهم الغالبون» کبی مؤکد قسملرله وعد قیلنمش نصر — شو اوَّلکی آیت کریمه‌ده هیچ بر وقت نسخ قیلنه‌ماز.

مطلوب دگلدر، زیرا ثبات، صبر، حماست روحی ویرور آیت کریمه‌یی نسخ ایتدرمك امتڭ باشنه الڭ بیوك بلیه‌لری یاغمور کبی ایندره بیلور.....

...... ثبات، صبر، حماست کبی فضیلتلر هر بر مقصدڭ هر بر عزتڭ الڭ بیوك وسیله‌سیدر.

اوَّلکی آیت کریمه، بزم یقینی قطعی اعتقادمزه کوره، منسوخیتی ممتنع درجه‌ده محکمدر.

شو آیت کریمه مؤمنلری باشده تحریض ایتمش. صوڭره شو تحریضی

Из фондов Российской национальной библиотеки

تأیید یولیله، اون مقابلنده ثبات ایده‌جك صابرلرك هر برینه اللهك نصرینی وعد ایتمش. لکن بدایت اسلام‌ده اهل ایمانك قلتنه، حاضرلك یوقلغنه کوره، «الآن خفف الله عنکم وعلم ان فیکم ضعفاً» آیت کریمه‌سیله موقت صورتده تخفیف قیلوب، کله‌جك‌ده اهل ایمانك عددی زائد اولاجق ساعتلرده، حاضرلك تمام اولاجق وقتلرده، اون مقابلنده برك ثباتی واجب اولاجغنه مفهوم طریقیله اشارت ایتمش.

صبر ایده‌جك، ثبات کوستره‌جك انسانك — اوزینك اون مثلنه، یوز مثلنه، بیك مثلنه غلبه ایده‌جگی تاریخی بر حقیقتدر.

"کم من فئة قلیلة غلبت فئة کثیرة باذن الله. والله مع الصابرین."

انسانلرده الك بیوك قوّت — انسانلری خیاللرینه امیدلرینه بنده ایدر درجه‌ده بیوك ایمان قوّتیدر. تاریخ‌ده الك بیوك حادثه‌لری وجوده کتورن انسانلر — صبردن، ایماندن باشقه قوّتلری یوق، عددلری آز افراد ایدی.

اوّلگی آیت کریمه افاده‌سنه کوره، غلبه — صبر هم ایمان قوّتیله، شو ایکی بیوك فضیلت برکه‌سیله اولور. اما مغلوبیت "ذلك بانهم قوم لا یفقهون" جمله‌سنك بیاننه کوره، آڭ یوقلق علم یوقلق بلیه‌سیله اولور. بالضروره، غلبه عزتی ایچون ایکی شی: ۱) صبر هم ایمان فضیلتی، ۲) علم حاضرلگی — لازم اولور.

تاریخ صحیفه‌لرنده قطعی شاهدلرله اثبات قیلنمش، هم‌ده علوم سیاسیه مسئله‌لرنده اساس هم بینه اولمق صفتلریله قبول قیلنمش شو بیوك حقیقتلره گوزل اسلوب‌ده دلالت ایدر آیت کریمه‌یی اوزی صوڭنده بلافاصله کلمش آیت کریمه ایله منسوخ دیمك — اگرده اسلامیتك قران کریمك شأننه بیوك بر جنایت اولماسه — بر قدر تفکر ایده بیلور اهل علم آغزینه لائق اولا بیلور سوز اولماسه کرك.

الك مهم آیت کریمه‌لرك تفسیرلرنده سویلنمش اویله سوزلری انسان کورر ایکن، فیلسوف اسلام ابو العلا حضرتلرینك:

Из фондов Российской Национальной библиотеки

اذا رجع الحصيف الى حجاه   تهاون بالمذاهب وازدراها
فخذ منها بما اداه لب   ولا يغمسك جهل فى صراها
وهت اديانهم من كل وجه   فهل عقل يشد بها عراها
اتعلم جارسات فى جبال   اراها قبلها سلف اراها
بما فيه المعاشر من فساد   توارى فى الجوانح او وراها
اعبرى تهوك فى حديث   فباع المشكلات كما اشتراها
وغايات بسطن الى امور   جراها الآخرون كما جراها
تمارى القوم فى الدعوى وهبوا   الى الدنيا وكلهم مراها
ونحن كاننا همل بجدب   عراة لا نمكن من عراها
فان الله غير ملوم فعل   اذا اورى الوقود على وراها

كبى الك گوزل الك درست سوزلرینی بلا اختیار اوقور ایسه، گناهلی اولماسه كرك.

٣) آية السيف.

سيف آيتى قران كريم‌ده مخصوص بر آيت دگلدر. بلكه سياست‌ده، دولتى حمايه‌ده، قوّتى استعماله مساعده ايدر آيتلرك هر برى سيف آيتى‌در. لكن اهل علمك اكثرى سيف آيتى اولمق اوزره التوبه سوره‌سنده بشنجى آيت كريمه‌يى "فاذا انسلخ الا شهر الحرم" آيت كريمه‌سينى تعيين ايتمشلر. بكا قالسه، بقره سوره‌سنده (١٩٠) نجى آيت كريمه ايله صوك كلمش دورت آيت كريمه‌لرى مثال ايتمك دها گوزل دها مناسب اولور ايدى. زيرا او بش آيت كريمه‌ده سيفك موجبى، محلى، حكمتى، حدودى، زمانك مكانك سيفه نسبتى، نه وقت نه ايچون كيم مقابلنده سيفك وجوبى، عدالتى رعايه كبى مهم شيلرك هر برى بقره آيتلرنده ذكر قيلنمش. هر حال‌ده آيت سيفى تعيين مسئله‌سى او قدر مهم دگلدر، بلكه سيف آيتلرنده عدالت هم سياست وظيفه‌لرينى بيان يولنده كلمش "ولا تعتدوا ان الله لا يحب المعتدين" — "فما

Из фондов Российской национальной библиотеки

استقاموا لكم فاستقيموا لهم » — « واخرجوهم من حيث اخرجوكم » كبی ارشادلری گوزل معناسيله آڭلامق الڭ مهم بر فريضه‌در.

قران کريمڭ منسوخ آيت کريمه‌لرينی بيوك لذتله آرار اهل علم سيف آيتلريله حسابی يوق آيت کريمه‌لری نسخ ايتديلر. عفو آيتلری، صبر آيتلری، اعراض آيتلری، امهال آيتلری، لين آيتلری عموماً — سيف آيتلريله نسخ قيلنمش ايمش.

اهل علمڭ شو سوزی‌ده اصابت شرفنه نائل اولا بيلور سوز دگلدر.

زيرا سماوی دعوتلرڭ هر برنده، سنت الهيه اولمق اوزره، الڭ اوّل، لين، احسان، تحمل، اقناع يوللری استخدام قيلنور. اگر احسان يوللری فائده ويرمز ايسه، الڭ صوڭ چاره اولمق اوزره، حکمت اقتضاسيله شدت طريقی عدالت يوللری مشروع اولور.

چو دست از همه حيلتی درگسست
حلالست بردن بشمشير دست.

احسان يوليله حرکت ايدر ايکن، تحمل ايدن انسان — عدالت يوليله سياست طريقيله حرکت ايدر ايسه، مدافعه ايدر، الڭ صوڭ چارۀ سياست اولان سيفی النه آلور.

احسان، اقناع، عدالت، سياست يوللرينڭ هر بری هر دعوت‌ده تا قيامت مشروعدر، هيچ بری ديگريله منسوخ اولاماز، هر بری اوزينڭ محلنده مشروع قالور.

النحل سوره‌سنڭ خاتمه‌سنده دورت آيت کريمه‌ده قران کريمڭ ارشادينه گوره، دعوت اسلاميه اوچ مرتبه اوزينه ترتيب قيلنوب، سيف — يالگز ضرورت ساعتلرنده‌گنه ارتکاب قيلنور الڭ صوڭ چاره، الڭ اخير حيله اولمق صفتيله مشروع قيلنمشدر:

«ادع الی سبيل ربك بالحكمة، والموعظة الحسنة. وجادلهم بالتی هی احسن. ان ربك هو اعلم بمن ضل عن سبيله وهو اعلم بالمهتدين.»

Из фондов Российской национальной библиотеки

یعنی: «اللهڭ یولنه، اسلامیته هر انسانی اوز حالنه کوره دعوت ایت. دعوت امرنده انسانڭ هم زمانڭ اقتضاسنه حالنه کوره، حرکت ایت. قلبی شبهه‌دن پاك انسانی دعوت ایدر ایسه‌ڭ، یا حکمت یاخود موعظه حسنه طریقیله دعوت ایت.» حکمت: حقیقتی برهانیله بیان ایتمك. موعظه‌حسنه: حقیقتی «لم تعبد ما لا یسمع ولا یبصر ولا یغنی عنك شیأً» کبی انسانڭ کوڭلنه قناعت ویره بیلور بیانله آڭلاتمقدر. شو ایکی طریقڭ هر بری کوڭلی شبهه‌دن غرضدن پاك انسانلر حقنده مفید اولا بیلور. اما شبهه قاراڭلغیله، غرض عداوت مرضیله انسان شو ایکی طریقڭ هیچ بریله مهتدی اولماز ایسه، اویله انسانلر حقنده «وجادلهم بالتی هی احسن» آیت کریمه‌سیله جدل طریقی مشروع اولور. اڭ گوزل صورتده جدال: انسانڭ نفرتنه نکولنه یول آچماز کیفیتده، — قلبلرنده شبهه‌لری وار انسانلره اوزلرینڭ فکرلرینی شبهه‌لرینی حریتله عرض ایتمیه مساعده ویروب، — شبهه‌لرینی آچیق آڭلانور بیانله ازاله قیلوب، عناد ایدر ایسه، «فان الله یأتی بالشمس من المشرق فأت بها من المغرب» کبی معاندی اسکات ایده بیلور حیله‌لرده التجا ایتمك.

شو اوچ وظیفه‌یی ایفا ایتمش رسول — رسالت وظیفه‌لرینی تمامیله ایفا ایتمش اولوب، همه عذرلری قطع ایدر «بلاغ مبین» حاصل بولنمش اولور. بوندن صوڭده اهتدا ایتمه‌ینلر بولنور ایسه، رسول دعوت وظیفه‌سنده دیگر چاره‌لره التجا ایده‌مز. بونی بیان ایچون، قران کریم «ان ربك هو اعلم بمن ضل عن سبیله وهو اعلم بالمهتدین» بیورمشدر. یعنی: سنڭ وظیفه‌ڭ تمام اولدی. اهتدا ایدنلری، ایتمه‌ینلری خدایڭ بیلور.

شو «ادع الی سبیل ربك» آیت کریمه‌سی تعدی ایتمز انسانلر حقنده ایدی. اما دعوت وظیفه‌سیله قائم داعیلره تعدی ایدر انسانلر حقنده قران کریم «وان عاقبتم فعاقبوا بمثل ما عوقبتم به. ولئن صبرتم لهو خیر للصابرین» دیمشدر.

يعنی: دينكزه طعن ايدوب، اوزكزه تعدی ايدرلر ايسه، سزده يالكز مثليله مقابله ايده بيلورسز. لكن صبر ايده بيلسه‌كز دها گوزل اولور.

شو آيت كريمه «وقاتلوا فی سبيل الله الذين يقاتلونكم، ولا تعتدوا. ان الله لا يحب المعتدين» آيت كريمه‌سنك نسخه‌سيدر.

«واصبر. وما صبرك الا بالله. ولا تحزن عليهم، ولا تك فی ضيق مما يمكرون»

صبر ايتمك هر انسان حقنده خير اولوب واجب دگل ايسه‌ده، سنك حقكده، يا محمد، صبر واجبدر، سن هر حالده صبر ايت، اذالرينه غم يمه، ايتدكلری مكرلرندن قلبكه طارلق ويرمه.

«ان الله مع الذين اتقوا، والذين هم محسنون»

الله حضرتلری الله رضاسی نامنه انتقامدن ممكن قدر صاقنور متقيلرك، همده انسانلره احسان هم شفقتله معامله ايدر محسنلرك معيتلرنده بولنور. اللهك معيتنه نصرتنه رغبت ايدر ايسه‌كز، انتقامدن مقابله‌دن ممكن قدر صاقلانوب، هر حالده احسان هم شفقت اوزرنده معامله قيلكز.

انسان قرآن كريمده متعدد سوره‌لرنده شو معنی‌ده كلمش آيت كريمه‌لری تلاوت ايدوب، افاده‌لرينه واقف اولور ايسه، حسابی يوق آيت كريمه‌لری سيف آيتلريله نسخ ايتمك حقنده ينكل آغزدن سويلنمش سوزلره تعجب ايدر. قدسيتی، بشر همجنس قدرتلرندن خارج اولور درجه‌ده معجزلكی اعتقاد قيلنور قران كريمك حسابی يوق آيتلرينی اوقدر بيوك جسارتله نسخ ايدر انسانلره بر قدر استغراب كوزيله نظر ايدر. آيت كريمه‌لری نسخ حقنده سويلنمش سوزلرك عموميتله اهميتسزلكنه قناعت حاصل ايدر.

بزه كوره، صبر، صفح، اعراض، احسان، لين آيتلرينك هيچ بری منسوخ دگلدر. شرف دائره‌سنده عزت مركزنده قراری تأمين قيلنمش ايكن، اسلاميت هر وقت احسان، لين يوللريله حركت ايدر. سيف آيتلری شو الك اساس حقيقتی، نسخ ايتمك ايچون دگل، بلكه تأييد هم تأبيد ايتمك ايچون اينمش ايدی. لكن........

VIE фондов Российской национальной библиотеки

بز منسوخلغی اجماعله یا اکثریتله دعوی قیلنور شو اوچ آیت کریمه‌یی شاهد قیلوب، اهل نسخڭ سوزلرینی تمامیله قطعی صورتده نسخ ایتمش کبی اولدق. منسوخلغی دعوی قیلنمش دیگر آیتلرڭ ذکرینه ایندی حاجت قالمامش کبی اولدی. بوڭا علاوه، او آیتلرڭ هر برنده اهل نسخڭ اوزلرینڭ اختلافلری بولنوب، نسخ دعوی ایدنلرڭ هر بری آیت کریمه‌یی دگل بلکه اوزینڭ تفسیرینی نسخ ایتمش اولوب قالور. بوندن صوڭ. بز منسوخ آیتلری دگل، بلکه قران کریم آیتلرنده نسخڭ وقوعنه دلالت ایده بیلور بر ایکی آیت کریمه‌یی تلاوت قیلوب، او آیت کریمه‌لرڭ معنالرینی بیان ایده‌یك.

٤) «ما ننسخ من آية او ننسها نأت بخير منها اومثلها. الم تعلم ان الله على كل شیء قدير. الم تعلم ان الله له ملك السماوات والارض. وما لكم من دون الله من ولی ولا نصير. ام تريدون ان تسألوا رسولكم كما سئل موسى من قبل ومن يتبدل الكفر بالايمان فقد ضل سواء السبيل.»

بو راده اوّلگی آیت کریمه‌ده «من آية» دن قران کریمده تلاوت قیلنور آیت کریمه‌لر اراده قیلنه‌ماز. زیرا آیتڭ خاتمه‌سی هم‌ده صوڭ کلمش ایکی آیت کریمه بونی ابا ایدر. بلکه نبیلردن برینڭ نبوتنه رسالتنه برهان اولمق صفتیله کلمش معجزه‌لر مرادلر.

شو تقدیرده شو آیت کریمه‌لرڭ معناسی: نبیلرڭ نبوتنه برهان قیلنمش معجزه‌لردن آیتلردن برینی نسخ ایدر ایسه‌ك، یا تأخیر قیلوب اونوتدرور ایسه‌ك، افاده‌سی بیانی دلالتی دها گوزل معجزه‌لری ایندره بیلورز. اللهڭ قدرتی کیڭدر، کوکلرده یرلرده وار شیلرڭ هر بری اللهڭدر. یا سزده، موسی قومی کبی، عناد یولیله رسولڭزدن یوقبار معجزه‌لری محال شیلری طلب‌می ایده‌جك‌سز! ایمان ایتمك لازم ایکن، بر انسان عناد ایدر ایسه، طوغری یولدن آزمش یازمش اولور.

زمانڭ عصرڭ اختلافیله عقل بشر ترقی ایدر ایسه، معجزه‌لر، یعنی رسالت برهانلری البته طبیعی صورتده مختلف اولور. اسکی عصرلرده صالح

ناقه‌سی، موسی عصاسی معجزه اولمش ایسه، شو کون نبی اسلامڭ قران کریمی دها گوزل معجزه اولور.

۵) «واذا بدلنا آیة مکان آیة، والله اعلم بما ینزل، قالوا انما انت مفتر. بل اکثرهم لا یعلمون. قل نزله روح القدس من ربك بالحق لیثبت الذین آمنوا، وهدی وبشری للمسلمین.»

شو ایکی آیت کریمه‌یی قران کریمڭ نظمنه سیاقنه ترتیبنه موافق صورتده تفسیر ایدر ایسه‌ك، معنالری علی التقریب شویله اولور:

«اوّلکی کتابلرڭ بر حکمی بدلنده دیگر بر حکمی ایندرور ایسه‌ك، الله ایندره‌جگی شیلری دها گوزل بیلور ایکن، او وقت «سن، یا محمد، مفتری سن. بزم شریعتمز کتابمز هیچ بر وقت منسوخ اولماز!» دیه‌جکلر. آنلرڭ اکثری عصرلرڭ اختلافیله شریعتلرڭ اختلافلرینی بیلمزلر. بیلنلری وار ایسه، عناد ایدر. دی: شو قران کریمی ربڭدن روح القدس ایندردی، مؤمنلری حقلق هم مصلحت اساسلرنده قرار ایتدرمك، مسلملره هدایت هم بشارت اولمق ایچون.»

شو آیت کریمه‌ده ذکر قیلنمش تبدیل — قران کریمڭ آیتلرندن برینی نسخ معناسنده اولاماز. بلکه قران کریمدن قبل اینمش کتابلری نسخ معناسنده‌در. زیرا قران کریم آیتلرینی نسخ ایتمك‌ده تثبیت، هدایت، بشارت کبی شیلر بولنه‌ماز، «قل نزله روح القدس» جوابی‌ده او قدر مطابق موافق اولاماز. «ولقد نعلم انهم یقولون انما یعلمه بشر» آیت کریمه‌سی‌ده او تقدیرده او قدر مناسب اولماز. زیرا «قل نزله روح القدس» آیت کریمه‌سیله «ولقد نعلم» آیت کریمه‌سی — تورات صوڭنده دیگر بر کتابڭ ورودینی انکار ایدر یهودلره، یا سمای الوهیتدن قران کریمڭ نزولینی انکار ایدر عربلره جواب اولمق مقامنده کلمشدر. شو ایکی آیت کریمه شو مقام‌ده جواب اولا بیلور، لکن بر آیتڭ دیگر بر آیتله منسوخلغنه تمسك بهانه‌سیله اعتراض ایدر معاندلره شو ایکی آیت کریمه آچیق صورتده جواب اولاماز.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

قران کریمڭ نظمی سیاقی، آیت کریمه‌لرینڭ ترتیبی بزم تفسیرمزی تأیید ایدر ایسه، "واذا بدلنا آیة مکان آیة" آیت کریمه‌سی قران کریم آیتلرنڭ نسخڭ وقوعنه البته دلالت ایتمز.

"قران کریم آیت کریمه‌لرنده نسخ یوقلق" کبی اڭ مهم بر مسئله‌ده، یوقاریدن شورایه قدر سرد قیلنمش بیانمز برکه‌سنده، بزم فکرمز آچیق صورتده ثابت اولا بیلمش اولسه کرك. بوڭا تبعاً "وعلی الذین یطیقونه فدیة طعام" آیت کریمه‌سنده نسخ یوقلق‌ده البته ثابت اولور.

نسخ مسئله‌سنده اهل علمڭ عمومنه یاخود جمهورینه بن ایکی اڭ مهم نقطه‌ده مخالفت ایدرم.

۱) آیت کریمه‌لرڭ حکملرینی نسخ ایتمك مسئله‌سی.

احکام شرعیه‌ده نسخ نه قدر طبیعی بر حال ایسه‌ده، قران کریمڭ آیت کریمه‌لرنده نسخ واقع اولمامشدر. شو حقیقتی بوراده ایضاح ایتدك.

۲) تلاوتی نسخ ایتمك مسئله‌سی.

شو مسئله فوق الغایه مهم، بیوك مسئله‌در.

"خلیفه ابو بکر رضی الله عنه حضرتلرینڭ عهدنڭ، زید بن ثابت حضرتلرینڭ قلمیله یازلمش مصحف احرف سبعه‌یی تمامیله جامع ایدی. خلیفه امام عثمان رضی الله عنه حضرتلرینڭ خلافتنده، زید بن ثابت حضرتلرینڭ قلمیله یازلمش سکز مصحف "احرف سبعه" دن یالڭز بری اوزرینه جمع قیلنوب، احرف سته اجماع قراریله، یا اڭ صوڭ عرضه اشاره‌سیله منسوخ اولدی."

شو سوزی اهل علم گویا بالاتفاق سویله‌مشدر. بن شو سوزی هم حیرتله هم تعجبله تلقی ایدر ایدم. مسئله‌یی اوزون زمان امتدادنده تفصیلاتیله تفتیش ایدر اولدم. عاقبت "رحمت الهیه عمومیتی" برکه‌سنده مسئله حل قیلندی. شاطبیه مقدمه‌سنده اهل علمڭ سوزلرینی قطعی شاهدلر اعانه‌سیله ابطال قیلوب، اوز فکرمی آچیق صورتده بیان ایتمش ایدم. "العقیله" شرحنده "نسخ مصاحف" تاریخنه دائر شیلری یازار ایکن، فکرمی یازدم.

بڭا کوره، قران کریمڭ نظمی، هر بر کلمه‌سی "کما نزل" باقیدر، محفوظدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

احرف سبعه‌دن هیچ بر حرف هیچ بر نقطه نسخ قیلنمامشدر. یالکز ارض عربده محصور قالمق ایچون گنه دگل، بلکه یر یوزینك هر یرینه، صوڭ کله‌جك انسانلرك هر برینه تبلیغ قیلنمق ایچون اینمش قران کریمك هیچ بر حرفی نسخ قیلنه‌ماز. وسعت کسب ایتمش عالم اسلامیت‌ده قرق سنه امتدادنده متواتر اولمق صفتیله دوام ایده کلمش احرف سته‌یی حضرت عثمانك بر فرمانیله یاخود ناسخلرك همتیله اونوتدرمق، ممکن دگل، اك بیوك بر محالدر.

بنم فکرم اهل علمك اجماعنه مخالف کبی ایسه‌ده، برهانیله تأیید قیلنمش اولمق جهتیله، هم‌ده قران کریمك مقدسلگنه عصمتنه یالکز بر اساس اولا بیلمك شرفیله، اهل اسلامك تقدیرینه نائل اولاجق اولسه کرك.

اسلامیت نظرنده اهمیتی بیوك بویله مسئله‌لرده اهل علمك فکرلریله اوز فکرمی علی العاده وزن ایدرم. اسکی‌ده سویلنمش فکرلری میزانك بر کفه‌سنه، اوز فکرمی دیگر کفه‌سنه وضع ایتدك‌ده، قران کریمك حرمتی عصمتی برکه‌سیله اولسه کرك، بنم افکارم کفه‌سی هر دفعه راجح اولور، آغر کلور ایدی. شو نجاحك برکه‌سیله بنم املم، عزمم قوّت کسب ایتدی. روزه مسئله‌لری کبی او قدر مشکل دگل مسئله‌لرده اصابتم تأمین قیلنمش کبی کورندی. „وعلی الذین یطیقونه فدیه„ آیت کریمه‌سنك محکملگی اثبات قیلندقدن صوڭ، روزه آیت کریمه‌لرینك تفسیرینه دوام ایده‌یك.

„فمن تطوع خیراً فهو خیر له.„

تطوع — یا „طوع„ دن یاخود „طاعة„ دن مشتقدر. طاعت کلمه‌سندن اشتقاقی تقدیرنده شو آیت کریمه معناسی:

بر آدم خیر امیدیله طاعت یوکله‌یه‌جك اولور ایسه، او آدمه روزه خیردر.

روزه — صایی آز „ایام معدوده„ ده‌گنه فرض قیلنوب، دها زیاده‌سی واجب دگل ایسه‌ده، انسان اوز اختیاریله دیگر کونلرده روزه طوتار ایسه، فائده‌سی ثوابی برکه‌سی جهتیله، روزه خیر اولور. فرضیت جهتیله روزه معدود کونلره محصور ایسه‌ده، فضیلت جهتیله محصور دگلدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

«عبادت امیدیله خیر قصد ایده‌جك انسان ایچون خیر روزه‌در» معناسنه قایتور بلیغ برخطاب ایله انسانلری روزه‌یه دعوت یولیله «فمن تطوع خیراً فهو خیر له» آیت کریمه‌سی اینمش اولسه کرك.

«وان تصوموا خیر لکم ان کنتم تعلمون.»

بیلور ایسه‌ڭز، سزڭ روزه‌ڭز سزڭ ایچون دها خیرلیدر.

اراده‌ڭزی تربیه، ایمانڭزی تقویه مصلحتلری روزه‌ده البته بولنوب، بدن ریاضتی، تن سلامتلگی کبی مصلحتلرده بولنه‌بیلور. بونی آڭلار ایسه‌ڭز، روزه‌ڭز البته خیر اولور.

«فمن تطوع» خطابیله «وان تصوموا» خطابی — مرض، سفر کبی رخصت اهللرینه مخصوص خطاب دگل، بلکه عموم مؤمنلره توجیه قیلنمش خطابدر.

«شهر رمضان الذی انزل فیه القران هدی للناس وبینات من الهدی والفرقان»

بری کونلری مجمل، دیگری کونلری معین ایکی مستقل خطاب ورودینڭ وجهلرینی یوقاری‌ده تفصیلاتیله (۷٦ — ۸۲) یازمش ایدم. ایندی بوراده شو آیتڭ ترجمه‌سینی دگل، بلکه قیصه تفسیرینی نقل ایده‌یم:

«رمضان آیی که آنده قران کریم اینه باشلادی، انسانلره هدایت اولمق، همده حقی باطلدن نوری قاراڭلقدن تمییز ایدر بیانڭ هدایتڭ هر آدم آڭلار بیناتی اولمق صفتیله.»

درست، قران کریمڭ آیتلری «بینه» در. راویلرڭ روایتلرینه، مجتهدلرڭ تفسیرلرینه محتاج اولماز، آڭلانور. رموز دگلدر، بیوکلره روحانیلره مخصوص اسرار دگلدر. الیله مصحف آلا بیلور هر بر انسان — عقلیله قران کریمی فهم ایده بیلور.

«فمن شهد منکم الشهر فلیصمه»

شو آیت کریمه تفسیری، معناسی یوقاری‌ده (۸۰ — ۸۳) بیان قیلنمش ایدی.

«ومن کان مریضاً أو علی سفر فعدة من ایام اخر» تفسیری‌ده تفصیلاتیله سبقت ایتدی.

شو آیت کریمه ایله اوَّلگی آیت کریمه‌ده من حیث المعنی فرق یوقدر. درست، اوَّلگی آیت کریمه‌ده «فمن» فا ایله، شو آیت کریمه‌ده «ومن» واو ایله؛ اوَّلگی آیت کریمه‌ده «منکم» قیدی وار، بوراده — یوق. شو قدر فرق واردر. لکن شو فرق — معنی اختلافیله دگل، بلکه ترکیب کلام مناسبتیله‌در. زیرا اوَّلگی آیت کریمه جمله استینافیه، شو آیت کریمه «فمن شهد منکم الشهر» آیت کریمه‌سنه عطف قیلنمش جمله عطفیه‌در. بوڭا کوره اولسه کرك، «منکم» قیدندن‌ده استغنا حاصل اولمشدر.

اوَّلگی آیت کریمه‌یی تفسیر ایدر ایکن سویله‌مش ایدك: مرضڭ هم فعلیتی هم احتمالی، اما سفرڭ یالگز فعلیتی عذردر. نصل اولسه‌ده جهتلرڭ بریله زحمت یا کوچلك ویرور روزه فرضیتی «وعلی الذین یطیقونه فدیه» آیت کریمه‌سنڭ دلالتنه کوره، بدل مقابلنده اسقاط قیلنمشدر. مرض، سفر کبی عذرلرڭ خصوصیتی هیچ بر صورتله معتبر اولمایوب، ضرر ترتبی، مشقتڭ فعلیتی کبی معنالر عذردر دیمش ایدك. اشته شو حقیقتی عمومیتله دها گوزل صورتده بیان ایچون قران کریم دیمش:

«یرید الله بکم الیسر ولا یرید بکم العسر»

الله سزه آسانلغی اراده ایدر، مشقتی اراده ایتمز.

بوراده اراده تکوین اراده‌سی دگل، بلکه تشریع اراده‌سیدر. محبت، رضا، امر معنالرینی افاده ایدر. یعنی اللهڭ محبتی رضاسی آسانلق‌ده بولنور. عبادت قصدیله مشقتی الله سومز.

شو آیت کریمه شرع شریفڭ تیسیر قاعده‌سنه ابتناسینی نظمیله عمومیتله بیان ایدوب، سیاقیله روزه مسئله‌لرینه عائددر. «ومن کان مریضاً او علی سفر فعدة من ایام اخر» آیت کریمه‌سندن مستفاد معنایی تعمیم یولیله «وعلی الذین یطیقونه فدیه» آیت کریمه‌سندن آڭلانور معنایی تأکید طریقیله کلمشدر. ضرری اولاجق، یاخود مشقتی وار روزه‌لر حقنده عموماً رخصتڭ وجودینی تأکید صورتیله بیان ایدر. «یرید الله بکم الیسر» جمله‌سیله اکتفا ایتمه‌یوب،

"ولا يريد بكم العسر" جمله‌سيله‌ده تأكيد قيلنمشدر. سفر مشقتلرينى عذر ايتمش شارع حكيم دها بيوك مشقتلرى، شبهه يوق، البته عذر ايدر. يوقسه "يريدالله بكم اليسر ولا يريد بكم العسر" آيت كريمه‌سى -- معناسى يوق بر جمله، مناسبتى يوق بر سوز اولور ايدى. شو دعوامزى ياخود شو حقيقتى، "قياس" مسئله‌لرينى بسط ايتدكدن صوڭ، دها آچيق لسانله انشاءالله بيان ايدرز.

"ولتكملوا العدة، ولتكبروا الله على ما هداكم، ولعلكم تشكرون."

شو آيت كريمه "يريدون ليطفئوا" تركيبى قبيلندن اولوب "اليسر" نظمنه معطوف اولسه كرك. شو تقديرده آيت كريمه معناسى:

"عدتى تكميل ايله‌جككزى، سزى هدايتى ايچون خدايى تعظيم ايله‌جككزى الله اراده ايدر. شايد سز شكر ايدرسز." سزڭ اوزڭزه فائده‌سى بيوك عبادتلره حكملره سزى هدايت ايتدى، تيسير قاعده‌سيله عملى سزه مشروع قيلوب، رخصتلرڭ الڭ كيڭ قاپولرينى سزه آچدى، هر خصوصده آسانلغى سزه اراده قيلوب، مشقتى آغرلغى سزدن رفع ايتدى. شو احسانلرڭ قدرلرينى بيلوب، سز شايد شكر ايدرسز.

انسانڭ هم عقلنه هم وجداننه حسياتنه قناعت ويرور شو جمله الهيه‌لرى انسان اوقور ايسه، روزه مسئله‌سنده بزم دعوامزى ثابت بر حقيقت اولمق صفتيله انشاء الله قبول ايدر. "سفرده روزه" مشقتلرندن دها بيوك مشقتلر عذر اولماسه ايدى، شو آيت كريمه‌يى امتنان طريقيله ذكر ايتمكده بر معنى بولنماز ايدى.

شو آيت كريمه‌ده "العدة" كلمه‌سى تعريفله ذكر قيلنمش ايسه‌ده، رمضان شهرينه اضافه‌يى افاده ايدر "عدة الشهر" كبى تعبيرله ذكر قيلنمامش. شو سوز انسان سوزى اولسه ايدى، بز زحمتلنمز ايدك. لكن معجزلكى اعتقاد قيلنور قرآن كريم سوزى اولدقدن صوڭ، بوڭا بر نكته آرامق بولمق البته لازمدر.

بوڭا نكته اولا بيلور بر بيانى "اياماً معدودات" آيت كريمه‌سينڭ تفسيرنده بز تقديم ايتمش ايدك. برى مجمل، ديگرى مبين ايكى خطاب

Из фондов Российской национальной библиотеки

ورودینه بر سبب آرار ایکن، او نکته‌یی اثبات قیلنمش بر حقیقت صورتیله کوسترمش ایدك. «کتب علیکم الصیام» — «ایاماً معدودات» خطابی عموم انسانلره یر یوزینڭ هر یرینه عائد اولا بیلور عمومی خطابدر، «فمن شهد منکم الشهر فلیصمه» خطابی — کیچه‌لری کوندوزلری معتدل اولوب آیلری منتظم یرلره نسبتله اینمش خصوصی خطابدر. عمومی تکلیف‌ده رمضانڭ خصوصیتی معتبر دگلدر دیمش ایدك. بوڭا کوره اولسه کرك «ولتکملوا العدة» جمله‌سنده «العدة» رمضانڭ خصوصنه اضافه‌سز ذکر قیلنمشدر. «ایاماً معدودات» خطابی کبی یر یوزینڭ هر یرینه نسبتله عمومیتی افاده ایتمك ایچون اولسه کرك «ولتکملوا العدة» تعبیری اختیار قیلنمشدر.

«یر»ڭ کره‌لگی — قطعی بر حقیقتدر. یرڭ معتدل منطقه‌سنده کیچه‌لر کوندوزلر هفته‌لر آیلر معتدل هم منتظم ایسه‌ده، ایکی طرفده بارد منطقه‌لرده، یرڭ کره‌لگنه کوره، کیچه‌لر کوندوزلر آیلر منتظم دگلدر. اویله یرلرده علی التعیین رمضانی اعتبار ایتمك البته ممکن دگلدر.

بوڭا کوره قران کریم روزه آیت کریمه‌لرینی ترتیب ایدر ایکن، هم اوّل هم صوڭ، کونلرڭ عددینی مجمل صورتده ذکر قیلوب، اورتاده علی التعیین رمضانی ذکر ایتمش اولسه کرك.

اڭ دقیق هم اڭ مهم معنالری اڭ آچیق تعبیرله یا اڭ گوزل ترتیبله افاده‌سنه کوره، بز قران کریمی معجزدر، کلام الهیدر اعتقاد ایدرز. بیك فقیهڭ قلمیله لسانیله بیان قیلنه‌ماز معنالری ایکی اوچ جمله‌ده، اولا بیلور احتماللرڭ هیچ برندن غفلتسز بیان ایده بیلور ایسه، البته اویله کلام معجز اولور، اللهڭ کلامی اولا بیلور.

روزه آیت کریمه‌لرینڭ مقصدمزه متعلق تفسیری بوراده تمام اولدی. دعوامز، انشاءالله، تمامیله اثبات قیلندی، یاخود لااقل، اثبات قیلنه یازدی.

دعوامی فقیهلر نظرنده دها اساسلی صورتده اثبات ایده‌یم داعیه‌سیله بوندن صوڭ شو رساله‌ده قیاس مسئله‌لرینی بیان ایده‌جك اولدم.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

قیاس مسئله‌لرینی‌ده بیان ایتمکدن بن بر قاچ فائده امید ایدرم:

۱) روزه مسئله‌سی کبی مهم هم بیوك بر مسئله دینیه‌ده بنم فکرمی مطالعه ایده‌جك ذوات کرامك قلبلرینه قناعت هم اطمینان حاصل اولور. زیرا مسائل فقهیه‌یی حل ایچون لازم اصول فقهك کلیه‌لرینی علی قدر الحاجه احاطه‌م تأمین قیلنمش کبی کورنور.

۲) غفلتله متهم اولا بیلمك بلیه‌سندن قوتولمش اولورم.

۳) کتب فقهیه‌ده سویلنمش‌ده قالمش بایتاق اشتباهلر انشاءالله دفع قیلنور.

٤) اولا بیلور اعتراضلرك طعنلرك یوللری قاپانمش اولور.

٥) کتبخانه‌لری بنم کتبخانه‌م قدر بای دگل برادرلرم طلبه‌لره، محترم امام افندیلره — اصول فقه کتابلرنده شریعتك دورت رکنلرندن بری اولمق صفتیله تفصیل قیلنور — قیاس مسئله‌سنده قرار آلا بیلور صوك سوزی، حاضرلنمش بر یرده طوپلانمش صورتده تعجیل ایتمش اولورم.

قیاسك حجه‌لگی مسئله‌سی کتب اسلامیه‌ده غایت کیك میدانلر آچمش، غایت بیوك اهمیت کسب ایتمش علمی بر مسئله‌در. حجه‌لگی ضررینه فائده‌سنه سوق قیلنمش قوّتلی دلیللرك او کیك میدانده هم دهشتلی هم گوزل مبارزه‌لرینی تماشا ایتمك رغبت قیلنه بیلور مفید بر منظره علمیه اولسه‌کرك. هر بر طرفك عرض ایده بیلدکلری قوّتلی حجه‌لری ایشتدکدن کوردکدن صوك، حقیقتی اصابتی غنیمت ایتمش طرفی عدالت طریقیله التزام ایتمك — حقیقتی آرار اهل فکرك مقدس وظیفه‌سی اولسه کرك.

٦) تفصیلاتیله بیان قیلنمش قیاس دعوامی اثبات خصوصنده بنم ایچون قوّتلی بر دلیل اولور.

شو فائده‌لری، علی‌الخصوص، اوّلگی فائده‌یی امید قیلوب، شوراده قیاس مسئله‌لرینی علمی اسلوب‌ده بیان ایتمکی مناسب کوردم.

قیاس.

اصول فقه کتابلرنده تفصیلاتیله، منطق کتابلرنده علی الاجمال، قیصه صورتده بیان قیلنور قیاس دلیلنڭ برهانڭ بر رکنیدر، بر نوعیدر.

لکن دلیل نه‌در؟ برهان نه‌در؟

اهل تألیفڭ اکثری دلیلی برهانی تعریف ایدرلر ایکن، مناظره‌ده مباحثه‌ده اوزلرینڭ خصملرینه غلبه جهتلرینی کوزده طوتوب، «برهان، دلیل: دعوایی، مطلوب بر حکمی حقیتلری قبول قیلنمش دیگر حکملرڭ اعانه‌سیله اثبات ایدر مقدمه‌لردر.» دیمشلر.

درست، دلیلڭ برهانڭ الڭ مهم فضیلتی — خصمڭ کوزنده دعوایی اثبات جهتی ایسه، او وقت شو تعریف گوزل تعریف اولور. لکن اهل علم نظرنده برهانڭ اهمیتی «حقیقتی قبول قیلدرمق» ده دگل، بلکه حقیقتی آرامق‌ده بولمق‌ده‌در. یعنی برهان‌ده دلیل‌ده الڭ مهم جهت اثبات جهتی دگل، بلکه معلوم دگل بر یگی حقیقتی کشف ایتمک‌ده، یاخود «فرضیه» نامیله تخمینی ظنی اولمق صفتیله قبول قیلنوب کلمش بر حقیقته قطعیت رنگی ویره بیلمک‌ده‌در.

اویله ایسه، برهان‌ده الڭ مهم جهت اثبات جهتی اولمایوب، بلکه مجهوللرڭ برینی کشف جهتی، حقیقتلرڭ برینه هدایت ارشاد جهتی اولور. برهان الڭ اوّل حقیقته انسانی ارشاد ایدر، صوڭره او بولنمش حقیقتی دیگرلره‌ده قبول قیلدرمق غرضیله اثبات ایدر. برهان‌ده وار اهمیت جهتلری حساب قیلنور ایکن، اثبات جهتی اوچنجی دورتنجی درجه‌لره قالور.

برهانڭ الڭ اوّلگی اهمیتی — حقیقتی کشف ایدر یوللره انسانڭ فکرینی جلب ایتمک. بو — بر. او یوللرده حرکت ایدر ایکن، انسانڭ فکرینه رهبر اولمق. بو — ایکنجی. عاقبت انسانی حقیقته ایصال ایتمک. بو — اوچنجی. حقیقتی بولمش انسان، استرسه، نشر ایدر، اشته او وقت حقیقتی دیگرلره قبول قیلدرمق ایچون برهانیله او حقیقتی اثبات ایدر. اثباتڭ اهمیتی یا غایت اوفاق یاخود الڭ صوڭ بر اهمیت اولور. برهان ارشادیله

Из фондов Российской Национальной библиотеки

بولنمش بر حقیقتی کتم ایدر انسان حقنده اثباتنڭ ذره قدر اهمیتی یوقدر.

درست، دعوت ایدر انبیای کرام، همده علوم نشر ایدر حکمای عظام، ارباب معارف، اهـل تعلیم حقنده اثباتنڭده بیوك اهمیتی واردر، لکن هر حالده الڭ صوڭ اهمیتدر.

بیوك انسان معلم اول آریستوتیل منطق قانونلرینی وضع ایدر ایکن، اوز زماننده شهرت کسب ایتمش صوفیزم صناعتنه، قوّت هم اعتبار کسب ایتمش صوفیستلره مقابله ایده بیلمك غرضیله‌گنه وضع ایتمش اولسه کرك، که منطق قانونلرنده الڭ مهم مصلحت «خصمڭ مغالطه‌لرندن صاقلانمق مصلحتی» کبی کوسترلمشدر. بوڭا کوره اولسه کرك، منطق «علم بقوانین تعصم مراعاتها الذهن عن الخطا فی الفکر» تعریفیله تعریف قیلنوب، منطقدن حاصل اولا بیلور فائده «خطادن صاقلانمق» افاده‌سنده درج قیلنمشدر. یعنی منطقڭ بر فائده ایجابیه‌سی یوق، بلکه یولدن یازمامق، خطا فکرلره توشمه‌مك کبی یالـڭز فائده سلبیه‌سی‌گنه وار دیمکدر.

ابتدائی انسانڭ فکری عقلی — حسیاتیله بر درجه‌ده ایدی. او وقت فکر کوزدن قولاقدن اوزاق کیده‌مز ایدی. فکرده حرکت بولنمش ایسه، یالـڭز حسیات دائره‌سنده، حواسڭ تبعیتنده اولور ایدی. صوڭ زمانلرده انسانڭ فکرنده اوز باشنه علی الاستقلال حرکت باشلانمش اولسه کرك. حسیات دائره‌سندن طیش حرکت ایدر ایکن، حواس کبی رهبر یوقلق حسبیله، فکر بر اصابت ایتمش ایسه، بیڭ مرتبه خطا ایده کلمشدر. بولمق چیقارمق لذتلرینی طاتیمش انسانڭ فکرنده حرکت زیاده‌لشمش، قاراڭلق یوللرده حرکت زیاده‌لشدکجه یولدن یازمق خطا ایتمك بلیه‌لری‌ده او قدر زیاده‌لشمش اولسه کرك. بوننڭ تأثیریله انسان الڭ اوّل «خطادن صاقلانمق» چاره‌لرینی‌گنه دوشنمش اولسه کرك. زیرا او وقت انسانڭ الڭ بیوك حاجتی خطادن صاقلانمق جهتی اولمشدر. شو بیوك حاجتی تسویه غرضیله وضع قیلنمش منطق قانونلرنده بیله الڭ مهم مقصد اولمق صفتیله «خطادن صاقلانمق» فائده‌سی کوسترلمش اولسه کرك.

البته «صاقلانمق» دورنده وضع قیلنمش «منطق» لڭ اهمیتی‌ده یالـڭز صاقلامق فائده‌سی اولور.

صاقلانمق دورلری کچدی کتدی. آرامق، بولمق دورلری کلدی، حلول ایتدی. «صاقلار منطقلرڭ» اهمیتی قالمادی. ایندی کشف ایدر، هدایت ایدر منطق لازمدر.

اسلام فیلسوفی بیوك انسان صوقور ابو العلا حضرتلری «اللزومیات» ده دیمش:

اذا قرن الظن المصیب من الفتی　　بتجربـةٍ جاءَ بعلم غیـوب
وان جیوب السرد من سبل الردی　　اذا لم یکن من تحت نصح جیوب

یعنی انسانڭ طوغری باقار عقلیله، دوام ایدر تجربه‌سی برلشسه، همه مجهوللری، غیب اولان شیلری کشف ایدرلر. کوڭلڭده محفوظ مقدمه‌لر حق دگل ایسه، او وقت منطق قانونلری هلاك یوللری اولور قالور.

عالم وجودڭ نهایتی یـوق خزائن الهیه‌سندن مجهوللری آرامق بولمق ایچون ابو العلا حضرتلرینڭ فلسفه‌سنه کوره طوغری باقار عقل، دوام ایدر تجربه کافیدر. حقیقت — انسان الیله یازلمش کتابلرده دگل، بلـکه الله قدرتیله حکمتیله خلق قیلنمش طبیعت خزینه‌لرنده بولنور. انسان فکریله، یالـڭز صاقلانمق قصدیله تدوین قیلنمش منطق قانونلرینڭ اعانه‌سیله دگل، بلـکه الله طرفندن احسان قیلنمش طوغری کورر عقل، هم اجتهاد آرقاسنده دوام ایدر تجربه برکه‌سیله بولنور. انسانی حقیقته ایرشدرر واسطه — منطق قانونلری دگل، عقلیله تجربه‌سیدر:

قران کریم برهان‌ده اڭ مهم اولمق صفتیله خطادن صاقلامق یاخود دعوایی اثبات ایتمك جهتلرینی رعایه ایتمه‌یوب یالـڭز بیان هم هدایت جهتلرینی اعتبار ایتمشدر.

بیان: یعنی انسانڭ فکرینه مجهول بر حقیقتی کشف ایتمك. هدایت: یعنی مجهول بر حقیقته انسانڭ فکرینی ایرشدرمك. شو ایکی تعبیر برهانڭ اڭ مهم جهتنه اشاره‌در.

لكن بزم فقيهلر، بڭا معلوم دگل، نەدندر، صاقلانمق اصوليله تدوين قيلنمش منطق قانونلرينه تقليد شوقيلەمی، ياخود التزام قيلنمش مذهب مسئلەلرينی ديگر مذهب اهللرينه اثبات ايتمك داعيەسيلەمی، اصول فقه كتابلرنده بيان قيلنور دليللره يالڭز "اثبات" فضيلتی ويروب، بيان، هدايت فضيلتلرينی كلياً اهمال ايتمشلر. علی الخصوص ركن قياس‌ده قياس مسئلەلرينی بيان ايدر ايكن، يالڭز مناظره مباحثه اصوللرينی، خصملره غلبه ايتمك غرضلرينی اعتبار ايتمشلر. بونڭ تأثيريله "ركن قياس" اصول فقه اولمقدن چيقوب، اصول مناظره اصول جدال اولا يازمشدر.

دليل‌ده هم من حيث اللغه هم من حيث الحقيقه ايصال، ارشاد معنالری، برهان‌ده قطعيت، حقيت صفتلری واردر. فی الاصل، دليلڭ برهانڭ وضعلری‌ده حقيقت اولوب، حقيقته ايصال ايتمك ايچوندر. بوڭا كوره دليل، برهان بويله تعريف قيلنه بيلور:

دليل، برهان: انسانڭ فكرينه حقيقتی كشف ايدر، ياخود انسانڭ فكرينی حقيقته سوق ايدر حقيقتدر.

شو تعريف — اصوليون منطقيون نظرنده معتبر دليللرڭ هر برينی حصر ايدەميور ايسەده، علوم، معارف نظرنك، خصوصاً شريعت اسلاميه نظرنده معتبر دليللرڭ هر برينی البته حصر ايدر. زيرا علوم‌ده، اسلاميت‌ده يالڭز حقيتی معلوم دليللر، حقيتی قبول قيلنه بيلور نتيجەلرگنه معتبر اولور. علوم‌ده، اسلاميت‌ده معتبر اولور مقصدڭ خصوصيتنه كوره، تعريف — خاص قيلنمشدر. تعريفدن خارج دليللر، ياخود دليل نامی ويرلمش شيلر — اعتباردن‌ده خارجدر.

برهان، شو خاص تعريفه كوره، حقيقته سوق يا ايصال ايدر حقيقت اولدی. بز بوندن صوڭ دليلی برهانی شو معنی‌ده استعمال ايدرز.

برهان‌ده، يالڭز اصطلاح اختلافيلەمی ياخود بر معنی حسبيلەمی، شو ساعت بڭا معلوم دگل، اصوليون ايله منطقيون اختلاف ايتمشلر.

برهان، منطقیون نظرنده، ایکی یا دها زیاده مقدمه‌لردن ترکیب قیلنور مرکب اولور. اما اصولیون نظرنده برهان یا مفرد اولور، یاخود یالکز بر مقدمه‌دن عبارت اولور.

منطقیون اصطلاحی طلبه‌لرك هر برینه البته معلومدر. بوراده اصولیون نظرینی مثاللریله کوستره‌یك:

١) صانعك وجودی بر حقیقتدر، برهانی کوزمزه کورنور شو «عالم» در.

٢) صانعك برلکی بر حقیقتدر، برهانی یرلرده کوکلرده کورنور «انتظام» در.

منطقیون عرفنده «اورتا حد» تعبیر قیلنور واسطه اصولیون نظرنده برهان اولور. اگرده برهانی قضیه صورتیله عرض ایده‌جك ایسه‌ك، کبری، بیوك مقدمه نامی ویرلمش «مقدمه حاکمه» اصولیون نظرنده برهان اولور.

شو اختلاف هر نه قدر اصطلاح اختلافنه رد قیلنه بیلور ایسه‌ده، اصولیونك اصطلاحی فکرك علی العاده جریاننه، عادی بیانلرده سرد قیلنور برهانلرك شکللرینه دها زیاده موافقدر. زیرا طبیعی صورتده جاری اولور فکرلر هیچ بر وقت منطقك صنعی قالبلرینه تضییق قیلنمایور، طبیعی حالده سرد قیلنور برهانلر منطقده بیان قیلنمش رسمی شکللرده عرض قیلنمایور.

قران کریمده تلاوت قیلنور قطعی یقینی برهانلر، الك آچیق الك مفید نظم اوزرنده کلمشلر ایسه‌ده، هیچ بری «اشکال منطقیه» لباسیله کلمه‌مش. قران کریمده الك بیوك الك قطعی، تمام، هیچ بر حذف قیلنمش مقدمه‌سی یوق برهانلر علی الاکثریت بر مقدمه‌دن عبارت اولور. بوکا شاهدلر:

١) «قل لو کان معه آلهة کما یقولون اذاً لابتغوا الی ذی العرش سبیلا.»

٢) «لو کان فیهما آلهة الا الله لفسدتا.»

شو ایکی برهان، عقل صحیح نظرنده، قطعیدر، ذوق سلیم فهمنه کوره تامدر، حذف قیلنمش طی قیلنمش بر مقدمه‌سی یوقدر. مطلوبك ثبوتی ایچون مقدمه استثنائیه تقدیرینه‌ده حاجت یوقدر. اویله تقدیرلری لغت عربیه تحمل ایتمه‌یور، ذوق عربی اویله تقدیرلردن نفرت ایدر، نهج بلاغت اوتقدیرلری

Из фондов Российской национальной библиотеки

ابا ایدر. تقدیر قیلنه‌جق اولور ایسه، شو برهانلرك نظمی بلاغت شرفندن بالکلیه محروم اولور، نظم‌ده جزالت قالماز. شو نظم لسانی معجز قائلك سوزی اولمقدن چیقوب، بیهوده سویله‌مك‌دن صاقنماز انسانك سوزی اولور.

شو ایکی برهانك هر بری، منطق اصطلاحیله تعبیر جائز ایسه، برر مقدمه‌در، منطقی قیاسك کبرالریدر.

ایکنجی آیت کریمه‌ده اللهك یالگزلغنه عالمك انتظامی دوامی برهان قیلنمشدر.

قران کریم «اله متعدد اولسه ایدی، یر کوك فاسد اولور ایدی» دیمش «یر کوك بولنماز ایدی» دیمه‌مش. بولنمامق، فاسد اولمق آرالرنده البته غایت بیوك فرق واردر. الهلرك تعددینه قران کریم — عدم لاحقی لازم ایتمش. بر قاچ آیت‌ده شو برهانی اعاده ایتمش ایسه‌ده، هیچ بر یرده عدم سابقی لازم ایتمه‌مش، یعنی «متعدد اولسه ایدی، عالم بولنماز ایدی» دیمه‌مش. الاهلرك تعددینه یرك کوکلرك رأساً عدملری دها زیاده لازم ایکن.

البته بونك بر حکمتی واردر. قران کریمك قطعی یقینی برهانلرینی ظنیاتك الك دون درجه‌لرینه ایندره بیلمش کلامیون — کوزی قولاغی وار انسانلرك هر برینی ظاهر اولور «نکته» لردن غفلت ایتمه‌مش اولسه‌لار ایدی، غرورلری بر قدر بلکه تعدیل قیلنور ایدی.

عالم اسلامیت‌ده الك مثهور طائفه: — اوزلرینك سفسطه‌لرینه اوهاملرینه قطعیلك نامی ویروب‌ده، قران کریمك الك قطعی الك یقینی بینه‌لرینی ظواهر عمومیه، ادله لفظیه دیه‌رك ظنیاتدن صایمش، اعتباردن بالکلیه ایندرمش کلامیون طائفه‌سیدر.

«سأصرف عن آیاتی الذین یتکبرون فی الارض بغیر الحق. وان یروا کل آیة لا یؤمنوا بها. وان یروا سبیل الرشد لا یتخذوه سبیلا. وان یروا سبیل الغی یتخذوه سبیلا. ذلك بانهم کذبوا بآیاتنا وکانوا عنها غافلین» آیت کریمه‌سی گویا اهل کلام حقنده اینمشدر کبی. سین استقبال بونی بر قدر

۹ *

تأييد ايدر. حق دگل فلسفياتلريله تكبرلرى، قران كريم آيتلرينى ادله لفظيه تسميه ايده‌رك اهماللرى، قران كريم‌ده بيان قيلنمش برهانلردن، رشد يوللرندن اعراضلرى، فلسفه ناميله‌ظاهر اولور «غى» يوللرينه سلوكلرى — شو دورت وصف، آيت كريمه‌يى اهل كلامك مغرورلرينه حرفياً تطبيق ايدر.

٣) «ولو علم الله فيهم خيراً لاسمعهم. ولو اسمعهم لتولوا وهم معرضون» آيت كريمه‌سنده برر جمله‌دن عبارت ايكى برهان ذكر قيلنمشدر.

اوّلگى جمله «ولو علم الله فيهم خيراً لاسمعهم» جمله‌سيدر.

معناسى: «آڭلامغى اقتضا ايدر قدر جزئى خير آنلرك طبيعتلرنده وار اولسه‌ايدى، الله آنلره آڭلاتور ايدى.» بوراده، اهتدا يوقلغى مقتضى يوقلغيله بيان قيلنمشدر.

ايكنجى جمله «ولو اسمعهم لتولوا وهم معرضون» جمله‌سيدر.

معناسى: «آڭلاته‌چق اولسه‌ده، همان دونرلر ايدى». اهتدا يوقلغى بوراده مانعك وجوديله تعليل قيلنمشدر. يعنى حقيقتى قبول ايتمكدن كبرلرى اهتدالرينه مانع اولمشدر.

شو ايكى جمله‌دن عبارت ايكى برهانڭ هر برى اوز باشنه تامدر. برى مقتضى يوقلغيله، ديگرى مانع وارلغيله استدلال هم بياندر. قران كريم‌ده تلاوت قيلنور برهانلر عموميتله بسيط اولور، يعنى مقدمه‌لردن تركيب قيلنمش اولماز.

درست، قران كريم‌ده متعدد آيت كريمه‌لرده سرد قيلنور برهانلر بولنور. مثلا عم سوره‌سنڭ ابتداسنده «الم نجعل الارض مهاداً» آيت كريمه‌سندن «وجنات الفافاً» آيت كريمه‌سنه قدر اون بر آيت كريمه‌ده بر برهان بيان قيلنمشدر. لكن بونگله برهانڭ مركبلگى لازم دگل. زيرا او اون بر آيت كريمه‌ده انسانڭ همه حاجتلرينه همه مصلحتلرينه طبيعتڭ هر جهتدن موافقتى بيان قيلنوب، هر جهتدن موافق طبيعتڭ وجودى صانعڭ وجودينه برهان قيلنمشدر. «عالم وجودده وار اعتنايى انتظامى كورده، خالقى بيل!» ديمك

اولور. طبیعت‌ده وار اعتنا قطعی حقیقتدر، صانعڭ وجودینه برهان اولمق صفتیله کوسترلمشدر.

بوڭا کوره اولسه کرك، اصولیون برهان‌ده مرکبلگی شرط ایتمه‌مشلر. برهان یا «حد اوسط» دن یاخود مقدمه حاکمه اولان «کبرا» دن عبارت اولوب هر حال‌ده بسیط اولور.

منطقیون نظریله اصولیون نظرینی محاکمه ایتدکدن صوڭ قیاس مسئله‌لرینه کوچمك ایچون، ایندی برهانڭ نوعلرینی بوراده بر قدر حکایت ایده‌یم.

انسان فکر ایدر. فکر انسانڭ اڭ بیوك خاصه‌سیدر. لکن فکر — ذهن‌ده طوپلانمش برکمش معلوماتی بیلمك اویلامق دگل، بلکه او معلوملردن نتیجه‌لر چیقارمقدر.

بر مسئله ریاضیه‌یی حل ایدر ایکن، ویرلمش معلومات اعانه‌سیله بز مجهولاتی بولورز. فکرده — شویله‌در. ذهنمزده حاضر معلومات اعانه‌سیله معلوم دگل بر نتیجه‌یی بولمقدر.

عالم وجودده وار شیلرڭ هر بری بری دیگرینه باغلانمشدر. وجود سلسله‌سنده اوز باشنه قالمش بر حلقه بولنماز. انسانڭ عقلنده حاصل اولور معلومات — ارتباط مسئله‌سنده — عالم وجودده بولنور موجودات کبیدر، معلوماتڭ بری دیگرینه مرتبطدر، بری حاصل ایسه، دیگرینی تحصیل ایتمك ممکن اولور. معلوماتڭ اوز آرا ارتباطلری خاصه‌سنه برهاندن نتیجه‌لره انتقال قانونی تأسیس قیلنمشدر.

منطق، اصول فقه کتابلرنده تفصیلاتیله بیان قیلنور برهان دورت نوعدر: ١) برهان اندراج، ٢) برهان تلازم، ٣) برهان تعاند، ٤) برهان تناسب.

١) اندراج — استقرا، تجربه کبی یوللرڭ بریله حقلقی معلوم حقیقت تحتنه حکمی مطلوب فردڭ اندراجیدر. یاخود دیگر عباره ایله تعبیر ایدر ایسه‌ك، حکمی مطلوب فردڭ اوحکمی مستلزم اولور وسط تحتنه دخولیدر.

مثلا: "هر معدن حرارتی نقل ایدر" کلیه‌سی استقرا، تجربه اعانه‌سیله

Из фондов Российской национальной библиотеки

ثابت اولمش بر حقیقت طبیعیه‌در. کوزمز اوکنده بولنور بر جسمڭ معدنلگی بزه معلوم اولوب، شو کلیه تحتنه اندراجی معلوم اولسه «شو جسم حرارتی نقل ایدر» حکمی بزه حاصل اولور.

«هر مسکر حرامدر» کلیه‌سی شارع حکیمڭ بیانیله ثابت اولمش بر حقیقت شرعیه‌در. بوقال‌ده وار شو شرابڭ مسکرلگی بزه معلوم اولور ایسه، «شو شراب حرامدر» حکمی بزه حاصل اولور.

شو ایکی مثال‌ده نتیجه حصولی اندراج طریقیله‌در. حکمی مطلوب فرد — حقیقت کلیه تحتنه، یعنی او حقیقتڭ موضوعی اولان وسط تحتنه مندرج اولدی‌ده نتیجه حاصل اولدی.

منطق کتابلرنده بیان قیلنور مشهور اشکال اربعه اندراج طریقیله نتیجه ویرور: حکمی مطلوب فرد — حد اوسط تحتنه مندرج اولور. حد اوسط اوز نوبتیله حد اکبر تحتنه مندرج اولوب، او فردڭ اندراجنه‌ده واسطه اولور. بوڭا کوره مقدمه‌لرده ایجاب، هم کلیت شرط قیلنمشدر.

٢) برهان تلازم: ایکی آراده تحققی قطعاً معلوم تلازم اعانه‌سیله ثبوت یا انتفایی اثبات یا کشف ایتمك.

یوقاری‌ده شاهد اولمق اوزره تلاوت قیلنمش آیت کریمه‌لر کبی. «متعدد الاهلر اولسه ایدی، یر کوك فاسد اولور ایدی» برهانی برهان تلازمدر. تعددله فساد آراسنڭ قطعی تلازم واردر. شو ساعت‌ده فساد یوقلغی تعدد یوقلغنه البته برهان اولا بیلور.

٣) برهان تعاند:

انسانڭ هم عادی هم علمی فکرلرینڭ هر بری — کوز کوره معلوم بینه‌لره قانونلره تأسیس قیلنور. فکر قانونی اولمق اوزره منطق‌ده قبول قیلنمش اوچ دورت بینه واردر.

او قانونلرڭ بری — عینیت قانونیدر: هر شی اوز ینڭ عینیدر. انسان هر وقت انساندر، زید هر وقت زیددر. انسان هیچ بر وقت لاانسان اولماز. هیچ بر مفهومی اوزندن سلب ایتمك جائز دگلدر. صبیلره گنه دگل،

Из фондов Российской национальной библиотеки

حتی حیوانلرده‌ده شو حقیقت معلومدر. شو عالم‌ده اوزگروسز، بر حالده طورو یوق ایسه‌ده، شو قانون همان قطعیدر حقدر.

او قانونلرك ایکنجی‌سی — تناقض قانونیدر. انسان، لاانسان کبی ایکی نقیض، آقلق قارالق کبی ایکی ضد هیچ بروقت بر یرده مجتمع اولماز. انسان البته انساندر، لاانسانلق انسان‌ده هیچ بر صورتله بولنه‌ماز.

او قانونلرك دها بری — واسطه یوقلق قانونیدر. ایکی نقیض آراسنده واسطه یوقدر. اجتماعلری ممکن دگل ایکی نقیضك ارتفاعلری‌ده ممکن دگلدر.

شو اوچ قانونك هیئت عمومیه‌سی اوزرینه «برهان تعاند» تأسیس قیلنمشدر. ایکی نقیضك بری بر یرده اثبات قیلنور ایسه، دیگری البته منتفی اولور. بری منتفی اولور ایسه، دیگری البته ثابت اولور.

منطق کتابلرنده بیان قیلنمش قیاس استثنائی یا تلازم یا تعاند طریقیله نتیجه ویرور.

٤) دورتنجی برهان تناسب، تشابه برهانیدر.

شو برهان منطق کتابلرنده، غلط مشهور اولمق اوزره، «تمثیل» نامیله، اصول فقه کتابلرنده قیاس اسمیله ذکر قیلنور. لکن منطقك تمثیلیله اصول فقه‌ده معتبر قیاس آراسنده بیوك فرق واردر.

تمثیل — آراده وار مشابهتی کوروب، حکم‌ده برلکلرینه قرار ویرمکدر.

ایکی شی بزه معلوم برقاچ وصف‌ده بری دیگرینه مشابه اولور ایسه، برینك حکمی دیگرنده بولنه بیلور. مثلا: ایکی آدم — عقل‌ده، ایمان‌ده، توس‌ده، قیافت‌ده بری دیگرینه اوخشار ایسه، اخلاق‌ده برلکلرینه حکم ایتمك ممکندر. وصفلرده اشتراك — کیفیت، کمیت جهتیله نه قدر زیاده اولور ایسه، حکم‌ده اشتراکلری او قدر اعتماد کسب ایدر. زیرا وصفلرله حکمك ایکی شیدن برنده اجتماعلری، هم‌ده او ایکی شیئك بزه معلوم وصفلرده اشتراکلری — تصادف طریقیله اولماسه کرك. بلکه وصفلرله حکم آراسنده بر ارتباط ثابت اولسه کرك، هم او ایکی شیئك وصفلرده اشتراکلری‌ده بر

قبیله‌یه بر جنسه انتساب اثری اولسه کرك. شویله ظنی بر ملاحظه‌یه بناءً، تشابه قانونی — دلیل اولا بیلور.

تشابه قانونی — ریاضی مسئله‌لرده قطعی نتیجه‌لری ویره بیلور ایسه‌ده، دیگر مسئله‌لرڭ هیچ برنڭ اعتماد قیلنه بیلور نتیجه‌لری افاده ایده‌میور. اویله ایسه‌ده، بایتاق جهتلرده انسان ایچون بیوك فائده‌لری واردر. تشابه قانونی — علمی تجربه‌لرڭ اکثرینه بر مبدأ اولا کلمشدر. هوا حاللرنده، حرب امورنڭ، تجارت یوللرنڭ، سیاسی واقعه‌لرده تجربه کورمش آدم هر خصوصده اوزینه مناسب بر حکم ویره بیلور. اولده اولوب کتمش حاللرڭ برینه مشابه بر حال شو کون واقع اولور ایسه، تجربه کورمش آدم تشابه قانوندن استفاده قیلوب، شو حالڭ سببلری نتیجه‌لری حقنده غالباً اصابت ایدر. انسانده «فراست» تعبیر قیلنور عقل اوتکونلگی وار ایسه، او انسان النڭ تشابه قانونی علوم خزینه‌سی اولور.

لکن اهل علم علمی مسئله‌لرده، شریعت اسلامیه امامری مسائل فقهیه‌ده تشابه قانوننه او قدر اهمیت ویرمه‌مشلر. علمی مسئله‌لرده، مسائل فقهیه‌ده بالاتفاق معتبر اولا بیلور قیاس — اثرده یا علتده یا سببده اشتراك معناسنڭ اولان قیاسدر.

اثرده برلك علت برلگنه، علتده سببده برلك اثرلرڭ نتیجه‌لرڭ برلگنه البته دلالت ایدر. اثردن مؤثرینه، مؤثردن اثرینه انتقال — عادی، علمی فکرلرڭ هر برنده قانون اساسیدر. طبیب — متشابه خسته‌لکلره مشترك بر سبب آرار، مؤرخ تاریخی واقعه‌لری، متقارب اولسه‌لار، بر سببله توجیه ایدر. جسملرڭ سقوطی، قمرڭ یر طرفندن، سیاره‌لرڭ قویاش طرفندن مجذوبیتی — طبیعت عالملری نظرنده بر سببڭ اثری کبی تلقی قیلنور. فقیه — علتده مشترك شیلری حکمده بر ایدر. تأثیرڭ علیتڭ قطعیلگنه ظنیلگنه کوره، علتده اشتراك معناسیله قیاس — قطعی اولور، ظنی اولور. علتده یا اثرده اشتراك معناسیله قیاس — فی الحقیقه اشکال اربعه‌دن برینه بلکه علی الخصوص شکل

Из фондов Российской национальной библиотеки

اوّلك اوّلگی ضربنه راجع اولوب، دلالتی قطعی‌هم بدیهی اولور. بوڭا كوره، فقهای كرام قیاسی بنای شریعت‌ده معتبر اصول درجه‌سنه رفع ایدوب، حسابی یوق حكملره قیاسی اساس ایتمشلر.

قیاس — مطلوبی حكم‌ده معلومه الحاق ایتمك.

الحاق — یامشترك بر علّه دلالتیله اولور، یاایكی آراده فرق یوقلغیله اولور.

قیاسی تعریف ایدر ایكن الحاق تعبیری — مشهورده اختیار قیلنمش تعدیه، اظهار، اثبات تعبیرلرندن درسترکدر. زیرا تعدیه طوغری معناسنده مستعمل ایسه، حكمڭ اصل‌ده عدم بقاسنه دلالت ایدر. اما اظهار، اثبات، ابانه كبی تعبیرلرڭ هیچ بری فرعیتی افاده ایده‌میور. زیرا اثبات، ابانه دلیللرڭ هر برنده بولنور.

الحاق ایكی طریقله اولور دیمش ایدك. بری ایكی آراده، اصل ایله فرع آرالرنده، فرق یوقلغیله اولور. شو قسم قیاسڭ الڭ قوّتلی قسمیدر. زیرا فرق یوقلق ثابت اولور ایسه، او وقت حكمڭ ثبوتی اصلیت جهتیله اولور. بوڭا كوره، امام الایمه ابو حنیفه رضی الله عنه حضرتلری شو قسمی حدودده كفاره‌لرده بیله اعتبار ایتمشدر.

قیاسڭ شو قسمنه بر قاچ مثال:

۱) بدوی رمضان كوندوزنده اوزینڭ فراشنه یاتمش، اوز لباسیله بورکنمش. شارع كریم بوڭا كفارت ایجاب ایتمش. بر آدم رمضان كوندوزنده دیگرڭ فراشنه ال اوزاتور ایسه، كفارت بوراده اولویتله واجب اولمق ضروردر. زیرا ایكی آراده فرق یوقدر. حلال حركت كفارتی ایجاب ایتمش ایسه، حرام البته ایجاب ایده‌جك. بدویت، حلیت كبی خصوصیتلر تخفیف فائده‌سنه خدمت ایتمزلر ایسه، تشدید جهتنه هیچ بر وقت سبب اولامازلار.

شو مثالمزده فرع — اصلدن اقوادر.

۲) شارع كریم «من اعتق شركاً من عبد قوم علیه الباقی» دیمش. عبددن اوز حصه‌سینی آزاد ایدر ایسه، دیگر حصه‌سینی‌ده ضامن اولور. عبد علی التمام آزاد قیلنمش كبی اولور.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

بز امه‌یِ ده، بلا تردد، الحاق ایده بیلورز. زیرا اعتاق مسئله‌لرنڭ شارع کریم ارلك خاتونلق خصوصیتلرینی هیچ بر وقت اعتبار ایتمه‌یور. شارعڭ شو تسویه‌سی بزه قطعی صورتله معلومدر، بلکه خاتونلره بویله مسئله‌لرده دها زیاده مرحمت قاعده‌سیله عمل ایدر.

شو مثالده فرع — اصلڭ اوزینه مساویدر.

اگر حکملرڭ برنده رجال ایله خاتونلر آراسنده شارع کریم نظرنده فرق ثابت اولور ایسه، او صورتده قیاس جائز اولماز.

بوڭا مثال: شارع کریم حدودی امه‌لر حقنده تنصیف ایتمشدر. بر امه اوز اختیاریله فاحشه‌یه مرتکب اولور ایسه، «فان اتین بفاحشة فعلیهن نصف ما علی المحصنات» آیت کریمه‌سنڭ افاده‌سنه کوره، محصن خاتونلر حقنڭ ثابت حدڭ یالگز نصفی امه‌لره ثابت اولور.

تنصیف مسئله‌سنده عبدلری امه‌لره قیاس جائز دگلدر. زیرا امه‌لر اسیرلکلری حسبیله، علی الاکثریت تربیه‌دن محروم قالورلار، حقوقلری اعتبارلری بولنماز. تربیه‌سزلك حقوقسزلق اقتضاسیله امه‌لرڭ اوزلرنده حس شرف قالماز، دیگرلرڭ کوزلرنڭ احترامدن نصیبلری بولنماز. طامعلرڭ طمعی خائنلرڭ هجومی قاشنده امه‌لرڭ شرفی عصمتی هر جهتدن آچیق حالڭ، حمایه‌سز قالور. بوڭا کوره، امه‌لرڭ عرضی حرمتی مبذول اولوب مغلوبیتلری آسان اولور. شو ضعیفلك شو مغلوبیت امه‌لرڭ اوزلرینڭ قصورلریله مساهله‌لریله کلمش دگل، بلکه هیئت اجتماعیه‌ده اعتبار قیلنه کلمش نظاملرڭ عادتلرڭ گوزل دگل نتیجه‌لری اولمق صفتیله وجود بولمشدر. لاجل ذلك شارع کریم شو ضعیفلگی شو مغلوبیتی نظر اعتباره آلوب، امه‌لرڭ حدودلرینی تنصیف ایتمشدر.

تربیه کورمه‌مش اولمق، حقوق بولنمامق اقتضاسیله طبیعتلرنده کوکلشمش ضعیفلك مساعده‌سیله امه‌لردن اوز اختیارلریله بر جنایت ادبیه صادر اولور ایسه، شارع حدودی تنصیف ایدر، اما اکراه ایله اولور ایسه، امه‌دن حد

بالکلیه ساقط اولور. نور سوره‌سنده «ومن یکرههن فان الله من بعد اکراههن غفور رحیم» آیت کریمه‌سی اکراه قیلنمش امه‌لردن حدودی اسقاط ایتمش، هم‌ده اسقاطنڭ تنصیفنڭ سببلرینه اشاره ایتمشدر. اسقاط — امه‌لر اوزرینه آسانلقله نفوذ ایدر اکراه اثریدر. تنصیف — امه‌لرنڭ طبیعتلرنده یرلشمش ضعیفلك مغلوبلك اثریدر. بوڭا کوره، عبدلری، تنصیف مسئله‌سنده امه‌لره الحاق جائز اولماز. زیرا عبدنڭ جنایت ادبیه‌سی مغلوبیت اثری دگلدر، بلکه عبددن صادر اولور جنایتنڭ مفسده‌سی قباحتی دها بیوکدر. رقیقلك او جنایتنڭ جزالرینی تخفیف ایده‌مز. ایدرسه، تشدید ایده بیلور.

فقهای کرام تنصیف حدود مسئله‌سنده عبدلری امه‌لره الحاق ایتمشلر ایسه‌ده، آیت کریمه‌لرنڭ معنالرینی ملاحظه ایتدکدن صوڭ، بن اوز فکرمی دها موافق کوردم. فقیهلرنڭ اجماعلرینه مخالفت ایتمك بر قدر دهشتلی حرکت ایسه‌ده، نور آیت کریمه‌سنه تفسیر یازمش قلملرنڭ تحیرلرینی عجزلرینی خطالرینی کورمك بڭا یول آچدی. عربیتی، معناسی، احکام فقهیه‌سی جهتیله همان حل قیلنه‌مامش بر آیتنڭ تفسیرلرده وجودی — کیك فکر میداننه بنی دعوت ایتدی. تفسیرلرنڭ هیچ برنده بولنه‌ماز گوزل بر فائده‌یی طلبه‌لره هدیه صفتیله بوراده یازدم.

قران کریم «ولا تکرهوا فتیاتکم علی البغاء ان اردن تحصناً.» دیمش. یعنی: «جاریه‌لرگزی، پاکلگی اختیار ایدرلر ایکن، فاحشه‌لك سوداسنه کوچله‌مه‌گز.»

بوندن صوڭ قران کریم اکراه قیلور سیدلرنڭ جزالرینی، اکراه قیلنور مسکین جاریه‌لرنڭ حاللرینی بیان یولنده، دیمش:

«ومن یکرههن فان الله من بعد اکراههن غفور رحیم»

شو آیت کریمه جاریه‌لرنڭ اوزلرینی کنایه طریقیله ایکی دفعه ضمیرلرده ذکر قیلوب، رب کریم حضورنده حاللرینی مغفرت، رحمت بشارتلریله بیان ایتمش. اکراه ایدر سیدلری صراحتله «ومن یکرههن» جمله شرطیه‌سیله ذکر

Из фондов Российской национальной библиотеки

قیلوب، جزالرینڭ بیان دائره‌سنه داخل اولاماز قدر بیوکلگنه اشاره ایچون اولسه کرك، جزالرینی حذف ایتمشدر.

لسانی بلیغ، حسیاتی بیوك انسان دهشتلی حاللردن برینی بیان ایده‌جك اولورایسه، قلبنه هجوم ایدر تأثرات اقتضاسیله لساننه انقباض کبی برحال طاری اولورده، لسانی گویا باغلانور، او وقت وجودنده کورنور انفعالات اوحاللرڭ دهشتلرینی الڭ گوزل صورتده ترجمه ایدر. متکلمڭ حالیله لسانی بیان‌ده اشتراك ایدر ایسه، اشته کوڭللری سحر ایدر بیان او وقت حاصل اولور. احیاناً اویله اولورکه لسان افاده‌سندن عاجز معنالری سکوت آسانلقله بیان ایدر. البیان والمعانی کتابلرنده شاهدلریله قبول قیلنمش «الحذف — للتهویل» قاعده‌سی بوندن آلنمشدر.

کتب سماویه عموماً، قران کریم خصوصاً انسانلرڭ اوز لسانلری اوز عرفلریله نازل اولمشدر. انسان — مقصدلرینی بعضاً لسانیله، بعضاً حالیله، بعضاً سکوتیله افاده ایدر. شو بیان اسلوبلرینڭ هر بری قران کریم‌ده کلمشدر. سکوت اسلوبیله بیان قران کریم‌ده کثرتله بولنور.

«ولو ان قراناً سیرت به الجبال، او قطعت به الارض او کلم به الموتی. بل لله الامر جمیعاً.» آیت کریمه‌سی کبی. قران کریم‌ده دهشتی بیوك احاطه‌سی کیڭ جوابلرڭ اکثری ذکر قیلنمامش.

شو آیت کریمه‌نڭ تقریبی صورتده ترجمه‌سی، تفسیری:

«اگر بر قران طاغلری یرلرندن اویناتور، یا یرڭ همه خزینه‌لرینی چیقارتور، یا اولولری سویله‌تور قدر قوّتی حائز اولسه ایدی» ......

شو جمله‌یی ایشیتور انسانلرڭ فکرلرینه کیڭ میدان براقمق ایچون اولسه کرك، بوراده جواب ذکر قیلنمامش. آیت کریمه‌یی تلاوت ایدر انسانلرڭ هر بری اوزینڭ فکرینه قوّتنه کوره، مناسب بر جوابی ملاحظه ایدر.

اهل تفسیرڭ اکثری جواب قیلمق اوزره «لما آمنوا به ولاصروا علی العناد» معناسنه قایتور جمله‌لری تقدیر ایتمشلر. لکن شو معنی هر نه قدر

Из фондов Российской национальной библиотеки

درست معنی ایسه‌ده، «ولو ان قراناً» آیت کریمه‌سنڭ نظمنه دقتله نظر ایدر ایسه‌ك، بوراده مناسب دگلدر. زیرا شو آیت کریمه‌ده قران لام تعریف سز، علمیت‌سز، منصرف صورتده تنوینلی ذکر قیلنمشدر. اگر «ولو ان القران» عباره‌سیله ذکر قیلنمش اولسه ایدی، اهل تفسیرڭ او تقدیرلری فی نفسه درست اولا بیلور ایدی.

او تقدیرلری فی نفسه درست اولور ایدی، لکن قران کریمڭ دیگر آیت کریمه‌لردن معلوم اولمش عرفنه همان موافق اولماز ایدی. زیرا نبی محترم دشمنلرینڭ انکارده دوام ایده‌جکلرینی بیان یولنده اینمش «ولو اننا نزلنا الیهم الملائکة وکلمهم الموتی وحشرنا علیهم کل شیء قبلا ما کانوا لیؤمنوا» — «ولو فتحنا علیهم باباً من السماء فظلوا فیه یعرجون لقالوا انما سکرت ابصارنا» کبی آیت کریمه‌لرڭ هیچ برنده جواب حذف قیلنمامش. قران کریم او جوابڭ ذکرینی گویا التزام ایتمشدر. او جوابی حذف دعواسی بوڭا مخالفدر. بونڭ اوزرینه، او تقدیرده شو آیت کریمه بر یگی معنایی افاده ایتمش اولماز، شأن قرانی تعظیم معناسنه دلالت ایتمك شرفندن شو آیت کریمه محروم اولمش اولور.

اگر جواب تقدیر ایتمك تکلفی حاجت ایسه، «لکان هذا القران» کبی برجواب تقدیر ایتمك دها گوزل اولور. شو معنی‌ده بر جواب تقدیر قیلنور ایسه، آیت کریمه معناسی شویله اولور:

تعلیم الهی اولمق صفتیله کوکدن اینر کتاب‌ده طاغلری یرلرندن اویناتمق، یا یرڭ همه خزینه‌لرینی چیقارمق، یا اولولری سویلتمك کبی معجزه‌لر بولنمق لازم اولسه ایدی، شو قران کریم‌ده او معجزه‌لرڭ هر بری البته بولنور ایدی.

یعنی تعلیم الهی اولمق صفتیله اینمش قران‌ده اویله معجزه‌لرڭ وجودی لازم دگلدر. رسالتڭ برهانی — خارقه‌لر دگل، بلکه گوزل شریعتی، هر بر حقیقتی بیان ایدر قران کریمڭ اوزیدر.

آیتڭ معناسی شویله اولور، یاخود:

Из фондов Российской национальной библиотеки

"اویله بیوك بر قوّتی حائز قران اولا بیلسه، او قران شو قران کریم اولور ایدی„.

شو معنی شأن قرانی تعظیم جهتیله دها زیاده مناسبدر.

بن شو آیت کریمه‌یی تفسیریله برابر بوراده — حذفك یاخود دها طوغری تعبیر، سکوتك شاهدی اولمق صفتیله — نقل ایتدم. بنم فکرمه کوره، «ومن یکرههن» آیت کریمه‌سی‌ده شو بابدندر. زیرا آیت کریمه‌ده دورت متقابل ذکر قیلنمق لازم ایدی: ١) اکراه ایدر سیدلر، ٢) جزالری، ٣) اکراه قیلنور جاریه‌لر، ٤) حاللری. — آیت کریمه‌ده یالگز ایکی‌سی: اوّلگی‌سیله دورتنجی‌سی ذکر قیلنوب، ایکی‌سی: سیدلرك جزالری، جاریه‌لرك اوزلری — بلاغت عربیه‌ده معتبر "احتباك„ اصولیله حذف قیلنمشدر. زیرا ذکر قیلنمش ایکی — حذف قیلنمش ایکی‌یه دلالت ایدر: اکراه قیلور سیدلر اکراه قیلنور جاریه‌لره بالالتزام دلالت ایدر؛ اما مغفرت عذابه، رحمت غضبه بالمقابله دلالت ایدر.

بز عادی لسانمزله تعبیر ایدر ایسه‌ك، آیتك ترکیبی بویله اولور: "ومن یکرههن فان الله معذبهم غاضب علیهم. ومن تکره منهن فان الله لهن غفور، بهن رحیم.„

تهویل قصدیله اوّلگی جمله‌نك جزاسی، تهوین بشارتیله ایکنجی جمله‌نك شرطی حذف قیلنوب، احتباك اصولیله "ومن یکرههن فان الله من بعد اکراههن غفور رحیم„ جملهٔ بلیغه‌سی تحصیل قیلنمشدر. اختصار صوڭنده خبر جمله‌سنده عائد بولندرمق ضرورتی ایچون اولسه کرك، "من بعده„ ایله اکتفا قیلنمایوب، من بعد اکراههن ترکیبی اختیار قیلنمشدر. زیرا مفعولنه اضافه قیلنور مصدر هر حال‌ده ضمیر فاعلی مشتمل اولور.

جواب — جاریه‌لرك حاللرینه مخصوص اولمق جهتیله اولسه کرك، من بعد اکراههن ترکیبی اختیار قیلنوب، من بعد اکراههم ترکیبی آلنمامشدر. زیرا مقصود بالذات حکمك صاحبی، هم علّه‌سی ذکر قیلنمق دها گوزلدر.

آیت کریمه‌ده "بعد" سوزینك وجهی معلومدر، زیرا بلا اکراه واقع اولور فحش — مغفرت، رحمت تحتنه داخل دگلدر. "من" کلمه‌سی مظلوم جاریه‌لر حقنده رحمتك تعددینه کثرتنه دلالت ایچون زیاده قیلنمش اولسه کرك. زیرا ابتداسی وار شیلرك هر برنده کثرت، تعدد بولنور.

"ان" خبری «غفور رحیم» ده لام تأکید یوقلق — "ان" ایله خبری ایکی جمله‌دن آلنمش کبی اولمق جهتیله اولسه کرك. چونکه "فان الله" گویا اوَّلکی جمله‌دن "غفور رحیم" گویا صوڭ جمله‌دن انتخاب قیلنوب «فان الله غفور رحیم» جمله‌سی ترکیب قیلنمش کبیدر.

بن شو آیت کریمه‌یی شو صورتله تحلیل‌ده اهل تفسیرك مسلکلرینه عادتلرینه سلوك ایتدم، قران کریمك نظم معجزنده حذف، تقدیر کبی تکلفلرك امکانی یا وجودی جهتیله دگل، بلکه اوز تفسیرمی اهل تفسیر نظرنده اوزلرینك اصوللریله تأیید ایتمك قصدیله ایدی. بزم تفسیرمزه کوره، آیت کریمه معناسنده‌ده نظمنده‌ده هیچ بر اشکال یوقدر. نظمده اشکال یوقدر، زیرا خبر جمله‌سنده مبتدا ضمیری واردر. معنی‌ده اشکال یوقدر، زیرا مغفرت، رحمت اکراه ایدر سیدلرك نصیبی دگل، بلکه اکراه قیلنور جاریه‌لرك حقیدر.

بوتون همتلرینی قران کریمك اعرابنه حصر ایتمش کشاف، قاضی، رازی کبی تفسیرلر آیت کریمه‌ده هم من حیث المعنی هم من حیث النظم اشکال کوروب، اوزلرینه مخصوص تقدیر حیله‌لریله آیت کریمه‌یی اصلاح ایتمشلر: من حیث المعنی اشکالی "لهن" تقدیریله ازاله قیلوب، نظمده وار قصوری "ولهم" زیاده‌سیله تکمیل ایتدکدن صوڭ "ان تابوا" قیدیله آیت کریمه‌یی مذهبه تطبیق ایتمشلر. بونڭله "اش" گل کبی تمام اولمش! هیچ بر اشکال ایندی قالمامش. ظلم ایدر سیدلری مغفرت ایتمك‌ده ضرر یوق، لکن یالگز بر اشکال وار ایمش: مظلوم مسکین جاریه‌لری مغفرت ایتمك، اوبی چاره‌لره رحمت وعد ایتمك بر قدر مشکل ایمش! فقط، بأس یوق، ضرر یوق، زیرا اهل کلامك کیسه‌لرنده بر دگل، بر قاچ جواب حاضردر: شارع حکیم — ظالمی

Из фондов Российской национальной библиотеки

مغفرت ایدر ایسه‌ده، مسکین بیچاره مظلومی مواخذه ایده بیلور. مظلومیت مواخذه‌یه منافی دگلدر.

بیوك اوفاق تفسیرلرده وار بیانلرك اجمالی‌ده تفصیلی‌ده شودر.

اهل تفسیرك بویله مساهله‌لرینه بز هر حال‌ده تعجب ایدرز. دقیقه‌لق ملاحظه صوڭنده بطلانی معلوم اولا بیلور سوزلری اڭ معتبر تفسیرلرمزده کورمك بزی البته متأثر ایدر.

اکراهدن نهی یولیله اینمش آیت کریمه‌ده خطاب الوهیت‌ده «اکراه ایدر آدملری الله مغفرت ایدر، آنلره رحمت ایدر» سوزی بولنمق هیچ بر صورتله ممکن اولماسه کرك.

آیت کریمه تقدیری «غفور لهم» اولور ایسه، ولا تکرهوا آیت کریمه‌سی بالکلیه اهمیت‌دن ساقط اولسه کرك.

«ان تابوا» کبی قیدلری تقدیر — ظالملرك ظلملرینه یول آچمق، حیله اوگرتمکدن ماعدا هیچ بر فائده ویرمه‌یور.

قران کریمك بیوك شأنی قدسیتی بونلرك هر برندن البته پاکدر، خطاب الوهیت‌ده وجودی ضرور جزالت، عظمت بونلری بلا شبهه ابا ایدر.

«لهم» تقدیر ایتدکدن صوڭده اصلاح قیلنه‌مامش کلامی بر دها اصلاح ایتمك ایچون، «ان تابوا» کبی بر جمله‌یی‌ده تقدیر حاجت اولور ایسه، معجز قران کریمك لسانیله مشهور باقلك لساننده نه قدر فرق قالور؟

اکراه هر حال‌ده مغفرتك ضدیدر. جمله شرطیه‌یی درست ایدر قدر مناسبت ایکی آراده یوقدر. «ومن یکرههن فان الله غفور له» جمله‌سی شرطیه اولمق صورتیله، بلاغتی جائز اولمق دگل، عادی کلام اولمق شرفندن بیله محرومدر.

بز یوقاری‌ده اوز تفسیرمزی اوز فکرمزی یازدق، صوڭره اهل تفسیرك سوزلرینی غایت آچیق صورتده جرح ایتدك. آیت کریمه نظم معجزینك انسان الیله اصلاح قیلنمق ذلتنه احتیاجدن علویتی کورندی. بنم ایچون اڭ بیوك بر فائده شودر. امه‌لردن حدودك سقوطنه اکراهك علیتی معلوم اولدی.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

بنم دعوام شو ایدی. حدودڭ سقوطی اكراه تأثیریله ایسه، حدودی تنصیف ضعیفلك هم مغلوبیت اثری اولاچقدر. بناء علیه، تنصیف حدود مسئله‌سنده عبدلری امه‌لره الحاق ایتمك یا قیاس ایتمك جائز اولاماز.

الغای فارق معناسیله قیاسی بیان قیلوب، مثاللریله ایضاح ایتدكدن صوڭ، علّه‌ده اشتراك حسبیله اولور قیاسی بیان ایده‌یك.

علّه‌ده اشتراك معناسیله «قیاس»ڭ دورت ركنی واردر: ١) حكمی معلوم فرد — اصل، ٢) حكمی مطلوب فرد — فرع، ٣) حكمڭ اوزی، ٤) حكمڭ علّه‌سی، وصف جامع.

مجتهدڭ النده قیاسڭ شو دورت ركنی بولندقدن صوڭ، اثبات قیلنه‌جق دها آلتی مسئله قالور:

١) اصلده حكمڭ ثبوتی. زیرا اصلڭ اوزنده حكم ثابت دگل ایسه، فرعده فرع اولمق جهتیله او حكمڭ ثبوتی البته ممكن اولماز.

٢) اصلده ثابت حكمڭ علّه‌لردن بریله معلولیتی. چونكه اصلڭ حكمی معلل دگل ایسه، وصف جامعده اشتراك حسبیله حكمده اشتراك لازم اولماز.

٣) وصف جامعی، علّه‌یی تعیین. زیرا حكمڭ علّه‌سی معین دگل ایسه، علّه‌ده اشتراك متصور اولماز.

٤) علّه‌لگی اثبات قیلنمش علّه‌نڭ فرعده وجودی. زیرا فرعده علّه موجود دگل ایسه، حكمڭ وجودی لازم اولماز.

٥) اصلده معارض یوقلغی. زیرا معارض بولنور ایسه، وصف جامعڭ علّه‌لگی ثابت اولاماز.

٦) فرعده مانعڭ یوقلغی. زیرا حكمی منع ایدر برمانع فرعده بولنور ایسه، قیاس اوز باشنه باطل اولور. علّه‌ده اشتراك فائده ویره‌مز.

دورت ركن الده بولندقدن صوڭ، آلتی مسئله‌ده اثبات قیلنور ایسه، قیاس تمام اولور. وصف جامعڭ اصلده علّه‌لگی مقطوع اولوب، فرعده

Из фондов Российской Национальной библиотеки

وجودی‌ده محقق اولور ایسه، او صورتده قیاس قطعی اولور. لکن دورت
رکنی بولمق، بولندقدن صوڭ او آلتی مسئل‌یی‌ده اثبات ایتمك او قدر آسان
اش دگلدر.

اصول فقه کتابلرنده قیاسڭ تمامیتی ایچون متعدد شرطلر بیان قیلنمشدر:

١) اصلڭ حکمی معقول اولمق. یعنی انسانڭ عقلیله ادراك قیلنه بیلور
جمله‌دن اولمق؛ اگر عبادت حکملری کبی انسانڭ عقلیله ضبط قیلنه‌ماز جمله‌دن
اولور ایسه، اویله حکملرده قیاسڭ نفوذی بولنماز.

٢) اصلڭ حکمی شرعی اولمق. یعنی احکام اصلیه‌دن، امور اعتقادیه‌دن
اولامق. زیرا اعتقاد، ایمان مسئله‌لرینی اثبات خصوصنده نصوصڭ بیانی، عقلڭ
شهادتی کافی اولوب قیاسدن استغنا حاصل اولور. اما اباحه احکام اصلیه‌ده هیچ
بر فردڭ خصوصیتی یوقدر. بر فردی اصل قیلوب، دیگر برینی فرع ایتمك
بوراده تحکم کبی بر شی اولور.

٣) اصلڭ حکمی مختص اولامق. زیرا بر نصڭ یا بر دلیلڭ دلالتیله
حکم اوزینڭ محلنه مختص اولور ایسه، دیگر فردلری الحاق ایتمك البته منع
قیلنمش اولور.

٤) اصلك حکمی منسوخ اولمامق. زیرا نسخ قوتیله اعتباردن عملدن
ساقط بر حکمی تعدیه‌ده فائده یوقدر.

٥) اصل فرعدن مؤخر اولمامق. وضو حکملرینی تیمم حکملرینه قیاس
کبی. وضو — مکه‌ده نبوتڭ اوالگی سنه‌لرنده، اما تیمم هجرتدن صوڭ مدینه‌ده
مشروع اولمشدر. زیرا متأخر بر دلیلدن تفرع ممکن دگلدر.

٦) قیاس سببیله بر نصڭ حکمی تغییر قیلنمامق.

مثلا: کفاره کسوه‌سنده تملیك بلا شبهه شرطدر. بوڭا قیاسا طعام کفاره‌ده
تملیکی شرط ایتمك جائز دگلدر. زیرا شو قیاس «فکفارته اطعام عشرة مساکین»
آیت کریمه‌سندن مستفاد حکمی تغییر ایتمش اولور. چونکه اطعام تملیك
ایله‌ده، ضیافت ایله‌ده حاصلدر.

Изофондов Российской национальной библиотеки

٧) اصلڭ دلیلی فرعی شامل اولمامق. زیرا او تقدیرده قیاسه احتیاج قالماز. حکم — فرع اولمق جهتیله دگل، بلکه اصل اولمق جهتیله ثابت اولمش اولور.

٨) فرعڭ حکمی منصوص اولمامق. — زیرا فرع نفیاً منصوص اولور ایسه، قیاس باطل اولور. ایجاباً منصوص اولور ایسه، قیاس ضائع اولور.

٩) فرع — اصلڭ نظیری اولمق. بوڭا کوره خطایی نسیانه قیاس جائز اولماز، تکریم طریقیله ثابت اولور حکملرده حرامی حلاله قیاس ایتمك مناسب اولماز. زیرا حلال مستحق اولور کرامتی حرامڭده استحقاقی عدلڭ حکمتڭ اقتضاسنه مخالفدر. مثلا: اشترا — احراز جهتیله ملکی موجب اولور ایسه، غصبڭ ایجابی‌ده لازم اولماز. علەده اشتراك بوراده فائده ویرەمز.

١٠) فرعڭ حکمی اصلڭ حکمنه مساوی اولمق.

اگرده تعدیه قیلنەجق حکم فرع‌ده متغیر اولاجق ایسه، قیاس معتبر اولماز. مثلا: مسلمڭ ظهارینه یهودڭ ظهارینی قیاس کبی. مسلمڭ ظهارنڭ حرمت — کفارتله منتهی اولور. اما یهودڭ ظهارنده خاتونی حرام اولور ایسه، حرمتڭ مؤبدلگی لازم اولور. زیرا حرمتڭ غایەسی اولان کفارت یهودیدن معتبر دگلدر.

١١) علە حکمدن متأخر اولمامق.

مثلا: کلبڭ عرقی نجسدر، لعابی کبی، استقذار علەسیله دیمك درست اولماز. زیرا استقذارڭ ثبوتی نجاست ثبوتنه تابعدر.

١٢) قیاس اعانەسیله اثبات قیلنەجق حکم — عمومی حاجتلره، ضروری مصلحتلره مخالف اولمامق. زیرا عموم حاجت — قیاسدن هر حال‌ده قوّتلیدر. تعارض واقع اولور ایسه، طبیعی، قیاس اعتباردن ساقط اولور. مغلوبیت طریقیله، یاخود فساد تهمتیله: "صحیح اولسه ایدی، هیچ بر وقت حاجت عمومیەیه مخالفت ایتمز ایدی!" تهمتی هر حال‌ده اصابت ایدر.

مثلا: ضمان‌درك مسئلەسنده قیاسڭ حکمیله حاجت عمومیه طلبی تعارض ایدر:

Из фондов Российской национальной библиотеки

صاتوچی، پاره‌لری قبض ایتدکدن صوڭ، آلوچی‌یه «شو مالمڭ عیبی قصوری چیقار ایسه، پاره‌لرڭی ضامنم» دیسه، بوڭا «ضمان درك» اطلاق قیلنور.

شویله بر ضمان فقیهلرڭ قیاسلرنده جائز دگلدر. فقیهلر بونی یوق بورجلره، واجب اولمامش دیونلره قیاس ایدرلر. دیون معدومه‌ده، هنوز واجب اولمامش اولمق علەسیله، کفالت جائز دگل ایسه، ضمان درك ده جائز اولماز. لکن حاجت عمومیه شو ضمانڭ جوازینی طلب ایدر. انسانلرڭ معاملات تجاریه‌لرینی اولا بیلور ضررلردن خیانتلردن صاقلامق ضرورتیله ضمان درك البته جائز اولور. بوڭا کوره، قیاس بوراده اعتباردن ساقط اولور. میدان تعارض‌ده مغلوبیتنه کوره، یاخود، فسادینڭ ظهورینه کوره. زیرا صحیح اولسه ایدی، عمومی حاجتلره مخالفت ایتمز ایدی.

تعارض صورتلرنده عیب هر حالده بزم فکرمزده اولور. قیاس‌ده خطا مدخللری، خطا هجومی ایچون آچیق یوللر قاپولر کیڭدر، کوبدر. باخصوص، اصلڭ عله‌لرینی تعیین، فرع‌ده او عله‌لری تحقیق خدمتی آسان خدمت دگلدر. مجتهد — عله‌یی تعیین مسئله‌سنده اصابت ایدر ایسه، خطا مدخللرینڭ اکثری قاپانمش اولور، فرعڭ فرقلرنده غفلت ایتمه‌مك شرطیله.

قیاسڭ اوزینی، رکنلرینی، اثبات قیلنه‌جق مسئله‌لرینی، شرطلرینی بیان ایتدك. ایندی رکنلرڭ اڭ مهمی اولان عله‌یی بیان ایده‌یك.

هر موجودڭ بر موجدی، هر حکمڭ‌ده بر سببی بر عله‌سی واردر.

کتب کلامیه‌ده کتب جدلیه‌ده شو مسئله حقنده اختلاف هر نه قدر نقل قیلنمش ایسه‌ده، بن شو حقیقتی هر حالده بر بینه قطعیه کبی حساب ایدرم.

هر حکمڭ بر عله‌سی البته واردر. او عله — ١) حکمڭ یالکز علامتی‌می، یاخود ٢) تأثیری یوق، فقط ظاهرده اقترانی وار عادی سببی‌می، یا ایسه، ٣) فی نفسه تأثیر ایدر حقیقی سببی‌می — ثمره‌سی نتیجه‌سی یوق شو اختلافلری محاکمه ایتمکدن، برینی دیگرینه ترجیح ایتمکدن بز هر حالده صاقنورز. احاطه‌لری کیڭ، فضللری بیوك اهل علمڭ شو اختلافلری تعبیر اختلافنه عائد

اولا بیلسه ایدی، بز البته شاد اولور ایدك. زیرا مقصد آڭلانماق خطا ایتمك دگل، حقیقتی غائب ایتمك دگل.

بزه قطعاً معلوم اولدی: طبیعت‌ده خلقت‌ده عبث یوقلغی کبی، حکیم مطلق طرفندن اینمش شریعت‌ده‌ده عبث بولنماز. هر حکمی اقتضا ایدر بر سبب بولنور، هر حکمڭ اوزینه کوره مترتب اولور بر فائده‌سی بر حکمتی البته بولنور. حکمڭ مشروعیتی ایچون بر مصلحت ضروردر، حکمڭ ممنوعیتی ایچون بر مفسده ضروردر. حکملرده مشروعیتی طلب ایدر بر حسن ممنوعیتی ایجاب ایدر بر قبح — ذاتیدر. شارع حکیمڭ حکملری بوڭا قطعی صورتده موافقت ایدر. اثرڭ اوزینڭ مؤثرینه تبعیتی کبی، هر حکم اوزینڭ سببنه، مصلحتنه تبعیت ایدر.

بوڭا کوره، بزم نظرمزده هر حکمڭ علّه‌سی او حکمڭ مؤثریدر، حقیقی سببیدر. اوتڭ یاندروده سببیتی کبی، اسکار — حرمتڭ، نجاست — حرمت اکلڭ سببیدر.

شریعت اسلامیه‌ده کیفی هوائی اولارق وضع قیلنمش حکم یوقدر. هر حکمڭ بر علّه‌سی بر مصلحتی واردر. مثلا: آتا آنا بر قارندش آتا بر قارندش اوزرینه میراث‌ده تقدیم قیلنور. شو ایکی وارثڭ برنده ایکی قرابت، یعنی آتالق قرابتی، آنالق قرابتی واردر. دیگرنده یالکز بر قرابت، آتالق قرابتی گنه بولنور. ایکی قرابتڭ اجتماعی شو مثال‌ده تقدیمڭ سببی اولمشدر. عائله اعضالرنده بولنور حسیاتڭ درجه‌سنه موافقت مصلحتی‌ده بوراده واردر. زیرا انسانی اوز اختیارینه براقه‌جق اولور ایسه‌ك، شبهه یوق، آتا آنا بر قارندشلرینی تقدیم ایدر ایدی.

بز هر حکم‌ده شویله بر سبب، شویله بر مصلحت وجودینی دعوی ایدرز. سبب، بزم نظرمزده، حقیقی سبب اولور. هیئت اجتماعیه حیاتنه قانون اولور صفتیله تدوین قیلنور شریعت اسلامیه‌ده بز دقائق فلسفیه‌یی اوهام کلامیه‌یی اعتبار ایتمك تکلفلرندن شریعت حرمتی نامنه ترفع ایدرز. حکمڭ علّه‌سی — حکمڭ هم علامتیدر، هم مؤثریدر، حقیقی سببیدر. بونی بزم لسانمز، عرفمز، اعتقادمز تحمل ایدر. تأثیری یالکز بر اللهڭ اوزینه حصر

Из фондов Российской национальной библиотеки

ايتمك اعتقادى هيچ بر صورتله بوڭا منافى دگلدر. بزده كلاميون كبى شو اعتقاده تعصب ايده بيلورز، فقط ديگر حقيقتلره انكار ايتمه‌مك شرطيله.

حكمى ايجاب ايدر عله: ١) يا وصف حقيقى اولور، يا ٢) وصف عرفى اولور.

وصف حقيقى: خمرڭ حرمتنده اسكار، رخصت مشروعيتنده مشقت، حقوق ميراثده قرابت كبى.

وصف عرفى: ولايت بابلرنده، نكاح خصوصلرنده اعتبار قيلنور شرف كبى. زيرا شرف هر مكانده هر زمانده كرامت قبيلندن اولور حكملرى اقتضا ايدر.

عله‌ده علامتلك جهتيله ظاهر اولمق مضبوط اولمق شرطدر. عليت جهتيله البته بر حكمتى بر مصلحتى مشتمل اولمق ضروردر. زيرا عله‌ده عليت شارعڭ وضعنه نسبتله دگل، بلكه انسانڭ امتثالنه نسبتله‌در. انسانى امتثاله دعوت ايده بيلور بر مصلحت عله‌ده بولنماز ايسه، حكم عبث اولمش اولور.

شو بيانمزدن صوڭ حكمڭ عله‌سى شويله تعريف قيلنه بيلور: مصلحتى اشتمال جهتيله حكمڭ مشروعيتنه سبب اولور ظاهر هم محدود، مضبوط بر وصفدر، بر معنادر.

عله‌ده عله‌لك مقبول اولور ايسه، گوزل، اش تمام. اما عليت مقبول دگل ايسه، ياخود معلوم دگل ايسه، عليتى اثبات ايچون بر قاچ مسلك واردر.

١) برى عقل: بعض حكملرڭ عله‌سى عقلڭ دلالتيله معلوم اولور. مثلا: شريعت صبيلرڭ ماللرينى وليلرڭ ولايتى نظرينه تسليم ايتمش. صبيلرڭ ماللرينه ولايت ثبوتى بر حكمدر. البته بر عله‌سى‌ده واردر. لكن بو راده عله‌يى آرامق ايچون اوقدر زحمت حاجت دگل. عله: ياشلك بالالق. مصلحتى مال صاقلامق مال آرتدرمق، صبيلرڭ ذمه‌لرينى مسئوليت ماليه آغرلقلرندن شفقت طريقيله آزاد ايتمك.

٢) حكمى وضع ايدر شارعڭ اوزينڭ بيانى.

شارعڭ بيانى يا صريح اولور، ياخود تنبيه، ارشاد طريقيله اولور.

صريح: "فانه رجس" كبى. شو آيت كريمه‌ده حرمتڭ عله‌سى بالعباره بيان قيلنمشدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

«انما جعل الاستيذان لاجل النظر» كبى.

شو حديث — شارع كريمڭ لسان بيانلرندن «يا ايها الذين آمنوا لاتدخلوا بيوتاً غير بيوتكم حتى تستأنسوا وتسلموا على اهلها» آيت كريمه‌سنڭ امر قيلنمش استيذانڭ علّه‌لرينى بيان يولنده صادر اولدى. يعنى: دخولدن قبل اذن طلب قيلو — عادت‌ده اخفا قيلنور حاللره كوز صالماق، بلكه خانه ايچنه قاراماق ايچوندر. ايشوك قاناتلرى قاپامق يول باغلامق ايچون قويولمش ايسه، خانه ديوارلرى مستورلك ايچون قويولمشدر. مستورلك، بيوك بر حاجت ضروريه اولمق صفتيله، انسانلرڭ طبيعتلرنده طامورلاشمشدر. مستورلك، عموم انسانلرڭ اختيارى رغبتى اراده‌سى اولمق معناسيله، بر قانون محترمدر. بوڭا كوره، اذن معلوم دگل ايكن، خانه ايچنه كوز صالمق قطعاً ممنوعدر. شارع كبير نبى كريم «انما جعل الاستيذان لاجل النظر» كلمه جامعه‌سيله شو قانونى افاده قيلوب، آيت كريمه‌ده اعتبار قيلنمش علّه‌يى‌ده غايت گوزل صورتده بيان ايتمشدر.

خانه‌ده مستوريت معناسى واردر. شو معنى اعتبار يله شارع كبير حضرتلرى «انما جعل الاستيذان لاجل النظر» بيورمش اولسه‌لار كرك.

بونڭ اوستنه خانه‌ده حرملك مسكنلك معناسى‌ده واردر. شو معنى اعتبار يله اولسه كرك، قران كريم «فان لم تجدوا فيها احداً فلا تدخلوها حتى يؤذن لكم» بيورمش. يعنى: مسكون خانه‌ده هيچ بر آدم بولنماز ايسه‌ده، اذن ويرلمه‌دكجه، اوخانه‌يه كرمه‌گز، مستوريت جهتيله دگل، بلكه مسكونلكدن ناشى حرملك هم حرمت جهتيله.

اگرده خانه مسكون دگل ايسه، او وقت استيذان ادبى ساقط اولور. بونى بيان ايچون قران كريم «ليس عليكم جناح ان تدخلوا بيوتاً غير مسكونة فيها متاع لكم» ديمش. يعنى: مسكون دگل خانه‌لره كره بيلورسز، بر قدر استراحت ايتمك، كوله‌گه‌لنمك كبى فائده‌لرى بولنور ايسه.

خانه‌لره دخول كبى اڭ عادى واقعه‌لرده اينمش شو اوچ آيت كريمه‌يى انسان

Из фондов Российской национальной библиотеки

برقدر ملاحظه ایدر ایسه، حکملرکٔ علهلرینه شارع حکیمکٔ اعتناسی اعتباری حقنده قناعت یاخود یقین حاصل ایدر. مسکون خانهلرده اهللرینکٔ بولنوب بولنمامق صورتلرینکٔ هر برنده شارع حکیم استیذانی شرط ایتمش: برنده مستوریت علهسیله، دیگرنده حرمت هم حرملك معناسیله. خانه مسکون دگل ایسه، استیذان ادبی اسقاط قیلنمش، مستورلك هم حرملك علهلرینکٔ یوقلغی جهتیله.

استیذان آیت کریمهلرینی بیان هم تعلیل یولنده شارع کبیر نبی محترم حضرتلرینکٔ «انما الاستیذان لاجل النظر» سوزلری شریعت اسلامیهده بیوك برهان اولمق صفتیله قیاسکٔ معتبرلگنه نه قدر قطعی هم نه قدر آچیق برهاندر.

استیذان آیت کریمهسنده ذکر قیلنمش دخولکٔ خصوصیتی تعلیل حسبیله عمومیت رنگی آلوب، خانه ایچنه کوز صالو، خانه حاللرینی تجسس قیلو کبی اشلرکٔ هر بری نهی تحتنه داخل اولا بیلمشدر.

آیت کریمهلرده رسول کریمکٔ شو قدر واضح بر تعلیلی بولنور ایکن، قیاس حجهلگنده فقیهلرکٔ نهایتی یوق اختلافلری نزاعلری البته مناسب دگلدر.

حکمکٔ ثبوتی شارعکٔ قصدینه تابعدر، نظمکٔ خصوصیتنه دگل. شارعکٔ قصدی احیاناً نظمکٔ عمومیله، اکثریاً معنی عمومیله ثابت اولور. قران کریم اوقور هر بر انسانه معلومدرکه «لاتدخلوا بیوتاً» آیت کریمهسنده دخولکٔده بیوتکٔده خصوصیتی مقصود دگلدر. عله عمومیله آیت کریمهده عموم واردر. بویله قیاس احکامی افادهده نصوصکٔ اوزی کبیدر. بلکه احیاناً قیاسکٔ افادهسی نصوصکٔ افادهسندن قوّتلی اولور.

نص صریحله تعلیلکٔ ۳نجی شاهدی: افطار عذرلرینی بیان ایدر «ومن کان مریضاً او علی سفر فعدة من ایام اخر» آیت کریمهسی صوکٔنده ذکر قیلنمش «یرید الله بکم الیسر ولا یرید بکم العسر» آیت کریمهسیدر. شو آیت کریمه افطار خصوصنده اینمش رخصتکٔ علهلرینی عمومیتله بیان سیاقنده کلوب، عله عمومیتیله رخصتکٔ عمومیتنه ارشاد ایتمشدر. یعنی: رخصت یالکز سفر یالکز مرض عذرلرینه مقصور دگل، بلکه الله سزه هر خصوصده آسانلغی اراده ایدر، آغرلغی هر حالده سزدن دفع ایدر.

آیت کریمه معناسی البته شودر. یوقسه، سفر کبی حاللرده روزه طوتو مشقتلرینی رفع ایدر شریعت اسلامیه، مشقتی سفر مشقتلری کبی یا دها آغر حاللرده روزه طوتو مشقتلرینی رفع ایتمز ایسه، او وقت "یرید الله بکم الیسر ولا یرید بکم العسر" آیت کریمه‌سی افاده‌دن یاخود صحتدن چیقار ایدی.

مقدس شریعت اسلامیه انسانڭ بر حاجتی اعتباریله برحکمی مشروع ایدر ایسه، احتیاجی دها بیوك صورتلرده او حکمی البته مشروع ایده‌جك. یوقسه، مقدس شریعتڭ حکملرنده انتظام اطراد بولنماملق لازم اولور ایدی. اوفاق بر مشقت عذریله افطاری حلال ایدن شریعت بیوك مشقت ساعتلرنده افطاری حرام ایدر ایسه، او شریعتده غایت بیوك مناسبتسزلك ظاهر اولور ایدی.

صریح بیانی اوچ مثالده کوستردك. ایما طریقیله بیانڭ بر قاچ مثاللرینی ذکر ایده‌یك. ایما طریقیله بیانده علّه علیتی عباره دلالتیله دگل، بلکه بر قرینه اعانه‌سیله ثابت اولور. "لا یقضی القاضی وهو غضبان" کبی.

بو راده قضادن نهی غضب وصفنه مقارن ذکر قیلنمشدر. شو اقتران قرینه‌سی غضبڭ علّه‌لگنه دلالت ایدر. اگرده علیت بولنماسه ایدی، حال جمله‌سی لغو اولور ایدی. لکن غضبڭ علیتی اوزینڭ خصوصیتیله دگل، بلکه انسانڭ کوڭلنه اضطراب، فکرینه اختلال ویرمك جهتیله‌در. بوڭا کوره، انسانڭ کوڭلنه اضطراب ویرر حاللرڭ هر بری غضب کبی علّه اولور.

"لا یرث القاتل" کبی.

هر وارثڭ میراثدن نصیبی بولنور ایکن، قاتل میراثدن محروم قیلنمشدر. محرومیتڭ علّه‌سی گویا سویلنمه‌مش کبی ایسه‌ده، اسناد قرینه‌سیله قتلڭ علّه‌لگی بیان قیلنمش کبیدر.

"وعلی الذین یطیقونه فدیة طعام" کبی.

انسانلرڭ هر برینه روزه فرض قیلنمش ایکن، روزه‌دن ضرر یا کوچلك کورر انسانلر حقنده افطار مشروع قیلنمشدر. ضرر کورمك، کوچلنمك

Из фондов Российской национальной библиотеки

شو رخصتنڭ علەسی اولماسه ایدی، آیت کریمەدە صله باطل اولور ایدی. شو قرینه دلالتیله صلەدە علەلك ثبوتی لازمدر.

وصفدە علیتی اثبات ایدر ایکی مسلکی بیان ایتدك. بری عقلڭ دلالتی، دیگری شارعڭ بیانی ایدی. علیتی اثبات ایدە بیلور مسلکلرڭ ینه بری

٣) مناسبت مسلکی.

یعنی: علیتی اثبات قیلنەجق وصف ایله حکم آرالرنده نظر عقلدە مقبول اولا بیلور بر مناسبتی کوسترمك یولیله علەلگی اثبات مسلگیدر.

ایکی آرادە مناسبت وارلغڭ معناسی: حکمی اوعله اوزرینه ترتیبدە مصلحتی تحصیل، مفسدەیی دفع کبی معقول بر فائدە وجودیدر. شویلەکە اوحکمی عقلڭ محاکمەسنه عرض ایدەجك اولور ایسەك، عقل استحسان طریقیله اوحکمی قبول ایدر، هیئت اجتماعیەدە اوحکمڭ مشروعیتنه مترتب اولا بیلور مقصدڭ مصلحتڭ اهمیتی جهتیله.

بویله بر مناسبتی اثبات ایدە بیلور ایسەڭ، وصفڭ علیتی اثبات قیلنمش اولور.

١) مقصد — حکمڭ مشروعیتنه بعضاً یقینی قطعی صورتدە مترتب اولور. عقدلرڭ مشروعیتی کبی. مثلا: بیعڭ مشروعیتنه مترتب اولور ملك، تصرف مطلق، هر بر حاجتی استیفا کبی مقصدلر.

٢) بعضاً قطعی دگل، بلکه ظنی صورتدە مترتب اولور. قصاص مشروعیتنه مترتب اولور حفظ نفوس مصلحتی کبی. زیرا قصاص مشروعیتی — قتل جنایتلرینی قطعی کلی صورتدە رفع ایتمەیور ایسەدە، ظنی یعنی اکثری صورتدە البته رفع ایدر.

٣) بعضاً اکثریت ظنیت طریقیلەدە دگل، بلکه مأمولیت طریقیله مترتب اولور. مثلا: خمرڭ حراملغنه مترتب اولا بیلور مصلحتلر کبی. — انسانڭ وجودینی،ماللرینی حفظ، همدە اولا بیلور مفسدەلرڭ یوللرینی باغلامق مقصدیله مسکرلرڭ هر بری تحریم قیلنمشدر. فقط شو مقصدلر کلی اکثری صورتله مترتب اولمایور ایسەدە، لا اقل مساوات طریقیله البته مترتب اولور.

٤) بعضا مقصدڭ ترتبی نادر اولور.

شریعت اسلامیه‌ده، بویله بر حکمڭ وجودی بزه معلوم دگلدر. لکن فرض خزینه‌لرندن بر مثال بولا بیلورز. فرض ایده‌یك: عقد نکاح یالگز نسلڭ بقاسی مقصدیله مشروع اولمشدر. شو تقدیرده قارت یاخود طوغورماز خاتونی نکاحلنمك بزه گوزل مثال اولور. زیرا نکاح البته جائزدر، فقط مقصدڭ ترتبی علی العاده نادردر، بعیددر.

شو دورت صورتڭ هر بریله تعلیلی فقیهلر جائز کورمشلر.

٥) حکمڭ مشروعیتنه سبب اولان مقصد — احیاناً قطعاً فائت اولور.

شریعت اسلامیه‌ده بویله بر حکم بولنمق البته ممکن دگلدر. بونی‌ده فقیهلرڭ فرضلری خزینه‌لرندن استعاره ایده‌یك.

فرض ایده‌یك: نکاح یالگز نسل بقاسی مقصدیله مشروع اولمشدر. نکاحلری صوڭنده بری دیگرینی کورمه‌مش زوجان‌ده بالا بولنمق حکم عادت‌ده البته ممکن دگلدر.

شو صورت‌ده ایکی زوجڭ بری نسب دعوی ایدر ایسه، مسموع اولوب میراث ثابت اولورمی؟

شو صورت‌ده عقد نکاح بالاجماع درستدر. لکن مقصد اولان وصال بولنمامش. بوڭا کوره نسب ثبوتی مسئله‌سنده بزم فقیهلر اختلاف ایتمش.

سادات حنفیه عقدڭ اوزینی مقصد منزله‌سنه تنزیل قیلوب، نسبی اثبات ایتمشلر. نسب ثابت اولور بالا آتادن میراث آلور.

اما دیگر اهل علم، مقصدڭ قطعاً فائتلگنه کوره، نسبی اثبات ایتمزلر. زیرا نسب — عقدڭ اثری دگل، بلکه وصالڭ ثمره‌سیدر. علی العاده وصال یوق صورتده نسبڭ ثبوتی ممتنعدر.

شو مسئله‌یی «قواعد فقهیه» ده (١٢٦) قاعده شرحنده (٨٥) صحیفه‌ده بیان ایتمش ایدك.

حکمڭ مشروعیتنه سبب اولا بیلور «مناسب» لری‌ده «قواعد فقهیه» ده

(١٩٣ — ١٩٤) قاعدەلری یازار ایکن (١٤٦ — ٢١٤) صحیفەلردە تفصیلاتیلە بیان ایتمش ایدك. او تفصیلك خلاصەسی شودر:

هیئت اجتماعیەدە بر قدر اهمیتی وار هر بر مصلحت هر بر ارتفاق — حکمك مشروعیتنه علە اولا بیلور. شویلە مصلحتلرك هر بری شریعت نظرندە معتبردر.

شریعت نظرندە معتبر بر مصلحتی فقیه بولا بیلور ایسە، تعلیل درست اولور، قیاس اوصورتدە درست اولوب، حکم اثبات قیلنمش اولور.

اصول فقه کتابلرندە مصلحتله تعلیل جائز اولوب اولمامق مسئلەسندە اختلاف نقل قیلنمشدر.

دورت مذهب فقیهلرینك اکثری یالکز مصلحتله تعلیلی کافی کورمەیوب، بلکه مصلحتك ضابطی مظنەسی اولا بیلور وصفله تعلیلی شرط ایتدیلر. او فقیهلر افطارك جوازینی دفع مشقت مصلحتیله تعلیل ایتمگی جائز کورمزلر، بلکه مشقتك مظنەسی اولان سفر وصفیله تعلیل ایدرلر. زیرا مشقتك وارلغی یوقلغی خفی ایمش، عذر اولا بیلور مشقتك مقداری‌دە معلوم دگل ایمش. اما حکمك علامتی علەسی اولاجق شی‌دە ظاهر اولمق مضبوط اولمق البتە شرطدر. بوکا کورە، وجودی معلوم دگل، مقداری‌دە محدود دگل مصلحتله تعلیل، او فقیهلرك نظرندە، جائز دگلدر.

بز جمهورك شو گوزل سوزلرینی تصویب ایدرز. حکمك مشروعیتنه علە اولاجق مصلحت‌دە البتە ظاهر اولمق محدود اولمق لازمدر. لکن معلوملك محدودلك ایچون، مرض، سفر کبی بر ایکی فردلرە انحصار ضرور اولماسە کرك. سفرك علیتی یالکز مشقت مظنەسی اولمق حسبیلە اولور ایسە، مشقتك اوزی، فعلیتی البتە بالاولویت علە اولور. سفر وصفی علەلك خصوصندە مشقتك فرعیدر، فرعدە علیت بولنور ایسە، اصل‌دە علیت بولنمق البتە ضرور اولور. مشقتك مظنەسنە احتمالنە اهمیت ویرن شریعت مشقتك اوزینە فعلیتنەدها زیادە اهمیت ویرور. شریعتك الڭ توب اساسی — خلقك حاجتلرینە وفا ایتمك

وظیفه‌سیدر. بویله ایکن، سفرنڭ خصوصیتنه اهتمام قیلوب، دیگر همه حاجتلری الغا ایتمك شریعت اسلامیه حقنده هیچ بر صورتله تجویز قیلنه‌ماز. سفرده بولنور اوفاق مشقتلری، یاخود هیچ بر مشقتی یوق سفری‌ده اعتبار ایدن شریعت اسلامیه دها بیوك مشقتلری، رخصت خصوصلرنده، البته اعتبار ایدر.

بزم نظرمزده شو حقیقت بر بینه‌در. اسلامیتڭ علویتی قدسیتی انتظامی یالکز شو بینه اوزرینه تأسیس قیلنه بیلور.

قیاسی، رکنلرینی، شرطلرینی، اثبات قیلنه‌جق مسئله‌لرینی، علّه‌سنه دائر تفصیللری بیان ایتدکدن صوڭ، قیاسڭ حجه‌لگی حقنده فقیهلرڭ نظرلرینی، هر بر طرفڭ دلیللرینی بیان ایده‌یك.

احکام شرعیه‌ده حجه اولمق صفتیله قیاسی قبول قیلوب قیلمامق مسئله‌سنك فقهای اسلام ایکی بیوك فرقه‌یه منقسم اولدی: ۱) آرالرنده عالم اسلامیت‌ده نامللری محترم بایتاق بیوك ذوات بولنور بر فرقه — احکام شرعیه‌ده دلیل شرعی اولمق ولایت نافذه‌سندن قیاسی عزل ایتدیلر. ۲) اصحاب کرامدن، بیوك تابعیلردن، اسلامیتڭ بیوك رکنلری فقیهلردن، اهل علمڭ اکثریتندن تشکل ایتمش جمهور — هم دلیل عقلی هم دلیل شرعی اولا بیلمك ولایتلرینی قیاسڭ علمی اقتدارینه تسلیم ایتدیلر.

بزه کوره، شو ایکی متقابل طرفدن هر بری بایتاق نقطه‌لرده اصابت ایدر، هر برینڭ النده اوزینڭ فائده‌سنه گوزل دلیللر بولنور.

اصابت نقطه‌لرینی انتخاب ایتمك، هم‌ده مقصدمزی اثبات ایدر ایکن بزه فائده ویره بیلور حق سوزلرندن استفاده ایتمك املیله، هر بر طرفڭ دلیللرینی بوراده نقل ایتدك.

قیاسی “دلیل شرعی„ لك شرفندن محروم ایتمش اوّلگی مذهبڭ دلیللری:

۱) قیاس دلیل اولور ایسه، یالکز حاجت ساعتلرنده ارتکاب قیلنور “ضرورت دلیلی„ اولا بیلور. اکن قیاسڭ دلیللگنه هیچ بر وقت ضرورت

هم احتیاج یوقدر. اصول‌ده ضرورت یوقدر، زیرا قران کریم، سنن نبویه کافیدر. فروع‌ده ضرورت یوقدر، زیرا هر حال‌ده «براءت اصلیه» قاعده‌سیله عمل ممکندر. قیاس براءت اصلیه‌یه موافق اولور ایسه، یکی بر حکم افاده ایتمش اولماز. مخالف اولور ایسه، مغلوبیت اقتضاسیله ساقط اولور، زیرا براءت متیقندر.

٢) حکم شارعڭ حق مقدسیدر. — ان الحکم الا لله. — اوحق مقدس‌ده تصرف البته جائز اولماز. اوز لسانیله بیانه مقتدر شارع حکیم، غافل دگل ایکن، بر شی‌ده سکوتی اختیار ایتمش ایسه، او شی‌ده ایجاب یا تحریم کبی بر حکم بیان ایتمك شارعڭ مقدس حقنه تعدی اولور، هم‌ده شارع حکیمی غفلته نسبت کبی بر حرکت اولور.

٣) قیاسڭ بطلاننه دلالت ایدر متعدد حدیثلر کتب حدیث‌ده واردر:

«عن النبی قال: ذرونی ما ترکتکم! فانما هلك من کان قبلکم بکثرة سؤالهم واختلافهم علی انبیائهم. فاذا نهیتکم عن شئ فاجتنبوه. واذا امرتکم بامر فأتوا منه مااستطعتم.» متفق علیه.

شو حدیثڭ افاده‌سنه کوره، شارع کریم امر ایتمش ایسه ادا ایتمك، نهی ایتمش ایسه صاقنمق، سکوت ایتمش ایسه بحث ایتمه‌مك تفتیش ایتمه‌مك لازمدر. شارع حکیم «ذرونی ما ترکتکم» سوزیله تفتیشی ترك ایتدردی، لکن تجهیل یولیله دگل، بلکه عفوی اثبات طریقیله.

امام‌ترمذی، امام‌ابن‌ماجه حضرتلری سلمان فارسی رضی‌الله‌عنه حضرتلرندن روایت ایتمش:

«ان النبی قال: الحلال ما احل الله فی کتابه، والحرام ما حرم الله فی کتابه. وما سکت عنه فهو مما عفا لکم.»

امام بزار، امام حاکم حضرتلری ابو الدرداء رضی‌الله عنه حضرتلرندن روایت ایتمش:

«ما احل الله فی کتابه فهو حلال. وما حرم فهو حرام. وما سکت عنه فهو عفو. فاقبلوا من الله عافیته. فان‌الله لم یکن لینسی شیاً. وتلا: وما کان‌ربك‌نسیاً.»

صحابی ابو ثعلبه حضرتلرندن امام دارقطنی حضرتلری حدیث مرفوع اولمق صفتیله روایت ایتمش:

"ان الله فرض فرائض فلا تضیعوها. وحد حدوداً فلا تعتدوها. وسکت عن اشیاء رحمة لکم من غیر نسیان فلا تبحثوا عنها„

شو اڭ درست حدیثلرڭ غایت آچیق دلالتلرینه کوره، لسان شریعتده سکوت قیلنمش شیلرڭ هیچ برنده وجوب، حرمت کبی حکملری قیاس اعانه‌سیله بیان ایتمك جائز دگلدر. چونکه شارع حکیم سکوت ایتمش ایسه اونوتوب، غفلت قیلوب دگل، بلکه عفو یولیله، یعنی اداسنده ترکنده حرج یوقلغینی بیلدرو طریقیله سکوت ایتمشدر. شارع حکیم رحمت طریقیله تخفیف جهتیله انسانلری وجوبدن حرمتدن آزاد ایتمش ایکن، قیاس اصوللریله انسانلره زحمت هم آغرلق ویرمك هر حالده مردود اولور.

٤) حدیث هم سنت اماملری شارع کبیر علیه الصلاة والسلام حضرتلرندن بالاتفاق روایت ایتمش:

"ان من اعظم المسلمین جرما من سأل عن شئ لم یحرم فحرم علی الناس من اجل مسألته„

شارع حکیم سکوت ایتمش صورتلرده، اوزینڭ شارعدن سؤالیله حرمت نزولنه سبب اولور انسان اڭ بیوك جنایته ارتکاب ایتمش حساب قیلنور ایسه، شارع حکیمه مراجعت ایتمزدن اولور اولماز قیاسیله اوز باشنه یا ایجاب یا تحریم فرمانلری ویرمك البته دها بیوك بر جنایت اولور.

٥) قیاسڭ بطلاننه دلالت ایدر متعدد آیت کریمه‌لر قران کریمده اینمشدر:

"وما اختلفتم فیه من شئ فحکمه الی الله„

بر خصوصده اختلاف ایدر ایسه‌کز، حکمی سزڭ حقکز دگل، بلکه اللهڭ حقیدر.

"فان تنازعتم فی شئ فردوه الی الله والی الرسول„

بر خصوصده نزاع ایدر ایسه‌کز، اللهڭ کتابنه رسولڭ سنتنه یا اوزینه قایتکز.

یعنی اوز هواکزله اوز قیاسکزله حکم ایتمه‌کز.

«لتحكم بين الناس بما اراك الله» — «وان احكم بينهم بما انزل الله» حكم ايدر ایسه‌ڭ، اوز رأيڭله دگل، بلكه اللهدن اينمش ياخود الله سڭا بيلدرمش حكمله حكم ايت.

«قل ان ضللت فانما اضل على نفسى. وان اهتديت فبما يوحى الى ربى.» يعنى: اصابت، اهتدا يالڭز وحى ربانيله اولور.

شو على الاجمال بيان قيلنمش بش دليلده قوّت هم حقلق اثرى البته واردر. بوڭا كوره اولسه كرك، محيى الدين ابن عربى حضرتلرى فتوحات مكيه‌ده متعدد صحيفه‌لرده قياسى جرح ايدر سوزلر يازمشدر.

فتوحاتڭ ٣ نجى جلدنڭ (٣٧٥) صحيفه‌سنده ديمش:

«القياس ممن ليس بنبى حكم على الله فى دين الله بما لا يعلم. فانه طرد علة. وما يدريك لعل الله لا يريد طرد تلك العلة، ولو ارادها لابان عنها على لسان النبى وامر بطردها. هذا ان كانت العلة مما نص الشارع عليها فى قضية. فما ظنك بالعلة يستخرجها الفقيه بفقهه ونظره، من غير ان يذكرها الشرع بنص معين فيها، ثم بعد استنباطه اياها يطردها. فهذا تحكم بشرع لم يأذن به الله. — وقد علمنا ان النبى كان يحب التخفيف فى التكليف عن هذه الامة، وكان يقول اتركونى ما تركتكم، وكان يكره السؤال فى الدين خوفاً من زيادة الحكم. فكل ما سكت عنه ولم يطلع على حكم معين فيه جعل عاقبة الامر فيه الحكم بحكم الاصل.»

فتوحات مكيه‌ده، ٣ نجى جلدنده (٢٥٨) صحيفه‌سنده ديمش:

«القياس من فضول هذه الامة. وكان النبى يحب التقليل على امته من التكليف. وبالقياس كثر بلا شك. فشغلوا نفوسهم بما كرهه النبى.»

٣ نجى جلدنده (٥١٧) صحيفه‌سنده ديمش:

«قياس الغائب على الشاهد او طرد الدلالة شاهداً اوغائباً فى غاية الغلط. فان الحكم على المحكوم عليه بامر ما من غير ان يعلم ذات المحكوم عليه وحقيقته جهل عظيم من الحاكم عليه بذلك.»

Из фондов Российской национальной библиотеки

قیاسی انکار ایدر اهل علمك سوزلرنده، بزم اعتقادمزه کوره، غایت بیوك بر اصابت جهتی واردر:

قیاس — اللهك بنده‌لرینه زحمت، آغرلق، طارلق، تکلیف آرتدرمق خصوصلرنده هیچ بر صورتله مقبول اولماز.

یوقاری‌ده نقل قیلنمش دلیللر، امعانله کوز صالور ایسه‌ك، شوحقیقتی غایت گوزل صورت‌ده اثبات ایدرلر. اگر یالگز شو حقیقتی اثبات ایچون سوق قیلنه‌جق اولسه‌لار، او دلیللرك هیچ برینه هیچ بر جهتدن اعتراض ممکن اولماز.

شارعك نصوصنه، شریعتك روحنه اساسنه هر جهتدن موافق شو حقیقتی — یوقاری‌ده نقل قیلنمش دلیللرك خلاصه‌سی، بزه حاصل اولمش گوزل ثمره‌سی اولمق صفتیله — حفظ ایدرز. کله‌جك‌ده بزه شاید بیوك فائده ویرور.

قیاسی دلیل اولمق صفتیله اعتبار ایدر اهل علمك برهانلری:

١) اللهك برلگی، وارلغی، نبوتك حقلغی، حشرك کله‌جگی کبی الڭ بیوك مسئله‌لره برهان اولمق صفتیله قیاس قران کریم‌ده یوزلرچه آیت کریمه‌لرده کلمشدر. دین رکنلرینك الڭ بیوکلرنده قطعی برهان اولمق اوزره قیاسی قبول ایتمش شارع حکیم — فروع‌ده قیاسی البته منع ایتمز. باخصوص، قران کریم‌ده سنت رسول‌ده حکمی بولنماز یا کورنمز بر حادثه‌ده معقول هم مقصود علة جامعه حسبیله حکمی تعدیه خصوصنك اولور قیاسی. — یعنی: اصول‌ده قطعیت افاده ایدر قیاسی فروع‌ده ظنیلگی افاده ایده بیلمك شرفندن محروم ایتمك هم ممکن دگلدر، هم مناسب دگلدر.

یالگز شو دلیل بزم مقصدمزی اثباته کافیدر.

٢) شریعت عقلك اعانه‌سیله قبول قیلنمشدر. شریعتك حیات انسانیه‌ده ولایتی ریاستی عقلك دلالتیله یاخود تولیه‌سیله حاصل اولا بیلمشدر. عقلك فرمانیله ولایت کسب ایتمش شریعت — عقلی عزل ایدر ایسه، او وقت شریعتك اوزینك اهمیتی قالماز.

بناءً علیه، عقلك بیانی اولمق صفتیله قیاس — شریعت نظرنده البته معتبر اولور.

٣) شریعت مقدسه حکملرینه قران کریمك آیت کریمه‌لرینه نظر ایدر ایسه‌ك، کوروز: شریعت اسلامیه متماثللری حکم‌ده جمع ایدر، نظیری نظیرینه هرحال‌ده الحاق ایدر. شارع حکیم آیت کریمه‌لرده حدیثلرده احکامك علّه‌لرینی، بعضاً مستقل جمله‌لرله بعضاً تعلیل معناسنده استعمال قیلنور کلمه‌لرله، بیان ایدر.

قران کریم‌ده علّه‌لریله بیان قیلنمش حکملر اکثریاً احکام قدریه، وقائع تاریخیه اولور. احیاناً احکام شرعیه اولور. — احکام قدریه‌ده علّه‌لر — خلقت‌ده طبیعت‌ده بولنور حکمتلری انسانلره بیان ایتمك، اما وقائع تاریخیه علّه‌لری — حیات انسانیه‌ده حادث اولور حاللره اعتبار کوزیله نظر ایتدرمك قصدیله ذکر قیلنور. احکام شرعیه علّه‌لری — حکمی تعمیم ایتمك ایچون، یعنی علّه‌سنه تبعاً حکمی دیگر یرلره تعدیه ایتمك ایچون ذکر قیلنور. حکیم بر حاجت اقتضاسیله بر یرده بر حکمی مشروع ایدر ایسه، او حاجتك مثلی یا زیاده‌سی بولنور دیگر بر یرده او حکمی البته مشروع ایدر. مفسده بولنمق حسبیله بر یرده حرمت واقع اولور ایسه، مثلی یا زیاده‌سی بولنور دیگر یرده حرمت البته واقع اولور.

مثللری حکم‌ده تسویه ایتمك، نظیری نظیرینه الحاق ایتمك عقل عندنده بر حقیقت فطریه‌در. حقك نظیری حق اولور، باطلك نظیری‌ده باطل اولور. حلالك نظیری حلال، حرامك نظیری حرام اولور. انسانك همه حیاتی همه حرکتی، اوفاق بیوك هر بر فکری شو طبیعی شعورینه تابعدر.

شارع حکیم انسانك شو طبیعی شعورینی نظر اعتباره آلوب، حکملرك اکثرینی علّه‌لریله برابر بیان ایتمشدر. شارعك بیاننه ایجاز بلاغتی، انسانك فکرینه اجتهاد هم اختیار لذتی بونکله حاصل اولمشدر.

٤) «واذا جاءهم امر من الامن او الخوف اذاعوا به. ولو ردوه الى الرسول والى اولى الامر منهم لعلمه الذين يستنبطونه منهم.» (النساء ٨٤)

Из фондов Российской национальной библиотеки

شو آیت کریمه قران کریمده

"افلا یتدبرون القران ولوکان من عند غیر الله لوجدوا فیه اختلافاً کثیراً." آیت کریمه‌سی صوکنده ذکر قیلنمشدر. سوزنڭ ظاهرینی ایشتوب، اویلامازدن آڭلامازدن، خبر طاراتور آدملرنڭ حرکتلرینی ذم یولنده، همده استنباط ایدر اهل علمی مدح یولنده اینمشدر.

استنباط — کلامنڭ یالگز ظاهرینه قناعت ایتمه‌یوب، کلامدن آڭلانور حکمنڭ علەلرینی، نتیجەلرینی آرامق چیقارمق، متکلمنڭ مقصدینی کلامنڭ نظمنه معناسنه موافق اولور صورتده آڭلامقدر.

قران کریم سمای الوهیتدن اینمش "ولو ردوه الی الرسول والی اولی الامر منهم لعلمه الذین یستنبطونه منهم" آیت کریمه‌سنده اهل علمنڭ استنباطلرینی رسول کریمنڭ بیانیله بر درجه‌ده اولمق شرفنه قدر رفع ایتدی.

شارع کبیر رسول کریمنڭ حال حیاتلرنده اهل علمنڭ استنباطلری شارعنڭ اوز بیانی درجه‌سنده اولور ایسه، یعنی نبی محترم حاضر ایکن، سمای الوهیتدن وحی الهی اینوب طورور ایکن، اهل علمنڭ استنباطلری او قدر بیوك قوتی حائز اولمش ایسه، علەلریله بیان قیلنمش حکملری تعدیه خصوصنده اهل علمنڭ استنباطلری بالاولویت معتبر اولور.

٥) انا انزلنا الیك الکتاب بالحق لتحکم بین الناس بما اراك الله. (١٠٦ — نسا.)

آیت کریمه ابتداسنده انزلنا، صوکنده "اراك الله" عبارەلرینی اختیارده البته بر معنی، بر سبب واردر. همده "لتحکم بین الناس به" کبی موجز بر جمله بدلنده "بما اراك الله" کبی اوزون بر نظمی اختیار ایتمکده البته دها مهم بر فائده وجودی لازمدر. قران کریم اللهنڭ معجز کلامی اولمق جهتیله نقطه‌سنده‌ده بر نکته البته واردر.

قران کریمنڭ معنالرینه اهتمام لزومی کبی، نظملرینه‌ده اهتمام لازم اولسه کرك. بن قران کریمنڭ معجز نظملرنده بولنور خصوصیتلره علی العاده اهتمام ایدرم. بولا بیلور ایسه‌م، او خصوصیتلرنڭ هر برینه توجیهلر آرارم.

Из фондов Российской национальной библиотеки

قران كريم انزالى نون‌تكلمه اسناد ايتمش ايكن، نه‌دندر، ارائه‌يى اسم جلاله‌يه اسناد ايتمشدر.

قران كريم عادى بر كلام اولسه ايدى، اسنادده اختلاف اتفاقى صورتده حاصل اولمش، ياخود تفنن قصديله ارتكاب قيلنمش ديمك ممكن اولور ايدى. لكن اسلاميت اعتقادينه كوره، قران كريم سماى الوهيتدن اينمش كتاب سماويدر، نظمى حكيم مطلق اللهنڭ عنايت الهيه‌سيله تنظيم قيلنمش معجز نظمدر. بوڭا كوره، اتفاقى اولمق ممكن دگلدر. مهارت ادبيه‌دن حساب قيلنور تفنن اويونى اولمق الوهيت كلامنه مناسب دگلدر.

اسنادده اختلافڭ وجهلرينى بياندن شودفعه سكوت قيلوب، انزال ارائه تعبيرلرينڭ مقبول اولا بيلور وجهلرينى بيان ايده‌يم، قياسڭ حجه‌لگى فائده‌سنده ٥نجى دليلم اولور.

قران كريم روح القدس واسطه‌سيله رسول كريمڭ قابل قلبلرينه نازل اولمشدر. نزول نظم معجزڭ خصوصيتى‌در. كتابڭ سماى الوهيتدن نزولنده روح الامينڭ واسطه‌لگى جهتيله اولسه كرك، «انا انزلنا اليك الكتاب بالحق» تعبيرى اختيار قيلنمش.

رسول كريم شارع كبير حضرتلرينڭ بين الناس حكمى قران كريمڭ اينمش نظميله دگل، بلكه آڭلانور معنالريله اولور. معنالرى آڭلامقده بيلمكده روح القدسڭ واسطه‌لگى يوقدر. اللهڭ اراده‌سى علمى احاطه‌سنه داخل معنالرى يالگز بر الله ارائه ايدر. بوڭا كوره اولسه كرك، «لتحكم بين الناس بما اراك الله» تعبيرى اختيار قيلنمشدر.

انزال، قران كريم عرفنده، نبيلره مخصوصدر. ملك يالگز نبيلره نازل اولور. اما ارائه قران كريم‌ده هر بر انسان حقنده كلمشدر. نزول رسول كريمڭ حال حياتنه محصور ايدى. اما اللهڭ مقصودى اولا بيلور معنالرى ارائه البته تاقيامت باقيدر. قران كريمڭ معجزلگى بونى اقتضا ايدر. قران كريمڭ بيوكلگى كيڭلگى بوڭا توقف ايدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

شو ملاحظه‌لرده جزئی حقیت اثری اهمیت شائبه‌سی وار ایسه، بما اراك الله آیت کریمه‌سنڭ عمومیتی دائره‌سنه اهل علمڭ استنباطلری قیاسلری البته داخل اولور. شو ملاحظه اعانه‌سیله، وان اهتدیت فبما یوحی الی ربی آیت کریمه‌سنڭده معناسی، اهل علمڭ استنباطلرینی شو آیتڭده احاطه‌سی ظاهر اولور. زیرا قران کریم عرفنده وحی نبیلره مخصوص دگلدر.

٦) انسانڭ حیاتنه عائد تعلیماتی شریعت اسلامیه ایکی طریقله افاده ایدر. بری تحدید، تعیین طریقی. دیگری تحدیدسز بیان طریقی.

عبادتلری هم‌ده بر حال‌ده بقاسی مطلوب شیلری تعلیم‌ده شریعت اسلامیه تحدید طریقنه سلوك ایدر. او شیلرڭ رکنلرینی شرطلرینی ادبلرینی تماميله تعیین ایدر. عبادتلر، اسلامیت سنتی اولمق اوزره نقل قیلنه‌کلور عادتلر هر بری شوطریقله بیان قیلنمشدر. اهل اسلامڭ لسانلرینی توحید شعاریله تزیین ایدن، یوزلرینی نمازلرده بر قبله‌یه توجیه ایتدرن اسلامیت — هر یرده هر عصرده بولنور مسلملره بر رنگ بر روح ویرمك تدبیریله‌اولسه کرك، ملیت محافظه‌سنه عائد آیینلری تحدید یولیله کوسترمشدر.

اعلای "کلمة‌الله" مقصدینه یعنی دولت‌ده عدالتی اقامت مقصدلرینه، هیئت اجتماعیه‌ده امن هم انتظام خصوصلرینه، خانه تدبیرینه، عائله مناسبتلرینه، اخلاق‌تربیه‌سنه خدمت‌ایدر شیلری بیان‌ده تعلیم‌ده شریعت‌اسلامیه تحدیدسز، علی الاطلاق بیان طریقنه سلوك ایتمشدر. شریعت اسلامیه اویله شیلرده عقلڭ دلالتیله، طبع سلیمڭ ذوقیله، بصیرتڭ رهبرلگیله اکتفا ایتمشدر. زیرا انسانلرنڭ اوز فائده‌لرینه حرصلری رغبتلری، هم‌ده ضرردن مفسده‌دن بالطبع نفرتلری حسبیله، عقل صحیح، قلب سلیم اویله شیلرده آسان صورتده مهتدی اولور. اوشیلرڭ یعنی دولت‌ده عدالتڭ، هیئت اجتماعیه‌ده انتظامڭ، خانه‌لرده تدبیرڭ، عائله‌ده گوزل مناسبتڭ، اخلاق تربیه‌سنڭ حسنی هم ضرورتی عقلڭ اوزینه، شعور طبیعی اقتضاسیله اعانه‌سیله، معلوم اولا بیلور.

انسانیت، حالت ابتدائیه‌سنڭ طفل ایدی. طبیعت بیشوگنده قویننده وجودی، نبیلر حمایه‌سنده عقلی تربیه قیلنور ایدی. بالالرینی آتالری تربیه

Из фондов Российской национальной библиотеки

ایدر کبی، نبیلر اووقت انسانلره هر بر حالك اوفاقلرینی‌ده بیان ایدرلر ایدی. عقلك قصورینه کوره، انسان اووقت بوکا محتاج ایدی. — بر انسان یاش جهتیله، اون اون‌بش سنه‌ده بالغ اولور. اما انسانیت، عقل جهتیله، سنه‌لرده دکل بلکه عصرلرده دورلرده بالغ اولا بیلور. هر قوم‌ده هر یرده هر وقت‌ده ایرشه بیلمش حسابی یوق نبیلر تربیه‌سنده حسابی یالکز الله حضرتلرینه معلوم عصرلر امتدادنده تربیه قیلنه کلوب، عقل انسان بالغ اولمق شرفنه ایرشمش ساعتلرده، اك صوك معلم اولمق صفتیله نبی اسلام محمد علیه السلام کوندورلمش ایدی.

صبیلك حالندن کچوب، بالغ اولمق شرفنه ایرشمش عقل انسانك، بوندن صوك وصیلرك حمایه‌سنه ولیلرك تربیه‌سنه محتاج اولمایاچغینی تبشیر هم اعلان یولنده — کتاب هم حکمتك اك بیوك معلمی شارع کبیر نبی اسلام محمد علیه السلام حضرتلری اوزینك اك صوك نبیلگینی مدینه‌ده اولکی سنه‌لرده «ولکن رسول الله وخاتم النبیین» آیت کریمه‌سیله اعلان ایتدی. (خاتم، امام عاصمك قراءتی کبی فتحه ایله اولور ایسه‌ده، دیگر اماملرك قراءتلری کبی کسره ایله اولور ایسه‌ده، هر ایکی صورتده، بر معنایی افاده ایدر.)

انسانیت ایچون، سمای الوهیتدن عرش عزتدن اینمش بشارتلرك اك بیوکی — شو بشارت الهیه‌در: عقلك اهلیتی، ولایتی، وصیلر حمایه‌سندن حقوقسزلقدن ولیلر تربیه‌سنده شاگردلکدن نجاتی «خاتم النبیین» مهریله تصدیق قیلندی.

اسلامیت‌ده نبوتك ختامی — عقلك بلوغ، رشد، ولایت، اهلیت، اختیار شرفلرینه وصولی دیمکدر.

بوکا کوره، قران کریم عموم انسانلره خطاب ایدر ایکن، بیوك حکیمك کوزلری آچیق عقللری کامل رشید انسانلره وصایاسی اسلوبنده خطاب ایدر. عدل، اصلاح، معروف، احسان، عفو کبی غایت کلی تعبیرلرله انسانلری خیراته ارشاد ایدر. ظلم، فساد، عدوان، خیانت کبی عمومی مفهوملر دائره‌سنه داخل اولا بیلور اشلردن سوزلردن تنفیر هم نهی ایدر. اوفاق تفاصیلدن جزئیاتدن سکوت ایدر.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

هم طلب‌ده هم نهی‌ده قران کریمڭ عمومی خطابلرله اکتفاسی — انسانڭ تربیه‌قیلنمش عقلنه، تجربه‌کورمش اختیارینه شارع حکیمڭ اعتمادی جهتیله‌در.

انسانڭ اوز خیرینه رغبت ایدر حرصی طبیعتی، خیری شردن ضرری فائده‌دن آیرور ذوق سلیمی، مصلحتی مفسده‌یی تعیین ایده بیلور بصیرتی، هر خصوص‌ده الڭ گوزلی انتخاب ایدر اختیاری — خدا طرفندن احسان قیلنمش شو گوزل صفتلرڭ هر بری انسان‌ده بولنوب، اوزون عصرلر امتدادنده تربیه قیلندقدن صوڭ شارع کریم الله رب العالمین حضرتلرینڭ اعتمادینه انسان البته اهلیت کسب ایتمش اولور. انسانڭ شرفی کرامتی، شارع کریمڭ حکمتی بونی اقتضا ایدر. عقلڭ هم اختیارڭ فعالیتی‌ده بونی طلب ایدر.

آرامق بولمق انسانڭ عقل، اراده، اختیارینی تربیه خصوصلرنده دها زیاده مناسبدر. هر شی حاضرلنمش اولسه‌ایدی، انسان یالقاو اولور ایدی. هر شی کوسترلمش بیان قیلنمش اولسه ایدی، عقلڭ اهمیتی قالماز ایدی، انسانڭ اختیارنده فعالیت بولنماز ایدی.

انسان اوزینڭ حیاتی ایچون لازم اولور غدا، لباس، مسکن کبی حاجتلری نصل آرار بولور ایسه، مدنیتی ایچون ضرور اولور حکملری قانونلری‌ده اویله آرار اویله بولور. او بری طبیعت خزینه‌لرندن، شو بری تاریخ بقیه‌لرندن، قران کریمڭ آیت کریمه‌لرندن، تعالیم نبویه‌دن آرانور بولنور. اوّلگی حاجتلرنده فائده‌یی ضرردن نصل تمییز ایدر ایسه، شو صوڭ حاجتلرنده مصلحتی مفسده‌دن اویله تمییز ایدر.

بوڭا کوره اولسه کرك، مصلحتلری مفسده‌لری بیان ایدر ایکن قران کریم تفاصیلدن سکوت ایدوب، عدل، اصلاح، معروف، احسان، عفو کبی جامع هم واسع خطابلرله انسانلری خیراته ارشاد ایتمکله اکتفا ایتمشدر.

حقیقت حال شویله‌در. شریعت اسلامیه، قران کریمه آشنا فقیه بونی البته بیلور. شویله اولور ایسه، شارع حکیم اهل علمڭ استنباطلرینه قیاسلرینه غایت بیوك قوت ویرمش اولور، اجتهادلری ایچون‌ده الڭ بیوك کیڭ میدان

براقمش اولور. لکن استنباط، قیاس شارع حکیمڭ یالڭز عبارەلرندن آلنور استنباط دگل، بلکه خالقڭ حکمتی عدالتی قلمیله تاریخ صحیفەلرینه ثبت قیلنمش شاهدلردن عبرتلردن استفاده قیلنه بیلور قیاسلری‌ده شاملدر. اگرده تاریخ شهادتیله ثابت حقیقتلردن استنباط، استفاده مطلوب اولماسه ایدی، قرآن کریم‌ده او قدر بیوك اعتنا ایله حکایت قیلنمش قصەلر عبث کبی اولور ایدی. اوّلگی امتلرڭ صلاحنه فسادینه، فسادلری صوڭنده هلاکلرینه دائر آیت کریمەلری تا قیامت تلاوت‌ده بر معنی بولنمامق لازم اولور ایدی.

قیاسڭ حجەلگنه دلیل اولمق صفتیله سرد قیلنمش آلتی دلیل بوراده تمام اولدی. شو اوزون بیانمزڭ خلاصەسی قیلمق صورتیله فتوحات مکیەدن بر قاچ سطر بورایه نقل ایده‌یم.

اسلامیتڭ بلا خلاف اڭ بیوك رکنلرندن حساب قیلنور محیی الدین حضرتلری فتوحات مکیەده دیمش:

"القیاس الجلی مثل النظر الصحیح العقلی. ونحن نثبت ما اثبتناه بالنظر العقلی الذی امرنا به شرعاً. فی قوله او لم ینظروا فی ملکوت السماوات والارض — اولم یتفکروا ما بصاحبهم من جنة. وفی القران من هذا کثیر. فقد اعتبر الشارع حکم النظر العقلی فی اثبات الوجود اولا. وهو الرکن الاعظم. ثم اعتبره فی توحیده وفی الوهیته. فکلفنا النظر فی انه لا اله الا الله بعقولنا. ثم نظرنا بالدلیل فیما یجب لهذا الاله من الاحکام. ثم نظرنا بالنظر العقلی الذی امرنا به فی تصدیق ما جاء به الرسول. وکل هذه اصول لو انهد رکن منها بطلت الشرائع. ومستند ثبوتها النظر العقلی. واعتبره الشارع وامر به عباده. والقیاس نظر عقلی. اتری الحق یبیحه فی الامهات والارکان العظیمة ویحجره علینا فی مسئلة فرعیة ما وجدنا لها ذکرا فی الکتاب ولا السنة ولا الاجماع ونحن نقطع انه لابد فیه من حکم الهی مشروع."

"وکل من خطأ مثبت القیاس اصلا او خطأ مجتهداً فی فرع کان او اصل فانه عندی قد اساء الادب علی الشارع. لان الشارع اثبت حکمه. والشارع

Изображение Российской национальной библиотеки

لا يثبت الباطل. ولا يجوز ان يدان الله بالرأى وهو القول بغير حجة ولا برهان لا من كتاب ولا من سنة، ولا من اجماع. ونحن وان كنا لانقول بالقياس فلا نخطى مثبته اذا كانت العلة الجامعة معقولة جلية يغلب على الظن انها مقصودة للشارع. وانما امتنعنا نحن من الاخذ بالقياس لانه زيادة فى الحكم. وفهمنا من الشارع انه يريد التخفيف عن هذه الامة. وكان يقول اتركونى ما تركتكم، وكان يكره المسائل خوفاً ان ينزل عليهم فى ذلك حكم. فلما رأيناه على هذا منعنا القياس فى الدين فيما ينافى التخفيف ويزيد التكليف. فان حكم الاصل ان لا تكليف، وان الله خلق لنا ما فى الارض جميعاً. فمن ادعى التحجير علينا فعليه البيان من كتاب او سنة او اجماع.»

صاحب فتوحاتك شو سوزلرينه كوره، قياس بلا شبهه معتبردر. دينك توحيد، نبوت، معاد كبى الك بيوك اصوللرنده اعتبار قيلنمش قياس — فروع فقهيه‌ده بالاولويت البته معتبر اولور. لكن انسانلره طارلق، آغرلق ويرمه‌مك، هم‌ده تكليفلرينى زياده ايتمه‌مك شرطيله. زيرا شارع كريم نبى محترم محمد عليه السلام حضرتلرى انسانلره طارلق آغرلق ويره بيلور شيلردن نفرت ايدر ايدى.

«لقد جاءكم رسول من انفسكم عزيز عليه ماعنتم، حريص عليكم بالمومنين روف رحيم.» شارع كريم طرفندن دليل اولمق صفتيله مشروع قياسى — شارعك رغبتى خلافنده استعمال ايتمه‌مك ادبى ايچون — يالكز دفع حرج، توسيع حيات، بيان مطلوب كبى مقصدلرده استعمال جائز اولور.

شيخ اكبر محيى الدين حضرتلرى «ديوان اكبر» ده ديمش:

واما اصول الحكم فهى ثلاثة: كتاب، واجماع، وسنة مصطفى
ورابعها منا قياس محقق وفيه خلاف بينهم مر وانقضى

يعنى: محقق قياسك حجه‌لكنده اختلاف وار ايدى. ايندى او اختلافك اعتبارى قالمادى. هر بر طرفك دليللرينى كوستردكدن صوڭ، ديوان اكبرك «اختلاف وار ايدى، ايندى بتدى» سوزينه بن‌ده امضا ايده بيلورم شايد.

قیاسڭ حجه‌لگی مسئله‌سنده هر بر طرفڭ دلیللرینی تعصب بلیه‌سندن پاك، غفلت، خیانت کبی حاللردن اوزاق قلمه یازوب، حقیقتی کوستره یازدق. اولا بیلور خطالردن صاقلانمق امیدیله، ایکی طرفڭ هر برینه مترتب اولمش خطالری‌ده بیان ایدر ایسه‌ك، باشلانمش اشی تمام ایتمش اولورز. قیاس مسئله‌لرنده طلبه‌لره دها زیاده بصیرت حاصل اولور.

قیاسی انکار ایدر طرف‌ده بولنور خطالر:

١) شارعڭ نصوصی، عقلڭ شهادتی، طبیعتڭ فطرتڭ دلالتیله ثابت حقیقتی یعنی تعلیلی انکار ایتمك. هم احکام قدریه‌ده، هم احکام شرعیه‌ده اعتباری بالضروره معلوم علّه‌لری حکمتلری انکار هیچ بر صورتله صواب اولاماز.

٢) وقوعی ممکن حادثه‌لرڭ حاللرڭ حکملرینی نصوص شرعیه احاطه‌سی تحتنه درج ایتمك خیالیله، نصوصڭ ظاهرینی هم بلاغتدن هم احتمال دائره‌لرندن چیقار قدر توسیع تکلفلرینه مرتکب اولمق.

٣) دلالتی لفظڭ ظاهرینه حصر ایتمك. — کلام‌ده بولنه بیلور ایماء، اشاره، اقتضاء، عرف کبی جهتلرڭ دلالتلرینی اهمال ایتمك.

٤) نصوص شرعیه‌یی اوزلرینك فهملریله وزن ایتمك. — بر حکمی فهم ایدرلر ایسه، اثبات ایدرلر، فهم ایده‌مزلر ایسه، سکوت اعانه‌سیله یاخود استصحاب قاعده‌سیله او حکمی نفی ایدرلر. یعنی: اوزلرینڭ فهملرنده علی الدوام بولنور قصوری شارع حکیمڭ بیانه اسناد ایتمش اولورلار. لکن آڭلامامق دلالت ایتمه‌مك دگل. حسابی یوق اویله حکملر بولنورکه قران کریمڭ آیت کریمه‌لری احاطه‌سنه غایت آچیق صورتده داخل اولور، فقط بز او دلالتدن غفلت ایتمش اولورز.

٥) منصوص دگل فردلرده براءت اصلیه قاعده‌سیله حکمی نفی ایتمك بعضاً درست اولور ایسه‌ده، اکثریاً درست اولاماز. زیرا او فردلری براءت اصلیه‌دن چیقارور ناقلڭ یوقلغی بر دلیلڭ دلالتیله ثابت اولمش برشی دگل، بلکه بیلمه‌مکدن ناشی بر دعوی‌در.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

قیاسی اثبات ایدر طرف‌ده بولنه بیلور خطالر:

١) نظر شارع‌ده علیتی، حیات انسانیه‌ده اهمیتی معلوم دگل شبهلری وصفلری اعتبار ایتمك، شارع نظرنده معتبر عله‌لری اهمال ایتمك.

اسلامیت نامندن تدوین قیلنمش کتب فقهیه‌ده، شو اولگی خطا حسبیله، حسابی نهایتی یوق فاسد قیاسلر باطل حکملر طوامشدر.

٢) قران کریمك آیت کریمه‌لرینه، شارع کریمك حدیثلرینه اعتنا ایتمه‌مك.

بوگا کوره، لسان شارع‌ده حکمی بیان قیلنمش شیلرك حکملرینی اثبات ایچون، فقیهلر احیاناً قیاس اعانه‌سنه التجا ایدر. کتب فقهیه‌ده بولنور بیك کوب احکام قیاسیه حقنده یا خلافنه یا وفاقنه نصوص شرعیه ثابت اولمشدر.

٣) قیاس ایله نصوص شرعیه تعارضنه یول آچمق.

فقیهلر نظرنده قیاس خلافنده کلمش نصوص شرعیه، نصوص شرعیه خلافنده استنباط قیلنور قیاس کثرتله بولنور. بونگله هم نصوصك هم قیاسك مستدل نظرنده اهمیتلرینه بیوك خلل کلور.

بزم اعتقادمزه کوره، ایکی آراده تعارض بولنمق ممکن دگلدر. نصوصك هر بری علی وفق القیاس اولور. تعارض کبی بر شی بولنور ایسه، یا قیاسمزك فسادینه، یاخود نظرك قصورینه عائد بر شی اولور.

۴) بری دیگرینه متناقض قیاسلر یله احکام شرعیه انتظامنه خلل ویرمك.

انسان بزم کتب فقهیه‌مزی مطالعه ایدر ایسه، بری دیگرینه متناقض قیاسلرك تأثیریله، احکام فقهیه‌ده انتظامسزلق اطرادسزلق کورور.

۵) نصوص شرعیه‌ده غایت بیوك قصورك وجودینی اعتقاد ایتمك: قیاسی اثبات ایدر فقیهلرك اعتقادلرینه یاخود حرکتلرینه کوره، قران کریمك آیت کریمه‌لری شارع کریمك حدیثلری واقع اولا بیلور حادثه‌لرك ملیوندن برینه‌ده وفا ایتمز کبی، فقیهلر کتب فقهیه‌ده بیان قیلنور مسئله‌لرك یالگز بیگدن ملیوندن برینه نصوص شرعیه‌لری دلیل ایدرلر.

کتب فقهیه‌ده بیان قیلنور مسئله‌لرك نصوص شرعیه‌لرینی بیان ایتمك

Из фондов Российской национальной библиотеки

عادت اولمامش، یاخود مودالق‌دن چیقمش بر حالدر. درست، "بیوك نصوصدن اوفاق خصوصلری" استنباط ایتمك اسلوبیله تألیف قیلنمش برقاچ کتاب بزده بولنور. او کتابلرده یوز، یوز ایللی قدر آیت کریمه طوپلانمش‌ده، بوتون همت فروع مذهبیه‌یی تأیید جهتنه حصر قیلنمشدر.

بن‌ده بیلورم نصوص شرعیه، یعنی قران کریمڭ آیت کریمه‌لری شارع کریمڭ حدیثلری حیات انسانیه‌ده واقع اولا بیلور حادثه‌لرڭ حاللرڭ هر برینی احاطه ایتمه‌مشدر. لکن دورت مذهبڭ اون مذهبڭ کتب فقهیه‌لرنده بولنه بیلور مسئله‌لرڭ عددچه بیڭ مثلی قدر، اهمیتچه دها زیاده مسئله‌لرڭ هم آچیق هم هیئت اجتماعیه مصلحتلرینه دها زیاده موافق جوابلری بزم نصوص شرعیه‌مزده تماميله حاضرلنمشدر. بنم نظرمده شو سوزڭ برمبالغه‌سی یوقدر.

درست، حجت شرعیه اولا بیلور نصوص البته تماميله طوپلانمشدر. قران کریمڭ آیت کریمه‌لری مصاحف‌ده، رسول کریمڭ تعلیم نبویلری جامعلرده مسندلرده یرلر کوکلر دائم اولور ایکن محفوظ قالور کیفیت‌ده تأیید قیلنمشدر. لکن، "کتب سته" مؤلفی استاذ محترم رضا افندی حضرتلرینڭ سوزیله تعبیر ایده‌یم، "انسان اللری طوقنمامش خزینه" اولمق صفتیله قالمشدر.

بز نصوص شرعیه‌مزی غایت کیڭ غایت بیوك خزینه‌در دیدك. شو سوزمزی تعصبدن محبتدن کلمش بر اعتقاد تأثیریله، یاخود قوری برلاف، اساسی یوق دعوی اولمق صفتیله سویله‌مه‌دك.

حسابی معلوم دگل عصرلر امتدادنده دوام ایده کلمش مدنیت‌ده کمالڭ اتقانڭ الڭ بیوك ماهری قارت مدبر زمان الیله اصلاح قیلنه کلوب کمالڭ بیوك درجه‌لرینه ایرشه بیلمش شریعتلر قانونلر صوڭنده شریعت سماویه اولمق صفتیله اینمش اسلامیت — او شریعتلرڭ نخبه‌لرینی الڭ گوزل جهتلرینی جمع ایتمش اولور، وار نقصانلرینی البته تکمیل ایتمش اولور. شریعت اسلامیه همه شریعتلری نسخ ایتمش — یعنی او شریعتلرڭ الڭ گوزل نسخه‌سی اولمق شرفیله ظهور ایتمشدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

حقیقت حال البته شویله‌در. عطالتی بیلمز طبیعت بونی اقتضا ایدر، مدنیتك سکون کورمز همان همان ترقیاتی‌ده بونی طلب ایدر، تاریخك یالان سویله‌مز لسان عدالتی‌ده بونی، ندب طریقیله‌گنه ایسه‌ده، تغنی ایدر؛ طیشدن تأثر یوقلغی قطعاً معلوم حرم دیوارلری آراسنده تربیه قیلنوب خلافتك اوّلگی کونلرنده سنه‌لرنده یتشمش فقیهلر — عالم اسلامیتك الڭ بیوك فقیهلری — مجسم، تاریخی برهان اولمق قوّتیله شو حقیقتی تأکید هم تأیید ایدر.

حقیقت شویله اولدقدن صوڭ، شریعت اسلامیه دورت مذهبڭ، اون مذهبڭ کتب فقهیه‌لرنده هیچ بر صورتله محصور قالاماز.

حدیثلردن احکام فقهیه استنباط قیلنور ایکن، فقیهلرڭ بوتون همتلری سند هم روایت حاللرینه، اما آیت کریمه‌لردن استنباط قیلنور ایکن، نظم کریمڭ عربیلك جهتیله دلالتنه مصروف اولمشدر. عربیت، یا روایت دائره‌لرنده محصور قالمش کتب فقهیه‌ده شریعت اسلامیه البته محصور محبوس اولاماز.

مذهبلرڭ بیوك امامرینه حسن ظن تأثیریله محصوریتی دعوی ایده بیله‌جکلر بولنور ایسه، بن‌ده حسن ظنله مقابله ایده بیلورم، یعنی شریعت اسلامیه‌یه، شارعلرینه دها زیاده حسن‌ظن قیلوب، «ممکن دگل، محصور اولاماز» دعوامی دها زیاده رفع ایده بیلورم.

استنباطی نظمڭ دلالتی جهتنه حصر ایدر ایسه‌ك‌ده، بنم سوزم، یعنی محصور اولامامق دعواسی ثابت اولا بیلور. زیرا نصوصڭ دلالتی متکلمڭ قصدینه ارادەسنه نظم معجزڭ احتمالنه تابع اولور؛ سامعڭ فهمنه محصور اولماز. نصوص شرعیه‌دن فهم درجه‌لری غایت متفاوتدر. بر انسان بر معنی فهم ایدر، دیگر بری بیك معنی فهم ایدر. بر آدم بر معنایی، دیگر بری بوڭا مناقض دیگر معنایی فهم ایدر. سامعڭ فهمی متکلمڭ قصدینه بعضاً موافق اولور، احیاناً مخالف اولور. متکلمڭ احاطه‌سیله سامعڭ احاطه‌سی متفاوت اولور ایسه، او وقت نظمڭ دلالتیله سامعڭ فهمی آراسنده غایت بیوك تفاوت حاصل اولور. اسلامیت اعتقادینه کوره، قران کریم ازلیتی ابدیتی کلیاتی جزئیاتی

علمیله احاطه ایدن حکیمڭ سوزیدر، حدیثلر — او حکیمڭ اڭ بیوك شاگردی رسول کریمڭ سوزیدر. اویله ایسه، نصوص شرعیه‌مزڭ دلالتی افاده‌سی — کتب فقهیه‌لرڭ غایت طار صحیفه‌لرنده محصور قالاماز.

شو ملاحظه‌مڭ درست اولاجغنه قناعت حاصل ایتدم. بوڭا کوره (۵) رقمله کوسترلمش خطایی یاخود قصوری فقیهلره اسناد ایتدم. احکامڭ اکثرنده نصوص شرعیه بولنماز کبی، هر خصوص‌ده قیاس اعانه‌سنه، استنباط مهارتنه التجا ایدر فقیهلر، بڭا قالسه، نصوص شرعیه‌ده غایت بیوك قصور وجودینی اعتقاد ایدر کبی حرکت ایتمش اولورلار. یوقسه، نصوص شرعیه وار ایکن قیاس کبی دلیللره مراجعت ایتمزلر ایدی.

قیاس حجه‌لگی مسئله‌سنڭ متناقض ایکی طرفڭ هر برینه مترتب اولور محذورلری بش بش صایدق. مدنیت عالمنده حسابی یوق عصرلرڭ معرفتیله مهارتیله اصلاح قیلنه کلمش اوّلگی شریعتلرڭ اڭ صوڭ غایه کمالیه‌سی اڭ گوزل نسخه‌سی اولمق صفتیله شریعت اسلامیه‌یه نظرمزی سویله‌دك. انشاءالله درست اولور شو نظرمزی اساس قیلوب، فقیهلرڭ عمومنه توجیه قیلنه‌جق بر سوزم قالدی. او سوزمی بوراده اعتراض اولور طریقله دگل، بلکه شارع حکیم نظرنده معتبر ادله شرعیه‌یه دائر فکرمی ملاحظه‌می عرض ایتمك طریقیله یازدم.

احکام شرعیه‌یی اثبات‌ده معتبر اولا بیلور اصل دلیللر، اصولیونڭ بیاننه کوره، کتاب کریم، سنت نبویه، اجماع امت، قیاس. — قران کریمڭ آیت کریمه‌لری، رسول کریمڭ سنن نبویه‌لری، اهل اجتهاد نظرنده بالاتفاق دلیل اولمق صفتیله معتبردر. اهل اجتهادڭ، یعنی حل قیلنه‌جق مسئله‌ده اهلیتی اختصاصی معلوم مجتهدلرڭ اجماعلری، هم‌ده قیاس جلی — شو ایکی‌سی جمهور نظرنده معتبردر.

فقهای کرام اصل دلیللری شو دورته حصر ایدوب، قیاسی‌ده اوّلگی اوچ دلیلدن برینه فرع اولمق صورتیله گنه اعتبار ایتمشلر. یعنی قیاسڭ

حجه‌لگنه — تعدیه قیلنه‌جق حکمڭ اوّلگی اوچ دلیلدن بریله ثبوتی شرط قیلنمشدر. تاریخی واقعه‌لره، قدر الهی حکملرینه قیاس — هم جائز دگلدر، هم معتبر دگلدر.

فقیهلر احکامڭ حقوقڭ اصل دلیللرینی، منبعلرینی شو دورته حصر ایدرلر. عموم اهل علم شو سوزی بر حقیقت مطلقه اولمق اوزره قبول ایتمش.

قران کریمڭ تمامنه اعتماد ایدوب، قران کریمڭ الڭ بیوك ارشادیله مهتدی اولوب، بن شو سوزه، بالاتفاق قبول قیلنمش انحصار مسئله‌سنه اعتراض ایده بیلورم.

قران کریم دینڭ الڭ بیوك رکنلرینی اثبات یولنده حقائق کونیه‌یی حقائق عادیه‌یی اساس برهان اولمق صفتیله اعتبار ایتمش، قران کریم اوزینڭ قصه‌لرنده حقائق تاریخیه‌یی عبرت قیلمق صفتیله اهل عقلڭ اعتبارینه عرض ایتمش. حقائق تاریخیه‌یی قران کریم "سنت الهیه" تسمیه قیلوب "فلن تجد لسنة الله تبدیلا ولن تجد لسنة الله تحویلا" آیت کریمه‌سیله حیات انسانیه‌ده تاریخی حقیقتلرڭ اعتبارینی الڭ مؤکد بیانله افاده ایتمش.

قران کریمڭ شو قدر آچیق ارشادی وار ایکن، استنباط خصوصنده حقائق تاریخیه‌یی برهان اولا بیلمك شرفندن محروم ایتمك ممکن اولورمی؟ قران کریمڭ برهانلرینه قصه‌لرینه اساس قیلنمش حقیقتلری اهمال ایدر ایسه‌ك، اعتبار ایتمز ایسه‌ك، شو حرکتمز قران کریمڭ اساسلرینی هدم ایتمك کبی اولمازمی؟

سنت نبویه، رسول کریمڭ سنتی اولمق جهتیله، احکامڭ دلیلی، منبعی قیلنمش ایسه، سنت الهیه بالاولویت البته دلیل اولا بیلور، بلکه الڭ زیاده معتبر، معتمد "منبع حقوق" اولمق — سنت الهیه شأنی اولور.

شارع کریمڭ نصوص شرعیه‌سیله ثابت احکام شرعیه‌یه قیاس جائز اولور ایسه، خالق حکیمڭ حکمت الهیه‌سیله هیئت اجتماعیه‌ده دوام ایدر احکام قدریه‌یه یعنی تاریخی واقعه‌لره قیاس البته جائز اولور. حکمت الهیه تدبیریله جاری

Из фондов Российской национальной библиотеки

اولور سنت الهيه، حقائق تاريخيه — نصوص شرعيه افادەسيله ثابت احكام شرعيەدن هيچ بر جهتله ناقص دگلدر. عبرت اولور قصديله حقائق تاريخيەيى قران كريمده ذكر — قياس هم اعتبار فائدەسى ايچوندر.

اصوليون قياسڭ حجهلگنه «فاعتبروا يا اولى الابصار» آيت كريمەسيله استدلال ايتمش. شو آيت كريمه قران كريمده احكام شرعيه حقنده دگل، بلكه احكام قدريه، وقائع تاريخيه حقنده كلمشدر. احكام قدريەده قياسڭ اعتبارڭ مطلوبلگنه آيت كريمه عبارەسيله، اما احكام شرعيەده قياسڭ جوازينه اشارەسيله دلالت ايدر. عباره دلالتى اشاره دلالتندن بالاتفاق اقوىدر. شو آيت كريمه احكام شرعيەده قياسڭ جوازينه دليل اولا بيلور ايسه، احكام قدريەده قياسڭ يالڭز جوازى دگل بلكه وجوبى بالاولويت ثابت اولور.

قران كريم دينڭ الڭ بيوك ركنلرنده عادت حكميله قبول قيلنمش حقيقتلرى برهان اولمق صفتيله اعتبار ايدر ديمش ايدك. بوڭا مثال: قران كريم روم سورەسنده (٢٨) نجى آيت كريمەده الوهيتده، مالكيتده برلك كبى الڭ بيوك حقيقتى اثبات يولنده ديمش:

«ضرب لكم مثلا من انفسكم: هل لكم من ما ملكت ايمانكم من شركاء فيما رزقناكم فانتم فيه سواء، تخافونهم كخيفتكم انفسكم. كذلك نفصل الآيات لقوم يعقلون»

مالليرينه اوزلرى كبى انسان بالاسى قولليرينى اورتاق قيلمامق طبيعت هم عادت اقتضاسيله انسانلر كوزنده قبول قيلنمش برحقيقت عاديەدر. حكم عادتله قبول قيلنمش شو حقيقته قياس قيلوب، الوهيتده مالكيتده اللهڭ برلگنه شريكى يوقلغنه قرآن كريم استدلال ايتمشدر.

شو ملاحظەلرمده، انشاءالله، حقلق شرفى، اصابت اثرى واردر. بوڭا كوره، فقيهلرڭ اصول شرعيەيى دورته حصرلرينه بن اشتراك ايتمەيورم. بڭا كوره، نصوصڭ دلالتى كبى تاريخڭ شهادتىده معتبردر، شارعڭ طلبى كبى، عقلڭ، اجتماعڭ طلبلرىده معتبردر. نصوص شرعيەدن شارعڭ قصدينى مجتهد استنباط ايده بيلور ايسه، شواهد تاريخيەدن خالق حكيمڭ قصدينى

Из фондов Российской национальной библиотеки

استنباط ایتمك دها طوغری اولور. زیرا تاریخی واقعه‌لرك دلالتی نصوصك دلالتندن هرحال‌ده آچیقدر. نصوصك دلالتلرنده اختلاف هم تفاوت بولنور. اما واقعه‌لری هرکس کورر، هرآدم آڭلار.

قران کریم، بنم اعتقادم‌ده، عالم وجودك ترجمه‌سیدر. قران کریمك آیت کریمه‌لریله استدلال جائز یا مطلوب اولور ایسه، عالم وجودك آیتلریله‌ده استدلال مطلوب اولور. قران کریم عالم وجودك ترجمه‌سی اولمق جهتیله، او آیتلره بزی ارشاد ایدر.

حکیم مطلق اوزینك حکمتیله آیت وجودیه‌لری انسانلرك کوزلری اوڭنه اعتبار ایچون وضع ایتمش ایسه، اوزینك کلامیله او آیتلردن استفاده‌یی البته منع ایتمز. یوقسه، شارع حکیم اوزینه‌اوزی تناقض ایتمش اولور، اوزینك حکمتلرینی کلامیله ابطال ایتمش اولور.

بوڭا کوره، هیئت اجتماعیه حاللری، تاریخی واقعه‌لر علوم فقهیه‌ده اصول کبی تلقی قیلنه بیلور. احکامك اصول شرعیه‌سی، حقوقك منبعلری قران کریم، سنت نبویه، اجماع امت، قیاس‌دن عبارت یالکز دورت اصوله منحصر اولماز، بلکه هیئت اجتماعیه حاللری، تاریخی واقعه‌لر او دورت اصول کبی اصول اولمق اوزره معتبر اولور.

بویله اولمق، یعنی دورت اصوله منحصر اولمامق ضروردر. اسلامیتك تاابد بقاسی، طورماز طوقتاماز همان ترقی ایدر مدنیت‌ده بولنور حاللرك مصلحتلرك هر برینه اسلامیتك وفاسی بوڭا توقف ایدر. اگر فقیهلرك نظرلرنده قرار ایدر ایسه‌ك، اسلامیتك غائب اولمش اهمیتی بولنه‌جق دگل، وعد قیلنمش ظهوری‌ده کله‌جك دگل.

قران کریمك ارشادیله شو سوزلری سویله‌دم. ایمانم اقتضاسیله، اسلامیته محبتم ایجابیله شو سوزلرمی یازدم. اهل علمك محاکمه‌سنه، برادرلرم طلبه‌لرك استفاده‌سنه بوراده علی الاختصار شو فکرمی عرض ایتدم........

لو ان الذی قلناه یقدر قدره   لنودی بین الناس یا سعد یا سعد!
اتانی به نص الکتاب مؤیداً   کلام رسول صادق، وعده الوعد.
فحقق تنل، ان کنت بالحق حقه   ولا تعتمد الاعلیٰ من له المجد.
الا ان بذل الوسع فی الدین واجب   ودار الذی ما من صداقته بد.

ویالیت شعری هل یری الناس ما اری   من النور فی القرآن والعلم والهدی.
الا اننی ارجو من الله ان اری   بمشهده الا علی عبیداً مؤیدا.

قیاس حجه‌لگی مسئله‌سنده سویلنه‌جك سوزلر بوراده تمام اولدی. علوم اسلامیه‌یه رغبتی وار ذوات، هم‌ده طلب یولنده نشاطی ثباتی وار طلبه‌لر او سوزلری حقیله شاید تقدیر ایدرلر. او سوزلرك، فرض ایده‌یك، علمی قیمتلری بولنماسه، بیك خزینه‌دن ملیون زحمتله‌گنه جمع قیلنه بیله‌جك سوزلری، دورت بش صحیفه‌ده آچیق هم درست لسانله یازلمش اولمق جهتیله‌گنه اولسه‌ده، طلبه‌لر شاید رغبتله مطالعه ایدرلر.

یوقاری‌ده بیان هم اثبات قیلنمش سوزلردن بزم مقصدمزه مقدمه اولا بیله‌جك سوزلری بوراده اجمال ایده‌یك.

۱) قیاس، نصوص کبی، حجه‌در.

۲) تعلیل — تعمیم کبیدر.

یعنی علّه‌یی ذکر ایتمك حکمی تعمیم ایتمك کبیدر. «شو، شی حرام. زیرا نجسدر.» دیمك «هر نجس حرامدر.» دیمك کبیدر.

۳) قیاس یالکز تخفیف یا توسیع مقصدلرنده معتبر اولور.

الله بنده‌لرینه آغرلق آرتدرمق، زحمت اوسته‌مك حقنده قیاس معتبر اولمایوب، حیات یوللرینی کیکڭایتمك، طارلغی رفع ایتمك، مطلوب اولا بیلور حکملری بیان ایتمك کبی خصوصلرده معتبر اولور.

زیرا شارع کریم تکلیفی مکروه کورر ایدی. تکلیف یولنده اولور

سؤاللردن قران كريم شدتله نهی ایدوب «عفا الله عنها» آیت کریمه‌سیله تشدید، تکلیف قاپولرینی تا ابد باغلامشدر. (١٥٨—١٦١)—١٦٩.

٤) تعلیل‌ده مظنه خصوصیتی معتبر دگل، بلکه حکمتڭ فعلیتی معتبردر.

مثلا: سفرده تیمم مشروع قیلنمش ایسه، سفرڭ خصوصیتی جهتیله دگل، بلکه صو بولنمامق علّه‌سیله مشروع قیلنمشدر. رمضان کوندوزنده مسافرلره افطار رخصت اولمش ایسه، بوراده سفرڭ خصوصیتی منظور اولمامش، بلکه سفرده روزه‌دن کله بیلور مشقتلری دفع ایتمك حکمتی معتبر اولمشدر.

شو مقدمه‌مزی هر شبهه‌دن سلامت قالا بیلور صورتده ٨٢، ٨٣، ٩٢، ٩٧، ٩٨، ٩٩، ١٠٠، ١٢٢، ١٢٣، ١٥٢، ١٥٣، ١٥٦، ١٥٧، ١٦٢ صحیفه‌لرده اثبات ایتمش ایدك.

ایندی افطار عذرلرینی دلیللریله برابر بیان ایده‌یك.

افطار عذرلری.

روزه آیت کریمه‌لرینی یوقاری‌ده (٨٥—١٠٥) صحیفه‌لرده تفصیلاتیله بیان ایتدك. ایکی مستقل خطاب ورودینڭ معقول اولا بیلور وجهلرینی‌ده بیان ایتمش ایدك. منطقه بارده خلقنه روزه مسئله‌سی (٩٠—٩٤) صحیفه‌لرده بیان قیلندی. تقدیر اصوللری ابطال قیلنوب، او یرلرده عمر ایدر انسانلره روزه فرض دگللگی اثبات قیلندی.

او بیانمزدن افطار عذرلری حقنده بزه اوچ آیت کریمه معلوم اولدی.

بری «وعلی الذین یطیقونه فدیة طعام مساکین» آیت کریمه‌سی ایدی.

شو آیت کریمه‌یی (١٠٠—١٠٥) صحیفه‌لرده بیان ایتدك. تفسیرلرده سویلنمش سوزلری آچیق صورتده جرح ایدوب، لا تقدیرلرینی، تخصیص احتماللرینی، نسخ دعوالرینی، قبول قیلنه‌بیلور کیفیت‌ده ابطال ایتدك. لغت عربیه دلالتیله، نظم کریمڭ الڭ آچیق افاده‌سیله مفهوم اولور مقصود شارعی‌ده گوزل طرزده سویله‌دك. — «گوزل طرزده» دیدم، زیرا حاشیه‌چیلرڭ هندسه‌سیله، اعلالچیلرڭ الیله اصلاح قیلنمق دونلگنه محتاج اولور قدر رکیکلكدن نظم معجزڭ سلامتلگی عالیلگی ثابت اولدی.

Из фондов Российской национальной библиотеки

شو آیت کریمه منطوقنه کوره، طاقت قیلنور روزه یعنی قدرت بولنوبده یا آغرلق یا ضرر ویرور روزه فدیه بدلنده ذمه‌دن ساقط اولور. قضاسی هیچ بر وقت لازم اولماز. قدرت بولنمق جهتیله، روزه واجب ایدی. لکن یا آغرلق یا ضرر حاصل اولا بیلمك حسبیله، شارع کریمك مساعده‌سنه کوره، تخفیف قیلنوب فدیه مشروع اولدی.

آیت کریمه مفهومنه کوره، طاقت قیلنماز روزه، یعنی اداسنه قدرت بولنماز روزه بلابدل ساقط اولور. زیرا قدرت یوق ایکن تکلیف ممکن دگلدر. بوڭا کوره، هم روزه واجب اولماز، هم فدیه‌سی.

آیت کریمه‌ده حکمك یعنی تخفیفك علهسی‌ده منصوص اولمشدر. زیرا بلیغ کلام‌ده ذکر قیلنور صله، البته، عبث اولماز. صله حکمك علهسی اولور. روزه سببیله کوچلك، آغرلق کلمك روزه سقوطنه، روزه بدلنده فدیه مشروعیتنه سبب اولمشدر.

شو آیت کریمه‌دن آڭلانور عذر — مرض، سفر عذرلرینه البته باشقه‌در. مرض، خسته‌لك — انسانك وجودنده بولنور عارضی بر حالدر. سفر هم عادی هم خارجی، بونك اوزرینه اکثریاً، اختیاری بر اشدر. بوڭا کوره، مرض، سفر کبی عذرلر روزه سقوطنه سبب قیلنمایوب، یالڭز تأخیرینه سبب قیلنمشدر.

فدیه بدلنده روزه سقوطنه سبب اولور عذرلر: مرض کبی عارضی دگل، سفر کبی اختیاری هم خارجی دگل حاللردر. شارع کبیر علیه الصلاة والسلام حضرتلری او حاللری بر قاچ مثال‌ده بیان ایتمش: ۱) قارتلق حسبیله وجودلری ضعیفلنمش ارلر خاتونلر، ۲) روزه حسبیله یا اوزینه یا بالاسنه ضرر کله بیلور یوکلی خاتونلر، ۳) کوکرك بالاسی وار آنالر.

شو اوچ مثالی شارع کریم اوز لسانیله بیان ایتمشدر. یوکلی خاتونلر، بالاسی وار آنالر حقنده شارع کریم — محتمل، اولا بیلور ضررلری‌ده محقق ضرر کبی عذر ایتمشدر. محتمل ضررلری‌ده اعتبار ایدر شارع، شبهه یوق، محقق ضررلری هیچ بر صورتله اهمال ایتمز. بز شو دعوامزی یالڭز قیاس

قوّتیله دگل، بلکه دلالت نص اصولیله‌ده، محصور دگل جزئیات‌دن استنباط اصولیله‌ده تأمین ایده بیلورز.

اوفاق بر آغرلق وجودیله، یاخود بیوك بر مشقت احتمالیله، محصور دگل جزئیات‌ده شارع حکیم فرضلری، فرضلرك رکنلرینی، شرطلرینی انسانلردن اسقاط ایتمش. قران کریم «وما جعل علیکم فی الدین من حرج» کبی هم مؤکد هم مستغرق آیت‌کریمه‌لرده اولا بیلور اوفاق حرجلری‌ده رفع ایتمش.

شارع حکیمك مقصدینی غایت آچیق صورتده افاده ایدر شو قدر کیك هدایتلرندن فائده‌لنمز ایسه‌ك، او وقت شارع حکیمك تفصیلاتی‌ده عبث اولور ایدی، مجتهدلرك دقیق اجتهادلرینه‌ده بر پاره‌لك قیمت قالمامق لازم اولور ایدی. زیرا اجتهادك اهمیتی — شارعك مقصدینی بیان ایتمك جهتیله‌در.

شارعك حسابی یوق شاهدلرله، مؤکد هم غایت آچیق آیت کریمه‌لرله بیان قیلنمش مقصدی بزه فائده ویره‌مز ایسه، اهل اجتهادك قوّتیله یاخود بیك زحمتیله استخراج قیلنور خفی مقصدلرك البته اهمیتی قیمتی قالماز.

بوڭا کوره، «وعلی الذین یطیقونه فدیة طعام مساکین» آیت کریمه‌سنك احاطه‌سی دائره‌سنه — زحمت، کوچلك ویرور حاللرك هر بری، عذر اولمق صفتیله، بلا شبهه داخل اولور:

۱) قارتلق حسبیله وجودلرینه ضعیفلك کلمش انسانلر.

۲) اوزینه یا بالاسنه ضرر کله بیلور یوکلی خاتونلر.

۳) کوکره‌ك بالالری وار آنالر.

٤) آغر هم مشقتلی خدمتلرده عمر ایدر انسانلر: توبی یوق قویولرده بیك مشقت ایچنده یر قازر بی‌چاره‌لر، فابریقه‌لرده زاوودلرده جهنم کبی اوت یانلرنده یانار عمله، کون بویی طاش یوك طاشور اشچیلر، آچیق قویاش‌ده اوزون کونلرده قراشلریله‌بالالرینی تربیه ایدر فقیرلر، عمومیتله‌تعبیر ایده‌یك، روزه‌لریله حالدن کوچدن‌طایاجق، بر کیسه‌ك ایکمه کدن محروم‌قالاجق انسانلر.

۵) کیچه‌لری یاقتی، کوندوزلری اوزون یرلرده عمر ایدر انسانلر. رمضان کوندوزلری اوزون زمانه تصادف ایدر ایسه.

بارد منطقه‌لرده عمر ایدر انسانلر، مکانك اقتضاسیله، روزه آیت کریمه‌لرینه‌داخل دگلدر دیمش ایدك. تقدیر حیله‌سیله‌عملی ده ابطال ایتمش ایدك.

معتدل منطقه نهایه‌لرنده، تونلری یاقتی، کوندوزلری اوزون یا طوتاش یرلرده عمر ایدر انسانلر، رمضان اوزون کوندوزلره تصادف ایدر ایسه، وعلی الذین یطیقونه فدیه آیت کریمه‌سی احاطه‌سنه البته داخل اولورلار.

یوقاری‌ده سویلنمش سوزلر، عرض قیلنمش ملاحظه‌لر اعانه‌سیله شو سوزمز اصابت شرفنه نائل اولوب، قطعیت درجه‌سنه کلمش اولسه کرك.

او سوزلرمدن برینی بوراده تکرار ایده‌یم:

اگر "وکلوا واشربوا حتی یتبین لکم الخیط الابیض من الخیط الاسود من الفجر ثم اتموا الصیام الی اللیل" کبی محکم آیت کریمه‌یی ابطال ایتمه‌مك، اشدن چیقارمامق لازم اولور ایسه، یاخود هفته‌لر آیلر امتدادنده آش‌سز صوسز قالو فرض اولمامق مطلوب اولور ایسه، او وقت بزم سوزمز البته قطعاً ثابت اولور. یوقسه، ایکی محذوردن بری، یا هفته‌لر آیلر قدر مدت آش‌سز صوسز قالو فرضلغی، یا محکم بر آیت کریمه‌نك بطلانی لازم اولاجق.

اوچ آیت کریمه‌دن ۲ نجی‌سی: "ومن کان مریضاً او علی سفر فعدة من ایام اخر" آیت کریمه‌سیدر.

شو آیت کریمه‌یی تفصیلاتیله (۹٤ — ۹۸) صحیفه‌لرده بیان ایتمش ایدك. مرضك هم سفرك خصوصیتلری معتبر دگلدر دیمش ایدك. (۹۹) نجی صحیفه‌ده نقل قیلنمش حدیث بخاری خصوصیت یوقلغنه گوزل بر شاهد اولا بیلور. زیرا شارع کبیر علیه الصلاة والسلام حضرتلری "ذهب المفطرون الیوم بالاجر کله" دیمش ایسه، سفرده افطار جهتیله دگل ایدی. بلکه "اما الذین افطروا فبعثوا الرکاب وامتهنوا وعالجوا" جمله‌سنده بیان قیلنمش خدمت مصلحتیله ایدی.

امام احمدك مسندی، مسلمك جامعی، ابو داودك سننی کبی حدیث کتابلرنده صحابی ابو سعید حضرتلرندن روایت قیلنمش:

"سافرنا مع النبی صلی الله علیه وسلم الی مکة ونحن صیام، فنزلنا منزلا

فقال النبی صلی الله علیه وسلم انکم دنوتم من عدوکم والفطر اقوی لکم. فکانت رخصة. فمنا من صام، ومنا من افطر. ثم نزلنا منزلا آخر فقال انکم مصبحو عدوکم والفطر اقوی لکم فافطروا. فکانت عزیمة. فافطرنا.» حدیثیده خصوصیت یوقلغنه دلیل اولا بیلور.

شارع کریم ایکی خطابك هیچ برنده افطاری سفرك اوزیله تعلیل ایتمه‌یوب، بلکه حاجت اولاجق قوّتی حاضرله‌مك معناسیله تعلیل ایتمشدر. فرض ایده‌یك، شو حال — سفرده دگل، بلکه حضرده واقع اولسه ایدی، البته افطار یا مشروع یا واجب اولور ایدی.

«واعدوا لهم ما استطعتم من قوّة» آیت کریمه‌سی‌ده بونی تأیید ایدر. شارع کریم شو آیت کریمه‌دن مستفاد معنایی اعتبار قیلوب، افطاری واجب ایتمش اولسه کرك. مقابله ساعتلرنك حاجت اولاجق قوّتی حاضرله‌مك ضرورتی افطارك جوازینه‌ده وجوبنه‌ده البته سبب اولا بیلور.

شارع کریم اعتبار ایتمش، هم‌ده آیت کریمه‌دن مستفاد اولمش معنایی اهمال ایدوب، او قدر اهمیتلری یوق خصوصیتلری اعتبار ایتمك فقیهلك اولماسه کرك.

درست، سفر علّه‌در. لکن خصوصیتی جهتیله دگل، بلکه سفرده بولنه بیلور مشقت معناسیله‌در.

۳ نجی آیت کریمه «یرید الله بکم الیسر ولا یرید بکم العسر» آیت کریمه‌سیدر.

اوّلگی ایکی آیت کریمه‌دن صوڭ شو آیت کریمه افطار رخصتلرینی تعلیل یولنده تعمیم طریقیله اینمشدر. «الا ان یکون میتة او دماً مسفوحاً او لحم خنزیر فانه رجس» آیت کریمه‌سنده ذکر قیلنمش علّه کبی.

اگرده شو تعلیلدن تعمیم مقصود اولمایوب، رخصت مریضلره مسافرلره منحصر اولاجق ایسه، او وقت «یرید الله بکم الیسر ولا یرید بکم العسر» آیت کریمه‌سنده صحت بولنمامق لازم اولور ایدی. مشقتی سفرده بولنه

Из фондов Российской национальной библиотеки

بیلور مشقتلردن بیوك صورتلرده افطار مشروع اولماسه ایدی، آیت کریمه‌ده نه صحت قالور ایدی، نه اطراد بولنور ایدی.

قران کریم افطار عذرلرینی بیان‌ده اهتمام ایچون اولسه کرك، افطار عذرلرینی دورت دفعه، بری دیگرینه باشقه اوچ عباره‌ده ذکر ایتمش. اگرده، فقیهلرك رأیلری کبی، افطار مسافرلره مریضلره مخصوص بر تخفیف اواسه‌ایدی، دورت دفعه ذکر، فائده‌سی حکمتی یوق، عبث اولور ایدی، هم‌ده اوفاق حاللری اوچ دورت دفعه بیان ایدوب، الڭ مهم حاجتلردن سکوت ایتمك کبی غایت بیوك قصور قران کریم‌ده بولنمق لازم اولور ایدی.

کتابڭ باشندن بورایه قدر سرد قیلنمش بیانلرڭ اعانه‌سیله، اسلامیته ابدیت عمومیت ویره بیلور علویتی قدسیتی اسلامیت‌ده بولندرمق املیله، قران کریمڭ نظم معجزینی کتب فقهیه عباره‌لری کبی طار آڭلانماز متون یاخود فائده ویرمز اوزون شروح قبیلندن قیلماماق فریضه‌سیله، کوڭلم‌ده قرار قیلمش اعتقادمه کوره او دورت دفعه ذکر قیلنمش عذرلر اولا بیلور عذرلرڭ هر برینی البته احاطه ایتمشدر.

"ومن کان مریضاً او علی سفر فعدة من ایام اخر" آیت کریمه‌سی معناسیله عمومی اولوب، قضاسی واجب عذرلری احاطه ایتمشدر.

"وعلی الذین یطیقونه فدیه" آیت کریمه‌سی — قضاسی واجب دگل، فدیه بدلنده ساقط روزه عذرلرینی منطوقیله، فدیه‌سی‌ده واجب دگل روزه عذرلرینی مفهومیله احاطه ایتمشدر.

"یرید الله بکم الیسر ولا یرید بکم العسر" آیت کریمه‌سی او عذرلرڭ هر برنده تخفیفڭ اساسنه حکمتنه ارشاد ایدوب، اراده الهیه‌یی تحقیق ایتمك یوللرینه فقیهلری هدایت ایتمشدر. بوڭا کوره، اراده‌یی اللهڭ اوزینه اسناد قیلوب، "یرید الله بکم الیسر" جمله‌سی "ولا یرید بکم العسر" جمله‌سیله‌ده تأکید قیلنمشدر.

بوڭا کوره اولسه کرك، بوندن صوڭ قران کریم عطف طریقیله ابتدا قیلوب، "ولتکملوا العدة، ولتکبروا الله علی ما هداکم، ولعلکم تشکرون" آیت کریمه‌سنڭ

Из фондов Российской Национальной библиотеки

اوچ جمله‌ذکر ایتمشدر. زیرا اکمال عدة قضاسی واجب عذرلره نسبتله، اماتعظیم، شکر جمله‌لری همه حاجتلرمزه وفا ایله بیلور رخصتلرك مشروعیتنه نسبتله اولور. رخصتك عمومیتی، عذرلرك عدم انحصاری ایندی ثابت اولمش اولسه‌کرك.

الله یعلم انی ما ذکرت هنا الا الذی نصه عنه بقرآن
نادانی الحق لما ان علمت به خیر الموازین بالبرهان میزانی
فزن به وهو قرآنی. وما نطقت به التراجم عنی فهو تبیانی

بن همه سوزلرمی برهان نوریله، قلبمده قرار قیلمش یقین قوّتیله یازدم. رمضان روزه‌سی کبی اهمیتی بیوك بر مسئله‌ده شوکتابم مطالعه ایدر ذوات کرام حضرتلرینه شاید بر فائده علمیه ویره بیلسه کرك.

امیدم شودر.

بذا خصصت علی علم ومعرفة ولم یکن فیه لی من قبل ذا قدم
قد یلحق الناس فی اقوالهم ندم ولیس عندی فیما قلته ندم.

افطار عذرلری، بنم نظرمده، سفر، مرض کبی حاللره منحصر دگلدر. رخصت عمومیدر. لکن "رخصتده اباحه — اصلیه دگل، اضافیه‌در„ بز بونی قواعد فقهیه‌ده (١٨٥) رقمی تحتنده (١١٨) صحیفه‌ده بیان ایتمش ایدك. اوراده سکز یول بیانمی بورایه تتمه کبی اعتبار ایدرم.

افطار عذرلری حقنده بیانم بوراده تمام اولدی. بوڭا مناسبتی وار بر قاچ مسائل فقهیه‌یی بوندن صوڭ بیان ایده‌یم.

روزه‌ده کفارت مسئله‌سی.

هیچ بر عذر یوق ایکن، رمضان کوندوزنده بر انسان قصداً افطار ایدر ایسه، کفارت واجب اولورمی؟

وصال صورتنده کفارت، دورت مذهبك اتفاقیله، واجبدر.

اکل، شرب صورتلرنده، امام مالك امام ابو حنیفه حضرتلرینك اجتهادلرینه کوره، کفارت واجب ایسه‌ده، امام احمد امام شافعی حضرتلرینك مذهبلرینه کوره، کفارت واجب دگلدر.

شو مسئله‌ده اهل اجتهادڭ دلیللرینی کوره‌یك. افطار کفارتی حقنده قران کریم‌ده بر سوز بر اشاره یوقدر. درست، اهل اجتهادڭ همه‌سنه دلیل اولا بیلور بو سنت نبویه — کتب حدیث‌ده بالاتفاق روایت قیلنمشدر.

"عن ابی هریرة قال: جاء رجل الی النبی صلی الله علیه وسلم فقال هلکت، یا رسول الله. قال ما اهلکك؟ قال واقعت علی امرأتی فی رمضان. قال هل تجد ما تعتق رقبة؟ قال لا. قال فهل تستطیع ان تصوم شهرین متتابعین؟ قال لا. قال فهل تجد ما تطعم ستین مسکیناً؟ قال لا. ثم جلس. فاتی النبی صلی الله علیه وسلم بعرق فیه تمر. فقال تصدق بهذا. فقال اعلی افقر منا؟ فما بین لابتیها اهل بیت احوج الیه منا. فضحك النبی صلی الله علیه وسلم حتی بدت انیابه. ثم قال اذهب، فاطعمه اهلك."

شو حدیثی امام احمد، امام بخاری، امام مسلم، امام ابو داود، امام ترمذی، امام نسائی، امام ابن ماجه کبی اهل علمڭ هر بری اسنادیله روایت ایتمش. شبهه یوق، شو حدیث البته صحیحدر. حدیثڭ عباره‌لری نه قدر مختلف ایسه‌ده، معنالری همان بردر. خاتونیله رمضان کوندوزنده افطار ایتمش انسان ذمه‌سنده کفارتڭ وجوبنه دلالت ایدر. کفارتی‌ده — مجادله سوره‌سنده بیان قیلنمش ظهار کفارتی کبیدر: ۱) بر انسانی آزاد ایتمك، — فقیرلگی جهتیله بوڭا قدرتی یوق ایسه، ۲) ایکی آی طوتاش روزه طوتمق، — ضعیفلگی جهتیله بوڭاده کوچی یوق ایسه، ۳) آلتمش مسکینی طویدرمق.

شو حدیثڭ موردی — خاتونیله افطار حادثه‌سیدر. بوڭا کوره، کفارت وجوبی مسئله‌سنده دورت مذهب اتفاق ایتمش.

اما اکل، شرب افطارنده کفارتی ایجاب ایدر ایکی مذهب، شو ایکی صورتده شارع کریمڭ نصوصی یوقلغنه کوره، قیاس اعانه‌سنه التجا ایتمشلر. امام احمد امام شافعی حضرتلری سنت نبویه‌ده نقل قیلنمش افطارڭ خصوصیتنه اهمیت ویروب، ایکی افطار آراسنده تفاوتڭ بیوکلگنه اعتبار ایدوب، کفارتی دیگر فرعلره تعدیه ایتمه‌مشلر.

سادات حنفیه، سادات مالکیه مذهبلرنده کفارت، حدود کبی بابلرده

Из фондов Российской Национальной библиотеки

قیاس جائز دگل ایسه‌ده، ایکی افطار آرالرنده جامع یوقلق، تفاوت بیوکلك کبی مانعلر بولنور ایسه‌ده، بز شو ایکی جهتدن اعتراضی براقوب، اهل علمك اجتهادلرینی دلیللرینی قبول ایتدك کبی اولایق. افطار کفارتی حقنده همه اهل علم طرفندن دلیل قیلنمش سنت نبویه‌یه تمام دیگر بر جهتدن نظر ایده‌یك.

رمضان کوندوزنده خاتونیله افطار ایتمش انسانك ذمه‌سنه شارع کریم نیچون علی الخصوص کفارت ظهاری ایجاب ایتمش؟

افطار جنایتیله ظهار جنایتی آراسنده عجبا برمناسبتمی واردر؟

درست، ایکی آراده ضدیت مناسبتی بولنه بیلور: ظهار خاتونی براقمق، اما افطار جنایتی کیچه کوندوز خاتونی قوچاقدن قویندن بوشاتمامق.

رمضان کوندوزنده رمضان حرمتنه جنایت ایتمش او آدمك بر رقبه آزاد ایدر قدر، یاخود آلتمش مسکینی طویدرور قدر بایلغی بولنمامش ایسه‌ده، شبهه یوق او آدم وجودی صاغ، قوتلی غایت صاغلام ایدی، قصه سیاقی، امام احمد مسندنده یازلمش سوزلر بوکا دلالت ایدر. اویله ایسه، فقیرلگی حسبیله اعتاقدن اطعامدن عاجز قالمش او آدمه شارع کریم ایکی آی روزه‌یی علی التعیین نیچون ایجاب ایتمه‌مش؟

بز شو مسئله‌لری حل قصدیله حدیثلری تفتیش ایتدك. حادثه‌یی تمامیله آکلامق امیدیله، حدیثده "جاء رجل" عباره‌سنده مبهم صورتده ذکر قیلنمش آدمی تعیین ایدوب، شارع کریمك او قدر بیوك مسامحه‌سنه سبب اولمش حاللری آرامق بولمق جهتلرینه همتمزی صرف ایتدك.

عین شو قصه‌یی اهل حدیث دیگر بابلرده نقل ایدر ایکن او آدمی تعیین قیلوب، شارع حکیمك بیوك مسامحه‌سنه سبب اولا بیلور حاللرینی‌ده غایت آچیق صورتده یازمشلار.

امام احمد بن حنبل حضرتلری اوزینك مسندنده دیمش:

"عن سلمة بن صخر الانصاری قال کنت امرأ قد اوتیت من القوّة علی

Из фондов Российской национальной библиотеки

النساء ما لم يوت غيرى. فلما دخل رمضان ظاهرث من امرأتى حتى ينسلخ رمضان فرقا من ان اصيب فى ليلتى شيأً فاتتابع فى ذلك الى ان يدركنى النهار وانا لا اقدر ان انزع. فبينا هى تخدمنى من الليل تكشف لى شئ منها فوثبت عليها. فلما اصبحت غدوت على اهلى فاخبرتهم خبرى وقلت لهم انطلقوا معى الى رسول الله صلى الله عليه وسلم فاخبره بامرى. فقالوا والله ما نفعل. نتخوف ان ينزل فينا قرآن، او يقول فينا رسول الله صلى الله عليه وسلم مقالة يبقى علينا عارها. ولكن اذهب فاصنع ما بدالك. فخرجت حتى اتيت النبى صلى الله عليه وسلم. فاخبرته خبرى. فقال لى انت بذاك. فقلت انا بذاك. فقال انت بذاك. قلت انا بذاك. فقال انت بذاك. قلت نعم! ها انا ذا. فامض فى حكم الله فانا صابر له. قال اعتق رقبة. قال فضربت صفحة رقبتى بيدى وقلت لا والذى بعثك بالحق ما اصبحت املك غيرها. قال فصم شهرين متتابعين. قال قلت يا رسول الله وهل اصابنى ما اصابنى الا فى الصوم. قال فتصدق. قال قلت والذى بعثك بالحق لقد بتنا ليلتنا هذه وحشاء ما لنا عشاء. قال اذهب الى صاحب صدقة بنى زريق فقل له فليدفعها اليك. فاطعم عنك وسقاً من تمر ستين مسكيناً. ثم استعن بسائره عليك وعلى عيالك. قال فرجعت الى قومى فقلت وجدت عندكم الضيق وسوء الرأى ووجدت عند رسول الله صلى الله عليه وسلم السعة والبركة. وقد امرلى بصدقتكم فادفعوها الى. قال فدفعوها الى.„ (طبع مصر. ج. ٤، ص. ٣٧)

اوّلـگى حديثله شو حديث‌ده نقل قيلنمش قصه‌لرڭ برلگى ابن ابى شيبه كبى امامڭ همده حافظ ابن حجر كبى محققڭ نصوصيله تأييد قيلنمشدر.

امام حافظ ابن حجر حضرتلرى شو حديثى „بلوغ المرام من ادلة الاحكام„ كتابنده ايكى دفعه ذكر قيلوب، ايكنچى دفعه‌ده صاحب قصه‌يى اسميله تعيين ايتمشدر.

„عن سلمة بن صخر قال دخل رمضان فخفت ان اصيب امرأتى فظاهرت منها. فانكشف لى شئ منها ليلة فوقعت عليها. فقال لى رسول الله صلى الله عليه

وسلم حرر رقبة. فقلت ما املك الارقبتى. قال فصم شهرين متتابعين. قلت وهل اصبت الذى اصبت الا من الصيام. قال اطعم فرقاً من تمر ستين مسكينا.„ (بلوغ المرام — باب الظهار.)

عباره‌لرى مختلف شوحديثلرك حادثه‌لرى البته بردر. حادثه‌لرك تعددينه بر برهان يوقدر. تعددلرى يالڭز بر احتمالدر، احتمال هيچ بر صورتله دليل اولماز.

ظهار حادثه‌سيله تصادف ايتمه‌مش افطارك عصر رسالت‌ده وقوعنه قطعى بر بينه يوق ايكن، نقل قيلنمش اوحديثلرك هيچ برى افطار كفارتنه دليل اولاماز. زيرا اوحديثلرده الزام قيلنمش كفارت ظهار كفارتيدر.

ظهارك كفارتى مجادله آيت كريمه‌لريله قطعاً ثابتدر. بناء عليه شارع كريم لساننده ثابت اولمش كفارتى آيت كريمه‌لرده ثابت اولمش كفارته حمل ايتمك ضرور اولور. يوقسه، رسول كريم آيت كريمه‌لرى اهمال ايتمش اولور ايدى. كفارت — ظهار كفارتى اولور ايسه، افطار جنايتى بلا كفارت قالور.

بن شوفكرمى حديثلرده نقل قيلنمش متعدد حال قرينه‌لريله تأييد ايده بيلورم. امام احمد مسندننك مفطرك اوز آغزندن نقل قيلنمش سوزلر حادثه‌يى غايت آچيق صورتده تصوير ايدر، بلوغ المرامدن نقل قيلنمش حديثى‌ده تفسير ايدر، مسامحه سببلرينى‌ده ايضاح هم بيان ايدر.

رمضان حرمتنه تعدى ايتمكدن اوزينى منع ايتمك قصديله، سلمة بن صخر ظهار ايتمش. لكن اوزينى ضبط ايده‌مه‌يوب، كونلرك برنده رمضان كوندوزنده افطار ايتمش.

بوراده ايكى جنايت تصادف ايتمشدر. برى ظهار جنايتى. جزاسى مجادله آيت كريمه‌لرنده بيان قيلنوب، صحابه‌لره معلوم ايدى. زيرا اوس بن الصامت خاتونى خوله ياخود جميله قصه‌سى مقدم ايدى. ديگرى رمضان كوندوزنده افطار جنايتى. جزاسى معلوم دگل ايدى. بوڭا كوره «والله ما نفعل. تتخوف ان ينزل فينا قران، او يقول فينا رسول الله مقالة يبقى علينا عارها» سوزينى سلمه قومى سويله‌مش اولسه كرك.

صحابی سلمه بن صخر واقعه‌یی تماميله شارع کریم علیه الصلاة والسلام حضرتلرینه استفتا یولیله بیان ایتمش.

شارع کریم حضرتلری افطار جنایتی حقنده سلمه‌یی «انت بذاك!» خطابیله اوچ دفعه عتاب ایدوب، ابن ماجه ابوداود روایتلرنده نقل قیلنمش «وصم یوماً مکانه» عباره‌سیله قضایی ایجاب ایتمش.

ظهار جنایتی حقنده شارع کریم — مجادله آیت کریمه‌لرنده بیان قیلنمش کفارتی بیان قیلمش. لکن سلمه بن صخرك ظهار حادثه‌سی خاتونه ظلم ایتمك داعیه‌سیله اولمایوب، بلکه رمضان حرمتنه تعدی ایتمکدن اوزینی صاقلامق قصدیله واقع اولمشدر. رمضانی احترام قصدیله واقع اولمش ظهار البته جنایت اولماز، بلکه ایمان قوّتیله وجود بولمش گوزل بر تدبیر اولور.

بوڭا کوره اولسه کرك، شارع کریم کفارتی عاقبت‌ده اسقاط ایدوب، قدرتی وار ایکن، ایکی آی روزه‌یی ایجاب ایتمه‌مشدر.

بویله اولور ایسه، شو سنت نبویه جزا قانونلرینه اساس اولا بیلور بیوك ایکی حقیقتی بزه کشف ایدر: ١) جزا — جنایتی احاطه ایدر احوالك اختلافیله مختلف اولور. ٢) عفو — مذنبی اصلاح خصوصنده احیاناً دها زیاده تأثیر ایده بیلور.

جانی — مسئولمی دگلمی؟ مسئولیتك درجه‌سی نه‌قدر؟ شو اوچ مسئله‌یی حل ایتمك ایچون جنایتی احاطه ایدر ادبی مادی حاللرك هر برینی تقدیر ایتمك ضروردر. او حاللر تفصیلاتیله تعیین قیلنمامش ایکن، قانون‌ده کوسترلمش جزالری الزام ایتمك علی الدوام درست اولماز.

انسانك افعال اختیاریه‌سی اراده‌سنه تابع ایسه‌ده، لکن اراده مستقل دگلدر، حسابی یوق مؤثرلردن متأثر اولور، خارجی مؤثرلرك تأثیری قهرنك ضعیف قالور. انسانك احوال بدنیه‌سی کبی احوال روحیه‌سی‌ده بر کون سلامت اولور ایسه، اکثریاً ایکی طرفك برینه انحراف ایدر.

بوڭا کوره، جنایتلرده مسئولیت درجه‌لری متفاوت اولور. خارجی

ИЗ фондов Российской национальной библиотеки

مؤثرلرڭ شدتنه كوره، مسئوليت صفر درجه‌سنه اينه بيلور. اويله صورتده جزا الزام ايتمك شفا ويرمز، دوا اولماز، بلكه عفو ايتمك اڭ گوزل دوا اولور.

سلمة بن صخرڭ حديثى بوڭا اڭ آچيق بر شاهددر. ظهاردن مقصدينه، افطارينڭ سببلرينه كوره، سلمه‌يى شارع كريم عفو ايتمش. شو عفو — حكمت نظرنده اڭ معقول بر حال اولوب، تربيه هم اصلاح جهتيله اڭ گوزل بر تدبير اولمشدر.

شو قدر مهم بر سنت نبويه‌يى اهل تأليف، نه‌دندر، اهمال ايتمش. حديثلرده نقل قيلنمش حادثه حقيقتى بزم بيانمز كبى اولور ايسه، افطارده كفارت وجوبنه دلالت ايده بيلور بر دليل اهل علمڭ النده قالماز.

بدائع، هدايه كبى اڭ معتبر كتب حنفيه‌ده حديث اولمق صفتيله روايت قيلنور "من افطر فى رمضان متعمداً فعليه ما على المظاهر" جمله‌سى حديث دگل، بلكه يوقارى‌ده (١٨٨) صحيفه‌ده صحابى ابو هريره حضرتلرندن نقل قيلنمش حديثڭ بالمعنى اختصاريدر. همه حديث كتابلرينى ابتدالرندن اخيرلرينه قدر تفتيش ايدر آدم شو سوزى تصديق ايدر.

"وان جهل الاقوام قولى ومقصدى   يرى ما رأيناه فقيه محقق."

مسئله‌يى دليللريله ايضاح ايتدك. قران كريمڭ آيت كريمه‌سى، شارع كريمڭ سنت نبويه‌سى بزم طرفده قالدى. بوڭا كوره، دورت مذهبڭ اڭ بيوك امامرينه اهل علمڭ هيئت عموميه‌سنه مخالفت ايدر قوّتى بز اوز طرفمزده كوردك. كفارت وجوبى مسئله‌سنده اهل علمڭ عمومنه مخالفت ايتدك. يعنى اهل علم سوزى شارع حكيم حضرتلرينڭ حكمنه مخالفدر ديدك. هم اثبات ايتدك.

بن شو سوزمى بنم شرفمه صاقلانوب قالمش اڭ بيوك كشفياتمدن حساب ايدرم. علوم اسلاميه خزينه‌سنده اون دورت عصر قدر مدت‌ده محفوظ قالوب، بنم حقمده اڭ بيوك الطاف الهيه‌دن اولمق يوليله، شو كون كشف قيلنمش، قيمتى تقدير قيلنه‌ماز اڭ بيوك بر حقيقت كبى تلقى ايدرم.

بذا خصصت على علم ومعرفة   ولم يكن فيه لى من قبل ذا قدمُ.

شو حقيقتڭ بڭا انكشافى حسبيله كوڭلمده امل قوّتلندى. اللهڭ "عمومى

رحمت الهیه‌سی» درگاهنه طمعم اللرینی اوزاتدم. امیدم اجابتی حقنده حسن ظنم گویا تحقیق قیلندی. دها مهم دیگر مسئله‌لرده انشاء الله اصابتم تأمین قیلنمش کبی اولدی. هر مسئله‌ده میدان کیکلگی، یول آچیقلغی کورندی. مسائل فقهیه‌لرڭ اکثرینی، علی الخصوص عائله مسئله‌لرینی دقتله تفتیش ایده‌جك اولدق. اللهڭ اعانه‌سیله ایتدك. شاید عنقریب نشر قیلنه‌جق «احکام عائله» مجله‌سنده انشاء الله گوزل صورتده بسط قیلنه‌جقدر.

ان اللبیب کذی القرنین شیمته ما ینقضی سبب الا ابتغی سببا

وسارع الی الخیرات سبقاً فان من یسارع الی الخیرات یحمد سعیه
ونافس کما قد نافس الناس وارتق رقی الذی ما زال یعصم وعیه.

بنم نظرمده رمضان افطارنده کفارت مشروع دگلدر. روزه — نماز کبیدر، قضاسی واجب اولور، کفارتی بولنماز.

قضا وجوبی‌ده بنم نظرمده عمومی اولماسه‌ایدی دها گوزل اولور ایدی. زیرا قضا وجوبی‌ده غایت بیوك کرامتدر. انسانڭ سمای اسلامیتده ارتفاعنه، کرسی دیانتده قرارینه گوزل بر شاهد اولا بیلور. دین رکنلرینڭ هر برینی اهمال ایدر انسانلرڭ هر برینه اویله بیوك کرامتی ویرمك مناسب اولماسه کرك. دین رکنلرینی اهمال ایدر انسانلرڭ اوزلرینی‌ده اهمال ایتمك دها گوزل تربیه اولور.

دین قدرینی بیلور انسان شو سوزی البته تقدیر ایدر.

«ومن کفر فان الله غنی عن العالمین»

ابن عربی حضرتلری فتوحاتڭ برنجی جلدنده (٦٤٧) صحیفه‌سنده دیمش:

«وصل فی فصل: من اکل او شرب متعمداً فقال قوم علیه القضاء والکفارة. وقال آخرون لاکفارة علیه. والذی اقول به انه لاقضاء علیه ولا کفارة. فانه لایقضیه ابداً. ولکن یکثر من صوم التطوع لتکمل له فریضته من تطوعه.

فان الفرائض عندنا المقيدة بالاوقات اذا ذهب وقتها بتعمد من الواجبة عليه لايقضيها ابداً مطلقا.„

يعنى: فائت اولمش وقتك شرفى قضا ایله تدارك قیلنه‌ماز. بوراده قضا یوقلق تخفیف دگل، تشدیددر. اعراض جهتیله قضایی اسقاط ایتمك دها زیاده تشدید اولور.

بوكا كوره، قضا وجوبی ترك اختلافیله مختلف اولور دیمك ممكندر: استخفاف قصدیله دگل، بلكه دیگر طریقلرك بریله فرضلری ترك ایتمش انسانلره قضا واجب اولمق اسلامیتك مسامحه‌سنه، اما استخفاف طریقیله فرضلری ترك ایدر انسانلردن قضا سقوطی اسلامیتك عزتنه غناسنه دها زیاده مناسبدر.

بزم رأیمز شودر. فرضلرك بیوك اهمیتی، اسلامیتك هم بیوك مسامحه‌سی هم بیوك عزتی علویتی غناسی بونی اقتضا ایدر.

سادات حنفیه مذهبنه كوره، عمداً افطارك هر برنده كفارت واجبدر. وصال صورتنده سنت قطعیه دلالتیله، اما اكل، شرب صورتلرنده قیاس اعانه‌سیله.

لكن بر انسان رمضان كوندوزنده روزه‌یی نیت ایتمه‌یوب، افطار ایدر ایسه، امام اعظم ابو حنیفه حضرتلرینك مذهبنه كوره، كفارت واجب اولماز.

كتب حنفیه آراسنده مثلی بولنماز هدایه دیمش:

"ومن اصبح غیر ناو للصوم فافطر فلا كفارة علیه. لان الكفارة تعلقت بالافساد وهذا امتناع. اذلا صوم الا بالنیة.„

هدایه مأخذی همده هدایه كبی معتبر بدائع كتابی دیمش:

"ومن اصبح فی رمضان لا ینوی الصوم فاكل او شرب او جامع، علیه قضاء ذلك الیوم. ولا كفارة علیه عند اصحابنا الثلاثة. وعند زفر علیه الكفارة بناءً على ان صوم رمضان یتأدى بدون النیة عنده، فوجد افساد صوم رمضان بشرائطه. وعندنا لایتأدى فلم یوجد الصوم، فاستحال الافساد.„

یعنی: نیت یوق ایكن، روزه بولنماز، بوكا كوره، روزه بوزمق جنایتی‌ده

بولنه‌ماز. جنایت یوق ایکن، کفارت البته ممکن اولماز. مذهبك دلیلی شودر!

شو مسئله شریعت اسلامیه اصولنه دگل، بلکه مذهب اصولنه تفریع قیلنمش بر مسئله فرعیه‌در. بویله مسئله‌لر هر مذهب‌ده کثرتله بولنور. کتب فقهیه‌ده ذکر قیلنور مسئله‌لرك اکثری، لااقل، اوندن طوقزی، مذهب اصوللرینه تفریع قیلنمش، اهمیتی یوق فرضی مسئله‌لردن عبارت اولور. اویله مسئله‌لر آراسنده شو مسئله کبی هم غریب هم مشکل مسئله‌لرده بولنور.

شو مسئله، یعنی نیت ایتمه‌مش مفطرلره کفارت یوقلق مسئله‌سی هم غریبدر، هم مشکلدر.

غریبدر، بر قاچ جهتدن:

۱) کریم مطلق الله رب العالمین حضرتلرینك خطاب الوهیتی، حرمت جهتیله، انسانك نیت ضعیفه‌سندن‌ده دون اولماسه کرك. ضعیف نیتی بوزمق کفارتی ایجاب ایدر ایسه، خطاب الوهیتی اهمال ایتمك، عرش عزتدن اینمش خطاب الوهیتی اهمال آیاقلری آستنه براقمق دها زیاده کفارتی یاخود جزایی ایجاب ایتسه کرك.

۲) نیتی ترك ایتمك جنایتدر، کفارتك سقوطنه سبب اولاماز. نیت — عبادتدر، بلکه عبادتك روحیدر، جزا اولمق صفتیله الزام قیلنور کفارتك وجوبنه هیچ برصورتله سبب‌اولماز. رمضان کوندوزنده افطار ایتمك جنایت ایسه، نیت ایتمه‌مك دها بیوك جنایتدر. ایکی جنایتك اجتماعی — جزا سقوطنه سبب اولماز.

مشکلدر، بر قاچ جهتدن:

۱) نیت ایتمه‌مك کفارتی اسقاط ایدر ایسه، کفارتك مشروعیتی عبث اولور. زیرا افطار ایده‌جك آدم نیت ایتمزده کفارتدن قوتولور. کفارت‌ده نه زجر معناسی قالور، نه تدارك فضیلتی.

۲) کوکل‌ده متمکن ایمان قوتیله انسانك نیتی — عاقبت کفارت وجوبنه، جزا ترتبنه سبب اولا بیلور ایسه، اویله نیت تردد شائبه‌سندن پاك اولاماز.

نیتڭ خالصلگی پاکلگی ایچون هم ابتداسنده هم دوامنده مجبوریت کبی طارلق بولنمامق البته لازمدر.

شو دقیقه‌ده منعقد اولور نیت — بر قاچ ساعت صوڭ کفارت وجوبنه سبب اولور ایسه، اویله نیتڭ انعقادنده عزم بولنماز، زیرا کله بیله‌جك حاللردن انسانڭ خبری یوقدر. اویله نیتڭ دوامنده حسن اختیار قالماز، زیرا گویا کرهاً ادا قیلنور عمل‌ده حسن اختیار بولنمق ممکن دگلدر.

٣) دینڭ اڭ بیوك رکنلرنده مساهله ایدر آدملره یول آچمق اولور.

"شوگون نیت ایتمه‌مشم!" بهانه‌سی اویله آدملر النده اڭ گوزل بر بهانه اولا بیلور. "افطار ایده‌یم، بر وقت قضا ایدرم!" دیه بیله‌جك اویله انسانلر النده او گوزل بهانه غایت گوزل حیله اولور.

بز شو مسئله‌یی هم غریبدر، هم مشکلدر دیدك، امامل امامی ابوحنیفه رضی الله عنه حضرتلرینه نسبت قیلنمق جهتیله، کتب فقهیه‌مزده ذکر قیلنمق جهتیله دگل. زیرا معناسی یوق مسئله‌لر، بطلانی معلوم حیله‌لر بزم کتب فقهیه‌مزده طولودر.

لو غربل الفقه کما یعدم السقط لما تحصل شیء فی الغرابیل.

بزم اعتقادمزه کوره، روزه، نماز کبی، فرضدر. هر فرضڭ هر عملڭ اڭ بیوك رکنی نیتدر. روزه‌ده نیت — روزه کبی — فرضدر.

انسان، مسلم اولمق صفتیله، هر فرضی اڭ خالص اڭ جدی اڭ پاك نیتیله ادا ایدر. هرعمل‌ده حسن اختیار بولنمق، مجبوریتدن براثر بولنمامق اڭ مهم اڭ معتبر شرطدر.

بوڭا کوره، روزه‌ده جزا اولمق صفتیله کفارتڭ مشروعیتی ممکن دگلدر.

روزه قالور ایسه، قضاسی واجب اولور. هر فرضڭ قضاسی واجبدر. قضا وجوبی شارع کریمڭ اڭ بیوك مسامحه‌سیدر، غایت بیوك کرامتیدر.

فرض ترك قیلنمش ایکن، عمداً ترك قیلنمامش ایسه، قضا — شرف ادایی تدارك ایدر. "شرف وقت فائت اولدی، تدارك قیلنه‌ماز!" دیمك غایت کیكڭ رحمت الهیه‌یی تحجیر کبی بر سوز اولور.

روزه فرضدر، فرضلغی غایت مؤكددر، روزه اسلامیتڭ الڭ بیوك بر ركنیدر. بونكله برابر روزه‌ده رخصتلر غایت كیكڭدر.

روزه وجودمزی زحمتله‌مك ایچون دگل، بلكه روحمزی تربیه ایچون گوزل بر عبادتدر، غایت مفید بر تدبیر شرعیدر.

اسلامیتڭ الڭ بیوك فضیلتی، دیگر دینلرده بولنماز علویتی — همه‌حاجتلرمزه وفاسیدر، الڭ كیكڭ مساعده‌سیدر.

حقیقی مسلم — همه عبادتی الڭ بیوك نشاطله، كوڭل طولو رغبتله ادا ایدر.

حقیقی دین — انسانڭ همه عبادتلرینی امین ایماننه امانت ایدر.

لكل صنف من الاصناف دینهم ولی انا دین شرع الله فی القدم.

صوڭ سوز.

روزه مسئله‌سی برهانیله برابر، بیلورم، دورت بش صحیفه‌ده تمام اولا بیله‌جك بر مسئله‌در.

لكن شو كتابم تألیفنه شروعدن قبل، بن مسئله‌یی صورت اجمالیه‌سیله تصور ایتدم. اولا بیلور فائده‌لره رغبت ایدوب، بعض مسئله‌لرده بر قدر تفصیل ایتمگی او وقت مناسب كورمش ایدم. قلم آلدم‌ده، كتاب‌ده درج قیلنه‌جق مسئله‌لری علی الاجمال صایدم. مهدی حقنده اهل علمڭ فكرلرینی، اوز نظرمی بیان ایده‌جك اولمش ایدم. یاوروپا علماسنڭ مهدی مسئله‌سنن یاڭلش فكرلرینی، بزم درویشلرمزڭ خطا خیاللرینی، اسلامیتڭ استقبالنه دائر كتب حدیث‌ده نقل قیلنه كلمش "فتن" حدیثلرینڭ حقیقتلرینی بیان ایدوب، اوفاق ایسه‌ده بنم ایچون اهمیتی وار بر فائده آلاجق اولمش ایدم. فقط شو ساعت او مسئله‌یی تفصیلاتیله یازمقدن یا بن عاجزم، یاخود كتابڭ حجمی مساعده ایتمه‌یور، یاخود زمین وزمان. لكن مأمول فائده‌دن محروم قالمامق ایچون، بوراده فتوحات مكیه‌دن بر قاچ سطر نقل ایده‌یم.

محیی الدین حضرتلری فتوحات مكیه‌ده (۳) نجی جلدنده (۳٦٤) نجی صحیفه‌سنده دیمش:

Из фондов Российской национальной библиотеки

"ان لله خليفة يخرج، يظهر من الدين ما هو الدين عليه فى نفسه ما لو كان رسول الله صلى الله عليه وسلم لحكم به، يرفع المذاهب من الارض فلا يبقى الا الدين الخالص. اعداؤه مقلدة العلماء اهل الاجتهاد، لما يرونه من الحكم بخلاف ما ذهبت اليه ائمتهم. فيدخلون كرهاً تحت حكمه، خوفاً من سيفه وصولته، ورغبة فيما لديه."

٣ نجى جلدك (٣٧٤) نجى صحيفه‌سنده:

"واذا خرج هذا الامام المهدى فليس له عدو مبين الا الفقهاء خاصة. فانه لايبقى لهم رياسة ولا امتيازاً عن العامة. بل لايبقى لهم علم بحكم الا قليل. ويرتفع الخلاف من العالم فى الاحكام بوجود هذا الامام. ولولا ان السيف بيد المهدى لافتى الفقهاء بقتله. ولكن الله يظهره بالسيف والكرم. فيطمعون ويخافون، ويقبلون حكمه من غير ايمان، بل يضمرون خلافه ويعتقدون فيه اذا حكم فيهم بغير مذهبهم انه على ضلالة فى ذلك الحكم لانهم يعتقدون ان زمان الاجتهاد قد انقطع، وما بقى فى العالم مجتهد، وان الله لايوجد بعد ائمتهم احداً له درجة الاجتهاد. واما من يدعى التعريف الالهى فى الاحكام الشرعية فهو عندهم مجنون فاسد الخيال لايلتفتون اليه. فاذا كان ذاما ل وسلطان انقادوا اليه فى الظاهر رغبة فى ماله، وخوفاً من سلطانه، وهم فى الباطن كافرون به."

شو سوزلرى بورايه نقلدن مقصدم آكلانمش اولسه كرك. بر كون قالقه‌جق مذهبلرك شريعت اسلاميه‌يه نسبتلرى‌ده كورنمش اولسه كرك.

حقيقت رجاليله زمان فقيهلرينك معامله‌لرى شويله ايدى، شويله اولاجق. لكن فقيهلرك او معامله‌لرى اهل حقيقتك عزملرينه خلل، حركتلرينه سكته ويره بيله‌جك دگل!

اللهك رحمت الهيه‌سندن اميد اوزمه‌مك، اللهك خزينه‌لرنده وار شيلره طمع ايتمك، الده بولنور شيلره شكر ايتمك مؤمنك الك گوزل حاليدر.

اخلاص قاپولرينى قاغار انسانلره — الله نور حقيقتى البته كشف ايدر.

اللهك رحمت الهيه‌سى قدر كيك، انسان قدر حريص، انسانك اراده‌سى

Инфофонд Российской Национальной библиотеки

قدر کوچلی، اجتهادی قدر غالب، عمل قدر برکتلی، درست امل قدر مفید، مشغولیت قدر ثوابلی، فکر قدر تیز، عقل قدر مهتدی، قران کریم قدر جامع، اسلامیت قدر عالی، حقیقت قدر مطلوب، حق قدر جمیل، جمال قدر محبوب — بر شی بولنماز.

شو گوزللرڭ هر برینه بن‌ده مفتون ایدم. ایمان مساعده‌سیله، امل قیاده‌سیله، قران کریمڭ دعوتنه اجابت ایدوب، بن‌ده حرکت ایتدم.

اسلامیتی کلام جهلیاتلرندن پاکله‌مك، شریعت مقدسه‌یی مذهب روایتلرندن یوقاری طوتمق، قران کریمی مهجوریت زاویه‌سندن چیقارمق کبی مقصدلر بنم الڭ بیوك مقصدلرم ایدی.

لکن او مقصدلر انتخاب طریقیله، اقتدار دعواسیله التزام قیلنمش مقصدلردن دگل ایدی. بلکه احوالڭ لسان بیانیله تعیین قیلنمش، اسلامیتڭ تلقیناتیله الزام قیلنمش، ایمان قوتیله التزام قیلنمش مقصدلر جمله‌سندن ایدی.

عاجل احتیاج الڭ بیوك قاهر، الڭ بیوك سائقدر.

او مقصدلر الڭ بیوك مقصد دگل الڭ بیوك حاجت ایدی. حاجت بیوکلگی، حرصڭ شدیدلگی ضعیفلری‌ده قوی ایدر، روحسزلره روح ویرور، تنبللره نشاط ویرور. حاجت دقیقه‌لرنده اضطرار ساعتلرنده هر انسان اقدام ایدر. یول اوزونلغنه وسیله‌لرڭ آغرلغنه التفات ایتمز.

اضطرار حرکتی مقصده دائماً ایصال ایدر.

"ام من یجیب المضطر اذا دعاه ویکشف السوء„

بنم‌ده او مقصدلره حرکتم اضطرار حرکتی ایدی. درست، استعدادمه نسبتله غایت آغر ایدی. لکن شو فانی حیاتڭ الڭ بیوك لذتی‌ده مقصد یولنده تصادف ایدر آغرلقلره غلبه‌ده‌در.

قران کریم‌ده ذکر قیلنمش ذی القرنین قصه‌سندن الڭ بیوك حصه شو اولسه کرك.

ان اللبیب کذی القرنین شیمته ما ینقضی سبب الا ابتغی سببا.

نبی محترم موسی حضرتلرینڭ الکهف سوره‌سنده ذکر قیلنمش بیوك

عبرتلی غایت گوزل قصه‌سندن اڭ مهم مقصد "لاابرح حتی ابلغ مجمع البحرین او امضی حقبا„ — "آتنا غداءنا لقد لقینا من سفرنا هذا نصبا„ کبی آیت کریمه‌لرڭ ارشادلری اولسه کرك.

طلب یولنه چیقمش‌ده قایتمامش یگتلری، شاگردلك املیله اوزون سفری التزام ایتمش نبیلری، اڭ بیوك همتله فتوحات هم اصلاح قصدیله همه یریوزینی یورمش عادی بر بنده‌یی قران کریمڭ اورتا سوره‌سنده ذکر ایتمك‌ده شو مقصدله اولسه کرك. بیوك جامعلرده هر هفته جماعت حضورنده شو سوره‌یی جمعه‌دن قبل تلاوت ایتمك — مؤمنلرڭ قلبلرینه روح املی ویرمك ملاحظه‌سیله مسنون اولمش اولسه کرك.

ملت بالالرینه، طلبه‌لره امل بیوکلگی، همت عالیلگی هرحال‌ده لازمدر.

درویش روحانیلر، قلندر استاذلر الندە تربیه‌قیلنه‌کلمش ملت بالالرنده اڭ ناقص جهت امل یوقلق، همت دونلك، روحسزلق، اقدام کملك جهتلریدر.

امل بیوکلگی — خیالپرورلك دگلدر، مغروریت دگلدر. ایکی آراده نهایه‌سی یوق تفاوت واردر.

صوڭ عصرلرده — ۱) زاهدفقیهلرڭ، ۲) جاهل مفسرلرڭ، ۳) غافل محدثلرڭ، ٤) آلدار واعظلرڭ، ۵) مکار مداحلرڭ، ٦) صاتلق شاعرلرڭ، ۷) صوری قورت صوفیلرڭ، ۸) مداهن عالملرڭ، ۹) طریقت‌چی شیخلرڭ، ۱۰) فالچی دعاخوانلرڭ، ۱۱) بنگچی پیرلرڭ، ۱۲) کلام سفسطه‌لریله عمرلری دینلری ضائع اولمش استاذلرڭ، ۱۳) یالقاولق یوللرینه مال وقف ایدر قبر بنده‌لری واقفلرڭ، ۱٤) اخلاق اسلامیه‌یی مسکینلك ذلیللك فلسفه‌سنه دوندرمش اوفاق قلملرڭ، ۱۵) همه یالانلری اڭ مهلك بطالتی هر هفته مومنلره تلقین ایدر منبرلرڭ، ۱٦) وجودلری دماغلری قلبلری خراب ایدر مدرسه‌لرڭ، ۱۷) کوکللره پاکلك جانلره راحت، روحلره نشاط ویرمك لازم ایکن، تمامیله عکسنه خدمت ایدر مسجدلرڭ، ۱۸) بیوك فائده‌لر ملاحظه‌سیله وضع قیلنمش مشروعاتی رکنلری شارع رضاسی خلافنده یولسز استعماللرڭ ادالرڭ، ۱۹) عائله‌لرده حرملرده دین،

ادب اولمق صفتیله رعایه قیلنه کلمش حاللرك — شو اون طوقز یا دها زیاده سببلرك تأثیریله عالم اسلامیت‌ده اخلاق اسلامیه تمامیله بوزولوب یتدی. هر کمال ضدیله خلافیله تفسیر قیلنوب، مهلك صفتلرك هر بری ایمان قوتیله فضیلت کبی تلقی قیلنور ایدی.

١) آیت کریمه‌لرده حدیثلرده مدح قیلنمش توکلی — عاجزلکله بطالتله تفسیر قیلوب، ملت اسلامیه‌یی مسکینلك فقیرلك اسیرلك بنده‌لك یوللرینه جبراً سوق ایتدیلر. حسابی یوق خزائن الهیه اللرنده ضائع اولدی. مسکنت اعانه‌سیله عزت بدلنه ذلت کلدی........

٢) ایمان‌ده اهمیتی یوق قضا وقدری ایمانك اڭ بیوك رکنلرندن حساب ایتدکدن صوڭ، قضا وقدری صوڭ درجه خطا تفسیرلریله، اهل اسلامك کوڭللرینی املدن، اللرینی عملدن، آیاقلرینی حرکتدن منع ایتدیلر. همه فسادك آناسی بطالتی «اللهك حکملرینه راضی اولمق» کبی مزخرف تعبیرلرله تزیین قیلوب، ایمانك رکنی اولمق صفتیله کوستردیلر........

٣) فکرده حریتی، هم‌ده فکری کفر دیدیلرده، جاهلیت‌ده قزلرینی قتل ایدر بدویلر کبی، اهل اسلامك عقللرینی فکرلرینی قتل ایتدیلر. جاهلیتك قزلرینی قتللری ذلتدن قاچمق داعیه‌سیله ایدی. اما عقللری قتل اڭ بیوك ذلتك اڭ قوی سببی اولدی. دماغك عطالتی اقتضاسیله روح اسلامیتی دهشتلی سکته باصدی........

٤) کوزلرمزی جماللدن، قولاقلرمزی موسیقیدن گوزل غنالردن، اللرمزی گوزل صناعتلردن منع ایتدیلرده، قلبلرمز حسیات عالیه‌دن، مقدس اڭ لطیف شعورلردن محروم قالدی. گوزل هم نفیس شیلره رغبت ضعیفلشدکچه، کوڭللرمز دون شیلره الفت ایدر اولدی. راحتمزی یا بطالت‌ده یا سفاهت‌ده آرار اولدق...

٥) سلام طورمق، ذلت تزلری اوستنه مسکنت اللری قویوب اوطورمق، صوسمق، باشدن قوش اوچورماز قدر جانسز حرکتسز قالمق، کلور کیدر ساعتلرده رکوع سلاملری ویرمك، آیاق طوپراقلرینی قوللق باشی اوزرینه

آلمق کبی الڭ اوفاق حاللری ادب اشته شودر دیدیلرده، اسلام بالالرینی مسکینلك بنده‌لك روحیله تربیه ایدر اولدیلار. بالالرده همت، فعالیت، اقدام، نشاط اثرلری قالمادی. عزت روحی تماميله سوندی......

٦) اوفاقلغی تواضع، ذلتی صبر، رضایی طاعت، بوش بوغازلغی فصاحت، شجاعتی جنون، حمیتی حماقت، مهابتی کبر، عزتی تکبر، وسوسه‌یی احتیاط، کرمی اسراف، صارانلغی اقتصاد، مبادره‌یی عجله، تنبللگی تأنی، منافسه‌یی حسد کبی کوستردیلر. هر فضیلتی خلافیله هر رذیله‌یی ضدیله تفسیر قیلوب، اخلاق اسلامیه‌یی بوزدیلار، مهلك صفتلرڭ هر برینه مومنلری عادتلندردیلر. اهل اسلامده حس شرف قالمادی.

۷) خاتون قز مسئله‌لرنده عائله حاللرنده اوزلرینڭ طبیعتلرینی، ضعیف تدبیرلرینی مقدس شریعتڭ کیك هم گوزل حکملرندن مقدم اعتبار ایتدیلر.

یا احترام یا مرحمت طریقیله معامله لازم ایکن، احتقار هم شدت طریقلریله خاتون قزلره معامله ایدر اولدیلار. خاتون خانه سیده‌سی رجال شقیقه‌سی دگل، آش خانه خادمه‌سی رجال فراشی کبی اعتبار قیلنور اولدی. هیئت اجتماعیه‌ده خاتون قزلرڭ وار قدر اهمیتلرینه نظرلری هر حالده غیرت حیوانیه حسیاتیله، سوء ظن کوزیله، تهمت یولیله ایدی.

اعتبارسز، امه‌لر کبی احترامسز حقوقسز، خیانت ایدر کبی اعتمادسز قالمش خاتون قزلرڭ روحلرنده عزت، شرف حسیاتی، طبیعتلرنده استقلال، حریت امانت فضیلتی قالمادی.

مغلوبیت روحیله تربیه قیلنه کلمش خاتون قزلری «کورسه‌ڭ، هجوم ایت!» اصولیله بسلنه کلمش ارککلردن صاقلامق ایچون، خاتون قزلری خانه دیوارلری آراسنه مؤبد صورتده حبس قیلمق، یوزلرینه پرده اورتمك تدبیری اختراع قیلندی.

الڭ صوڭ درجه‌ده ضعیف شو تدبیر — خاتون قزلری الڭ ذلیل الڭ ضعیف مخلوق درجه‌سنه ایندردی. عقل سوندی، قلب اولدی، کوڭلده حریت، استقلال

Из фондов Российской национальной библиотеки

امانت، عزت حسیاتی قالمادی. هم دینی هم ادبی تربیه‌دن خاتون قزلر محروم قالدی. عائله پاکلگی، خاتون قز عفتی یوز پرده‌سی کبی اڭ ضعیف بر تدبیرله صاقلامق ضرور اولور قدر دون درجه‌لره ایندی. عفتڭ قیمتی برقاچ پاره‌لك پرده قیمتی اولدی. عفت فضیلت اولمق شرفندن چیقدی. محبوسلك مستورلك قوتیله الزام قیلنور مکروه هم غایت ضعیف بر قید اولدی. یوزدن پرده‌یی براقمق، خانه‌دن آیاقله چیقمق نه قدر آسان نه قدر عادی برحال ایسه، عفتی فدا ایتمك حرکتی‌ده اوقدر عادی اوقدر اهمیت‌سز، مسئولیت‌سز برحرکت اولا بیلمك قرارینه کلدی.

خاتون قزلرڭ یعنی آنالرڭ همه حاللری، احوال روحیه‌لری احوال عقلیه‌لری، بالالره کوچوب، اهل اسلام هر یرده هرجهتدن تدنی ایتدی. دین ضعیفلشدی، علوم، معارف، صنائع، سیاست عالملرنده اهل اسلامڭ ذره قدر اهمیتی قالمادی.

بالالرده‌فعالیت هم روح‌یوقلق، قلب‌ضعیفلك، عقل‌اوفاقلق، عالم‌اسلامیت‌ده رجال یوقلق، بر سببدن ناشی‌اولور متعدد اثرلر کبی، عائله‌ده خاتون قزلرڭ یعنی آنالرڭ حاللرندن ناشی اولمشدر.

ملت — آنا نسخه‌سی اولور. بالا — آتا آناسنڭ کماللرینه قصورلرینه وارث اولور. یالگز آتا آناسنڭ دگل، بلکه عائله‌ده نسل‌ده ملت‌ده بولنور کماللرڭ اڭ مهملرینی‌ده بالا حائز اولور.

«والبلد الطیب یخرج نباته باذن ربه. والذی خبث لایخرج الا نکداً. کذلك نصرف الآیات لقوم یشکرن.» (الاعراف — ۵۸)

یعنی: پاك اصلدن، سنت الهیه حکمیله، پاك بالا کلور. اصل خبیث اولور ایسه، فائده‌سی یوق خار چیقار.

«فهب لی من لدنك ولیاً یرثنی ویرث من آل یعقوب.»

یعنی: بالا هم آتاسنده هم عائله‌ده نسل‌ده بولنور حاللرڭ هر برینه وارث اولور. عائله‌ده بولنور ریاست روحی، ولایت قوتی بالالرده ظاهر اولور.

شو حال بر سنت الهیه‌در، بر عدل الهیدر، حکمت اقتضاسیله دوام ایدر، تخلف ایتمز بیوك بر قانون الهیدر. تاریخ مقدس‌ده نقل قیلنه‌ کلور قصه، آتا آنا گناهیله بالالری مواخذه قصه‌سی او بیوك قانونڭ غایت گوزل ترجمه‌سی اولسه کرك.

خاتون قزلرڭ هیئت اجتماعیه‌ده حاللری درجه‌لری، آنالرڭ عائله‌ده اهمیتلری اعتبارلری نصل هم نه قدر اولور ایسه، ملتڭ ملتلر آراسنده اعتباری‌ده اهمیتی‌ده اویله هم او قدر اولور.

"الجنة تحت اقدام الامهات."

یعنی: ملتڭ سعادتی آنالرڭ محترملکیله بیوکلگیله اولور.

بنم نظرمده ملتمزده وار قصور، او قصورڭده اسباب اجتماعیه‌سی شودر.

"شورا" عدلرینڭ برنده، شوکونگی احوال اجتماعیه‌مزڭ اسباب اجتماعیه‌سی حقنده غایت بیوك سوال عرض قیلنمش ایدی. خسته‌لگی خسته‌لرڭ اوزلرندن سویله‌تور طبیب کبی، استاذ محترم رضا افندی حضرتلری، شبهه یوق، حکمت یولیله حرکت ایتدی.

بن مسائل اعتقادیه‌ده مسائل فقهیه‌ده دلیل آرامق زحمتلرینی التزام ایده بیلورم، اصابت شرفنده‌ده البته رغبت ایدرم اهل اجتهادڭ اڭ بیوکلرینه‌ده مخالفت ایدرسه‌م، ایدرم. لکن شورا صحیفه‌لرنده عرض قیلنمش مسئله کبی اهمیتی بیوك بر مسئله اجتماعیه عرض قیلنور ایسه، بن علی العاده سکوت ایدرم. مسئله بیوکلگی کوزم اوگنده تمثل ایدرده، بنی دهشت آلور. یازار قلملری اوقورم، جواب ویرور لسانلری طڭلارم. خسته‌لك آچیق صورتده کورنور، اوفاقلری‌ده بیوکلری‌ده میدانه چیقار. بوندن صوڭ بن‌ده سببلرینی آرارم.

بڭا قالسه، بزده، ملت بالالرنده اڭ مهلك خسته‌لك — امل یوقلق، اقدام یوقلق، امیدسزلك، همت دونلك، اوزلرینه اعتماد یوقلق خسته‌لکلریدر. هر بری میراث اولمق طریقیله آنالردن بالالرینه کوچمش احوال روحیه‌در. زمان آنالرمزی اصلاح ایدر ایسه، بالالری البته صاغ اولور.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

استقبالمزه امیدکوزیله نظر ایده‌یك. شو ساعت عقلمزی قلبمزی اوهامدن وسوسه‌لردن پاك قیلوب، اللرمزی آیاقلرمزی تقلید قیودارندن آزاد ایده‌یك. قران کریمی حفظ ایدر درجه‌ده مطالعه ایده‌یك، احادیث نبویه‌یی تماميله ضبط ایده‌یك. قران کریمڭ شارع کبیرڭ ارشادیله حرکت ایدر ایسه‌ك، عالم مدنیت‌ده اهمیتی غائب اولمش شریعت اسلامیه‌یی احیا ایدرز، انشاء الله.

طلبه‌لره بنم وصیتم شودر. اسلامیتی الله نسخ ایتمه‌مش ایسه، بر وقت کلمش ابوحنیفه‌لر، مالك‌لر، بخاری‌لر، مسلم‌لر بلکه دها بیوکلر البته دها کلور.

شو امید قران کریمڭ محقق بشارتیله تأمین قیلنمش گوزل امیددر. غرور دگلدر، خیال پرورلك دگلدر.

غرور اولاچق ایسه، نه ضرر؟

عزت ویرور غرور — ذات ویرور اوفاق حقیقتلردن ملیون دفعه قیمتلیدر.

اسلامیتی سعت اصلیه‌سیله علویت قدسیه‌سیله کوسترمك املی بنی تحریك ایتدی. بنم اقتدارمی بگا تنبیه ایده بیله‌جك ذوات بولنه بیلور ایسه‌ده، املمی رغبتمی تحدید ایده بیله‌جك ذوات بولنماسه کرك.

انسان حرکت ایدر ایکن، اللهڭ نهایتی یوق خصوصیتی یوق «رحمت الهیه‌سی» خزینه‌لرینه کیدر ایکن، املیله رغبتیله کیدر، اقتداریله دگل.

اهتدا — اقتدار اثری دگل، بلکه اجتهاد ثمره‌سیدر.

«والذین جاهدوا فینا لنهدینهم سبلنا. وان الله لمع المحسنین».

فهرست

كتابك مقدمه‌سی ۲ — ۳.

اجتهاد بقاسی، تقلید بطلانی ٤ — ۱۱.

یر یوزنده عمارت ۱۵ — ۱۸.

آدم خلقتی حقنده كلمش حدیثلر ۱۹ — ۲۲.

حوا خلقتی حقنده اهل علمك نظرینی ابطال ۲۳ — ۲۷.

عمارت حدودی، كیچه‌لرك كوندوزلرك تفاوتی
حقنده هیئت‌دن معلومات ۲۸ — ۳٤.

ذوالقرنین حقنده ملاحظه ۳۳.

بش نماز وقتلری ۳٤ — ۳۵. ۶۰ — ۶۳. ۷۱.

یر یوزنده عمارت حدودی ۳۵ — ۳۶.

طبیعت‌ده، حادثه‌لرنده بولنور جمال ۳۶ — ۳۷.

سحر قویاشینی كورو ایچون، فینله‌ندیه
نهایتنه سیاحت ۳۸ — ٤۸.

تون اون ایكی‌ده قویاشی كورو ساعتلرنده
كلمش تأثرات ٤۹ — ۵۲.

نماز وقتلرنده اختلاف ایدر فقیهلر حقنده
فیلسوف ابوالعلا فكری. ۵۲ — ۵۳.

مشهور اوچ ساعت‌ده نمازدن نهیك حكمتی ۵۳ — ۵۶.

دیانتك منشألری، عبادتك اساسلری، عبادتمزك
قیمتی، نماز وقتلرنده بشلك معناسی ۵۷ — ۶۱.

دجال قصه‌سیله نماز وقتلرینه استدلال ۶۳.

Из фондов Российской национальной библиотеки

عقلنڭ فكرنڭ قران كريم نظرنده حرمتی علویتی، قران كریم‌ده ذكر قیلنمش امه واحده — كلمه سابقه تفسیرلری، دجال حدیثی حقنده ملاحظه ٦٤ — ٧٠.

شریعت اسلامیه نظرنده روزه‌دن قصد قیلنه بیله‌جك مقصدلر، رمضاننڭ اهمیتی ٧٢ — ٧٦.

روزه حقنده مستقل، لكن بری مجمل، دیگری معین ایكی آیت كریمه نزولنه سببلر، حكمتلر ٧٦ — ٨٢.

شهود شهرنڭ معناسی، اهل تفسیرنڭ تفسیرینی جرح ٨٢ — ٨٣.

مسائل شرعیه‌ده فكرنڭ حریتی حقنده شاعرانه بر صحیفه‌لك بیان ٨٤ — ٨٥.

روزه آیت كریمه‌لرینڭ تفسیری ٨٥ — ١٠٥.

قران كریم‌ده روزه نیچون یالگز بر دفعه ذكر قیلنمش؟ ٨٥ — ٨٧.

"مسائل ثلاث لاجواب لها" جوابلری ٩٠ — ٩٣.

روزه‌ده تقدیر حیله‌لرینی ابطال ٩٣ — ٩٤.

استطاعت مسئله‌سی، تكلیف بما لایطاق مسئله‌سنده اهل كلامنڭ اصولیونڭ فكرلرینی ابطال ٩٥ — ٩٧.

عذر اولور سفر، مرض، مشقت بیانی ٩٧ — ١٠٠.

وعلى الذين يطيقونه تفسیرنده اهل علمنڭ سوزلرینی قطعی صورتده ابطال ١٠٠ — ١٠٥.

نسخنڭ دورت معناسی ١٠٦ — ١٠٧.

شریعتلرده نسخنڭ ضرورلغی، قران كریم آیتلرنده نسخنڭ یوقلغی ١٠٨ — ١١٨.

Из фондов Российской национальной библиотеки

دعوت اسلامیه‌ده اوچ مرتبه ۱۱۴ — ۱۱۶.

تلاوتی نسخ مسئله‌سنده اهل علمنڭ نظرلرینی ابطال ۱۱۹ — ۱۲۰.

قران کریم‌ده اعجاز جهتی — قران کریمنڭ احاطه‌سیدر ۱۲۱ — ۱۲۴.

قیاس مسئله‌لرینی نیچون درج ایتدم؟ ۱۲۵.

قیاس مسئله‌لری ۱۲۶ — ۱۷۹.

دلیلنڭ برهاننڭ اهمیتلری ۱۲۶ — ۱۲۹.

فن منطق‌ده وار اڭ بیوك قصور ۱۲۷ — ۱۲۸.

برهاننڭ حقیقتی ۱۲۹.

برهان‌ده فقها ایله منطقیوننڭ اختلافی ۱۲۹ — ۱۳۰.

قران کریم‌ده ذکر قیلنور برهانلرنڭ بیانی ۱۳۰ — ۱۳۲.

برهاننڭ اساسی، برهاننڭ اقسامی ۱۳۳ — ۱۳۵.

منطق قیاسیله اصول فقه قیاسی آراسنده بیوك فرق ۱۳۵ — ۱۳۶.

اصول فقه‌ده معتبر قیاسنڭ حقیقتی، اقسامی، مثاللری ۱۳۷ — ۱۳۸.

حدودی تنصیف مسئله‌سنده اهل علمنڭ مذهبلرینی ابطال ۱۳۸ — ۱۳۹.

«ولا تکرهوا فتیاتکم» آیت کریمه‌سنڭ تفسیرنده مفسرلرنڭ تفسیرلرینی آچیق صورتده ابطال ۱۳۹ — ۱۴۴.

قیاسنڭ رکنلری، شرطلری، اثبات قیلنه‌جق مسئله‌لری ۱۴۵ — ۱۴۸.

قیاس‌ده معتبر عله حقیقتی، اهل علمنڭ اختلافی ۱۴۸ — ۱۵۰.

عله‌ده علیتی اثبات مسلکلری ۱۵۰ — ۱۵۶.

حکمت مجرده ایله تعلیل مسئله‌سی ۱۵۶ — ۱۵۷.

قیاسنڭ حجه‌لگنده اهل علمنڭ اختلافی ۱۵۷.

حجه‌لگی انکار ایدر طرفنڭ دلیللری ۱۵۷ — ۱۶۰.

حجیتی انکار ایدر طرف‌ده اصابت نقطه‌سی ۱۶۱.

قیاسی قبول ایدر طرفڭ دلیللری ١٦١ — ١٦٩.
شریعت اسلامیه تعلیماتی ایکی طریقله بیان قیلنور ١٦٥ — ١٦٧.
خاتم النبیین معناسی ١٦٦ — ١٦٧.
قیاسی انکار ایدر طرف‌ده بولنور خطالر ١٧٠.
قیاسی قبول ایدر طرف‌ده بولنه بیلور خطالر ١٧١.
نصوص شرعیه‌ده وار کیکلك، نصوصڭ احاطه‌سی ١٧٢ — ١٧٤.
اصولڭ دلیللرڭ انحصاری مسئله‌سنده فقیهلرڭ عمومنه اعتراض ١٧٤ — ١٧٧.
قیاس مسئله‌سنده اوزون بیانڭ خلاصه‌سی ١٧٨ — ١٧٩.
افطار عذرلری ١٧٩ — ١٨٥.
کفارت مسئله‌سنده دورت مذهبڭ هر برینی جرح ١٨٥ — ١٩٢.
جنایت قانونلری حقنده سنت نبویه‌دن استفاده قیلنه بیلور ایکی بیوك اساس ١٩٠ — ١٩١.
رمضان روزه‌سنده قضا مسئله‌سی ١٩٢ — ١٩٣.
کفارت مسئله‌سنده حنفیلرڭ مذهبنه قوتلی اعتراض ١٩٣ — ١٩٥.
فرضلرده قضا نه وقت واجب اولور؟ قضا فضیلت‌ده ادا کبی اولا بیلورمی؟ ١٩٥ — ١٩٦.
صوڭ سوز، حقیقت رجالیله زمان فقیهلرینڭ معامله‌لری ١٩٦ — ١٩٧.
طلبه‌لره بر وصیت ١٩٧ — ١٩٩.
شو کونگی حالمزڭ سببلری، شورا مجله علمیه‌سنڭ بیوك سؤالنه جواب ١٩٩ — ٢٠٣.

Инв. № 14918

Из фондов Российской национальной библиотеки

Татар.
Н 3-4625
1-1454004

Муса Җарулла̂һ Бигиев
Озын көннәрдә рузә
[Пост в длинные дни]
Казан, 1911.

Из фондов Российской национальной библиотеки